

<p>Засновники журналу: Білоцерківський національний аграрний університет ПВНЗ "Університет економіки і підприємництва" ПП "Інститут економіки, технологій і підприємства"</p> <p>Головний редактор: Даниленко А.С., д.е.н., проф., акад. НААНУ</p> <p>Заступник головного редактора: Стельмашук А.М., д.е.н., професор Капітанець С.В., к.п.н., доцент</p> <p>Редакційна рада: Варченко О.М., д.е.н., професор Капітанець Ю.О., к.е.н., доцент Малік М.Й., д.е.н., проф., академік НААНУ</p> <p>Редакційна колегія: Баланюк І.Ф., д.е.н., проф. Борщовецька В.Д., к.п.н. Івашук Н.Л., д.е.н., професор Качан Л.М., к.с.-г.н. Кузьмін О.Є., д.е.н., професор Паска І.М., д.е.н., професор Пупентейло П.Р., д.е.н., професор Сатир Л.М., д.е.н., професор Свиноус І.В., д.е.н., професор Семів Л.К., д.е.н., професор Шевчук Я.В., д.е.н. Шевчук Л.Т., д.е.н., професор Шуст О.А., д.е.н., професор</p> <p><i>Зарубіжні вчені:</i> Василь Симчера, д.е.н., професор (Росія) Мірослав Сватош, д.е.н., професор (Чехія) Станіслав Шидло, д.е.н., професор (Польща) Тетяна Вархолова, д.е.н., професор (Словаччина) Йозеф Оленські, д.е.н., професор (Польща)</p> <p>Наукові редактори: Джерелейко С.Д., к.е.н., доцент Кемеляш І.Г., к.е.н. Нянько В.М., к.е.н., доцент Сава А.П., к.е.н., с.н.с. Хома Д.М., к.е.н., доцент</p> <p>Редактор: Федоришина Л.М., д.е.н., доцент</p>	<h1>СТАЛИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ</h1> <p>Міжнародний науково-виробничий журнал</p> <h2>2' 2019 (43)</h2>	
	Зміст	
	<u>Економіка та управління національним господарством</u>	
	Ткачук В.А., Мосійчук Н.О. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КООПЕРАЦІЇ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ...	5
	Нагорічна О.С. ЕВОЛЮЦІЙНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....	12
	Байда Б.Ф. ЕЛЕМЕНТИ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ТА МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ТУРИЗМУ.....	19
	Штець Т.Ф. ВИЗНАЧЕННЯ СТРУКТУРНО- ФУНКЦІОНАЛЬНИХ КОМПОНЕНТ СЕКТОРУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ.....	26
	<u>Світове господарство</u> <u>і міжнародні економічні відносини</u>	
	Фрадинський О.А. ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ МИТНИМИ СЛУЖБАМИ КРАЇН- ЧЛЕНІВ ЄВРАЗІЙСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО СОЮЗУ.....	32
	Руда Т.В. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ПЕРЕМІЩЕННЯМ МОРСЬКИХ КОНТЕЙНЕРІВ ТА ДОДАТКОВОГО ОБЛАДНАННЯ ДО НИХ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН.....	40
	Молдован Е.С. АДАПТАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ МАГАЗИНІВ БЕЗМИТНОЇ ТОРГІВЛІ ДО НОРМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ...	47
	<u>Економіка та управління підприємствами</u>	
	Волощук К.Б., Лісевич Н.А. РЕАЛІЇ СТРАТЕГІЧНИХ НАПРЯМКІВ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ПТАХІВНИЦТВА.....	55
Левченко Н.М., Табаков І.С. ОЦІНЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЗА КОГНІТИВНИМ ПІДХОДОМ.....	63	
Кучерук Г.Ю., Соловей С.М., Тирсенко А.М. ФІЛОСОФІЯ KAIZEN – ЕФЕКТИВНИЙ ШЛЯХ ПІДВИЩЕННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ЛОГІСТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	70	
Костецька Н.І. ПЕРЕДУМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	78	
Орлик О.В. ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ МАРКЕТИНГУ.....	84	
Силенко О.М., Григор'єва О.В. МАТЕРІАЛЬНЕ СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНИХ ПОСЛУГ.....	93	
<u>Розвиток продуктивних сил, регіональна економіка, демографія, соціальна економіка і політика</u>		
Шевчук Л.Т., Федоришина Л.М. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАВДАННЯ РОЗВИТКУ ЕКСТРЕНОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ.....	100	
Желюк Т.Л., Берестецька О.М. ДЕТЕРМІНАНТИ РЕГІОНАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТЕКСТИЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ.....	109	
Голод А.П., Мороз С.Р., Феленчак Ю.Б. ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО ГОСПОДАРСТВА У СТРУКТУРІ РЕГІОНАЛЬНИХ ТУРИСТИЧНИХ СИСТЕМ.....	118	

<p>Свідоцтво про державну реєстрацію: серія KB № 16753-5327P від 10.06.2010 р. перереєстрацію: серія KB № 20300-10100 HP від 23.09.2013 р.</p> <p>Рекомендовано до друку Вченою радою Білоцерківського національного аграрного університету, протокол № 10 від 10 червня 2019 р.</p> <p>Затверджено Постановою Президії ВАК України від 22 грудня 2010 р. № 1-05/8 <i>як наукове фахове видання України (економічні науки)</i></p> <p>Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 07.10.2015 № 1021 <i>як наукове фахове видання України (економічні науки)</i></p> <p>Журнал входить до таких національних та міжнародних наукометричних баз реферування та індексування: Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського (www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe) Index Copernicus Journals Master List, Польща (http://journals.indexcopernicus.com/++p24781498,3.htm)</p> <p>Матеріали журналу знаходяться у вільному доступі на сайті: www.uniep.km.ua</p> <p>Підписано до друку 20 червня 2019 р.</p> <p>Адреса редакції: 29016, м. Хмельницький, вул. Львівське шосе, 51/2 тел. (096) 01-09-709 www.uniep.km.ua sv.kapitanets@gmail.com</p> <p>Тираж 120 прим. Формат 70x108/16. Папір офсетний. Ум. друк арк. 18,1</p> <p>Віддруковано з готових діапозитивів в СМП «ТАЙП» вул. Чернівецька, 44 б, м. Тернопіль, 46000</p> <p>Усі права захищені. Передрук дозволяється лише зі згоди автора.</p> <p>©Білоцерківський національний аграрний університет © ПВНЗ “Університет економіки і підприємництва” © ПП “Інститут економіки, технологій і підприємства”</p>	<p>Оверчук В.А. АНАЛІЗ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ.....</p>	124	
	<p>Stozhok L.H. SOCIO-ECONOMIC ESSENCE OF COMPETITIVENESS OF THE WORKING POPULATION.....</p>	131	
	<p>Облік, аналіз і аудит Шмигель О.Є. ОСОБЛИВОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ВЕДЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....</p>	140	
	<p>Менеджмент, маркетинг, підприємництво Даниленко-Кульчицька В.А. ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ СЛУЖБИ КОНСЬЕРЖІВ ГОТЕЛІВ .....</p>	147	
	<p>Фінансово-кредитна система Гнеушева В.О. ОСОБЛИВОСТІ СТРАХОВОЇ ПОВЕДІНКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ.....</p>	154	
	<p>Катаєва С.Б., Мрук В.В. МОДЕЛЬ ОЦІНКИ РИЗИКУ ЛІКВІДНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ УСТАНОВИ.....</p>	165	
	<p>Автори номера.....</p>	174	
	<p>Хроніка подій. Повідомлення.....</p>	180	

<p>Founders of the journal: Bila Tserkva National Agrarian University Private Institution of Higher Education “University of Economics and Entrepreneurship” Private enterprise “Institute of Economics, Technologies and Entrepreneurship”</p> <p>Chief editor: Danylenko A.S., dr.econ.sc, prof., acad. of NAAS</p> <p>Deputy chief editor: Stelmashchuk A.M. dr.econ.sc., prof. Kapitanets S.V., cand.p.sc., assoc. prof.</p> <p>Editorial Council Varchenko O.M., dr.econ.sc., prof. Kapitanets Yu.O., cand.econ.sc., assoc. prof. Malik M.Y., dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS</p> <p>Editorial Board: Balaniuk I.F., dr.econ.sc., prof. Borshchovetska V.D., cand.p.sc. Ivashchuk N.L., dr.econ.sc., prof. Kachan L.M., cand. of agric. sc. Kuzmin O.Ye., dr.econ.sc., prof. Paska I.M., dr. econ.sc., prof. Putsenteilo P.R., dr.econ.sc., prof. Satyr L.M., dr.econ.sc. Svynous I.V., dr.econ.sc., prof. Semiv L.K., dr.econ.sc., prof. Shevchuk Ya.V., dr.econ.sc. Shevchuk L.T., dr.econ.sc., prof. Shust O.A., dr.econ.sc.</p> <p>Foreign scientists Vasiliy Simchera, dr.econ.sc., prof. (Russia) Miroslav Svatosh, dr.econ.sc., prof. (Czechia) Stanislav Shydlo, dr.econ.sc., prof. (Poland) Tetiana Varkholova, dr.econ.sc., prof. (Slovakia) Jozef Olenski, dr.econ.sc., prof. (Poland)</p> <p>Scientific editors: Dzhereleiko S.D., cand.econ.sc., assoc. prof. Kemeniash I.H., cand.econ.sc. Nianko V.M., cand.econ.sc., assoc. prof. Sava A.P., cand.econ.sc., senior research fellow Khoma D.M., cand.econ.sc., assoc. prof.</p> <p>Editor: Fedoryshyna L.M., dr.econ.sc, assoc. prof.</p>	<h1 style="margin: 0;">SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF ECONOMY</h1> <p style="margin: 0;">International scientific and production journal</p> <h2 style="margin: 0; color: red; text-decoration: underline;">2' 2019 (43)</h2>	
	Contents	
	<u>Economy and management of a national economy</u>	
	<p>Tkachuk V.A., Mosiychuk N.O. PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF COOPERATION IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY OF UKRAINE ....</p>	5
	<p>Nagorichna O.S. EVOLUTIONAL ASPECTS OF DEVELOPMENT AND CUSTOMS POLICY DEVELOPMENT IN UKRAINE</p>	
	<p>Baida B.F. ELEMENTS OF THE SYSTEM OF MANAGEMENT AND MODELS OF STATE REGULATION IN THE FIELD OF TOURISM</p>	
	<p>Shtets T.F. DETERMINATION OF STRUCTURAL-FUNCTIONAL COMPONENTS IN THE DIGITAL ECONOMY SECTOR</p>	
	<u>World economy and international economic relations</u>	
	<p>Fradynskyi O.A. APPLICATION OF THE RISK MANAGEMENT SYSTEM BY CUSTOMS SERVICES OF MEMBER STATES OF THE EURASIAN ECONOMIC UNION...</p>	
	<p>Ruda T.V. NORMATIVE AND LEGAL SUPPLY OF CONTROLLING THE MOVEMENT OF THE MARINE CONTAINERS AND ADDITIONAL EQUIPMENT TO THEM THROUGH THE CUSTOMS BORDER</p>	
	<p>Moldovan E.S. ADAPTATION OF NATIONAL LEGISLATION IN THE FIELD OF ACTIVITY OF DUTY FREE SHOPS TO THE EUROPEAN UNION</p>	
	<u>Economy and enterprises management</u>	
	<p>Voloshchuk K.B., Lisevych N.A. REALITIES OF STRATEGIC SECTORS OF INNOVATION AND INVESTMENT DEVELOPMENT OF PRODUCTION OF POULTRY BREEDING PRODUCTS</p>	
<p>Levchenko N.M., Tabakov I.S. EVALUATION OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF ENTERPRISES BY THE COGNITIVE APPROACH</p>		
<p>Kucheruk H.Yu., Solovei S.M., Tyrsenko A.M. KAIZEN PHILOSOPHY – EFFICIENT WAYS FOR IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF LOGISTIC MANAGEMENT BY MODERN CONDITIONS OF ENTREPRENEURSHIP</p>		
<p>Kostetska N.I. PREREQUISITES FOR IMPLEMENTING THE SYSTEM OF ENTERPRISE ACTIVITY PLANNING</p>		
<p>Orlyk O.V. ENHANCING ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES ON THE BASIS OF INTERNET-MARKETING TECHNOLOGIES</p>		
<p>Sylenko O.M., Hryhorieva O.V. MATERIAL STIMULATION OF EMPLOYEES OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS TO ENSURING THE QUALITY OF EDUCATIONAL SERVICES</p>		
<u>Development of productive forces, regional economics, the demography, social economics and politics</u>		
<p>Shevchuk L.T., Fedoryshyna L.M. SOCIAL AND ECONOMIC OBJECTIVES FOR THE DEVELOPMENT OF EMERGENCY MEDICAL CARE IN UKRAINE.....</p>		

<p>The collection is recommended to the type by the Scientific Council of Bila Tserkva National Agrarian University, protocol № 10 from 10.06.2019</p> <p>Licence of government registration of printed mass media KB № 16753-5327P from 10.06.2010</p> <p>Re-registered: Licence of government registration of printed mass media KB № 20300-10100 HP from 23.09.2013</p> <p>Approved as a scientific professional editions of Ukraine (Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine: № 1-05/8; issued 22.12.2010)</p> <p>by the Order of Ministry of Education and Science of Ukraine from 07.10.2015, No 1021 as scientific professional editions of Ukraine (economic sciences)</p> <p>ISSN 2308-1988 (Print) ISSN 2308-2011 (Online)</p> <p>Signed for printing 20.06.2019</p> <p>Address of the editorial: 29016, Khmelnytsky, str. Lviv highway, 51/2 tel. (096) 01-09-709 www.uniep.km.ua sv.kapitanets@gmail.com</p> <p>The journal is included in the following national and international scientometric databases of abstracting and indexing: <i>National Library of Ukraine named after V.I. Vernadsky</i> (www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe) <i>Index Copernicus Journals Master List, Poland</i> (http://journals.indexcopernicus.com/++p24781498,3.htm)</p> <p>Materials of the journal are freely available on the site: www.uniep.km.ua</p> <p>Format 70x108/16. Offset paper. Printing is offset. Con. print pages 18,1</p> <p>Circulation is 120 copies.</p> <p>It has been printed from ready slides in SMP «TYPE» str. Chernivetska, 44, Ternopil, 46000</p> <p>All the rights reserved Reprinting is permitted only with the consent of the author.</p> <p>©Bila Tserkva National Agrarian University ©PIHE "University of Economics and Entrepreneurship" ©PE "Institute of Economics, Technologies and Entrepreneurship"</p>	<p>Zheliuk T.L., Berestetska O.M. DETERMINANTS OF REGIONAL MANAGEMENT OF THE TEXTILE INDUSTRY DEVELOPMENT</p>	
	<p>Holod A.P., Moroz S.R., Felenchak Yu.B. APPROACHES TO ANALYSIS OF SPA INDUSTRY IN THE STRUCTURE OF REGIONAL TOURISM SYSTEMS</p>	
	<p>Overchuk V.A. ANALYSIS OF REGIONAL INFRASTRUCTURE PROMOTING A REALIZATION OF INDIVIDUALS WITH DISABILITIES IN UKRAINE</p>	
	<p>Stozhok L.H. SOCIO-ECONOMIC ESSENCE OF COMPETITIVENESS OF THE WORKING POPULATION</p>	
	<p><u>Accounting, analysis and audit</u></p> <p>Shmyhel O.Ye. FEATURES OF INTRODUCTION OF MANAGEMENT ACCOUNTING AT THE ENTERPRISE .....</p>	
	<p><u>Management, marketing, entrepreneurship</u></p> <p>.....</p>	
	<p><u>Financial and credit system</u></p> <p>.....</p>	

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

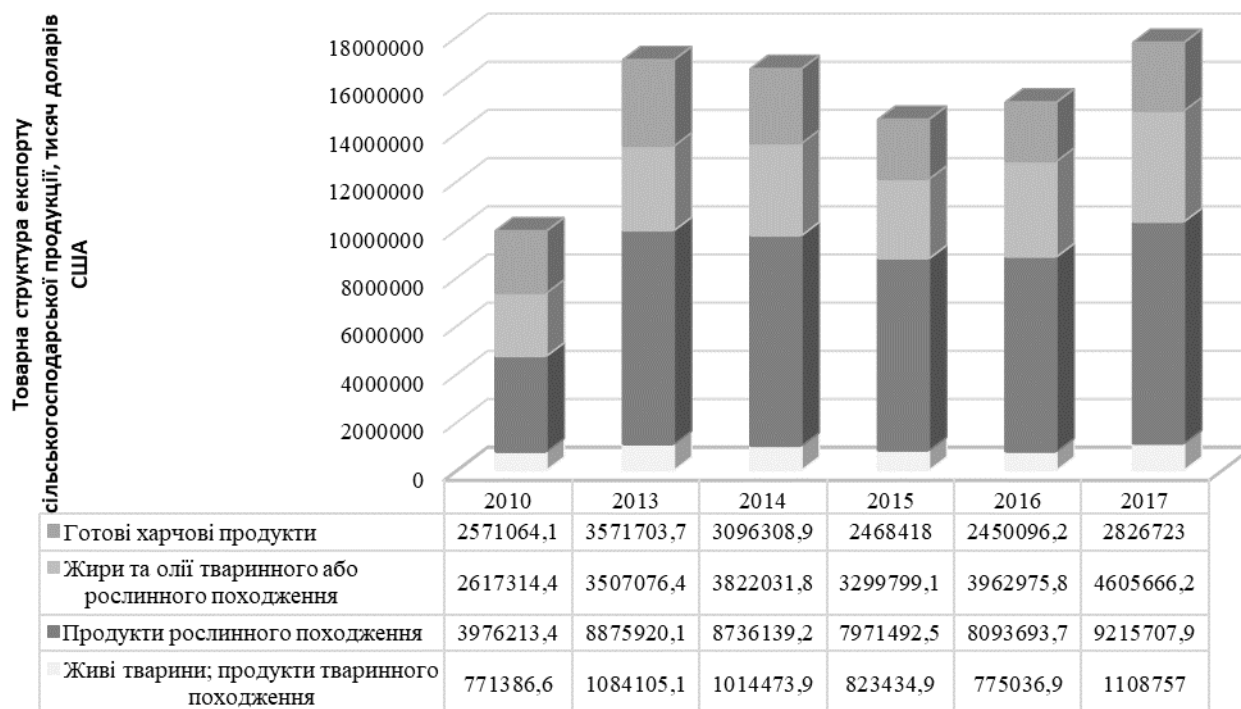
УДК 334.738:631.115.8 (477)

JEL Classification: Q13

Ткачук В.А.,
 д-р екон. наук, проф. кафедри економіки
 праці й соціального розвитку,
 Мосійчук Н.О.,
 аспірант*,
 Національний університет біоресурсів
 і природокористування України

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КООПЕРАЦІЇ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

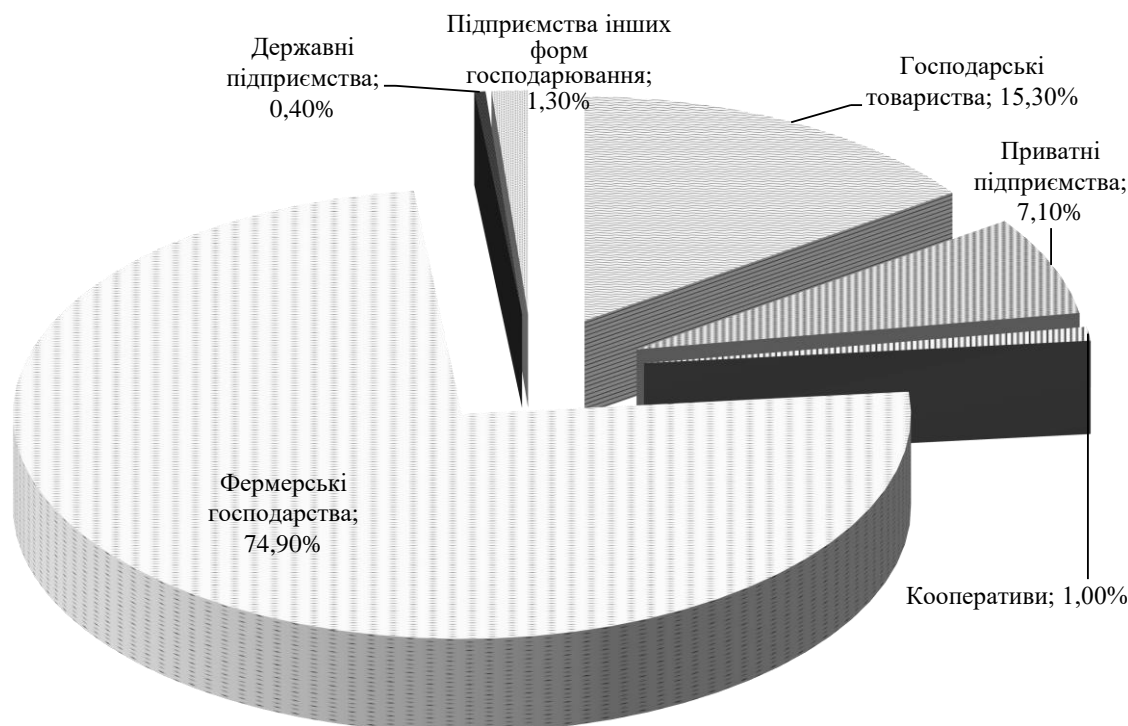
Постановка проблеми. Аграрний сектор економіки забезпечує майже 50% фонду споживання населення та займає провідні позиції в товарній структурі експорту. У 2018 році Україна експортувала сільськогосподарської продукції більш ніж на 17,5 млрд. дол. США, що складає майже 41% від загальнонаціонального експорту [1]. Крім того, динаміка показників експорту сільськогосподарської продукції за останні 3 роки демонструє позитивні тенденції, що особливо спостерігається у поживленні експорту продуктів рослинного походження та готових харчових продуктів (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка зміни товарної структури експорту сільськогосподарської продукції
 Джерело: побудовано за даними [1]

Частка сільського господарства в структурі ВВП в 2018 році склала 10,1% [2], що дозволило Україні значно посилити свої позиції у світовій експортній торгівлі сільськогосподарською продукцією. Таке поживлення українського агробізнесу пов'язано з виробничою діяльністю великих агрохолдингів, відсоток яких у діяльності виробників продукції сільського господарства складає всього 15,3% (рис. 2).

* Науковий керівник: Ткачук В.А. – д-р екон. наук, проф.

Рис. 2. Структура сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами господарювання

Джерело: побудовано за даними [1]

Також слід відзначити, що агрохолдинги контролюють не більше 15-20% українських сільськогосподарських земель і виробляють до 30% всієї сільськогосподарської продукції в Україні. Великі агрохолдинги є новаторами в управлінні, в тому числі у використанні антикризових інструментів, впровадженні нових технологій, мають можливості залучення інвестиції на міжнародних ринках капіталу, що дозволяє їм у своїй виробничій діяльності використовувати ефект масштабу як конкурентну перевагу на міжнародному рівні.

Зовсім інша ситуація спостерігається у діяльності інших гравців ринку сільськогосподарської продукції, таких як малі та середні сільськогосподарські підприємства, приватні підприємства та фермерства. Вони забезпечують більше 70% всієї агропродукції. Але, не зважаючи на це, невеликим аграріям можливості, якими користуються великі агрохолдинги, недоступні. Саме з цієї причини в країнах з орієнтованим на експорт агросектором практично всі малі агровиробники стають членами сільськогосподарських кооперативів. В Україні на сьогоднішній день відсоток кооперативів, які функціонують на ринку сільськогосподарської продукції, є відчутно низьким та складає всього 1% (рис. 2), що створює підґрунтя для аналізу та обґрунтування перспективи розвитку кооперації в аграрному секторі економіки нашої країни.

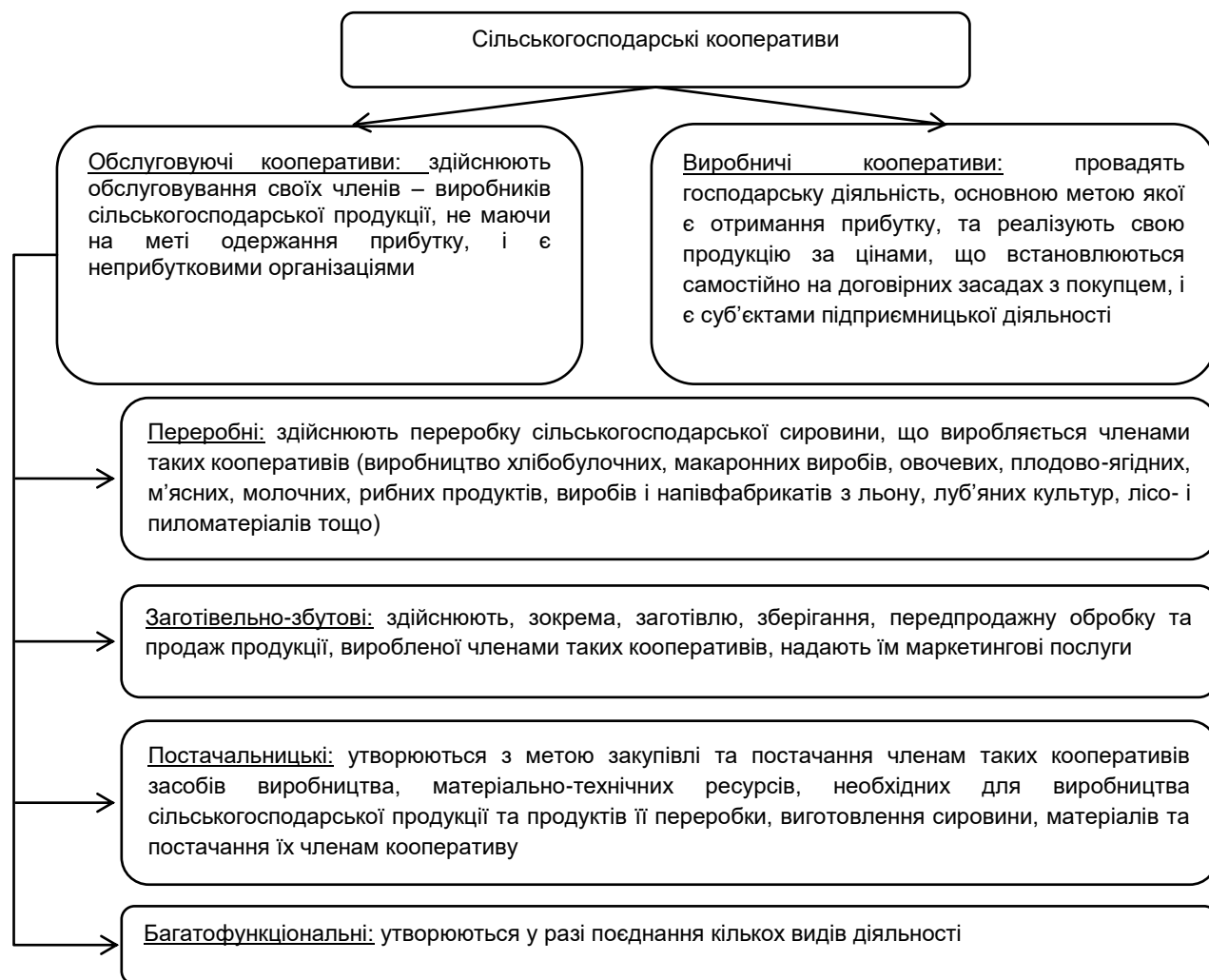
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-методологічною базою дослідження соціально-економічної сутності кооперації в аграрному секторі економіки є напрацювання таких науковців, як: М. Й. Малік [3], О. О. Непочатенко [4], О. Т. Прокопчук [4], В. К. Збарський, [5], О. О. Волошина [5], М. А. Лендел [6], Л. М. Газуда [6] та інших.

Більшість зазначених наукових досліджень спрямовано на дослідження ролі та місця сільськогосподарської кооперації у ринковій економічній системі. Так, наприклад, М. А. Лендел та Л. М. Газуда всебічно висвітлюють науково-прикладні напрацювання в розрізі системного розвитку кооперативного сектора, з акцентом на горизонтально та вертикально інтегрованих корпоративних системах [6]. Роботи М. Й. Маліка присвячені обґрунтуванню організаційно-економічного механізму обслуговуючої кооперації в аграрному виробництві. В. К. Збарський акцентує свою увагу на методологічному обґрунтуванні структуроутворюючих чинників формування сільського розвитку кооперативних процесів. Тим часом, розвиток державних програм підтримки кооперації у аграрному секторі та статус аграрної держави формують необхідність постійного вивчення перспектив розвитку кооперації в аграрному секторі економіки України.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження перспектив розвитку кооперації в аграрному секторі економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», сільськогосподарська кооперація розглядається як «система сільськогосподарських кооперативів, їх об'єднань, утворених з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб членів кооперативів» [7]. З метою розуміння сутності розвитку кооперації в аграрному секторі економіки України розглянемо, в першу чергу, всі можливі варіанти кооперування виробників сільськогосподарської продукції, передбачені чинним законодавством нашої держави.

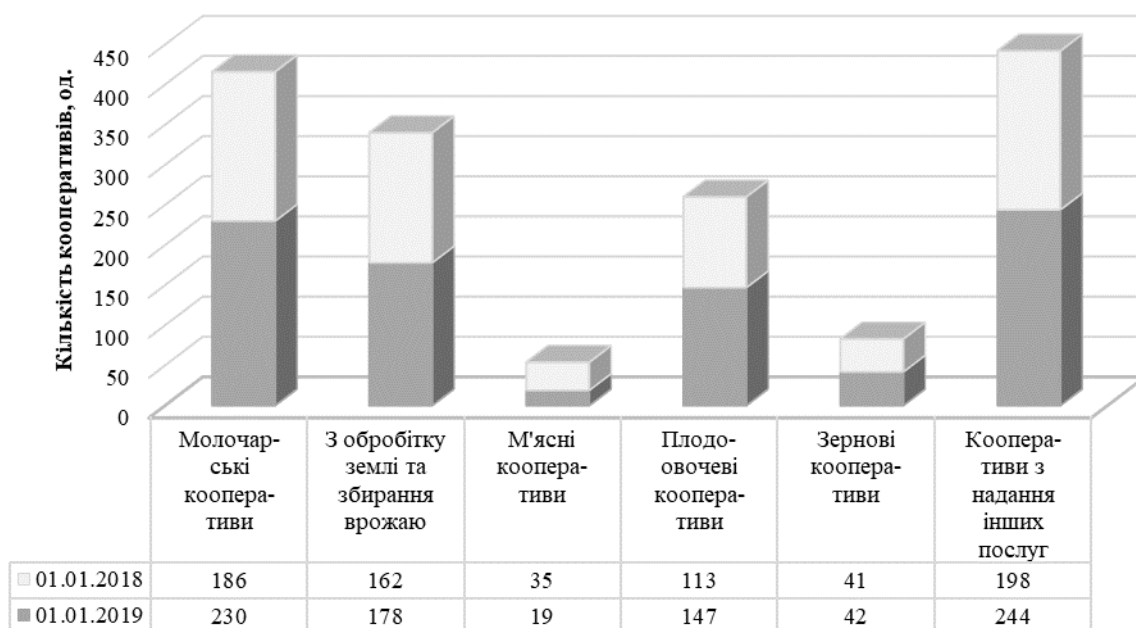
Класифікацію сільськогосподарських кооперативів за особливостями ведення господарської діяльності представлено на рис. 3. Слід зацентувати увагу на особливостях господарської діяльності сільськогосподарських кооперативів, які залежать від мети їх створення. Метою створення виробничого кооперативу є отримання прибутку. На відміну від виробничих кооперативів, обслуговуючі кооперативи створюються як неприбуткові організації, метою яких є скорочення витрат та збільшення доходів своїх членів.

Рис. 3. Класифікація сільськогосподарських кооперативів за особливостями ведення господарської діяльності

Джерело: побудовано на основі [7; 8]

Особливий інтерес у формуванні та розвитку кооперації в аграрному секторі представляють саме обслуговуючі кооперативи. За даними Мінагрополітики, кількість обслуговуючих кооперативів на 1 січня 2019 року склала 860 одиниць, що на 125 кооперативів перевищує кількість на відповідну дату 2018 року [8]. Динаміку кількості обслуговуючих кооперативів представлено на рис. 4. Така позитивна тенденція, в першу чергу, пов'язана з реалізацією державної програми фінансової підтримки розвитку фермерських господарств та сільської кооперації. Так, наприклад, молочарські та плодово-ягідні обслуговуючі кооперативи в рамках цієї програми отримали допомогу в розмірі понад 8,5 млн грн. на придбання сільськогосподарського обладнання. Взагалі, за цією програмою кооперативи мають можливість компенсувати до 70% вартості придбаного сільськогосподарського обладнання. Загальний обсяг державної підтримки фермерства та кооперації у 2018 році склав 1 млрд. грн. [8].

Рис. 4. Динаміка кількості обслуговуючих кооперативів

Джерело: побудовано на основі [1]

З метою розуміння перспектив розвитку кооперації в аграрному секторі економіки України проведемо аналіз досвіду впровадження кооперативного підходу в аграрному секторі економіки європейських країн (табл. 1).

Таблиця 1

Досвід впровадження кооперативного підходу в аграрному секторі економіки європейських країн

Країна	Напрямок діяльності	Особливості
Нідерланди	Квітова галузь	Кооперативи забезпечують фермерів необхідним обладнанням для вирощування квітів, забезпечують селекцію нових перспективних сортів. Понад 95% вирощеної продукції фермери реалізують також через свої кооперативи, що дозволяє продавати квіти за найбільш оптимальними ринковими цінами.
Бельгія, Великобританія, Польща, Австрія, Данія	Молочна галузь	Кооперативи належать безпосередньо сільгоспвиробникам. Високий рівень самодисципліни і організації праці на фермерських господарствах посилюється розвиненою системою агрокооперації. 90% молокозаводів в цих країнах приймають участь у кооперації.
Іспанія, Греція	Галузь виробництва оливкової олії	Через кооперативи продається понад 60% фермерської оливкової олії.
Фінляндія	М'ясна галузь	Через кооперативи продається понад 70% фермерського м'яса.
Бельгія	Плодово-овочева галузь	Через кооперативи продається понад 70% овочів та фруктів.
Франція, Австрія	Зернова галузь	Більше половини зерна, зібраного французькими та австрійськими фермерами, зберігається на кооперативних елеваторах, що належать безпосередньо самим сільгоспвиробникам.

Джерело: складено на основі [5; 9; 10]

Досвід європейських країн демонструє той факт, що за допомогою кооперативів можна зменшити кількість посередників в процесі просування продукції від виробника до кінцевого споживача. Обслуговуючі кооперативи в європейських країнах – це одна з основних форм самоорганізації і самопомоги сільськогосподарських виробників. У розглянутих країнах функціонують два основних типи сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів: закупівельні і збутові (або маркетингові). Закупівельні кооперативи поставляють своїм учасникам необхідні матеріали для сільськогосподарського виробництва: насіння, добрива, паливо, техніку тощо. Маркетингові кооперативи створюються фермерами для обробки, упаковки та збуту сільськогосподарської продукції [4; 5; 8].

Члени таких кооперативів володіють капіталом, довіряють кооперативу свій врожай, покладають на нього місію розвитку, проведення маркетингу та початок продажу своєї продукції. У той же час кооператив дозволяє фермерам продовжувати приймати рішення на мікрорівні, тобто враховувати специфіку своєї земельної ділянки і агрокультури, чого не може собі дозволити в повній мірі аграрний холдинг. Кооператив дозволяє фермерам працювати на експорт без посередників, як це роблять великі холдинги. Залучення кредитів, фінансування, а також можливість модернізувати діяльність – це додаткові переваги кооперативу. Також кооператив не вимагає початкового істотного вливання коштів.

Головні причини, які стримують розвиток кооперації в аграрному секторі економіки України, полягають у наступному:

- слабка обізнаність аграріїв щодо переваг сільськогосподарської кооперації;
- відсутність висококваліфікованих менеджерів, здатних ефективно координувати діяльність обслуговуючих кооперативів;
- недосконалість законодавства України (ЗУ «Про сільськогосподарську кооперацію» та Податковий кодекс визнають сільськогосподарський обслуговуючий кооператив неприбутковою організацією, що значно ускладнює процедуру реєстрації);
- недостатній розвиток інструментів фінансування кооперативів.

Але, не зважаючи на існуючі перешкоди, слід зазначити позитивні тенденції з боку держави, дії якої спрямовані на розвиток кооперації за рахунок створення відповідних програм, збільшення кількості міжнародних грантів, пільгових умов кредитування, імплементації законодавства України в сфері кооперації до європейських норм.

Висновки з проведеного дослідження. Як зазначається в Програмі розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України на 2013-2020 роки [11], кооперативи мають стати потужним інструментом для розвитку фермерства. Для реалізації цієї мети, першочергового значення набуває державна підтримка за рахунок реалізації державних програм, удосконалення законодавства в сфері кооперації та системи оподаткування, створення сприятливого інвестиційного клімату та привабливих умов кредитування для аграріїв. Розвиток кооперації надасть можливість малим та середнім сільськогосподарським товаровиробникам для оновлення матеріально-технічної бази, підвищити рівень організації праці на фермерських господарствах, отримати маркетингову підтримку та працювати на експорт без посередників. Таким чином, об'єднання фермерів та створення обслуговуючих кооперативів дозволить їм отримати конкурентні переваги крупних агрохолдингів, що, в свою чергу, можливо тільки за умови дієвої державної підтримки через реалізацію грантових міжнародних проектів.

Бібліографічний список

1. Сільське господарство України: статистичний збірник. Київ: Держкомстат України, 2018. 243 с.
2. Валовий внутрішній продукт за 2018 рік / Сайт державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 25.05.2019).
3. Малік М.Й. Науково-методичне забезпечення розвитку кооперації в аграрній сфері економіки. *Економіка АПК*. 2010. № 12. С. 103-108.
4. Непочатенко О.О., Прокопчук О.Т. Сучасний стан та перспективи розвитку обслуговуючої сільськогосподарської кооперації в Україні. *Зб. наук. праць Уманського національного університету садівництва*. 2014. Вип. 84. С. 135-143. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zhpumus_2014_84_22 (дата звернення: 24.05.2019).
5. Збарський В.К., Волошин О.О. Проблеми кооперування малих форм господарювання на селі. *Економіка АПК*. 2012. № 8. С. 62-66.
6. Лендел М.А., Збарський В.К., Талавиря М.П., Газуда Л.М. Розвиток кооперативних відносин в аграрному секторі України: монографія. Київ: Вид-во НУБіП України, 2016. 307 с.
7. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17.07.1997 р. № 469/97-ВР. Дата оновлення: 20.11.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 25.05.2019).
8. В Україні зростає кількість обслуговуючих кооперативів, – Віктор Шеремета (05.04.2019). URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/v-ukrayini-zrostaye-kilkist-obslugovuyuchih-kooperativiv-viktor-sheremeta> (дата звернення: 25.05.2019).
9. Hagedorn, K. Post-socialistfarmers' cooperatives in Central and Eastern Europe, *Annals of Public and Cooperative Economics*. 2014. Vol. 85. P. 555-577.
10. Höhler, J. and Kühn, R. Position and performance of farmer cooperatives in the food supply chain of the EU-27. *Annals of Public and Cooperative Economics*. 2014. Vol. 85, P. 579-595.
11. Програма розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України на 2013–2020 роки. URL: http://www.coop-union.org.ua/wp-content/uploads/ProgrammSOK_new_ver.pdf (дата звернення: 27.05.2019).

References

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018), *Sil'ske hospodarstvo Ukrainy* [Agriculture of Ukraine]: *statystychnyi zbirnyk* [statistical yearbook], Derzhkomstat Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 243 p.
2. *Valovyi vnutrishnii produkt za 2018 rik / Sait derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy* [Gross Domestic Product for 2018 / The site of the State Statistics Service of Ukraine], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (access date May 25, 2019).
3. Malik, M.Y. (2010), "Scientific and methodological support for the development of cooperation in the agrarian sector of the economy", *Ekonomika APK*, no. 12, pp. 103-108.
4. Nepochatenko, O.O. and Prokopchuk, O.T. (2014), "The current state and prospects of development of attendant agricultural cooperation in Ukraine", *Zbirnyk naukovykh prats Umans'koho natsionalnoho universytetu sadivnytstva*, Iss. 84, pp. 135-143, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zhpumus_2014_84_22 (access date May 24, 2019).
5. Zbarskyi, V.K. and Voloshyn, O.O. (2012), "Problems of cooperation of small forms of farming in the countryside", *Ekonomika APK*, no. 8, pp. 62-66.
6. Lendiel, M.A., Zbarskyi, V.K., Talavyria, M.P. and Hazuda L.M. (2016), *Rozvytok kooperatyvnykh vidnosyn v ahromomu sektori Ukrainy* [Development of cooperative relations in the agrarian sector of Ukraine], monograph, Vyd-vo NUBiP Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 307 p.
7. Verkhovna Rada Ukrainy (1997), *Pro silskohospodarsku kooperatsiiu* [About Agricultural Cooperation], *Zakon Ukrainy* dated 17.07.1997 no. 469/97-VR, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/lavs/show/469/97-%D0%B2%D1%80> (access date May 25, 2019).
8. *V Ukraini zrostaie kil'kist obsluhovuiuchykh kooperatyviv*, – Viktor Sheremeta [In Ukraine the growing number of service cooperatives, – Victor Sheremeta], available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/v-ukrayini-zrostaie-kilkist-obslugovuyuchih-kooperativiv-viktor-sheremeta> (access date May 25, 2019).
9. Hagedorn, K. (2014), "Post-socialist farmers' cooperatives in Central and Eastern Europe", *Annals of Public and Cooperative Economics*, Vol. 85, pp. 555-577.
10. Höhler, J. and Kühl, R. (2014), "Position and performance of farmer cooperatives in the food supply chain of the EU-27", *Annals of Public and Cooperative Economics*, Vol. 85, pp. 579-595.
11. *Prohrama rozvytku silskohospodarskykh obsluhovuiuchykh kooperatyviv Ukrainy na 2013-2020 roky* [Program of development of agricultural servicing cooperatives of Ukraine for 2013-2020], available at: http://vvv.tsoop-union.org.ua/vp-tsonent/uploads/ProgrammSOK_nev_ver.pdf (access date May 27, 2019).

Ткачук В.А., Мосійчук Н.О. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КООПЕРАЦІЇ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Мета. Дослідження перспектив розвитку кооперації в аграрному секторі економіки України.

Методика дослідження. Під час написання статті було використано загальнонаукові та спеціальні методи економічних досліджень, зокрема: аналізу та синтезу – при визначенні структури експорту сільськогосподарської продукції, системний підхід – при вивченні причин, які стримують розвиток кооперації в аграрному секторі економіки України; діалектичний та абстрактно-логічний – при проведенні теоретичних узагальнень і формуванні висновків.

Результати. Проведено дослідження перспектив розвитку кооперації в аграрному секторі економіки України. Особливу увагу приділено аналізу структури сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами господарювання. Запропоновано класифікацію сільськогосподарських кооперативів за особливостями ведення господарської діяльності, на цій основі проаналізовано відмінність між виробничими та обслуговуючими кооперативами.

З метою розуміння перспектив розвитку кооперації в аграрному секторі економіки України проведено аналіз досвіду впровадження кооперативного підходу в аграрному секторі економіки європейських країн. Виявлено головні чинники, які стримують розвиток кооперації в аграрному секторі економіки. Зроблено висновки про те, що першочергового значення набуває державна підтримка за рахунок реалізації державних програм, удосконалення законодавства в сфері кооперації та системи оподаткування, створення сприятливого інвестиційного клімату та привабливих умов кредитування для аграріїв.

Наукова новизна. Дістало подальшого розвитку узагальнення основних перспектив розвитку кооперації в аграрному секторі економіки України.

Практична значущість. Результати дослідження, окремі положення та висновки статті можуть бути використані у навчальному процесі при викладанні наступних дисциплін: «Аграрний менеджмент», «Маркетинг», «Аграрна економіка» тощо.

Ключові слова: кооперація, сільське господарство, обслуговуючі кооперативи, аграрний сектор, експортна політика.

Tkachuk V.A., Mosiychuk N.O. PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF COOPERATION IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY OF UKRAINE

Purpose. The aim of the article is to research the prospects of development of cooperation in agrarian sector of economy of Ukraine.

Methodology of research. General scientific and special methods of economic research are used while writing the article, in particular: analysis and synthesis – in determining the structure of agricultural exports, a systematic approach – in studying the reasons that hinder the development of cooperation in the agrarian sector of the Ukrainian economy; dialectical, abstract and logical – when carrying out theoretical generalizations and forming conclusions.

Findings. The researches of prospects of development of cooperation in agrarian sector of economy of Ukraine are conducted. Particular attention is paid to the analysis of the structure of agricultural enterprises in terms of organizational and legal forms of management. The classification of agricultural cooperatives on the characteristics of economic activity is proposed; the distinction between production and service cooperatives is analyzed on this basis.

An analysis of the experience of introducing a cooperative approach in the agrarian sector of the economy of European countries is conducted in order to understand the prospects of cooperation in the agrarian sector of the Ukrainian economy. The main factors hindering the development of cooperation in the agrarian sector of the economy are identified. It is concluded that the state support is of paramount importance through the implementation of state programs, the improvement of legislation in the field of cooperation and taxation, the creation of a favourable investment climate and attractive lending conditions for farmers.

Originality. The further development of generalization of the main perspectives of cooperation in the agrarian sector of the Ukrainian economy has been further developed.

Practical value. The results of the study, separate provisions and conclusions of the article can be used in the educational process while teaching the following disciplines: “Agrarian Management”, “Marketing”, “Agrarian Economics”, etc.

Key words: cooperation, agriculture, service cooperatives, agrarian sector, export policy.

Ткачук В.А., Мосийчук Н.А. ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ КООПЕРАЦИИ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Цель. Исследование перспектив развития кооперации в аграрном секторе экономики Украины.

Методика исследования. Во время написания статьи были использованы общенаучные и специальные методы экономических исследований, в частности: анализа и синтеза – при определении структуры экспорта сельскохозяйственной продукции; системный подход – при изучении причин, которые сдерживают развитие кооперации в аграрном секторе экономики Украины; диалектический и абстрактно-логический – при проведении теоретического обобщения и формировании выводов.

Результаты. Проведено исследование перспектив развития кооперации в аграрном секторе экономики Украины. Особое внимание уделено анализу структуры сельскохозяйственных предприятий по организационно-правовым формам хозяйствования. Предложена классификация сельскохозяйственных кооперативов по особенностям ведения хозяйственной деятельности на этой основе проанализированы различия между производственными и обслуживающими кооперативами.

С целью понимания перспектив развития кооперации в аграрном секторе экономики Украины проведен анализ опыта внедрения кооперативного подхода в аграрном секторе экономики европейских стран. Выявлены главные факторы, которые сдерживают развитие кооперации в аграрном секторе экономики. Сделаны выводы о том, что первостепенное значение приобретает государственная поддержка за счет реализации государственных программ, совершенствование законодательства в сфере кооперации и системы налогообложения, создания благоприятного инвестиционного климата и привлекательных условий кредитования для аграриев.

Научная новизна. Получило дальнейшего развития обобщения основных проблем перспектив развития кооперации в аграрном секторе экономики Украины.

Практическая значимость. Результаты исследования, отдельные положения и выводы статьи могут быть использованы в учебном процессе при преподавании следующих дисциплин: «Аграрный менеджмент», «Маркетинг», «Аграрная экономика» и др.

Ключевые слова: кооперация, сельское хозяйство, обслуживающие кооперативы, аграрный сектор, экспортная политика.

УДК 339.543(477)

JEL Classification: E65, E69, P45

*Нагорічна О.С.,
канд. пед. наук, старш. наук. співроб.,
заступник директора інституту з наукової роботи –
начальник Науково-дослідного центру митної справи,
Науково-дослідний інститут фіскальної політики УДФСУ*

ЕВОЛЮЦІЙНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Поглиблення процесів інтеграції та глобалізації, що супроводжують розвиток світової економіки, передбачає гармонізацію національного законодавства України із міжнародними нормами та стандартами. Впровадження і використання міжнародних норм вимагає детального дослідження еволюційних аспектів становлення та розвитку митної політики, яке необхідне для того, щоб зрозуміти її джерела, визначити основні процеси та тенденції, за якими вона реалізується та розвивається. У свою чергу, це дозволить визначити роль та значення митної політики у системі реалізації функцій держави, механізм формування та напрями її вдосконалення. З'ясування зазначених аспектів, з метою розроблення подальшої стратегії дій, стає можливим за допомогою історичного екскурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання еволюційного розвитку митної системи Незалежної України є досить актуальними у наш час. Серед провідних вітчизняних вчених, які займалися цією проблематикою, варто відзначити І. Бережнюка, П. Пашка, К. Гальського, О. Гребельника, А. Дубініну, О. Дячка, К. Колесникова, Б. Кормича, О. Морозова, В. Острога, Д. Приймаченка. У сучасній науковій літературі, зокрема, у працях В. Чорного, Л. Деркача, аналізувалися різні етапи розвитку та становлення митної справи в Україні. Разом з тим, питання, пов'язані із дослідженням еволюційних аспектів становлення та розвитку митної політики в Україні, потребують подальшого вивчення, що і обумовлює актуальність теми.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження еволюційних аспектів становлення та розвитку митної політики в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. На своїх початках митна політика відіграла виключно фіскальну функцію, акумулюючи фінансові ресурси для державної скарбниці. Згодом стало зрозуміло, що завдяки митним важелям можна стимулювати власне виробництво, обмежувати ввезення іноземних товарів, переорієнтувати транспортні потоки тощо, що у свою чергу заклало підвалини регуляторної функції митної політики. Потреба в захисті митного кордону, протидії контрабанді та порушникам митних правил, забезпечення митної безпеки зумовила виокремлення захисної функції як невід'ємної частини митного функціоналу. Тому варто розглянути основні еволюційні етапи становлення митної політики в Україні.

16 липня 1990 року Верховною Радою УРСР прийнято Декларацію про державний суверенітет України. Розділ VI Декларації передбачає, що «Українська РСР самостійно створює банкову (включаючи зовнішньоекономічний банк), цінову, фінансову, митну, податкову системи, формує державний бюджет, при необхідності впроваджує свою грошову одиницю» [1]. З цього часу починається формування новітньої митної системи України. 25 червня 1991 року приймається Закон України № 1262-XII «Про митну справу в Україні», який вперше визначив правові основи організації митної справи в Україні, орієнтованої на формування спільного ринкового простору і митних союзів з іншими державами. Статтею 1 передбачалося, що «Україна як суверенна держава самостійно створює власну митну систему і здійснює митну справу. Митна справа є складовою частиною зовнішньополітичної і зовнішньоекономічної діяльності України. Митна справа в Україні включає в себе встановлення порядку та організації переміщення через митний кордон України товарів і предметів, обкладення митом, оформлення, здійснення контролю та інших заходів щодо реалізації митної політики в Україні» [11]. Хоча Закон містив лише 11 статей, та вони охоплювали практично усі напрями здійснення митної справи.

12 грудня 1991 року приймається перший Митний кодекс Незалежної України, що визначав принципи організації митної справи в Україні з метою створення умов для формування ринкової економіки та зростання активності зовнішньоекономічної діяльності на основі єдності митної території, мит та митних зборів, а також був спрямований на забезпечення додержання митними, іншими державними органами, суб'єктами зовнішньоекономічної і господарської діяльності, а також громадянами прав та обов'язків у галузі митної справи.

Проте з розвитком митної системи з'явилися і нові виклики, зокрема: Україна активно позиціонувала себе на міжнародному рівні, тому укладалися міждержавні договори та ратифікувалися міжнародні документи, але одночасно з цим виявлялися акти дублювання функцій в митній системі, почався розквіт корупції. Виникла необхідність проведення реформ. У 1996 році Державний митний комітет перейменовується у Державну митну службу, змінюється структура, впроваджуються перші технологічні рішення щодо космічної системи зв'язку з усіма митницями, налагоджується взаємодія з Всесвітньою митною організацією. Активно працювала Митно-тарифна рада. Очевидними стають і проблеми митно-тарифної політики. Необхідність захисту власного виробника з одночасним дотриманням взятих на себе зобов'язань за міжнародними угодами, а також розвиток тіньового виробництва потребували ретельного аналізу та виважених кроків [2].

Незважаючи на процеси удосконалення митного законодавства, на початку нового тисячоліття поза нормами Митного кодексу 1991 року залишалися кардинальні питання реформування економіки української держави, послідовний процес становлення ринкових механізмів у країні. Крім того, у вказаному Кодексі не знайшла належного втілення реалізація державної політики становлення та подальшого розвитку митної системи України, роль митних органів у формуванні державного бюджету, митно-тарифному регулюванні, організації безкомпромісної боротьби з контрабандою і порушеннями митних правил.

Враховуючи суспільний запит, митна політика, зокрема її сутнісний зміст, функції тощо стає предметом дослідження багатьох науковців. Наприклад, С. В. Ківалов і Б. А. Кормич у підручнику «Митна політика України» зазначають, що митна політика – це складова внутрішньої і зовнішньої політики, яка визначає зміст діяльності держави та її компетентних органів у сфері регулювання зовнішньоекономічних відносин та організації митної системи і має на меті захист національних інтересів, національної безпеки й економічного суверенітету держави [4, с. 9]. Таку позицію підтримують й інші вітчизняні дослідники [8, с. 50 ; 13, с. 135]. Наведені визначення поняття митної політики характеризують і пояснюють окремі її сторони, вони взаємопов'язані та доповнюють одне одного, що підтверджує багатоаспектність митної політики, її вплив на різноманітні сфери суспільного життя.

За час, що минув після набрання МК України 1991 року, суттєвих змін зазнало законодавство України: прийнята Конституція України, чимало нових нормативно-правових актів з'явилося в зовнішньоекономічній, податковій, валютній сферах. Окремі норми Митного кодексу 1991 року суперечили Конституції України, деяким іншим актам законодавства, що призводило до конфліктних ситуацій із суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, особливо при розгляді претензій митних органів до порушників митного законодавства в судах. Ці та інші фактори вимагали прийняття нового МК України. Тому 11.07.2002 Верховною Радою України четвертого скликання був прийнятий новий МК України, який адекватно відобразив реалії економічного і суспільного життя нашої держави, зовнішньоекономічних зв'язків України, становище і роль митної служби в системі органів управління. Саме у цьому Митному кодексі вперше з'являється окрема стаття, у якій дається визначення митної політики: «Митна політика – це система принципів та напрямів діяльності держави у сфері забезпечення своїх економічних інтересів та безпеки за допомогою митно-тарифних та нетарифних заходів регулювання зовнішньої торгівлі». Також уточнюється мотиваційна частина: «Митний кодекс України визначає засади організації та здійснення митної справи в Україні, регулює економічні, організаційні, правові, кадрові та соціальні аспекти діяльності митної служби України; спрямований на забезпечення захисту економічних інтересів України, створення сприятливих умов для розвитку її економіки, захисту прав та інтересів суб'єктів підприємницької діяльності та громадян, а також забезпечення додержання законодавства України з питань митної справи» [5]. Науковці, продовжуючи дослідження, пропонують своє бачення визначення поняття митної політики. Так, Д. В. Приймаченко у монографії «Митна політика держави та її реалізація митними органами» зазначає, що митна політика – це відносно стабільна, організована діяльність державних інституцій, скерована на визначення мети та напрямків загальнодержавної політики в конкретній сфері та їх реалізація за допомогою політико-правових, економічних, організаційних заходів, спрямованих на захист національних інтересів і безпеки [9].

До того ж, погляди науковців та законотворців, зважаючи на різні підходи, так і не трансформувалися у єдину думку щодо поняття митної політики.

Подальше становлення ринкової економіки в Україні та формування її як правової держави вимагали відповідного законодавчого регулювання економічних відносин, які виникали між суб'єктами господарської діяльності. Трансформаційні перетворення, які відбувалися в економіці на початку другого десятиліття нашого століття, накладають свій відбиток на відносини у сфері ЗЕД та галузі митної справи. У 2012 р. набув чинності новий МК України. Така необхідність обумовлена, з однієї сторони, потребою перегляду принципів функціонування системи митно-тарифного регулювання ЗЕД, а з іншої – прагненням законодавця узгодити вітчизняну законодавчу базу ЗЕД з міжнародними стандартами, привівши її до вимог Генеральної угоди про тарифи й торгівлю, Кіотської конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур, Стамбульської конвенції про тимчасове ввезення та інших актів міжнародного права [3].

У першій редакції Митного кодексу 2012 року стаття про державну політику у сфері державної митної справи була викладена так: «Державна політика у сфері державної митної справи – це система цілей, принципів, функцій, напрямів, засобів і механізмів діяльності держави, спрямованих на забезпечення національних митних інтересів та безпеки України, регулювання зовнішньої торгівлі та захист внутрішнього ринку, розвиток національної економіки та її інтеграцію до світової економіки, наповнення державного бюджету, які реалізуються через:

- 1) механізми тарифного та нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності;
- 2) участь у митних союзах, зонах вільної торгівлі та міжнародних договорах (конвенціях) з митних питань;
- 3) встановлення порядку переміщення товарів через митний кордон України та здійснення їх митного контролю;
- 4) законодавство України з питань державної митної справи» [6].

Необхідність удосконалення здійснення митної справи та реалізації митної політики було реалізовано через створення 24 грудня 2012 року Міністерства доходів і зборів України. Такий крок призвів до того, що вперше формування державної митної політики та її реалізація стали завданням одного міністерства.

Серед стратегічних цілей розвитку Міністерства з'являється розроблення та впровадження ефективної моделі надання «сервісу» громадянам та бізнесу, що позитивно сприйнято суспільством, проте протилежним було бачення фахівців-практиків митниці.

Новоутвореним Міністерством ініціюються зміни у Митний та Податковий кодекси. Задекларовані місія Міністерства доходів і зборів України, бачення та принципи роботи вимагали від керівництва таким потужним утворенням чіткої структури, взаємодії, мобільності та компетентної управлінської команди. Однак, на практиці стали очевидними прорахунки керівництва в управлінні, що призвело, у першу чергу, до послаблення митної складової. Тому, 28.02.2014 року Верховна Рада рекомендувала «Кабінету Міністрів України при реформуванні системи центральних органів виконавчої влади здійснити комплекс заходів, спрямованих на ліквідацію Міністерства доходів і зборів України та утворення відповідних центральних органів виконавчої влади у сфері податкової та митної політики». Про помилковість рішення щодо об'єднання двох служб йшлося й під час засідання Уряду у 2014 році, зокрема у пояснювальній записці до Постанови КМУ від 01.03.2014 № 67 «Про ліквідацію Міністерства доходів і зборів та відновлення діяльності обох служб» зазначалося, що створення та діяльність Міністерства доходів і зборів України засвідчило свою недосконалість, некерованість та можливість використання корупційних складових. Проте, уже 21.05.2014 приймається інше рішення «Про утворення Державної фіскальної служби» та втрату чинності попереднього рішення» [15].

З огляду на такі трансформації, змінюється і визначення поняття митної політики: «Державна митна політика – це система принципів та напрямів діяльності держави у сфері захисту митних інтересів та забезпечення митної безпеки України, регулювання зовнішньої торгівлі, захисту внутрішнього ринку, розвитку економіки України та її інтеграції до світової економіки. Державна митна політика є складовою частиною державної економічної політики» [7].

Як видно із визначення, митні інтереси є складовою частиною національних інтересів, а митна безпека є логічною компонентою національної безпеки. Головним суб'єктом забезпечення митної безпеки є митні органи, діяльність яких є одним із важливих елементів у забезпеченні національної безпеки держави. Об'єктом митної безпеки є митні інтереси держави, які забезпечують як зовнішньоекономічну, так і митну безпеку. Місце митної політики у державній політиці національної безпеки визначається її завданням. Детальний аналіз визначення поняття митної політики дозволяє зробити висновки про те, що митна політика повинна забезпечувати переважно захисні функції, а не сервісну як домінуючу, яка активно лобюється протягом останніх років.

Тому, аналізуючи поняття митної політики, функціонал структурних підрозділів ДФС, а також на підставі міжнародних документів митного спрямування, виокремлюємо такі функції митної політики: захисну – забезпечення захисту митних інтересів, забезпечення митної безпеки України та захист основних прав людини; управлінську – керівництво митною адміністрацією, її структурними підрозділами; прогностичну – вироблення науково обґрунтованих напрямів діяльності держави у сфері здійснення митної справи; нормативну – підготовка пропозицій щодо законодавчого регулювання здійснення митної справи; регулятивну – упорядкування, регламентація внутрішньовідомчих, національних, міжнародних, міждержавних відносин; інтегруючу – консолідація держави, учасників ЗЕД, суспільства.

Формування та реалізація митної політики ґрунтуються на принципах, зазначених у табл. 1.

Належне виконання функцій з дотриманням зазначених принципів реалізації митної політики сприятиме економічній конкурентоспроможності, соціальному та безпековому розвитку держави.

Враховуючи поняття митної політики, а також викладене вище, механізм формування та реалізації митної політики можна подати у вигляді рис. 1.

Таблиця 1

Принципи формування та реалізації митної політики

Назва	Зміст
Законності	– дотримання вимог законодавства з митної справи
Професіоналізму	– надання послуг митницями ґрунтується на знаннях митного законодавства з дотриманням етичних принципів
Цілісності та системності	– науково обґрунтовані структура, функції митної адміністрації, а також стратегії, концепції діяльності й послідовна їх реалізація з досягненням поставленої мети та поетапний аналіз виконання
Співпраці (взаємодії)	– міжнародна, міждержавна, національна, регіональна
Лідерства	– в організаційному розвитку та модернізації, у тому числі впровадження сучасних інформаційних технологій, концепцій управління персоналом тощо
Прозорості	– чіткі і зрозумілі правила діяльності
Чесності	– як моральна якість, у т.ч. нетерпимість до корупції
Передбачуваності	– вчасне та належне виконання взятих зобов'язань
Соціальної відповідальності	– сприяння економічному зростанню держави завдяки захисту митних інтересів держави та гарантуванню митної безпеки
Відповідальності	– покарання за порушення є обов'язковим та невідворотним

Джерело: сформовано автором

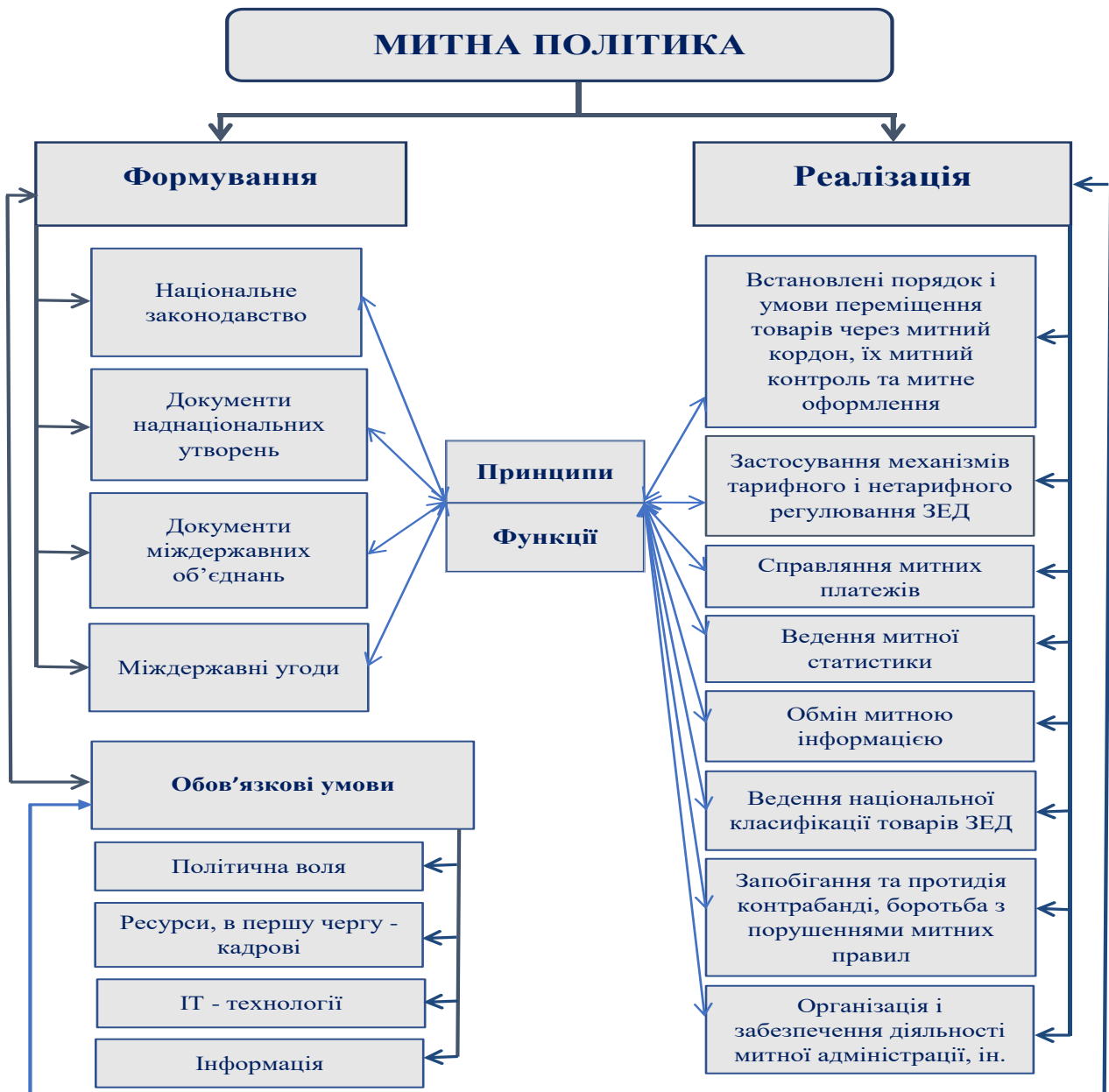

Рис. 1. Механізм формування та реалізації митної політики

Джерело: сформовано автором

У продовження дослідження зазначимо, що Міністерство фінансів продовжує роботу над реформуванням митної складової в рамках реформування ДФС як якісної сервісної служби. З останніх нововведень – рішення Уряду про утворення Державної податкової служби України та Державної митної служби України шляхом реорганізації Державної фіскальної служби [10].

Реформування системи органів, що реалізують державну податкову та митну політику, передбачається здійснювати за такими напрямками, зокрема:

спільні напрями реформування системи органів, що реалізують державну податкову та митну політику:

- оптимізація організаційної та функціональної структури;
- удосконалення процедури адміністративного оскарження;
- управління інформаційними системами та технологіями;
- розвиток персоналу, реформи для забезпечення доброчесності та антикорупційні заходи;
- прозорість та контрольованість реформи;

напрями реформування в частині реалізації державної митної політики:

- сприяння безпеці та міжнародній торгівлі, включаючи спрощення та гармонізацію митних процедур;

- сприяння ефективному справлянню митних платежів;
- розвиток інфраструктури, електронних технологій та сервісів для міжнародної торгівлі;
- захист суспільства, громадського здоров'я і безпеки навколишнього природного середовища та боротьба з незаконним переміщенням наркотичних засобів та зброї;
- підвищення ефективності міжнародного митного співробітництва [12].

У Положенні про Державну митну службу України (Держмитслужбу) зазначено, що вона є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів; а також реалізує державну митну політику, державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань державної митної справи.

Основними завданнями Держмитслужби визначено:

1) забезпечення реалізації державної митної політики, зокрема забезпечення митної безпеки та захисту митних інтересів України і створення сприятливих умов для розвитку зовнішньоекономічної діяльності, збереження належного балансу між митним контролем і спрощенням законної торгівлі;

2) забезпечення реалізації державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань державної митної справи, запобігання та протидії контрабанді, боротьби з порушеннями митних правил;

3) внесення пропозицій щодо забезпечення формування державної митної політики на розгляд Міністра фінансів [14].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, дослідження еволюційних аспектів становлення та розвитку митної політики в Україні засвідчило необхідність вираженої державницької політики у митній сфері. Актуалізується це питання складним економіко-правовим становищем України, що поглиблюється подіями на Сході та окупацією АР Крим. Враховуючи потужний ресурсний потенціал та прагнення громадян, Україна зможе забезпечити задекларовану захисну функцію митної політики, сприятиме розвитку економіки України та її інтеграції до світової економіки, та відповідно, піднятися на рівень розвинених країн.

Бібліографічний список

1. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 р. № 55-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
2. Деркач Л. «...о чем могу рассказать». Киев: «Аванпост-Прим», 2008. 466 с.
3. Думка експерта: Митний кодекс наблизив Україну до Європи. *Економічна правда*. URL: http://www.epravda.com.ua/news/2012/06/1/325246/view_print (дата звернення: 14.05.2019).
4. Ківалов С.В., Кормич Б.А. Митна політика України: підручник. Одеса: Юридична література, 2001. 256 с.
5. Митний кодекс України: Закон України від 11.07.2002 р. № 92-IV. *Офіційний вісник України*. 2002. № 31.
6. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. Перша редакція. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/ed20120313> (дата звернення 12.05.2019).
7. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. Редакція від 11.08.2013. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/ed20130811> (дата звернення 14.05.2019).
8. Настюк В.Я. Держмитслужба України – провідний орган у забезпеченні реалізації митної політики. *Митна справа*. 2002. № 1. С. 49-53.
9. Приймаченко Д.В. Митна політика держави та її реалізація митними органами: монографія. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2006. 332 с.
10. Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну

службу України: постанова КМУ від 06 березня 2019 р. № 227. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-polozhen-pro-derzhavnu-podatkovu-sluzhbu-ukrayini-ta-derzhavnu-mitnu-sluzhbu-ukrayini> (дата звернення: 12.05.2019).

11. Про митну справу в Україні: Закон України від 25.06.1991 р. № 1262-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 44.

12. Про схвалення концептуальних напрямів реформування системи органів, що реалізують державну податкову та митну політику: Розпорядження КМУ від 27 грудня 2018 р. № 1101-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1101-2018-%D1%80> (дата звернення: 12.05.2019).

13. Риси́ч Й.Л. До питання про термін «митна політика». *Актуальні проблеми підготовки фахівців з митної справи*: матеріали науково-практичної конференції. Дніпропетровськ: АМСУ, 2001. С. 134-136.

14. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-utvorennya-derzhavnoyi-podatkovoyi-sluzhbi-ukrayini-ta-derzhavnoyi-mitnoyi-sluzhbi-ukrayini> (дата звернення: 12.05.2019).

15. Nagorichna Olga. On the Issue of the Institutional Reform of the Fiscal Bodies and Their Scientific Support. *Eurasian Academic Research Journal*. 2016. № 5(05). P. 20-25.

References

1. Verkhovna Rada URSR (1990), Declaration on State Sovereignty of Ukraine, *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR*, no. 31, art. 429.

2. Derkach, L. (2008), "...o chem mogu rasskazat" [... about can I tell], «Avanpost-Prim», Kiev, Ukraine, 446 p.

3. Expert opinion: Customs Code brought Ukraine closer to Europe, *Ekonomichna pravda*, available at: http://www.epravda.com.ua/news/2012/06/1/325246/view_print (access date May 14, 2019).

4. Kivalov, S.V. and Kormych, B.A. (2001), *Mytna polityka Ukrainy* [Customs policy of Ukraine], textbook, Yurydychna literatura, Odesa, Ukraine, 256 p.

5. Verkhovna Rada Ukrainey (2002), *Mytnyi kodeks Ukrainy* [Customs code of Ukraine], Zakon Ukrainy dated 11.07.2002 no. 92-IV, *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*, no. 31.

6. Verkhovna Rada Ukrainy (2012), *Mytnyi kodeks Ukrainy* [Customs code of Ukraine], Zakon Ukrainy dated 13.03.2012 no. 4495-IV, First edition, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/ed20120313> (access date May 12, 2019).

7. Verkhovna Rada Ukrainy (2012), *Mytnyi kodeks Ukrainy* [Customs code of Ukraine], Zakon Ukrainy dated 13.03.2012 no. 4495-IV, Version from 11.08.2013, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/ed20130811> (access date May 14, 2019).

8. Nastiuik, V.Ya. (2002), "The State Customs Service of Ukraine is the leading body in ensuring the implementation of customs policy", *Mytna sprava*, no. 1, pp. 49-53.

9. Pryimachenko, D.V. (2006), *Mytna polityka derzhavy ta yii realizatsiia mytnymy orhanamy* [Customs policy of the state and its implementation by the customs bodies], monograph, Akademiia mytnoi sluzhby Ukrainy, Dnipropetrovsk, Ukraine, 332 p.

10. Kabinet Ministriv Ukrainy (2019), *Pro zatverdzhennia polozhen pro Derzhavnu podatkovu sluzhbu Ukrainy ta Derzhavnu mytnu sluzhbu Ukrainy* [About Approval of the Regulations on the State Tax Service of Ukraine and the State Customs Service of Ukraine], Postanova KМУ dated 06.03.2019 no. 227, available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-polozhen-pro-derzhavnu-podatkovu-sluzhbu-ukrayini-ta-derzhavnu-mitnu-sluzhbu-ukrayini> (access date May 12, 2019).

11. Verkhovna Rada URSR (1991), *Pro mytnu spravu v Ukraini* [About Customs Affairs in Ukraine], Zakon Ukrainy dated 25.06.1991 no. 1262-XII, *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR*, no. 44.

12. Kabinet Ministriv Ukrainy (2017), *Pro skhvalennia kontseptualnykh napriamiv reformuvannia systemy orhaniv, shcho realizuiut derzhavnu podatkovu ta mytnu polityku* [About approval of conceptual directions of reforming the system of bodies implementing the state tax and customs policy], Rozporiadzhennia KМУ dated 27.12.2018 no. 1101-p, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1101-2018-%D1%80> (access date May 12, 2019).

13. Rysich, Y.L. (2001), "Regarding the question of the term "customs policy"", *Aktualni problemy pidhotovky fakhivtsiv z mytnoi spravy: materialy naukovo-praktychnoi konferentsii* [Actual problems of training specialists in customs business: materials of scientific and practical conference], АМСУ, Dnipropetrovsk, Ukraine, pp. 134-136.

14. "Government portal", available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-utvorennya-derzhavnoyi-podatkovoyi-sluzhbi-ukrayini-ta-derzhavnoyi-mitnoyi-sluzhbi-ukrayini> (access date May 12, 2019).

15. Nagorichna, Olga (2016), "On the Issue of the Institutional Reform of the Fiscal Bodies and Their Scientific Support", *Eurasian Academic Research Journal*, no. 5(05), pp. 20-25.

Нагорічна О.С. ЕВОЛЮЦІЙНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Мета. Дослідження еволюційних аспектів становлення та розвитку митної політики в Україні.

Методика дослідження. Теоретичною та інформаційною основою дослідження стали праці провідних вчених у галузі митної справи, а також нормативно-правові акти, що стосуються формування митної політики. В процесі дослідження використано такі методи, як: діалектичний і монографічний (при опрацюванні наукових публікацій); аналізу і синтезу (при вивченні нормативно-правових документів з теми дослідження); табличний і графічний (при наочному представленні отриманих результатів); абстрактно-логічний та узагальнення (при формулюванні висновків та пропозицій).

Результати. Розглянуто основні еволюційні етапи становлення митної політики в Україні. За результатами аналізу поняття митної політики, функціоналу структурних підрозділів ДФС, а також міжнародних документів митного спрямування виокремлено й охарактеризовано такі функції митної політики, як: захисна, управлінська, прогностична, нормативна, регулятивна та інтегруюча. Обґрунтовано принципи формування та реалізації митної політики, а саме: законності, професіоналізму, цілісності та системності, співпраці (взаємодії), лідерства, прозорості, чесності, передбачуваності, соціальної відповідальності, відповідальності. Сформовано авторське бачення механізму формування та реалізації митної політики.

Наукова новизна. Дістало подальшого розвитку обґрунтування еволюційних засад становлення і розвитку митної політики в Україні, що дало змогу сформулювати основні принципи та механізм її формування та реалізації.

Практична значущість. Результати проведеного дослідження можуть слугувати підґрунтям подальших наукових розвідок стосовно еволюції митної політики в Україні та вибору векторів її трансформації в умовах інституційних змін.

Ключові слова: митна справа, митна політика, функції митної політики, Митний кодекс України.

Nagorichna O.S. EVOLUTIONAL ASPECTS OF DEVELOPMENT AND CUSTOMS POLICY DEVELOPMENT IN UKRAINE

Purpose. The aim of the article is the investigation of evolutionary aspects of Formation and Development of Customs Policy in Ukraine.

Methodology of research. The theoretical and informational basis of the study is the works of leading scientists in the field of customs, as well as legal acts related to the formation of customs policy. The following methods are used in the process of research: dialectic and monographic (in the process of scientific publications); analysis and synthesis (when studying normative legal documents on the subject of research); tabular and graphic (with a visual representation of the results); abstract and logical and generalization (in the formulation of conclusions and proposals).

Findings. The main evolutionary stages of the formation of the customs policy in Ukraine are considered. According to the results of the analysis of the concept of customs policy, functional of the structural divisions of the DFS, as well as international customs documents, the following customs policy functions are defined and described: security, management, forecasting, normative, regulatory and integrative. The principles of the formation and implementation of customs policy, namely: legality, professionalism, integrity and consistency, cooperation (interaction), leadership, transparency, honesty, predictability, social responsibility, responsibility, are grounded. The author's vision of the mechanism for the formation and implementation of customs policy is formed.

Originality. The further development of the justification of the evolutionary principles of the formation and development of customs policy in Ukraine has been further developed, which has made it possible to formulate the basic principles and mechanism of its formation and implementation.

Practical value. The results of the conducted research can serve as the basis for further scientific research concerning the evolution of customs policy in Ukraine and the choice of vectors of its transformation in the context of institutional changes.

Key words: customs, customs policy, customs policy functions, Customs Code of Ukraine.

Нагорична О.С. ЭВОЛЮЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ТАМОЖЕННОЙ ПОЛИТИКИ В УКРАИНЕ

Цель. Исследование эволюционных аспектов становления и развития таможенной политики в Украине.

Методика исследования. Теоретической и информационной основой исследования стали труды ведущих ученых в области таможенного дела, а также нормативно-правовые акты, касающиеся формирования таможенной политики. В процессе исследования использованы такие методы, как: диалектический и монографический (при обработке научных публикаций); анализа и синтеза (при изучении нормативно-правовых документов по теме исследования); табличный и графический (при наглядном представлении полученных результатов); абстрактно-логический и обобщения (при формулировании выводов и предложений).

Результаты. Рассмотрены основные эволюционные этапы становления таможенной политики в Украине. По результатам анализа понятия таможенной политики, функционала структурных подразделений ДФС, а также международных документов таможенного направления выделены и охарактеризованы такие функции таможенной политики, как: защитная, управленческая, прогностическая, нормативная, регулятивная и интегрирующая. Обоснованы принципы формирования и реализации таможенной политики, а именно: законности, профессионализма, целостности и системности, сотрудничества (взаимодействия), лидерства, прозрачности, честности, предсказуемости, социальной ответственности, ответственности. Сформировано авторское видение механизма формирования и реализации таможенной политики.

Научная новизна. Получило дальнейшего развития обоснование эволюционных основ становления и развития таможенной политики в Украине, что позволило сформировать основные принципы и механизм ее формирования и реализации.

Практическая значимость. Результаты проведенного исследования могут служить основой дальнейших научных исследований относительно эволюции таможенной политики в Украине и выбора векторов ее трансформации в условиях институциональных изменений.

Ключевые слова: таможенное дело, таможенная политика, функции таможенной политики, Таможенный кодекс Украины.

УДК 338.48
JEL Classification: M1

*Байда Б.Ф.,
канд. екон. наук, докторант,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки*

ЕЛЕМЕНТИ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ТА МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ТУРИЗМУ

Постановка проблеми. Однією із доволі конкурентоспроможних і дохідних сфер економіки України постає сфера туризму. Діяльність у цій галузі є лакмусовим папірцем для активізації усіх суб'єктів господарювання, що працюють і взаємодіють у сфері туризму, реалізують програми розвитку туризму в регіонах, областях. Потреба дослідження взаємодії поміж суб'єктами, елементами системи менеджменту туризму, пошуку шляхів стратегічного поступу туристичної сфери позиціонується із тлумаченням сфери туризму як соціально важливого сегменту економіки в умовах глобалізаційних тенденцій.

Впровадження системного підходу для аналізу процесів розвитку системи менеджменту туризму в сьогодишніх нестабільних економічних умовах функціонування держави є особливо актуальним. Дослідження питань управління сферою туризму дає змогу опанувати напрями, форми, результати взаємодії та взаємовпливу в системі менеджменту туризму на усіх рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний доробок у вивчення і розвиток концепцій менеджменту туризму здійснили такі зарубіжні, вітчизняні науковці, як: С. Галасюк [2], Н. Гончарук [3], В. Герасименко [2], Л. Дяченко, В. Євдокименко, М. Жукова [4], К. Каспар, В. Кифяк, Г. Коледа [3], О. Кравець, Й. Кріппендорф, Н. Мельник [12], С. Оптнер, І. Писаревський, В. Фреєр, З. Юринець [12]. Однак, ще потребує вирішення питань розвитку системи управління, особливостей формування моделей державного регулювання у сфері туризму. В контексті формування світової та вітчизняної наукової думки відчувається потреба наповнення дослідженнями, що стосуються розгляду елементів системи менеджменту і моделей державного регулювання туристичної діяльності.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз, виокремлення й обґрунтування елементів системи управління сферою туризму та моделей державного регулювання туристичною діяльністю у різних країнах світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Туристична сфера є міжгалузевим середовищем, що поєднує різні підприємницькі структури, що дотичні до виробництва та збуту туристичного продукту, надання туристичних послуг для задоволення і розвитку внутрішнього й міжнародного туризму. Діяльність суб'єктів господарювання сфери туризму, сторонніх організацій, що задіяні до втілення туристичних програм, постають як туристична індустрія. Усі суб'єкти господарювання сфери туризму об'єднані в систему, що включає різні сфери та види діяльності, виробництва, які взаємодіють заради спільної цілі за спільною програмою розвитку.

Типи економічної корисності від розвитку сфери туризму [12; 13]: приплив, надходження іноземних валют; надходження до бюджетів і зростання економіки країни, регіонів, областей, міст тощо, завдяки виробництву різних товарів і надання послуг для туристів; зростання інтенсивності та різноманітності бізнес-операцій, зокрема завдяки використанню ресурсів і продуктів місцевого рівня; стимулювання інвестицій (місцевих, національних, іноземних інвесторів) через зростання обсягів та масштабів туристичних потоків; поліпшення використання національної та комунальної інфраструктури завдяки підсиленню інфраструктури сфери туризму; застосування наявної інфраструктури сфери туризму місцевими громадянами; ефект синергії; зростання ступеня постачання; підсилення рівня надання послуг для місцевого населення і обслуговування туристичних потоків (зокрема, розвиток роздрібно торгівлі, спорту, сфери розваг і відпочинку тощо); зростання кількості нових робочих місць на територіях, які здебільшого не володіють розвинутою промисловістю, демонструють досить обмежені можливості для розвитку інших видів діяльності, наприклад, сільського господарства.

Система управління сферою туризму володіє різною когортою властивих тільки цій системі рис, властивостей, ознак. Поява таких структурних характеристик залежить від унікальності виді діяльності, властивостей наданих компаніями туристичних послуг, які виникають у результаті дії емерджентності, специфіки товарів, що виготовляються виключно для цієї сфери.

У теоретичному та практичному сенсі, на думку Маховка В. М., Лобач Л. В., «управління» є цілеспрямованим впливом суб'єкта управління на об'єкт управління. Суб'єктом управління сферою туризму є державні органи влади, а об'єктом – туристичні підприємства (туристичні агенти та оператори), а також інші підприємства та організації, що беруть участь у формуванні туристичного продукту, обслуговуванні та задоволенні потреб туристів. Тхагапсов А. управління у туристичній сфері розглядає крізь призму системи діяльності, елементами якої є різні види діяльності, що здійснюються

керуючими суб'єктами. Як підсистеми управління в туризмі автор виділяє зовнішнє управління (представлено державною регламентацією і регулюванням галузі) та внутрішнє професійне управління і самоменеджмент на рівні галузі і туристичних підприємств. Перішко І. у ході аналізу системи управління у туристичній сфері акцентує увагу на тому, що цю систему доцільно аналізувати із врахуванням трьох рівнів, а саме державного управління; самоврядування туристичних компаній; самоорганізації споживачів послуг. Герасименко В. обґрунтовує, що структура управління туризмом охоплює суб'єкти (структури, які наділені повноваженнями ухвалювати управлінські рішення) і об'єкти управління (туристичні ресурси і продукти, ринок туристичних послуг), а також процес, який протікає поміж цими елементами. Водночас сам процес управління обумовлений зміною як умов, так і подій у внутрішньому та зовнішньому середовищі [1].

Система менеджменту туризму відображає багатогранну сукупність методів управління туристичною діяльністю на підставі поєднання інтересів розвитку туризму на усіх ієрархічних рівнях [1].

Основними суб'єктами менеджменту туризму є:

1) керуючі суб'єкти на макроекономічному рівні системи менеджменту туризму – органи державного управління сферою туризму;

2) керуючі суб'єкти на мезоекономічному рівні системи менеджменту туризму – регіональні державні органи, місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, які насамперед нормативно регулюють сферу туризму, відповідальні за впровадження ухвалених нормативних (державних, регіональних і місцевих) актів;

3) керуючі суб'єкти на мікроекономічному рівні системи менеджменту туризму – компанії, підприємства, організації сфери туризму (тур-оператори, турагенти, страхові компанії, консульства, візові центри, авіакомпанії, готельний сектор, галузеві асоціації/союзи), неурядові організації (громадські організації, федерації, клуби) тощо.

Інституції, що мають важливе значення у розвитку сфери туризму на макрорівні:

– виконавчі та законодавчі органи. Органами державної законодавчої влади в сфері туризму є Верховна Рада. Важливими органами державної виконавчої влади в сфері туризму є такі: Міністерство інфраструктури України – спеціалізований центральний орган виконавчої влади, який здійснює державне управління в галузі туризму (затверджене Указом Президента України від 12.05.2011 р.) [11]; Державне агентство України з туризму та курортів – є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України, діє у складі Міністерства інфраструктури України, забезпечує реалізацію державної політики у сфері туризму та курортів [10];

– міжурядові органи співробітництва країн у сфері туризму;

– державні організації.

У міжнародній практиці сформувалося декілька систем управління у сфері туризму, що зумовлено співвідношенням функцій і принципів управління суб'єктами системи менеджменту туризму, комплексом комунікацій і взаємозв'язків, процесом організування туристичної діяльності. Головні моделі державного регулювання у сфері туризму в різних країнах світу та елементи системи управління наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Головні елементи системи управління і моделі державного регулювання у сфері туризму в різних країнах світу

Види	Регулюючі органи	Характеристика елементів системи управління та моделі державного регулювання	Країни
1	2	3	4
Перша модель	Авторитетне самостійне міністерство, що контролює діяльність туристичної сфери, має повноваження в управлінні інвестиціями, маркетинговими дослідженнями, підготовкою кадрів, реклами	- передбачає фінансування з державного бюджету пріоритетних напрямів розвитку туризму, державне стимулювання малого і середнього підприємництва, формування системи забезпечення безпеки туристів; - діяльність багатогалузевої системи державних органів зорієнтована на стимулювання туристичних подорожей, спрощення прикордонних і митних процедур, створення загальнонаціональної мережі для проведення соціально-економічних спостережень у сфері туризму; - модель притаманна країнам, що розвиваються, і країнам з перехідною економікою, для яких іноземний туризм є одним з основних джерел одержання твердої валюти та у яких існує потреба у залученні прямих іноземних інвестицій у розвиток матеріально-технічної бази туризму, створення національного туристичного продукту, а також окремим державам з туристичною історією, які прагнуть постійно підтримувати імідж країни у сфері туризму.	Марокко, Туніс, Єгипет, Індія, Куба, Мальта, Мексика, Нова Зеландія, Румунія, Греція, Франція тощо

продовження табл. 1

1	2	3	4
Друга модель	Комбіноване (спільне) міністерство, яке, окрім питань туризму, регулює суміжні чи взаємодоповнюючі види діяльності	- характерним є трактування туризму як важливого орієнтира поступу економіки, що зумовлений чітким, зрозумілим розподілом функцій і повноважень поміж центральною та регіональними адміністративними одиницями у сфері туризму; - стратегічними цілями політики розвитку туризму у країні, що розробляється комбінованим міністерством, є забезпечення оптимальності підходів до розвитку туризму й інших сфер економіки, потужна реклама держави за кордоном як найбільш цікавого, привабливого туристичного ринку/	Іспанія, Угорщина, Індонезія, Малайзія, Туреччина, Йорданія, Кенія тощо
Третя модель (західно-європейська)	Централізовані структури, які функціонують у межах багато-профільних міністерств або мають пряме підпорядкування уряду держави, мають статус спеціалізованих і порівняно самостійних адміністративних державних органів відносно змісту діяльності та виконуваних функцій (національні туристичні адміністрації (НТА), до компетенції яких відносять розроблення державної політики у сфері туризму)	- елементом моделі є чіткий поділ органів НТА на такі компоненти: «адміністративна частина», яка займається глобальними аспектами державного регулювання: удосконаленням нормативно-правового забезпечення, збором та обробленням статистики, координуванням туристичної діяльності у регіонах, підтримці міжнародної співпраці тощо; «маркетингова частина» – є відомством, яке належить до багато-профільного міністерства, однією із гілок якого є управління туризмом (основні компетенції: формування принадного іміджу країни за кордоном як туристичної держави: організування маркетингових заходів, підтримка участі у міжнародних форумах і виставках, управління туристичними представництвами за кордоном); отримує левову частку фінансування з держбюджету; кількість працівників набагато більша, ніж у адміністративній частині; - характерний активний пошук можливостей погодження інтересів держави і приватного бізнесу, органів державної та регіональної влади; - наявні змішані державно-приватні структури для регулювання туристичної діяльності, залучення фінансових ресурсів від приватного сектора до виконання державних завдань, пошук взаємовигідних форм співпраці поміж органами управління різних рівнів.	Велико-Британія, Німеччина, Австрія, Швейцарія, Фінляндія тощо
Четверта модель	Відсутній орган державного управління на рівні центральної влади, а всі питання, пов'язані з розвитком туризму, вирішуються на рівні регіонів або самостійно суб'єктами господарювання на основі принципів ринкової економіки	- притаманна розвиненим країнам, де переважають приватні підприємства різної величини та спеціалізації. Важливе значення має рівень розвитку інфраструктури, система забезпечення безпеки туристів, високий ступінь надання банківських, страхових послуг і медичного обслуговування. Держава повинна бути привабливою для іноземних туристів без потреби в посиленій рекламі туристичного продукту на світовому ринку; - наявні передумови вибору моделі: скорочення видатків загального (федерального) бюджету, міцні позиції країни на міжнародному туристичному ринку, впевненість у привабливості країни для зарубіжних туристів, наявність сильних приватних компаній у сфері туризму, здатних на самостійні потужні рекламні акції в інтересах усього національного ринку; - необхідні особливі обставини: рішення, що туризм не потрібний країні взагалі або впевненість, що суб'єкти туристичного ринку держави конкурентоздатні та свідомі, що спроможні вирішити усі проблеми без втручання уряду.	США

Джерело: складено на основі [2; 4; 9]

Відповідно до зарубіжного досвіду, для країн з нестабільною економікою простежується посилене втручання держави у розвиток сфери туризму. Водночас повне ігнорування проблем туристичної сфери руйнує взаємозв'язок поміж споживачами, суб'єктами туристичної діяльності (виробниками) туристичних послуг і продуктів. На практиці найефективнішим запроєнтовано збалансоване і помірковане застосування інструментів державного регулювання розвитку сфери туризму. До нині в Україні відбувається трансформація системи менеджменту туризму і намагання

знайти оптимальну модель управління. Зміна форм органів державного регулювання у сфері туризму України наведена у табл. 2.

Таблиця 2

Органи державного регулювання у сфері туризму України

№	Період	Центральний державний орган у сфері туризму	Модель
1	до 1988	Головінтурист України	третя
2	1989–1993	Центральна державна структура відсутня	четверта
3	1993–2000	Державний комітет України по туризму	третя
4	2000–2001	Державний комітет молодіжної політики, спорту і туризму	третя
5	2001–2002	Державний департамент туризму	третя
6	2002–2006	Державна туристична адміністрація (ДТА)	третя
7	2006–2014	Міністерство культури і туризму	друга
8	2014–2016	Міністерство економічного розвитку і торгівлі України	друга
9	2016– до нині	Департамент туризму та курортів Міністерства економічного розвитку і торгівлі України	третя

Джерело: складено на основі [2; 5]

Держава є основним органом, що проводить туристичну політику в країні. Її різноманітні функції пов'язані насамперед із різними видами туризму.

Загалом функції органів державного регулювання у сфері туризму на макро- та мезоекономічному рівнях можна представити у табл. 3.

Таблиця 3

Основні функції органів державного регулювання у сфері туризму

Макроекономічний рівень	Мезоекономічний рівень
<ul style="list-style-type: none"> - Формування рекомендацій у напрямі вироблення пріоритетних напрямів туристичної політики держави. - Виконання функцій і повноважень щодо впровадження пріоритетних напрямів державної туристичної політики. - Вироблення пропозиції у контексті створення у міжнародному середовищі туристичного представництва України. - Виконання функцій згідно з чинним законодавством щодо управління усіма об'єктами державної власності. - Створення стимулів і підтримка функціонування та розвитку громадських організацій, спілок, об'єднання одиниць місцевого самоврядування тощо, задіяних у туристичній сфері. - Проведення дослідження та вироблення пропозицій щодо застосування успішного досвіду зарубіжних країн у сфері туризму. 	<ul style="list-style-type: none"> - Формування сприятливих соціально-економічних умов розвитку інфраструктури з метою підтримки сфери туризму, розбудови їхнього матеріально-технічного забезпечення. - Формування та впровадження у практику обласних програм різни видів щодо розвитку туризму, поступу ринку туристичних послуг, системи забезпечення безпеки туристів. - Координування роботи органів виконавчої влади на місцях щодо впровадження пріоритетних напрямів туристичної політики держави в областях. - Формування пропозицій, рекомендацій у напрямі вироблення пріоритетних напрямів туристичної політики держави та їх подання у вищій щаблі управління, забезпечення їхнього впровадження в областях. - Дослідження ринкового попиту на фахівців у сфері туризму, втілення заходів щодо навчання кадрів у цій галузі.

Джерело: складено на основі [8; 9; 12]

В Україні за умов здійснення децентралізації влади суттєвим елементом системи менеджменту туризму на мезоекономічному рівні є місцеві державні адміністрації як виконавча влада в областях і районах, де рекомендовано формувати підрозділи з питань туризму та курортів задля розвитку внутрішнього туризму відповідно до чинного законодавства [6; 7].

Ці підрозділи з питань туризму та курортів зорієнтовані насамперед на забезпечення впровадження державної політики у сфері туризму на території областей і районів; формування, втілення важливих цільових, комплексних програм у регіонах, які спрямовані на розвиток туризму, ринку туристичних послуг загалом, творення системи забезпечення безпеки та захисту туристів; формування належних організаційно-економічних умов задля функціонування іноземного, внутрішнього туризму тощо.

В умовах децентралізації влади в Україні значно зростає роль таких важливих елементів системи управління сферою туризму на місцевому рівні, як органи місцевого самоврядування. Сьогодні функції центральних та місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо розвитку сфери туризму на обласному та районному рівні здебільшого

перетинаються, часто відсутня координація запланованих заходів [3], присутнє дублювання повноважень, неузгодженість втілених їхніх дій, недофінансування ухвалених програм розвитку туризму на місцевому, регіональному рівнях.

Загалом процеси децентралізації в Україні перебувають у стані формування, потребують чіткого розмежування функцій, повноважень і принципів діяльності відповідних державних органів різного ієрархічного рівня на місцях.

Висновки з проведеного дослідження. Система менеджменту туризму перебуває у доволі дисонансному стані, потребує чіткого впорядкування дій, функцій і повноважень, моніторингу використання фінансових ресурсів. Досягнення стратегічних цілей розвитку системи менеджменту туризму, підвищення рівня ефективності системи менеджменту туризму можливе за умов інтеграції усіх компонентів, врахування і передбачення ризиків, перешкод розвитку системи менеджменту туризму, чинників, які мають вплив на ефективність цієї системи, критеріїв та ознак, які визначають менеджмент туризму з системного підходу.

Ефективність системи менеджменту туризму зумовлена насамперед застосуванням здібностей та компетенцій топ-менеджерів, апарату управління, який використовує у своїй діяльності принципи, реалізовує функції, формує сприятливе середовище для розвитку туризму і, таким чином, долучається до стимулювання та розвитку сфери туризму. На сучасному етапі поступу туристичної діяльності, досягнення показників розвитку сфери туризму, які притаманні туристично активним країнам, важливо раціонально будувати і розподіляти функції у системі менеджменту туризму у межах усіх ієрархічних рівнів управління.

Важливою є імплементація успішного міжнародного досвіду у вигляді моделей управління туризмом за збалансованого втручання державних органів влади усіх рівнів у процеси регулювання та організування туристичної діяльності у регіонах, областях.

Бібліографічний список

1. Байда Б.Ф. Системний підхід до розвитку менеджменту туризму. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. Том 30(69). № 2. С. 22-25.
2. Герасименко В.Г., Галасюк С.С. Управління національним туризмом в контексті міжнародного досвіду. *Вісник ДІТБ*. 2008. Вип. 12. С. 160-167.
3. Гончарук Н., Коледа Г. Система управління сферою туризму в умовах децентралізації влади в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Вип. 4(39). С. 95-103.
4. Жукова М.А. Индустрия туризма: менеджмент организации. Москва: Финансы и статистика, 2004. 200 с.
5. Про затвердження Положення про департамент туризму та курортів: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 22.07.2016 № 1202. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1202731-16/print> (дата звернення: 28.05.2019).
6. Про затвердження рекомендаційних переліків структурних підрозділів обласної, Київської та Севастопольської міської, районної, районної в м. Києві та Севастополі державних адміністрацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2012 р. № 606. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/606-2012-п> (дата звернення: 28.05.2019).
7. Про упорядкування структури апарату центральних органів виконавчої влади, їх територіальних підрозділів та місцевих державних адміністрацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 березня 2005 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2005-п> (дата звернення: 25.05.2019).
8. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (дата звернення: 12.05.2019).
9. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-р> (дата звернення: 11.05.2019).
10. Про Державне агентство України з туризму та курортів: Положення, затв. Указом Президента України № 444 08.04.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/444/2011> (дата звернення: 11.05.2019).
11. Про Міністерство інфраструктури України: Положення, затв. Указом Президента України № 581 від 12.05.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/581/2011> (дата звернення: 11.05.2019).
12. Юринець З.В. Чинники, що визначають формування конкурентоспроможності національної економіки. *Вісник ХНУ. Економічні науки*. 2013. № 4. Том 1(202). С. 230-233.
13. Юринець З.В., Мельник Н.В. Основні аспекти формування маркетингової політики на підприємствах туристичної галузі України. *Вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 6. С. 137-141.

References

1. Baida, B.F. (2019), "Systems approach to development of tourism management", *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriya: Ekonomika i upravlinnia*, Volume 30(69), no. 2, pp. 22-25.
2. Herasymenko, V.H. and Halasiuk, S.S. (2008), "A management national tourism in the context of international experience", *Visnik DITB*, Iss. 12, pp. 160-167.
3. Honcharuk, N. and Kolieda, H. (2018), "Control system by the sphere of tourism in the conditions of decentralization in Ukraine", *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, Iss. 4(39), pp. 95-103.
4. Zhukova, M.A. (2014), *Industriia turizma: menedzhment organizatsii* [Tourism industry: organization management], Finansy i statistika, Moscow, Russia, 200 p.
5. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy (2016), *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro departament turyzmu ta kurortiv* [About approval of the Regulations on the Department of Tourism and Resorts], Nakaz dated 22.07.2016 no. 1202, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1202731-16/print> (access date May 28, 2019).
6. Kabinet Ministriv Ukrainy (2012), *Pro zatverdzhennia rekomendatsiinykh perelikiv strukturnykh pidrozdiliv oblasnoi, Kyivskoi ta Sevastopolskoi miskoï, raionnoi, raionnoi v m. Kyievi ta Sevastopoli derzhavnykh administratsii* [On approval of the advisory lists of the structural units of the regional, Kyiv and Sevastopol city, district, district administrations in the city of Kyiv and Sevastopol], Postanova dated 18.04.2012 no. 606, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/606-2012-p> (access date May 28, 2019).
7. Kabinet Ministriv Ukrainy (2005), *Pro uporiadkuvannia struktury aparatu tsentralnykh orhaniv vykonavchoi vlady, yikh terytorialnykh pidrozdiliv ta mistsevykh derzhavnykh administratsii* [On the organization of the structure of the apparatus of central executive authorities, their territorial units and local state administrations], Postanova dated 12.03.2005 no. 179, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2005-p> (access date May 25, 2019).
8. Verkhovna Rada Ukrainy (2004), *Pro turyzm* [About tourism], Zakon Ukrainy dated 15.09.1995 no. 324/95-BP, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (access date May 12, 2019).
9. Kabinet Ministriv Ukrainy (2017), *Pro skhvalennia Stratehii rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2026 roku* [On approval of the Tourism Development and Resorts Development Strategy for the period up to 2026], Rozporiadzhennia dated 16.03.2017 no. 168-p, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-p> (access date May 11, 2019).
10. Prezydent Ukrainy (2011), *Pro Derzhavne ahentstvo Ukrainy z turyzmu ta kurortiv* [About the Regulations on the State Agency of Ukraine for Tourism and Resorts], Polozhennia, Ukaz dated 08.04.2011 no. 444, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/444/2011> (access date May 11, 2019).
11. Prezydent Ukrainy (2011), *Pro Ministerstvo infrastruktury Ukrainy* [About the Regulation on the Ministry of Infrastructure of Ukraine], Polozhennia, Ukaz dated 12.05.2011 no. 581, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/581/2011> (access date May 11, 2019).
12. Yurynets, Z.V. (2013), "Factors determining the formation of the competitiveness of the national economy", *Visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, Iss. 6, pp. 137-141.
13. Yurynets, Z.V. and Melnyk, N.V. (2014), "The main aspects of the formation of marketing policy at the enterprises of the tourist industry of Ukraine", *Visnyk KhNU. Ekonomichni nauky*, no. 4, Volume 1(202), pp. 230-233.

Байда Б.Ф. ЕЛЕМЕНТИ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ТА МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ТУРИЗМУ

Мета. Аналіз, виокремлення й обґрунтування елементів системи управління сферою туризму та моделей державного регулювання туристичною діяльністю у різних країнах світу.

Методика дослідження. У статті було застосовано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема такі: діалектики та наукової абстракції – у ході трактування суті системи менеджменту туризму; індукції та дедукції – у ході дослідження характеристик елементів системи управління сферою туризму і моделі державного регулювання; аналізу, синтезу, системного підходу, групування – у ході систематизації суб'єктів менеджменту туризму, головних елементів системи управління сферою туризму і моделі державного регулювання у сфері туризму в різних країнах світу; основних функцій органів державного регулювання у туристичній сфері.

Результати. Виділено суб'єктів менеджменту туризму, головні елементи системи управління сферою туризму та моделі державного регулювання у сфері туризму в різних країнах світу; виокремлено регулюючі органи та подано характеристику цих елементів. Відображено зміну форм органів державного регулювання у сфері туризму України та обґрунтовано функції органів державного регулювання у сфері туризму на макро- та мезоекономічному рівнях.

Наукова новизна. Визначено й аргументовано основні суб'єкти менеджменту туризму, елементи системи управління і моделі державного регулювання у сфері туризму; обґрунтовано відповідальність відповідних державних органів, їх функції застосування інструментів регулювання у сфері туризму на макро- та мезоекономічному рівнях.

Практична цінність. Результати дослідження можуть бути використані у процесі імплементації успішного міжнародного досвіду у вигляді моделей управління туризмом та впровадження державними органами влади усіх рівнів інструментів регулювання туристичної діяльності у регіонах, областях.

Ключові слова: система, сфера туризму, органи державної влади, моделі, державне регулювання, ієрархічні рівні управління, функції, зарубіжний досвід.

Baida B.F. ELEMENTS OF THE SYSTEM OF MANAGEMENT AND MODELS OF STATE REGULATION IN THE FIELD OF TOURISM

Purpose. The aim of the article is the analysis, selection and substantiation of elements of the tourism management system and models of state regulation of tourism activities in different countries of the world.

Methodology of research. General scientific and special methods of research are applied in the article, in particular: dialectics and scientific abstraction – during the interpretation of the essence of the management system of tourism; induction and deduction – in the study of the characteristics of elements of the management system of tourism and the model of state regulation; analysis, synthesis, system approach, grouping – in the course of systematization of subjects of tourism management, the main elements of the management system of tourism and the model of state regulation in the field of tourism in different countries of the world; the main functions of state regulation bodies in the tourism sector.

Findings. The subjects of tourism management, the main elements of the management system of tourism and the model of state regulation in the field of tourism in different countries of the world are distinguished; the regulatory bodies are singled out and the characteristics of these elements are described. The change of forms of state regulation bodies in the sphere of tourism of Ukraine is shown and the functions of state regulation bodies in the field of tourism on the macro- and meso-economic levels are substantiated.

Originality. The main subjects of tourism management, elements of the management system and the model of state regulation in the field of tourism are determined and argued; it is grounded the responsibility of the relevant state bodies, their functions of using regulatory instruments in the field of tourism at the macro- and meso-economic levels.

Practical value. The results of the study can be used in the process of implementation of successful international experience in the form of tourism management models and the introduction by state authorities of all levels of the regulation of tourism activities in areas and regions.

Key words: system, sphere of tourism, state bodies, models, state regulation, hierarchical levels of management, functions, foreign experience.

Байда Б.Ф. ЭЛЕМЕНТЫ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ И МОДЕЛИ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ В СФЕРЕ ТУРИЗМА

Цель. Анализ, выделение и обоснование элементов системы управления сферой туризма и моделей государственного регулирования туристической деятельностью в разных странах мира.

Методика исследования. В статье были применены общенаучные и специальные методы исследования, в частности такие методы: диалектики и научной абстракции – в ходе трактовки сущности системы менеджмента туризма; индукции и дедукции – в ходе исследования характеристик элементов системы управления сферой туризма и модели государственного регулирования; анализа, синтеза, системного подхода, группирования – в ходе систематизации субъектов менеджмента туризма, главных элементов системы управления сферой туризма и модели государственного регулирования в сфере туризма в разных странах мира; основных функций органов государственного регулирования в туристической сфере.

Результаты. Выделены субъекты менеджмента туризма, главные элементы системы управления сферой туризма и модели государственного регулирования в сфере туризма в разных странах мира, регулирующие органы и подана характеристика этих элементов. Отображено изменение форм органов государственного регулирования в сфере туризма Украины и обоснованы функции органов государственного регулирования в сфере туризма на макро- и мезоэкономическом уровнях.

Научная новизна. Определены и аргументированы субъекты менеджмента туризма, основные элементы системы управления и модели государственного регулирования в сфере туризма, обоснована ответственность соответствующих государственных органов, их функции применения инструментов регулирования в сфере туризма на макро- и мезоэкономическом уровнях.

Практическая ценность. Результаты исследования могут быть использованы в процессе имплементации успешного международного опыта в виде моделей управления туризмом и внедрения государственными органами власти всех уровней инструментов регулирования туристической деятельности в регионах, областях.

Ключевые слова: система, сфера туризма, органы государственной власти, модели, государственное регулирование, иерархические уровни управления, функции, зарубежный опыт.

УДК 338.004(477)

JEL Classification: O20, O33, L86, R11

Штець Т.Ф.,
аспірант*,

Львівський торговельно-економічний університет

ВИЗНАЧЕННЯ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИХ КОМПОНЕНТ СЕКТОРУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Постановка проблеми. У сучасному світі ефективність економічного розвитку значною мірою залежить від рівня впровадження цифрових технологій та розбудови сектору цифрової економіки, що забезпечують економічне зростання, завдяки інтегруванню та позитивному впливу цифрових технологій на якість і ефективність суспільно-економічних процесів. Тому доцільним є дослідження сектору цифрової економіки, а саме її структури та функціональних складових.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення цифрової економіки як сектора економічного функціонування згадується у працях В. Ляшенко. Дослідженню основних продуктів, які продукуються та реалізуються цифровою економікою, присвятив свої праці А. Белявцев. Аналіз об'єктів та основних споживачів продуктів сектору цифрової економіки зустрічається у працях М. Руденка та В. Куприяновського. Ресурсне забезпечення даної галузі вивчали О. Вишневський, С. Веретюк, проте дослідження структурно-функціональних компонент цифровізації економіки залишається недостатньо розкритим, що зумовлює необхідність проведення подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є визначення основних елементів структури цифрового сектору та його основних функцій в загальній системі розвитку економіки країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сектор цифрової економіки є сферою, в якій здійснюються процеси цифровізації, інформатизації економіки країни та її галузей.

Цифрова економіка є новим сектором економічного функціонування, основними засобами виробництва в якому є цифрові пристрої, дані, інновації, технології і комунікації, яка формує частку в структурі ВВП країни і, водночас, внаслідок впровадження процесів цифровізації, здійснює безпосередній вплив на функціонування всіх інших традиційних секторів та сфер економічного життя країни, трансформуючи їх із економіки, що споживає, в економіку, що створює ресурси, забезпечуючи нову якість економічного відтворення, додаткової вартості, конкурентоспроможності та зростання ефективності соціально-економічного розвитку [7, с. 145].

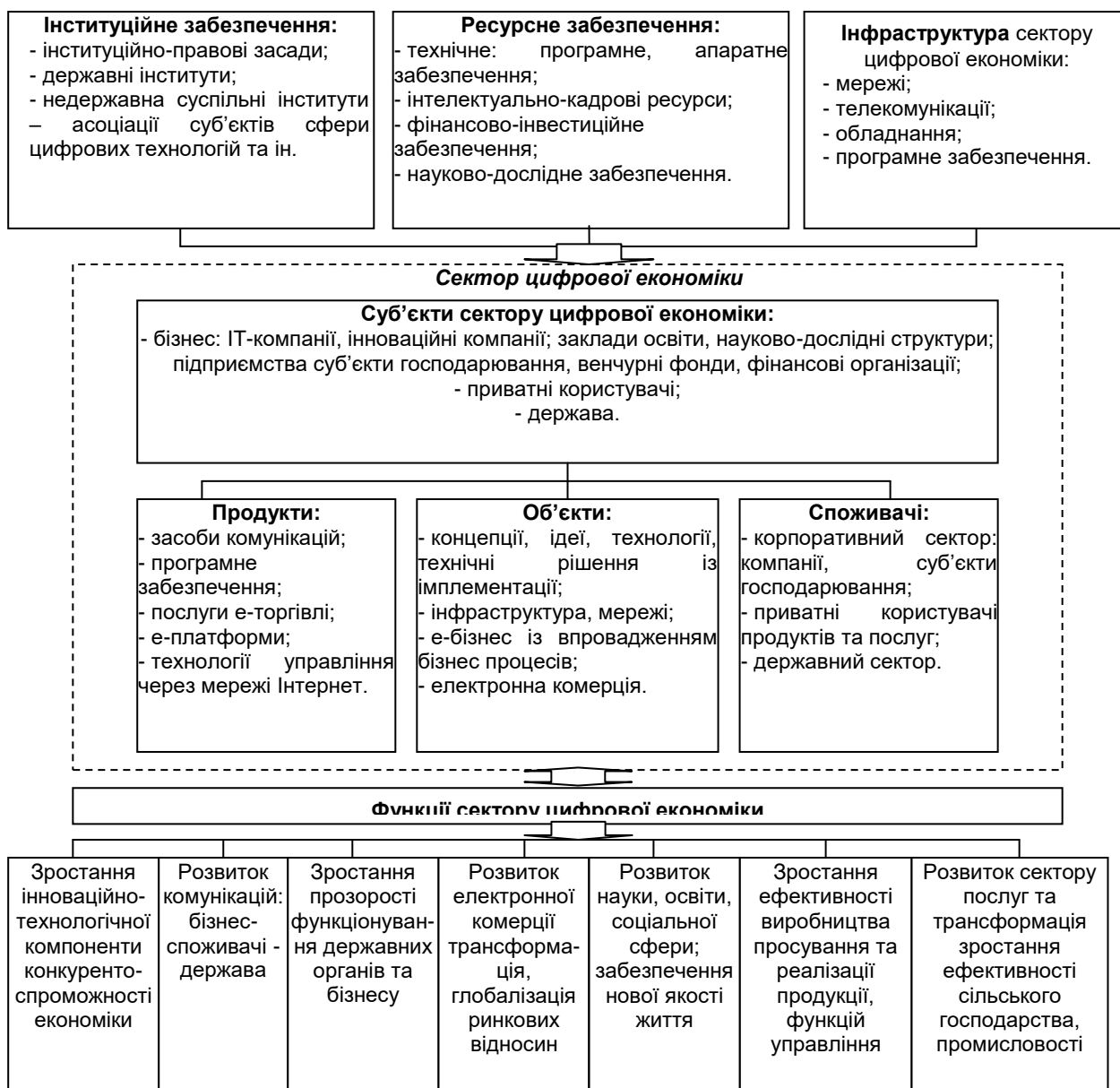
Основні структурно-функціональні компоненти сектору цифрової економіки представлені на рис. 1.

Загалом основні структурно-функціональні компоненти сектору цифрової економіки складаються зі елементів структури сектору та його основних функцій в загальній системі розвитку економіки країни. Так, основними базовими елементами виступають суб'єкти сектору цифрової економіки, що безпосередньо продукують, розвивають цифрові технології та забезпечують впровадження процесів цифровізації і також є безпосередніми учасниками відносин в сфері цифрових технологій – це бізнес структури – підприємства суб'єкти господарювання, організації, ІТ-компанії, інноваційні компанії, заклади освіти та науково-дослідні структури, венчурні компанії, фонди, фінансові організації, що виступають як виробниками, так і споживачами продуктів е-технологій; до другої групи належать приватні споживачі електронних послуг та продуктів, користувачі Інтернет, що водночас можуть продукувати інформацію та бути постачальниками та учасниками функціонування е-ринку; та держава, що є безпосереднім учасником, суб'єктом сектору цифрової економіки завдяки здійсненню інституційного забезпечення та державного регулювання, як замовник технологій і продуктів їх розробки та провадження і як користувач чи споживач на платформах державного адміністрування та регулювання.

В межах окресленого сектору основними продуктами, які продукуються та реалізуються цифровою економікою, є насамперед засоби комунікацій та програмне забезпечення, технології управління через мережі Інтернет [1, с. 23]. Ці продукти забезпечують розвиток та функціонування цифрової економіки за трьома основними напрямками: безпосередньо розбудовою самих комунікацій, інфраструктури, розвитком послуг електронної торгівлі; та розвитком електронних платформ та технологій управління із застосуванням бізнес-процесів, тобто технологіями електронного бізнесу, що дозволяють із застосуванням комунікацій, програмного забезпечення та використання мережі Інтернет планувати, реалізувати та контролювати виробничі, управлінські, сервісні, маркетингові та інші бізнес-

* Науковий керівник: Васильців Т.Г. – д-р екон. наук, проф., заступник директора Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень у м. Львові

процеси як в економічній сфері так і в сфері освіти, науки, охорони здоров'я, транспорті, послугах зв'язку, туризмі, соціальному забезпеченні та інших.

Рис. 1. Основні структурно-функціональні компоненти сектору цифровізації економіки

Джерело: складено автором

Зазначимо, що основними об'єктами, на які здійснюють вплив суб'єкти сектору цифрової економіки для реалізації відповідних функцій, є загалом теоретико-методичні напрацювання, фундаментальні та прикладні дослідження НДДКР в сфері цифрових технологій, концепції, ідеї, технології, технічні рішення, що дозволяють імплемувати кращий світовий досвід розвитку та впровадження цифрових технологій для розбудови сектору цифрової економіки; інфраструктури, мережі цифрової економіки. Об'єктом також виступають: електронний бізнес на засадах впровадження бізнес процесів; електронна комерція як нова сфера економічної діяльності та ринкових відносин в інтерактивному просторі [6, с. 47].

При цьому, основними споживачами продуктів сектору цифрової економіки виступають її основні суб'єкти: бізнес, корпоративний сектор, компанії, підприємства суб'єкти господарювання; приватні споживачі продуктів та послуг та державні органи влади та місцевого самоврядування [8, с. 163].

Особливості сектору цифрової економіки та значний рівень інтегрування були використані в розбудові моделей для формування платформ електронного бізнесу, що є якісно новим рівнем ринкових відносин та технологією позиціонування продуктів та послуг.

Необхідними, невід'ємними складовими розвитку сектору цифрової економіки є наявність та якість його інституційного забезпечення, а саме сформованість інституційно-правових засад, наявність, повнота та дієвість прийнятих законодавчих та нормативних актів в сфері формування та впровадження державної стратегії та державної політики цифровізації економіки країни, що регламентують, визначають стратегічні вектори та регулюють діяльність в секторі цифрової економіки [2]. Важливою є наявність та сформованість державних інститутів, державних органів, установ та організацій, що забезпечують регулювання, стимулювання, сприяння розвитку цифрових технологій та функціонування цифрової економіки; недержавних суспільних інститутів, спілок, асоціацій суб'єктів сфери цифрових технологій, що забезпечують недержавні ринкові механізми регулювання й розвитку, поширення цифрових технологій, їх дифузії та широкого застосування у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Формування та розвиток сектору цифрових технологій неможливі без достатнього ресурсного забезпечення [4, с. 15]. Основними постачальниками такого ресурсного забезпечення виступає безпосередньо бізнес-середовище та споживачі, проте важливим є державне втручання та ресурсне забезпечення в напрямках дії державних програм та реалізації державної концепції та стратегії розвитку цифрової економіки [3, с. 56]. Так, розвиток цифрових технологій потребує техніко-технологічного забезпечення у вигляді програмних сервісів, апаратного забезпечення, техніко-технологічних засобів, пристроїв та систем, обладнання, необхідних для створення техніко-технологічної бази розвитку сектору цифрових технологій. Другим важливим ресурсом є люди та інтелектуально-кадрові ресурси, їх достатність, необхідний рівень знань, компетенцій і освіти.

Науковим підґрунтям формування та розвитку сектору цифрової економіки є науково-дослідне формування та концентрація необхідного обсягу фундаментальних, наукових, прикладних та емпіричних досліджень, НДДКР, які забезпечують створення безпосередньо нових знань, що лежать в основі формування нових інноваційних технологій, а також їх дифузії, поширення на всі інші сфери та галузі застосування [5, с. 49]. Важливим є створення методології: методів та засобів застосування, адаптації, імплементації відповідних технологій та науково-практичного інструментарію їх застосування, оскільки результатом діяльності сектору цифрової економіки є поширення, концентрація та використання технологічних знань та інформації, що формують високотехнологічний продукт економічної діяльності.

Відповідно, формування та впровадження сектору цифрових технологій потребує значного фінансового та інвестиційного забезпечення, необхідного як для створення нових технологічних розробок, інновацій, так і для їх впровадження; розбудови підтримуючої інфраструктури; функціонування інститутів підтримки розвитку цифрового сектору; забезпечення людськими, технічними, технологічними ресурсам; та загалом інвестування в створення нових технологій, технічних та технологічних засобів, реалізації проектів і програм цифровізації економіки, впровадження механізмів та інструментів венчурного інвестування, фінансування через створення спеціалізованих фондів підтримки та розвитку цифрових технологій.

Впровадження цифрових технологій та розвиток сектору цифрової економіки значною мірою залежить від техніко-технологічного рівня розвитку та розбудови супутньої інфраструктури, що забезпечує його функціонування на необхідному техніко-технологічному рівні. Це і наявність та розбудова мереж і комунікацій, розвиток телекомунікацій, наявність, технічний стан та достатність техніки, обладнання необхідного для технічного-технологічного покриття, наявність програмного забезпечення необхідного для розвитку сектору цифрових технологій та доступ до нього користувачів.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнюючи, зазначимо, що сектор цифрової економіки має певну визначену структуру, яку складають суб'єкти відносин в сфері цифрової економіки (бізнес-компанії та організації, приватні споживачі та держава), об'єкти (концепції, технологічні рішення, інфраструктура, мережі), продукти сектору цифрових технологій, основні групи споживачів цих продуктів (бізнес, приватні споживачі, населення та держава) та сформовані взаємозв'язки і взаємодію між структурними елементами, що свідчить про наявність ознак системності. Відповідно, це дає можливість стверджувати, що сектор електронної економіки є системою, що не лише будується та функціонує на засадах системності, але й здійснює вплив та взаємодію із елементами зовнішнього економічного середовища, іншими сферами та секторами економіки країни й глобальної економіки. Функціонування сектору цифрової економіки потребує системного формування та розвитку необхідного інституційного, ресурсного забезпечення, розвитку підтримуючої інфраструктури.

Через вплив на складові, структурні елементи реалізуються основні функції сектору цифрової економіки: зростання інноваційно-технологічної компоненти конкурентоспроможності економіки; розвиток комунікацій між бізнесом, споживачами та державою; забезпечується зростання прозорості функціонування державних органів та бізнесу; розвиток електронної комерції та трансформація, глобалізація ринкових відносин; зростання ефективності виробництва просування та реалізації продукції, функцій управління; розвиток сектору послуг та цифровізація, трансформація зростання

ефективності традиційних секторів сільського господарства, промисловості; розвиток науки, освіти, соціальної сфери, забезпечення нової якості життя.

Зазначимо, що в структурі економіки країни важливе значення мають не лише ті сфери, що створюють продукт, додаткову вартість та формують структуру ВВП, але й ті сектори, що здійснюють позитивний вплив на функціонування всіх інших секторів та сфер економіки країни та призводять до зростання їх ефективності. Відтак, сектор цифрової економіки є не лише окремою сучасною сферою, що динамічно розвивається, процеси цифровізації є потужним інструментом впровадження нових технологічних, інноваційних змін, що кардинально змінюють функціонування традиційних галузей економіки та фінансової сфери, освіти, науки, охорони здоров'я транспорту та зв'язку, соціального життя країни та державного управління.

Сектор цифрової економіки є постачальником сучасних цифрових систем та комунікацій, програмного забезпечення платформ та систем, забезпечує формування та розбудову цифрових платформ зв'язку та комунікацій між бізнесом, споживачами та державою. Водночас, розвиток сектору цифрової економіки є каталізатором інноваційних, інтеграційних, глобалізаційних процесів, розширення та поглиблення торгово-економічних відносин, провадження якісних змін у суспільному, соціальному житті країн та державному управлінні. Електронні платформи, системи, мережі та технології забезпечують реалізацію суспільних продуктів та послуг, вироблених у всіх інших сферах виробництва; рух, поширення знань, інформації; рух фінансових ресурсів; забезпечення адміністрування систем та процесів нової якості, управлінських процесів як на рівні бізнесу, підприємств, так і на рівні державного регіонального управління та регулювання. Технології створюють нові платформи взаємодії між бізнесом як виробником послуг та знань, споживачами цих товарів та послуг користувачами електронних процесів та систем та державою і забезпечують еволюцію, перехід економічних систем на новий рівень суспільно-економічного розвитку.

Бібліографічний список

1. Белявцев А. Цифровизация – это фундаментальный тренд. *Сибирская нефть*. 2018. № 7(154). С. 20-36.
2. Васильців Т. Фінансово-економічні інструменти стимулювання розвитку ІТ-сфери України. *Економічний дискурс: міжнародний науковий журнал*. 2017. Вип. 4. С. 128-136.
3. Веретюк С.М. Визначення пріоритетних напрямків розвитку цифрової економіки в Україні. *Наукові записки Українського науково-дослідного інституту зв'язку*. 2016. № 2(42). С. 51-58.
4. Вишневський О.С. Проблеми стратегічного управління соціально-економічним розвитком України із урахуванням процесів децентралізації. *Вісник економічної науки України*. 2016. № 1(30). С.14-22.
5. Іванов С.В. Електронные платформы как инструмент модернизации экономики Украины. *Вісник економічної науки України*. 2017. № 1. С.47-53.
6. Куприяновский В.П. Цифровая экономика – умный способ работать. *International Journal of open Information Technologies*. 2016. №4 (2). С.47-55.
7. Ляшенко В.І. Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку: монографія. Київ: НАН України, Інститут економіки промисловості, 2018. 252 с.
8. Руденко М.В. Цифровізація економіки: нові можливості та перспективи. *Економіка та держава*. 2018. № 11. С. 61-65.

References

1. Beliavtsev, A. (2018), "Digitalization is a fundamental trend", *Sibirskaianeft*, no. 7 (154), pp. 20-36.
2. Vasyltsiv T. (2017), "Financial and economic tools for stimulating the development of the IT sphere of Ukraine", *Ekonomichnyi dyskurs: mizhnarodnyi naukovyi zhurnal*, Iss. 4, pp. 128-136.
3. Veretiuk, S.M. (2016), "Determination of priority directions of the development of the digital economy in Ukraine", *Naukovizapysky Ukrainskoho naukovo-doslidnoho instytutu zviazku*, no. 2 (42), pp. 51-58.
4. Vyshnevskiy, O.S. (2016), "Problems of strategic management of social and economic development of Ukraine taking into account decentralization processes", *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, no. 1(30), pp. 14-22.
5. Ivanov, S.V. (2017), "Electronic platforms as a tool to modernize the economy of Ukraine", *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, no. 1, pp.47-53.
6. Kupriianovskiy, V.P. (2016), "Digital economy is the smart way to work", *International Journal of open Information Technologies*, no. 4(2), pp. 47-55.
7. Liashenko, V.I. (2018), *Tsyfrova modernizatsiia ekonomiky Ukrainy yaki mozhlyvist proryvnoho rozvytku* [Digital modernization of the Ukraini an economy as an opportunity for break through development], monograph, NAN Ukrainy, Instytut ekonomiky promyslovosti, Kyiv, Ukraine, 252 p.

8. Rudenko, M.V. (2018), "Digitization of the economy: new opportunities and prospects", *Ekonomika ta derzhava*, no. 11, pp. 61-65.

Штець Т.Ф. ВИЗНАЧЕННЯ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИХ КОМПОНЕНТ СЕКТОРУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Мета. Визначення основних елементів структури цифрового сектору та його основних функцій в загальній системі розвитку економіки країни.

Методика дослідження. У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи: теоретичного узагальнення – для характеристики ресурсного, науково-дослідного, фінансового та інвестиційного забезпечення; визначення суб'єктів, об'єктів, складових та структурних елементів розвитку сектору цифрової економіки; аналізу та синтезу – для узагальнення структурно-функціональних компонент сектору цифрової економіки; графічний – для наочного відображення основних структурно-функціональних компонент сектору цифрової економіки.

Результати. Виявлено базові аспекти розвитку цифрової економіки. Вперше структуровано елементи структури сектору цифрової економіки та його основних функцій в загальній системі розвитку економіки країни. Встановлено взаємозв'язок сектору цифрової економіки з іншими сферами та необхідність у використанні продуктів, які продукуються та реалізуються цифровою економікою, для покращення внутрішніх та зовнішніх бізнес-процесів. Виявлено необхідність інституційного та ресурсного забезпечення задля сталого та безперервного розвитку сектору цифрових технологій. Доведено потребу у достатньому фінансовому та інвестиційному забезпеченні даного сектору економіки.

Наукова новизна. Визначено структурно-функціональні компоненти сектору цифрової економіки, а також вперше вказано на необхідність формування інституційно-правових засад, які є невід'ємними складовими розвитку сектору цифрової економіки.

Практична значущість. Аналіз структурно-функціональних компонент сектору цифрової економіки дозволить налаштувати механізм впровадження нових технологічних, інноваційних змін, що кардинально змінять функціонування традиційних галузей економіки та фінансової сфери, освіти, науки, охорони здоров'я транспорту та зв'язку, соціального життя країни та державного управління. Адже сектор цифрової економіки є постачальником сучасних цифрових систем та комунікацій, програмного забезпечення платформ та мереж; забезпечує формування і розбудову цифрових платформ зв'язку та комунікацій між бізнесом, споживачами та державою. Він слугує каталізатором інноваційних, інтеграційних, глобалізаційних процесів, розширення та поглиблення торгово-економічних відносин, впровадження якісних змін у суспільному, соціальному житті країн та державному управлінні.

Ключові слова: структурно-функціональні компоненти, сектор цифрової економіки, цифрові технології, державні органи, економіка країни.

Shtets T.F. DETERMINATION OF STRUCTURAL-FUNCTIONAL COMPONENTS IN THE DIGITAL ECONOMY SECTOR

Purpose. The aim of the article is the determination of the main elements of the structure of the digital sector and its main functions in the overall system of economic development of the country.

Methodology of research. General scientific and special methods are used in the process of research: theoretical generalization – to characterize the resource, financial and investment support; definition of subjects, objects, constituents and structural elements of the development of the digital economy, analysis and synthesis – for the synthesis of structural and functional components of the digital economy, graphical – for the visualization of the main structural and functional components of the digital economy.

Findings. The basic aspects of the development of the digital economy are revealed. For the first time, elements of the structure of the digital economy sector and its main functions in the overall system of economic development of the country are structured. The interrelation of the digital economy with other areas is established and the need to use products that are produced and implemented by the digital economy to improve internal and external business processes. The need for institutional and resource support for the steady and continuous development of the digital sector has been identified. The need for sufficient financial and investment provision of this sector of the economy is proved.

Originality. The structural-functional components of the digital economy sector are determined, and for the first time it is indicated the need for the formation of institutional and legal principles that are integral components of the development of the digital economy.

Practical value. The analysis of the structural and functional components of the digital economy sector will allow us to set up a mechanism for introducing new technological and innovation changes that will radically change the functioning of the traditional branches of the economy and finance, education, science, healthcare, transport and communications, social life of the country and public administration. The digital economy is a supplier of modern digital systems and communications, platform software and networks; provides the formation and development of digital communication and communications platforms between business, consumers and the state. It serves as a catalyst for innovation, integration, globalization processes, expansion and deepening of trade and economic relations, the implementation of qualitative changes in the social, social life of countries and public administration.

Key words: structural and functional components, sector of the digital economy, digital technologies, state bodies, economy of the country.

Штец Т.Ф. ОПРЕДЕЛЕНИЕ СТРУКТУРНО-ФУНКЦИОНАЛЬНЫХ КОМПОНЕНТ СЕКТОРА ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Цель. Определение основных элементов структуры цифрового сектора и его основных функций в общей системе развития экономики страны.

Методика исследования. В процессе исследования использовались общенаучные и специальные методы: теоретического обобщения – для характеристики ресурсного, научно-исследовательского, финансового и инвестиционного обеспечения; определения субъектов, объектов, составляющих и структурных элементов развития сектора цифровой экономики; анализа и синтеза – для обобщения структурно-функциональных компонент сектора цифровой экономики; графический – для наглядного отображения основных структурно-функциональных компонент сектора цифровой экономики.

Результаты. Выявлено базовые аспекты развития цифровой экономики. Впервые структурировано элементы структуры сектора цифровой экономики и его основных функций в общей системе развития экономики страны. Установлена взаимосвязь сектора цифровой экономики с другими сферами и необходимость в использовании продуктов, продуцируемых и анализируемых цифровой экономикой, для улучшения внутренних и внешних бизнес-процессов. Выявлена необходимость институционального и ресурсного обеспечения для устойчивого и непрерывного развития сектора цифровых технологий. Доказано потребность в достаточном финансовом и инвестиционном обеспечении данного сектора экономики.

Научная новизна. Определены структурно-функциональные компоненты сектора цифровой экономики, а также впервые указано на необходимость формирования институционально-правовых основ, которые являются неотъемлемыми составляющими развития сектора цифровой экономики.

Практическая значимость. Анализ структурно-функциональных компонент сектора цифровой экономики позволит настроить механизм внедрения новых технологических, инновационных изменений, кардинально изменят функционирования традиционных отраслей экономики и финансовой сферы, образования, науки, здравоохранения транспорта и связи, социальной жизни страны и государственного управления. Ведь сектор цифровой экономики является поставщиком современных цифровых систем и коммуникаций, программного обеспечения платформ и сетей; обеспечивает формирование и развитие цифровых платформ связи и коммуникаций между бизнесом, потребителями и государством. Он служит катализатором инновационных, интеграционных, глобализационных процессов, расширения и углубления торгово-экономических отношений, внедрения качественных изменений в общественной, социальной жизни стран и государственном управлении.

Ключевые слова: структурно-функциональные компоненты, сектор цифровой экономики, цифровые технологии, государственные органы, экономика страны.

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 35.078.2:338.2

JEL Classification: F53, F63, O52, O53

*Фрадинський О.А.,
канд. екон. наук., доцент, старш. наук. співроб.,
зав. відділу дослідження митних ризиків,
Науково-дослідний центр митної справи
Науково-дослідного інституту фіскальної політики
Університету державної фіскальної служби України*

ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ МИТНИМИ СЛУЖБАМИ КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄВРАЗІЙСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО СОЮЗУ

Постановка проблеми. Стрімке розширення міжнародних економічних відносин, яке реалізується переважно через міжнародну торгівлю, ставить нові виклики і вимоги перед митними адміністраціями. Ріст міжнародної торгівлі зумовлює зростання навантаження на митні органи, яке, з однієї сторони, полягає в необхідності збільшення рівня митної безпеки держави, а з іншої – сприянні інтересам бізнес-середовища, в контексті ліквідації зайвих адміністративних бар'єрів. Серед важливих напрямків підвищення ефективності митного адміністрування важливу роль відведено використанню інформаційно-аналітичних технологій, одним із найбільш перспективним напрямком використання яких є система управління ризиками (СУР). Україна не є винятком на цьому шляху, тому одним із перших кроків, які необхідно зробити під час розробки пропозицій щодо вдосконалення вітчизняної СУР, є вивчення зарубіжного досвіду її функціонування у економічно розвинених країнах та країнах-партнерах у зовнішній торгівлі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням з'ясування теоретичних та практичних аспектів діяльності митних адміністрацій у сфері застосування системи управління митними ризиками присвячені наукові дослідження І. Бережнюка, А. Брендак, В. Буланой, С. Демченка, О. Комарова, Г. Кулик, І. Несторишена, М. Разумея, С. Терещенка, В. Туржанського, П. Пашка. Серед зарубіжних дослідників варто виокремити доробок у сфері вивчення міжнародної практики застосування митних ризиків В. Андрєєва, Л. Геллерта, В. Діанової, О. Морозової, Р. Хілоу. Проте мінливість митного середовища, генерування нових ризиків та загроз в митній справі, а відтак і необхідність протидії їм, вимагають вивчення останніх зарубіжних тенденцій та змін у цій сфері.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення організації процесу використання системи управління митними ризиками в практичній діяльності митних служб найбільш економічно розвинених країн-учасників Євразійського економічного союзу (Російської Федерації, Республіки Білорусь, Республіки Казахстан).

Виклад основного матеріалу дослідження. Євразійський економічний союз (ЄврАзЕС) – міжнародна організація регіональної економічної інтеграції, яка має міжнародну правосуб'єктність та заснована Договором про Євразійський економічний союз. В ЄврАзЕС задекларовано свободу руху товарів, послуг, капіталу і робочої сили, а також проведення скоординованої, узгодженої або ж єдиної політики (в тому числі, митної) в галузях економіки. Державами-членами ЄврАзЕС є Російська Федерація (далі – РФ), Республіка Білорусь (далі – РБ), Республіка Казахстан (далі – РК), Киргизька Республіка, Республіка Вірменія. ЄврАзЕС створено в цілях всебічної модернізації, кооперації та підвищення конкурентоспроможності економік та створення умов для стабільного розвитку в інтересах підвищення життєвого рівня населення держав-членів. На ЄврАзЕС припадає 2,8% світового експорту та 1,9% світового імпорту, а валовий внутрішній продукт союзу складає близько 1,9 трлн. дол. США [1]. Країни-члени союзу автоматично входять до складу Митного союзу ЄврАзЕС та застосовують єдині митні тарифи та інші заходи регулювання при торгівлі з третіми країнами. Митна справа регламентується єдиним кодифікованим нормативно-правовим актом – Митним кодексом ЄврАзЕС, який вступив в дію з 1 січня 2018 року.

Питанням функціонування системи митних ризиків присвячено главу 50 Митного кодексу ЄврАзЕС – «Система управління ризиками, применяемая таможенными органами», до складу якої входять три статті: 376 – «Определения»; 377 – «Организация таможенными органами процесса

управління ризиками»; 378 – «Использование таможенными органами системы управления рисками» [2].

В статті 376 дано визначення таких понять, як «аналіз ризику», «ідентифікація ризику», «індикатор ризику», «заходи по мінімізації ризику», «область ризику», «оцінка ризику», «профіль ризику», «митний ризик», «управління ризиками», «рівень ризику».

Окреслений в статті 377 процес управління митними органами включає в себе: збір та обробку інформації про об'єкти митного контролю, про здійснені митні операції та результати митного контролю, проведеного як до, так і після випуску товарів; оцінку ризику; опис індикатора ризику; визначення мір по мінімізації ризиків та порядку їх застосування; розробка та затвердження профілів ризику; вибір об'єктів митного контролю; застосування заходів по мінімізації ризиків; аналіз і контролю результатів застосування заходів по мінімізації ризиків. З метою диференціації застосовуваних заходів по мінімізації ризиків митні органи можуть здійснювати категорювання осіб, що здійснюють митні операції, шляхом віднесення їх до категорій низького, середнього та високого рівня ризику. При реалізації процесу управління ризиками митні органи переважно використовують інформаційні системи та інформаційні технології. Інформація, що міститься в профілях та індикаторах ризиків, є конфіденційною та не підлягає розголошенню, за виключенням випадків, встановлених законодавством країн-членів.

Статтю 378 передбачено, що використання СУР митними органами здійснюється для реалізації наступних цілей: забезпечення ефективності митного контролю; зосередження уваги на областях ризику з високим рівнем та забезпечення ефективного використання ресурсів митних органів; створення умов для прискорення та спрощення переміщення через митний кордон ЄврАзЕС товарів, за якими не виявлена необхідність застосування заходів по мінімізації ризиків. Митні органи використовують СУР для відбору об'єктів митного контролю та заходів по мінімізації ризиків. Митні органи можуть застосовувати систему управління ризиками при проведенні інших видів контролю (нагляду), покладених на них митним законодавством Євразійського економічного союзу та (або) законодавством РК. Митним кодексом ЄврАзЕС передбачено, що реалізація митними органами процесу управління ризиками, стратегія та тактика СУР, а також порядок її функціонування здійснюється відповідно до законодавств держав-членів про митне регулювання, тобто порядок та особливості застосування СУР можуть мати свою індивідуальну специфіку, залежно від країни.

Свій початок СУР в митних органах РФ бере в 2002 році. Для її повноцінного функціонування, через рік, наказом Федеральної митної служби від 26.09.2003 р. № 1069 було затверджено Концепцію системи управління ризиками в митних органах РФ, якою було визначено основні елементи, принципи, цілі та завдання СУР.

Правову основу застосування СУР в Російській Федерації формують положення Митного кодексу ЄврАзЕС, Федеральний закон «Про митне регулювання в Російській Федерації» від 27.11.2010 р. № 311-ФЗ, а також відомчі нормативні та інші правові акти. В основу СУР також покладені міжнародні стандарти Всесвітньої митної організації та принципи ризик-менеджменту і включені положення, що містяться в базових документах, що врегульовують галузь управління ризиками – Генеральному додатку до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур (глава 6 «Митний контроль»), Рамкових стандартах безпеки та спрощення міжнародної торгівлі ВМО, Угоди ВМО по спрощенню процедур торгівлі (9-а Міністерська конференція ВМО, о. Балі, Індонезія, грудень 2013 р), державними стандартами («Менеджмент ризика. Принципы и руководство», «Менеджмент ризика. Методы оценки риска», «Управление рисками принципы и руководство», «Менеджмент ризика. Термины и определения»).

Основоположними документами, що визначають пріоритетні напрямки розвитку СУР в державі, є урядове розрядження «Стратегия развития таможенной службы Российской Федерации до 2020 года» від 28.12.2012 року (далі – Розпорядження) та наказ Федеральної митної служби «Об утверждении стратегии и тактики применения системы управления рисками, порядка сбора и обработки информации, проведения анализа и оценки рисков, разработки и реализации мер по управлению рисками (за исключением рисков в области ветеринарии, санитарно-эпидемиологического надзора и обеспечения карантина растений)» від 18.08.2015 року (далі – Наказ).

Розпорядження в частині системи управління ризиками зазначає, що в рамках Митного союзу проведено роботу, пов'язану з формуванням єдиних підходів до управління ризиками та уніфікація національних систем управління ризиками – вартісних індикаторів ризику, а також індикаторів ризиків, що охоплюють товари, які переміщуються фізичними особами для особистого використання. Не дивлячись на комплексний підхід та значний обсяг реалізованих заходів, залишаються актуальними проблеми недостовірності декларування товарів, заниження митної вартості, правильності класифікації і обґрунтованості надання митних пільг і преференцій, в тому числі в рамках застосування системи управління ризиками. В зв'язку із цим, серед головних завдань у сфері митного регулювання окреслено подальший розвиток системи управління ризиками з врахуванням необхідності формування нормативно-правової, методологічної та інформаційно-технічної основи єдиної системи управління ризиками Митного союзу; розвиток суб'єктно-орієнтованого підходу в

рамках системи управління ризиками шляхом категоріювання учасників зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) в цілях реалізації принципу вибіркової при проведенні митного контролю. Цільовим індикатором зазначеного напрямку розвитку митної служби визначено питому вагу митних перевірок, направлених на профілактику правопорушень в митній сфері, що проводяться в тому числі на основі результатів застосування системи управління ризиками та категоріювання учасників ЗЕД, в загальній кількості митних перевірок – із 15,3 % у 2012 році до 70 % у 2020 році [3].

Затверджена Наказом стратегія і тактика застосування системи управління ризиками, порядок збору і обробки інформації, проведення аналізу та оцінки ризиків, розробка і реалізація заходів з управління ризиками розроблені з метою встановлення єдиних підходів до управління, реалізації та подальшого вдосконалення СУР в митних органах [4].

Стратегія застосування СУР в митних органах направлена на досягнення наступних цілей: забезпечення дотримання права ЄврАзЕС і законодавства РФ, контроль за дотриманням яких покладено на митні органи, на основі реалізації процесу управління ризиками; забезпечення ефективного відбору об'єктів митного контролю, форм митного контролю та заходів, забезпечуючих проведення митного контролю, а також визначення ступеня їх застосування по відношенню до таких об'єктів; створення умов для прискореного проведення митного контролю і спрощення переміщення через митний кордон Митного союзу товарів, за якими не виявлені ризики.

Досягнення визначених цілей здійснюється шляхом визначення і реалізації тактики застосування СУР в митних органах. Тактика застосування СУР передбачає реалізацію процесу управління ризиками та базується на:

- плануванні і організації діяльності по управлінню митними ризиками з врахуванням пріоритетних цілей митного контролю;
- постійному вдосконаленні порядку збору, зберігання і обробки інформації, необхідної при оцінці ризиків;
- реалізації комплексного, системного і результативного процесу оцінки ризиків на основі методів оцінки ризиків та використання спеціальних апаратно-програмних комплексів;
- виявленні об'єктів митного контролю з ознаками ризику та ефективному застосуванні заходів по мінімізації ризиків;
- оптимальному розподілі ресурсів митних органів для організації впливу на ризики в залежності від митних операцій та етапів контролю;
- контролі за правомірним застосуванням заходів по мінімізації ризиків в цілях досягнення прогнозованих результатів митного контролю;
- здійснення моніторингу та оцінки результативності процесу управління ризиками;
- розподілі учасників ЗЕД за категоріями рівнів ризику в залежності від оцінки вірогідності порушення ними законодавства;
- оптимальному розподілі повноважень в процесі управління ризиками між підрозділами митних органів.

Аналіз та оцінка ризиків здійснюється посадовими особами митних органів з використання методик оцінки ризиків і алгоритмів визначення областей та індикаторів ризику, розроблених митними органами з використанням математичних, статистичних та ймовірнісних методів аналізу. Результат оцінки ризику є основою для розробки профілю ризику або прийняття рішення про необхідність застосування заходів по мінімізації ризиків після випуску товарів. Митна служба РФ визначає області ризику, по відношенню до яких митні органи в обов'язковому порядку затверджують профілі ризиків та застосовують заходи з їх мінімізації.

В цілях диференційованого впливу на ризики митні органи застосовують ризик-категоріювання учасників ЗЕД, яке передбачає виявлення в ході здійснення митних операцій об'єктів митного контролю з ознаками ризиковості, а також використання відомостей про рівень ризику учасників ЗЕД при застосуванні заходів по мінімізації ризиків. За результатами ризик-категоріювання всі особи, по відношенню до діяльності яких здійснювався аналіз, групуються на три категорії рівня ризику учасника ЗЕД – із низьким, середнім та високим рівнем ризику. Ризик-категоріювання учасників ЗЕД та актуалізація їх рівнів ризику здійснюється на основі регулярного та всебічного аналізу наявної в митних органах інформації про діяльність учасників ЗЕД, а також про результати здійснених митних операцій та проведення митного контролю по відношенню до товарів, які ними переміщуються, в тому числі як документів та відомостей, що самостійно надаються учасниками ЗЕД, так і тих що знаходяться в інформаційних ресурсах митних органів.

Нормативно-правову основу функціонування системи управління ризиками в РК складають: Кодекс РК «О таможенном регулировании в Республике Казахстан»; наказ Міністерства фінансів РК № 100 від 01.02.2018 р. «Об утверждении стратегии и тактики применения органами государственных доходов системы управления рисками, а также Правил ее функционирования»; наказ Міністра фінансів РК № 170 ДСП від 01.02.2018 р. «Об утверждении правил реализации органами государственных доходов процесса управления рисками».

Порядок функціонування СУР при проведенні митного контролю до випуску товарів включає в себе наступні дії посадових осіб [5]:

- збір та обробку інформації, отриманої з різних джерел про об'єкти митного контролю, про митні операції та результати митного контролю, проведеного як до, так і після випуску товарів;
- аналіз результатів оперативно-розшукових заходів, проведених органами державних доходів;
- створення реєстру ризиків;
- проведення аналізу та оцінки ризиків, визначення області та індикатору ризику, а також прогнозування результатів застосування заходів по мінімізації ризиків;
- категоріювання осіб, які здійснюють митні операції, шляхом віднесення їх до категорій низького, середнього або високого рівня ризику;
- розробка і затвердження профілів ризику;
- впровадження у відповідні інформаційні системи органів державних доходів автоматизованих профілів ризику, направлення у відповідні територіальні органи державних доходів неавтоматизованих профілів ризику для ідентифікації ризику;
- вибір об'єктів митного контролю та застосування заходів по мінімізації ризиків по профілях ризику, які спрацювали;
- внесення у відповідні інформаційні системи результатів проведених форм митного контролю, вказаних у заходах по мінімізації ризиків в автоматизованих профілях ризику, які спрацювали;
- надання звіту про результати застосованих заходів по мінімізації ризиків по неавтоматизованих профілях ризику, які спрацювали;
- здійснення моніторингу діючих профілів ризику.

Порядок функціонування СУР при проведенні митного контролю після випуску товарів включає в себе наступні дії посадових осіб: збір та обробку інформації про об'єкти митного контролю, здійснених митних операціях з метою виявлення ризику; проведення аналізу для оцінки та визначення рівня ризиків; вибір об'єктів для проведення митних перевірок (може здійснюватися без розробки та затвердження профіля ризику); аналіз та оцінка результатів по проведених митних перевірках.

За результатами аналізу ефективності подальшого застосування наявних профілів ризику та результатів застосування заходів з мінімізації ризиків, готуються пропозиції: про розробку нових профілів ризику, про актуалізацію функціонуючих профілів ризику або про відміну профілів ризику; по вдосконаленню СУР і модернізації відповідної інформаційної системи.

Станом на кінець 2015 року митними органами було розроблено 216 профілів ризику. Після проведення роботи з актуалізації існуючих профілів на кінець 2017 року їх кількість становила 98. Із запровадженням електронного декларування, у 2018 році кількість профілів складала 110, а вони були зорієнтовані на: дотримання заборон та обмежень; дотримання умов митних процедур; ризик заниження митної вартості товарів; ризик по несплаті антидемпінгового мита по заниженій ставці; ризик порушення прав інтелектуальної власності; ризик недостовірного декларування товарів [6].

З метою диференціального застосування заходів з мінімізації ризиків митні органи можуть здійснювати категоріювання осіб, які здійснюють митні операції, шляхом віднесення їх до категорій низького (великі виробники, інвестори, уповноважені економічні оператори), середнього (основна кількість декларантів) або високого (які притягувалися до кримінальної відповідальності за порушення митного законодавства, або ж мають заборгованість за митними платежами і податками) рівня ризику.

Інформація, що міститься в профілях та індикаторах ризику, є конфіденційною, за виключенням випадків встановлених законодавством РК, а також за виключенням наступних індикаторів – фактів притягнення до кримінальної та (або) адміністративної відповідальності за порушення митного законодавства РК; наявності заборгованості за митними платежами, податками, спеціальними, антидемпінговими, компенсаційними митами [7].

При використанні СУР в інформаційній системі «Астана 1» використовується мережа, із чотирьох, так званих «кольорових коридорів» – зеленого, синього, жовтого і червоного кольорів. В зелений коридор направляються декларації, по відношенню до яких ризиків не виявлено. Такі декларації випускаються системою автоматично, без участі посадової особи. Питома вага таких декларацій становить близько 77,3%. В синій коридор направляються декларації для проведення митного контролю після випуску товарів. Тут теж передбачено автоматичний випуск товарів. Питома вага декларацій, відібраних через синій коридор, становить близько 2,7%. В жовтий коридор направляються декларації для проведення перевірки документів та відомостей на етапі митної очистки товарів. Питома вага декларацій, відібраних для проведення документального контролю, становить близько 16,4%. В червоний коридор направляються декларації для проведення фізичного контролю (митного огляду, митної експертизи) на етапі митної очистки товару. Питома вага декларацій, відібраних для проведення фізичного контролю, складає 3,6%. Про ефективність застосування СУР в РК свідчать наступні факти – якщо у 2011–2015 роках кількість митних перевірок складала 27–36%, то в 2016–2018 роках вона зменшилася до 16–19%. А їх ефективність у зазначених періодах виросла із 24–34% до 50–60% [6].

Перспективи розвитку СУР в РК полягають в наступному:

– вдосконалення СУР шляхом використання нових інформаційних технологій через: зменшення охоплення профілю ризиків масиву декларацій за рахунок виявлення декларацій з більшим рівнем ризику; зменшення, за допомогою статистичних моделей, кількості неправдивих спрацювань; комбінування експертних знань та статистичних моделей; забезпечення автоматичного профілювання ризиків шляхом використання машинного навчання та інтелектуального аналізу на історичних даних; підвищення якості збору, узагальнення і аналізу інформації по ухиленню від оподаткування;

– вдосконалення СУР через підвищення ефективності митного контролю, шляхом перегляду Стратегії та тактики використання СУР; продовження роботи по переносу акцентів контролю із етапів митної очистки товарів та етап їх випуску; перегляд порядку категоріювання учасників ЗЕД, а також застосування механізму категоріювання до всіх учасників ланцюга поставок.

Одним із напрямків реалізації принципу вибірковості митного контролю в Республіці Білорусь є активне використання системи аналізу та управління ризиками. З метою активного застосування та подальшого розвитку даної системи, Державним митним комітетом РБ сформовано правову та методологічну базу СУР, створена відповідна організаційна структура, розроблена та затверджена Концепція системи аналізу і управління ризиками (далі – Концепція), положення якої використовуються для розробки та уточнення конкретних програм і планів розвитку митних органів до 2020 року [8].

В основу СУР було покладено базові принципи побудови, направлені на забезпечення вирішення основних завдань митних органів – законності; цільової направленості; єдності; комплексності; автоматизації; інформаційної захищеності.

При реалізації СУР посадовими особами митних органів використовуються наступні ключові інструменти: профілі ризику; індикатори ризику; категоріювання учасників ЗЕД. Профіль ризику є основним інструментом прямого націлення посадових осіб митних органів на сукупність заходів по мінімізації ризиків та порядку їх застосування. Індикатори ризику є ключовими показниками (критеріями), що дозволяють оцінити поточний статус основних ризиків, перевірити чи знаходяться вони в допустимих межах, визначити необхідність залучення додаткових ресурсів для їх зниження. Категоріювання учасників ЗЕД передбачає їх розподіл по групах залежно від рівня добропорядності, згідно встановленим критеріям оцінки ризиків. Таке категоріювання є основою для застосування суб'єктно-орієнтованої моделі СУР, яка передбачає при оцінці ризиків додаткове врахування даних про рівень ризику учасників ЗЕД з метою диференційного застосування заходів по мінімізації ризиків.

Процес управління ризиками як на рівні Державного митного комітету РБ, так і на рівні митниць складається з кількох основних етапів:

- збір та вивчення інформації про діяльність осіб і результати здійснення митних операцій;
- оцінка ризиків, яка включає в себе дії по ідентифікації, аналізу ризиків;
- визначення ймовірності їх появи та очікувані наслідки;
- вибір заходів по мінімізації ризиків і визначення порядку їх застосування;
- реалізація в програмному забезпеченні профілів ризику;
- безпосереднє застосування обраних заходів по мінімізації ризиків;
- контроль за якістю і повнотою застосованих заходів з мінімізації ризиків;
- моніторинг та аналіз результатів прийнятих заходів з мінімізації ризиків, оцінка якості їх реалізації та досягнутої ефективності;
- за необхідності, корегування або відміна сформованих профілів ризику.

В якості вихідних даних процесу управління ризиками використовуються: норми актів законодавства РБ; інформація, що міститься в митних, комерційних, транспортних (перевізних) та інших документах; інформація про діяльність осіб, що володіють повноваженнями по відношенню до товарів, що знаходяться під митним контролем; результати здійснення митних операцій та застосування заходів з мінімізації ризиків; інформація, отримана від митних служб іноземних країн та інших державних органів РБ; попередня інформація, що надійшла в митні органи від учасників ЗЕД у встановленому порядку; інформація, отримана в рамках службової діяльності митних органів; інші документи та відомості, що наявні в розпорядженні митних органів, в тому числі, що містяться в інформаційних ресурсах.

Досягнення стратегічних цілей та вирішення тактичних завдань СУР обумовлюють необхідність подальшого розвитку та вдосконалення СУР за ключовими напрямками діяльності, виходячи з існуючих на даний час актуальних питань організаційного, нормативного та прикладного характеру: організація роботи структурних підрозділів, що беруть участь в СУР; здійснення нормативно-правової і методологічної роботи; вдосконалення програмного забезпечення; вдосконалення системи навчання; міжнародне співробітництво.

Реалізація заходів за вказаними напрямками діяльності дозволить в середньо- та довгостроковій перспективі вирішити наступні завдання: оптимізувати роботу посадових осіб митних органів з індикаторами і профілями ризику; підвищити ефективність здійснюваних заходів з мінімізації виявлених ризиків і профілактиці правопорушень, здійснюваних посадовими особами митних органів;

організувати аналітичну роботу в митних органах на якісно новому рівні; контролювати застосування елементів СУР з метою досягнення прогнозованих результатів; оперативно реагувати на негативні тенденції у сфері ЗЕД, а також на відхилення результатів діяльності митних органів, в рамках СУР, від прогнозних; створити баланс між сприянням розвитку міжнародній торгівлі та забезпеченням ефективності митного контролю; створити умови по стимулюванню й підтримці добросовісних і законослухняних учасників ЗЕД, скоротивши тим самим їх матеріальні та часові витрати.

Ефективність заходів, направлених на реалізацію Концепції, оцінюється за наступними цільовими індикаторами:

- забезпечення загальної ефективності митних оглядів не менше 5%;
- забезпечення рівня контрольного навантаження на уповноважених економічних операторів при митному декларуванні та випуску не більше 0,8%;
- створення механізму категоріювання учасників ЗЕД в цілях відбору об'єктів контролю в рамках СУР;
- створення необхідних механізмів для аналітичної діяльності і проведення оперативного моніторингу;
- включення програми початкового навчання посадових осіб, знову прийнятих на службу в митні органи, занять за напрямком СУР;
- створення курсів підвищення кваліфікації для керівних осіб аналітичних підрозділів на тему: «Актуальні способи і методи первинної обробки і аналізу інформації, що використовується в практичній діяльності аналітичних підрозділів митних органів».

Висновки з проведеного дослідження. Використання системи управління ризиками – один із найбільш дієвих напрямків підвищення митного контролю в Україні. При розробці пропозицій по підвищенню ефективності її використання завжди необхідно вивчати досвід використання СУР зарубіжними країнами. Вивчення функціонування СУР в країнах-членах ЄврАзЕС дало змогу зробити висновок, що основним нормативно-правовим актом, що врегульовує функціонування СУР на наднаціональному рівні, є Митний кодекс ЄврАзЕС, яким врегульовується термінологія в цій сфері; окреслюється процес управління ризиками митними органами; визначаються особливості використання СУР. Реалізація митними органами країн-членів ЄврАзЕС процесу управління ризиками, стратегія та тактика СУР, а також порядок її функціонування здійснюється відповідно до національних законодавств про митне регулювання, тобто порядок та особливості застосування СУР можуть мати свою індивідуальну специфіку, залежно від країни.

Бібліографічний список

1. Евразийский экономический союз. URL: <http://www.eaeunion.org/#about> (дата звернення: 23.04.2019).
2. Таможенный кодекс Евразийского экономического союза. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_215315/2d7b260fc76f7dfe3365272170c501910d2e58a7/ (дата звернення: 17.02.2019).
3. Стратегия развития таможенной службы Российской Федерации до 2020 года: Распоряжение Правительства Российской Федерации от 28.12.2012 г. № 2575-р. URL: http://customs.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=17220&Itemid=2375/ (дата звернення: 02.04.2019).
4. Об утверждении стратегии и тактики применения системы управления рисками, порядка сбора и обработки информации, проведения анализа и оценки рисков, разработки и реализации мер по управлению рисками (за исключением рисков в области ветеринарии, санитарно-эпидемиологического надзора и обеспечения карантина растений): Приказ Федеральной таможенной службы от 18.08.2015 г. № 1677. URL: <https://base.garant.ru/71298834/8cca9c39771cdbce4f3dd57fc52351a3/> (дата звернення: 03.04.2019).
5. Об утверждении стратегии и тактики применения органами государственных доходов системы управления рисками, а также Правил ее функционирования: Приказ Министерства финансов Республики Казахстан № 100 от 01.02.2018 г. URL: https://tengrinews.kz/zakon/pravitelstvo_respubliki_kazahstan_premier_ministr_rk/finansyi/id-V1800016380/ (дата звернення: 25.02.2019).
6. Система управления таможенными рисками в органах государственных доходов. URL: [atameken.kz/uploads/content/files/Презентация%20 для%20сайта%20НПП.pptx](http://atameken.kz/uploads/content/files/Презентация%20для%20сайта%20НПП.pptx) (дата звернення: 26.02.2019).
7. Кодекс Республики Казахстан «О таможенном регулировании в Республике Казахстан». URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39082703&doc_id2=39082703#pos=486;-290&pos2=7949;-212 (дата звернення: 26.02.2019).
8. О функционировании системы управления рисками. URL: http://www.customs.gov.by/ru/sistema_riskov-ru/ (дата звернення: 18.02.2019).

References

1. *Evraziyskiy ekonomicheskii soiuz* [Eurasian Economic Union], available at: <http://www.eaeunion.org/#about> (access date April 23, 2019).
2. *Tamozhennyi kodeks Evraziyskogo ekonomicheskogo soiuz* [Customs Code of the Eurasian Economic Union], available at: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_215315/2d7b260fc76f7dfe3365272170c501910d2e58a7/ (access date April 17, 2019).
3. Pravitelstvo Rossiyskoy Federatsii (2012), *Strategiia razvitiia tamozhennoy sluzhby Rossiyskoy Federatsii do 2020 goda* [The strategy of development of the customs service of the Russian Federation until 2020]: Rasporiazhenie Pravitelstva Rossiyskoy Federatsii dated 28.12.2012 no. 2575-r, available at: http://customs.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=17220&Itemid=2375/ (access date April 02, 2019).
4. Federalnaia tamozhennaia sluzhba (2015), *Ob utverzhenii strategii i taktiki primeneniia sistemy upravleniia riskami, poriadka sbora i obrabotki informatsii, provedeniia analiza i otsenki riskov, razrabotki i realizatsii mer po upravleniiu riskami (za isklucheniem riskov v oblasti veterinarii, sanitarno-epidemiologicheskogo nadzora i obespecheniia karantina rasteniy)* [On approval of the strategy and tactics of applying the risk management system, the procedure for collecting and processing information, analyzing and assessing risks, developing and implementing risk management measures (with the exception of risks in the field of veterinary medicine, sanitary and epidemiological surveillance and ensuring plant quarantine)]: Prikaz Federalnoy tamozhennoy sluzhby dated 18.08.2015 no. 1677, available at: <https://base.garant.ru/71298834/8cca9c39771cdbce4f3dd57fc52351a3/> (access date April 03, 2019).
5. Ministerstvo finansov Respubliki Kazakhstan (2018), *Ob utverzhenii strategii i taktiki primeneniia organami gosudarstvennykh dokhodov sistemy upravleniia riskami, a takzhe Pravil eye funktsionirovaniia* [On approval of the strategy and tactics of the use by the state revenue bodies of the risk management system, as well as the Rules of its functioning]: Prikaz Ministerstva finansov Respubliki Kazakhstan dated 01.02.2018 no. 100, available at: https://tengrinews.kz/zakon/pravitelstvo_respubliki_kazahstan_premier_ministr_rk/finansyi/id-V1800016380/ (access date February 25, 2019).
6. *Sistema upravleniia tamozhennymi riskami v organakh gosudarstvennykh dokhodov* [The system of customs risk management in government revenue authorities], available at: <atameken.kz/uploads/content/files/Prezentacy`ya%20dlya%20sajta%20NPP.pptx> (access date February 26, 2019).
7. *Kodeks Respubliki Kazakhstan «O tamozhennom regulirovanii v Respublike Kazakhstan»* [Code of the Republic of Kazakhstan "On Customs Regulation in the Republic of Kazakhstan"], available at: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39082703&doc_id2=39082703#pos=486;-290&pos2=7949;-212 (access date February 26, 2019).
8. *O funktsionirovanii sistemy upravleniia riskami* [On the functioning of the risk management system], available at: http://www.customs.gov.by/ru/sistema_riskov-ru/ (access date February 18, 2019).

Фрадинський О.А. ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ МИТНИМИ СЛУЖБАМИ КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄВРАЗІЙСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО СОЮЗУ

Мета. Вивчення організації процесу використання системи управління митними ризиками в практичній діяльності митних служб найбільш економічно розвинених країн-учасників Євразійського економічного союзу (Російської Федерації, Республіки Білорусь, Республіки Казахстан).

Методика дослідження. Теоретичною та методологічною основою є нормативно-правова база, наукові праці вітчизняних й зарубіжних вчених та фахівців-практиків. Результати дослідження було отримано в ході використання діалектичного методу пізнання явищ, що мають правову і економічну природу та стосуються підходів до використання системи управління митними ризиками в процесі здійснення митного контролю. Внаслідок застосування методу аналізу було окреслено особливості стратегії та тактики використання системи управління ризиками митними службами Російської Федерації, Республіки Казахстан, Республіки Білорусь.

Результати. З'ясовано, що одним із найбільш дієвих способів спрощення митних процедур із одночасним підвищенням ефективності митного контролю є використання системи управління ризиками. Зроблено висновок, що основним нормативно-правовим актом, що врегулює функціонування СУР на наднаціональному рівні, є Митний кодекс ЄвразЕС, яким визначено термінологію в цій сфері; окреслено процес управління ризиками митними органами; визначено особливості використання СУР. Використання СУР базується на міжнародних стандартах та рекомендаціях Всесвітньої митної організації. Встановлено, що реалізація митними органами країн-членів ЄвразЕС процесу управління ризиками направлена на скорочення терміну здійснення митних операцій, прозорість та передбачуваність роботи митних служб, формування партнерського підходу у взаємовідносинах із учасниками зовнішньоекономічної діяльності.

Наукова новизна. Розширено науково-методичний апарат щодо вивчення, аналізу та оцінки ефективності використання системи управління ризиками в країнах-членах ЄвразЕС. Зроблено висновки про дворівневе регламентування функціонування СУР: на основі наднаціональних нормативно-правових актів та на основі національного законодавства в сфері митного регулювання.

Практична значущість. Отримані результати дослідження можуть бути використані у практичній діяльності підрозділів новоствореної Державної митної служби України, до компетенції яких входять питання здійснення таргетингу та управління митними ризиками.

Ключові слова: зарубіжний досвід, митна служба, Митний кодекс ЄврАзЭС, ризик, система управління ризиками, індикатор ризику, профіль ризику, управління ризиками, рівень ризику.

Fradynskiy O.A. APPLICATION OF THE RISK MANAGEMENT SYSTEM BY CUSTOMS SERVICES OF MEMBER STATES OF THE EURASIAN ECONOMIC UNION

Purpose. The aim of the article is to study of the organization of the process of using the customs risk management system in the practical work of the customs services of the most economically developed countries of the Eurasian Economic Union (the Russian Federation, the Republic of Belarus, the Republic of Kazakhstan).

Methodology of research. The theoretical and methodological basis is the normative and legal base, scientific works of domestic and foreign scientists and practitioners. The results of the study are obtained during the use of the dialectical method of knowledge of phenomena of a legal and economic nature and concerning approaches to the use of the customs risk management system in the process of customs control. Due to the application of the analysis method, the features of the strategy and tactics of using the risk management system by the customs services of the Russian Federation, the Republic of Kazakhstan, the Republic of Belarus are outlined.

Findings. It is revealed that one of the most effective ways of simplifying customs procedures while simultaneously improving the efficiency of customs control is the use of risk management system. It is concluded that the main regulatory act that regulates the functioning of the RMS at the supranational level is the Customs Code of the Eurasian Economic Community, which defines the terminology in this field; outlined the process of risk management by customs authorities; features of the use of SUR are determined. The use of RMS is based on the international standards and recommendations of the World Customs Organization. It is established that the implementation of the risk management process by the customs authorities of the member countries of the Eurasian Economic Community is aimed at shortening the term of customs operations, transparency and predictability of the work of customs services, formation of a partnership approach in relations with participants of foreign economic activity.

Originality. The scientific and methodical apparatus for studying, analyzing and evaluating the effectiveness of the use of the risk management system in the Eurasian Economic Community member countries has been expanded. Conclusions are made on the two-level regulation of the functioning of SUR: on the basis of supranational legal acts and on the basis of national legislation in the field of customs regulation.

Practical value. The obtained results of the research can be used in practical activities of the units of the newly established State Customs Service of Ukraine, whose competence includes the issues of targeting and management of customs risks.

Key words: foreign experience, customs service, Eurasian Economic Community Customs Code, risk, risk management system, risk indicator, risk profile, risk management, risk level.

Фрадынский А.А. ПРИМЕНЕНИЕ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ ТАМОЖЕННЫХ СЛУЖБ СТРАН-ЧЛЕНОВ ЕВРАЗИЙСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОЮЗА

Цель. Изучение организации процесса использования системы управления таможенными рисками в практической деятельности таможенных служб наиболее экономически развитых стран-участников Евразийского экономического союза (Российской Федерации, Республики Беларусь, Республики Казахстан).

Методика исследования. Теоретической и методологической основой является нормативно-правовая база, научные труды отечественных и зарубежных ученых и специалистов-практиков. Результаты исследования были получены в ходе использования диалектического метода познания явлений, которые имеют правовую и экономическую природу и касаются подходов к использованию системы управления таможенными рисками в процессе осуществления таможенного контроля. В результате применения метода анализа были обозначены особенности в стратегии и тактике использования системы управления рисками таможенными службами Российской Федерации, Республики Казахстан, Республики Беларусь.

Результаты. Установлено, что одним из самых действенных способов упрощения таможенных процедур с одновременным повышением эффективности таможенного контроля является использование системы управления рисками. Сделан вывод, что основным нормативно-правовым актом, регулирующим функционирование СУР на наднациональном уровне, является Таможенный кодекс ЕврАзЭС, которым определена терминология в этой сфере; очерчен процесс управления рисками таможенными органами; определены особенности использования СУР. Практическое использование СУР основывается на международных стандартах и рекомендациях Всемирной таможенной организации. Установлено, что реализация таможенными органами стран-членов ЕврАзЭС процесса управления рисками направлена на сокращение срока осуществления таможенных операций, прозрачность и предсказуемость работы таможенных служб, формирование партнерского подхода во взаимоотношениях с участниками внешнеэкономической деятельности.

Научная новизна. Расширен научно-методический аппарат по изучению, анализу и оценке эффективности использования системы управления рисками в странах-членах ЕврАзЭС. Сделаны выводы о двухуровневой регламентации функционирования СУР: на основе наднациональных нормативно-правовых актов и на базе национального законодательства в сфере таможенного регулирования.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования могут быть использованы в практической деятельности подразделений вновь созданной Государственной таможенной службы Украины, в компетенцию которых входят вопросы осуществления таргетинга и управления таможенными рисками.

Ключевые слова: зарубежный опыт, таможенная служба, Таможенный кодекс ЕврАзЭС, риск, система управления рисками, индикатор риска, профиль риска, управление рисками, уровень риска.

УДК 339.543.36:656.073.235
JEL Classification: F15

*Руда Т.В.,
канд. екон. наук, старш. наук. співроб.,
провід. наук. співроб. відділу дослідження митних зобов'язань,
Науково-дослідний центр митної справи
Науково-дослідного інституту фіскальної політики
Університету державної фіскальної служби України*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ПЕРЕМІЩЕННЯМ МОРСЬКИХ КОНТЕЙНЕРІВ ТА ДОДАТКОВОГО ОБЛАДНАННЯ ДО НИХ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН

Постановка проблеми. Контейнерні перевезення морем на сьогодні є одним із найбільш сучасних і перспективних видів послуг логістики, що забезпечують переміщення вантажів між країнами. Популяризація використання морських контейнерів обумовлена низкою переваг, зокрема: високим рівнем безпеки товарів, нижчими транспортними витратами (транспортне судно вміщує на борту від 1000 до 21000 стандартних контейнерів від різних замовників, що й здешевлює вартість перевезень), дотримання строків постачання (морські судна рухаються за чітко визначеними маршрутами), необмежена відстань переміщення вантажів, розвинена інфраструктура морських перевезень (сумісність контейнерів з іншими видами транспортування), можливість транспортування будь-якого типу вантажу.

Саме тому, морські контейнерні перевезення займають 90% всієї світової торгівлі, що, у свою чергу, обумовило надання додаткових митних преференцій при їх використанні та, як наслідок, збільшення випадків зловживання ними. При цьому, режим тимчасового ввезення, який найчастіше використовується при переміщенні морських контейнерів і є найбільш нормативно врегульованими митним режимом за кордоном, викликає чимало правових колізій у вітчизняній практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджувана проблематика є досить вузькою й носить прикладний характер, тому на сьогодні кількість наукових публікацій та досліджень в контексті здійснення контролю за переміщенням морських контейнерів через митний кордон є незначною, серед яких варто виділити дослідження таких науковців та фахівців-практиків, як: Артеменко А. В. [1-3], Коновалов Ю. О. [4].

Поряд з цим, залишається ще багато дискусійних питань щодо особливостей переміщення морських контейнерів та додаткового обладнання до них через митний кордон, що спричиняє необхідність вивчення нормативно-правових аспектів здійснення цих процедур в Україні.

Постановка завдання. З огляду на актуальність проблеми, основна мета статті полягає у дослідженні особливостей вітчизняного нормативно-правового врегулювання питань, що стосуються переміщення морських контейнерів та додаткового обладнання до них через митний кордон.

Виклад основного матеріалу дослідження. У міжнародному праві відносини, що стосуються обігу контейнерів, врегульовані ще з 1972 року відповідною Митною Конвенцією ООН, основні положення якої були включені в Конвенцію про тимчасове ввезення 1990 року [5]. Приєднавшись до Конвенції про тимчасове ввезення, Україна задекларувала намір ввести на своїй території налагоджені більш, ніж 30-ти річним міжнародним досвідом, стандарти у сфері митних процедур. Таким чином, на сьогодні одним із основних нормативно-правових актів, що регламентує питання контейнерних переміщень в Україні, є Конвенція про тимчасове ввезення (далі – Конвенція) та Додаток В.3 до неї, прийнята 26 червня 1990 року у м. Стамбулі. Її положеннями визначено сутність категорії «контейнер» та додаткове обладнання до нього, особливості застосування режиму тимчасового ввезення контейнерів та їх маркування.

Зокрема, відповідно до глави I, статті 1 Додатка В.3 Конвенції (Додаток щодо контейнерів, піддонів, упаковки, зразків та інших товарів, що ввозяться в рамках торгової операції), під контейнером розуміють виріб транспортного обладнання (зйомна рамка, резервуар або інший аналогічний засіб):

- 1) що є секцією, повністю або частково закритою, призначеною для розміщення в ній товарів;
- 2) має постійний характер і тому є достатньо міцним для повторного використання;
- 3) спеціально спроектований для того, щоб полегшити перевезення товарів одним або кількома видами транспорту, без додаткового розвантаження/навантаження у ході такого перевезення;
- 4) спроектований таким чином, щоб ним було легко маніпулювати, особливо при його перевантаженні з одного виду транспорту на інший;

5) спроектований таким чином, щоб його легко було заповнювати і спорожнювати;

6) внутрішній об'єм якого становить принаймні один кубічний метр [5].

Варто зазначити, що термін «контейнер» поширюється на всі допоміжні пристосування і обладнання контейнера, залежно від його категорії, за умови, що такі пристосування і обладнання перевозитимуться з контейнером та не стосуються транспортних засобів, допоміжних пристосувань і запасних частин транспортних засобів, упаковок і піддонів. «Знімні кузови» також вважаються контейнерами [5].

При цьому, «тимчасове ввезення» у Конвенції розглядається як митний режим, що дозволяє приймати на митну територію певні товари (у тому числі транспортні засоби), умовно звільнені від ввізного мита і податків, без застосування заборон чи обмежень економічного характеру на ввезення; такі товари (у тому числі транспортні засоби) мають ввозитися з визначеною метою і призначатися для подальшого вивезення у встановлений термін, та не піддаватися змінам, за винятком нормального зниження їхньої вартості (амортизації) внаслідок їхнього використання.

Окрім того, відповідно до глави II, статті 2 Конвенції, правом на тимчасове ввезення користуються серед переліку інших товарів контейнери, завантажені або не завантажені товарами, а також тимчасово ввезені додаткові пристосування та обладнання контейнерів, які ввозяться з контейнерами з метою реекспорту окремо чи з іншим контейнером, або ввозяться окремо, з метою вивезення з контейнером; частини, які ввозяться з метою ремонту контейнерів, на яких поширюється режим тимчасового ввезення відповідно до положень Конвенції.

Відповідно до статті 4 цієї ж глави Конвенції, для того, щоб можна було скористатись правами на пільги, що надаються Додатком В.3, на контейнери повинні бути нанесені позначення з дотриманням умов, визначених у Додатку II до цього Додатка. При цьому, контейнери можуть використовуватись для внутрішніх перевезень товарів, але у такому випадку кожна договірна сторона має право встановити такі умови:

- контейнер спрямовуватиметься по маршруту, який достатньо прямо веде до місця чи близько до місця, де повинні завантажуватись товари, що підлягають вивезенню, або до місця, з якого контейнер мають вивезти порожнім;

- контейнер буде використовуватись для внутрішніх перевезень перед вивезенням після попереднього ввезення лише один раз.

Кожна договірна сторона має право відмовити у тимчасовому ввезенні контейнерів, які стали предметом купівлі, договору про довготермінову оренду з подальшим викупом, оренди чи подібного договору, укладеного особою, яка офіційно зареєстрована або постійно проживає на її території.

Відповідно до статті 5 глави II додатку В.3, право на тимчасове ввезення контейнерів надається без вимагання митного документа або гарантії. При цьому, замість митного документа та гарантії на контейнери від користувача права на тимчасове ввезення можуть вимагатися такі письмові зобов'язання:

- надавати митним органам, на їхній запит, детальні відомості стосовно пересування кожного контейнера, на який поширюється режим тимчасового ввезення, із зазначенням дати і місця надходження їх на територію тимчасового ввезення та вивезення з цієї території; або перелік контейнерів, супроводжуваний зобов'язанням щодо наступного вивезення,

- сплачувати таке ввізне мито та податки, які можуть вимагатись у випадку, коли не виконуватимуться умови, що регулюють тимчасове ввезення.

Також положеннями Конвенції визначено, що контейнери, завантажені або не завантажені товарами, а також додаткові пристосування та обладнання до них ввозяться в режимі тимчасового ввезення на термін до 6 місяців без оформлення додаткових митних документів. При цьому, тимчасове ввезення контейнерів, а також додаткових пристосувань та обладнання до них здійснюється з повним умовним звільненням від сплати митних платежів та без надання фінансових гарантій їх вивезення, що, у свою чергу, робить контейнерні переміщення ще більш популярними у сфері міжнародної торгівлі [5].

Як уже зазначалось, однією із обов'язкових умов застосування режиму тимчасового ввезення до контейнерів є їх маркування. Так, у додатку II до Додатка В.3 Конвенції наведено Положення щодо маркування контейнерів. Відповідно до нього:

1. На контейнери повинні чітко і стійкими засобами, у відповідних і добре помітних місцях, наноситись наведені нижче дані:

- ідентифікація власника чи основного користувача;

- позначки та ідентифікаційні номери контейнера, надані власником чи користувачем;

- тарна вага контейнера, разом з усіма постійно прикріпленими до нього пристосуваннями.

2. Країна, якій належить контейнер, може бути зазначена або повністю, або з використанням коду країни ISO Alpha-2, передбаченого міжнародним стандартом ISO 3166, або за допомогою розрізняючого знака, що використовується для зазначення країни реєстрації на автомобільному транспорті в міжнародному дорожньому русі. Кожна країна може встановити, що використання на контейнерах її назви чи знака має здійснюватися відповідно до її національного законодавства.

Ідентифікація власника чи користувача може бути здійснена або шляхом зазначення його повної назви (повного імені), або скорочення, яке стало звичним, за винятком таких символів, як емблеми та прапори.

3. Для того, щоб позначення та ідентифікаційні номери на контейнерах вважалися нанесеними стійкими засобами, у разі використання пластикових плівок, повинні виконуватись такі умови:

- має використовуватися високоякісний клей. Після наклеювання плівка повинна мати міцність на розрив меншу, ніж остаточна сила зчеплення, так, щоб було неможливо відклеїти смугу, не пошкодивши її. Плівка, одержана шляхом заливання, задовольняє цим вимогам. Плівка, зроблена шляхом каландрування, не підлягає використанню;

- якщо позначення та ідентифікаційні номери необхідно змінити, плівку, яку слід замінити, необхідно повністю зняти, перш ніж буде прикріплено нову плівку; накладання нової плівки на вже приклеєну не дозволяється.

4. Технічні вимоги щодо використання пластикових плівок для маркування контейнерів, викладені у пункті 3 цього Додатка, не виключають можливість використання інших способів стійкого маркування [5].

Відповідно до положень Конвенції, особа, яка будь-яким чином її порушила, несе відповідальність на території договірної сторони, де було скоєно порушення, при цьому санкції за такі дії встановлюються законодавством цієї ж договірної сторони.

Окрім того, застосування режиму тимчасового ввезення регламентується Міжнародною конвенцією про спрощення і гармонізацію митних процедур [6]. Зокрема, у розділі 1 Спеціального додатку G «тимчасовий ввіз» розглядають як митний режим, відповідно до якого визначені товари можуть бути ввезені на митну територію з умовним звільненням, повним або частковим, від сплати ввізних мита та податків; такі товари повинні ввозитися для конкретних цілей та призначатися для зворотного вивозу протягом встановленого терміну без будь-яких змін, за винятком звичайного зносу в результаті їхнього використання.

Також у Кіотській конвенції зазначено, що випадки надання дозволу на тимчасовий ввіз визначаються національним законодавством. До того ж тимчасово ввезені товари підлягають повному умовному звільненню від ввізних мита та податків, за винятком випадків, коли національним законодавством передбачено, що звільнення може бути тільки частковим. При цьому, тимчасовий ввіз не обмежується товарами, безпосередньо ввезеними з-за кордону, але також дозволяється для товарів, же поміщених під інший митний режим.

Також, відповідно до Кіотської конвенції, дозвіл на тимчасовий ввіз з повним умовним звільненням від мита та податків повинен надаватися щодо товарів, передбачених перерахованими вище Додатками до Конвенції про тимчасовий ввіз (Стамбульська Конвенція) від 26 червня 1990 року.

Отже, варто відмітити, що трактування режиму тимчасового ввезення та особливостей його застосування щодо контейнерів у міжнародному законодавстві є чітким, узгодженим та одностайним. При цьому, жодне з положень Конвенції, в тому числі Додаток В.3 до Конвенції, не передбачає вимог щодо виду (суті) додаткових пристосувань та обладнання контейнерів, їх функціонального призначення, матеріалів чи технічних умов виробництва, строків експлуатації чи можливості одно- або багаторазового їх використання тощо.

Відповідно до статті 1 Додатка В.3 Конвенції про тимчасове ввезення з умовним повним звільненням від оподаткування митними платежами зазначено, що для цілей цього Додатка «термін «товари, ввезені в рамках торгової операції» означає: контейнери, піддони, упаковка, зразки, рекламні фільми, та будь-які інші товари, що ввозяться в рамках торгової операції, при цьому власне їхнє ввезення не є торговою операцією». Саме ось цей аспект і є одним із найбільш дискусійних з точки зору контейнерних перевезень. На практиці непоодинокими є випадки відмов у митному оформленні або ж у застосуванні пільг, передбачених режимом тимчасового ввезення щодо додаткового обладнання до контейнерів, що потребує чіткого нормативного врегулювання.

Що стосується вітчизняної системи нормативно-правового забезпечення здійснення митних процедур на водному транспорті, у тому числі й переміщення контейнерів, варто зазначити, що вона включає: Митний кодекс України (2012 р. зі змінами) (далі – МКУ); наказ Державної митної служби України від 17.09.2004 р. № 678 «Про затвердження Інструкції про організацію митного контролю та митного оформлення суден і товарів, що переміщуються ними»; Кодекс торговельного мореплавства України від 23.05.1995; постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2012р. № 451 «Питання пропуску через державний кордон осіб, автомобільних, водних, залізничних та повітряних транспортних засобів, перевізників і товарів, що переміщуються ними»; наказ Міністерства фінансів України від 10.03.2015 р. № 308 «Про затвердження Порядку виконання митних формальностей на морському та річковому транспорті»; наказ ДФС України від 27.01.2015 р. № 34 «Про затвердження Методичних рекомендації щодо здійснення митних процедур в міжнародних пунктах пропуску через державний кордон України для морського (річкового) і поромного сполучення при переміщенні товарів у контейнерах»; наказ Міністерства інфраструктури України від 05.06.2015 № 348 «Про затвердження Правил надання послуг у морських портах України».

Аналізуючи норми МКУ, варто зазначити, що відповідно до статті 4, пункту 16, контейнер – це транспортне обладнання (клітка, знімна цистерна або подібний засіб), що:

а) являє собою повністю або частково закриту ємність, призначену для поміщення в неї вантажів;

б) має постійний характер і завдяки цьому є достатньо міцним, щоб слугувати для багаторазового використання;

в) спеціально сконструйоване для полегшення перевезення вантажів одним або кількома видами транспорту без проміжного перевантаження;

г) сконструйоване таким чином, щоб полегшити його перевантаження, зокрема з одного виду транспорту на інший;

г) сконструйоване таким чином, щоб його можна було легко завантажувати та розвантажувати;

д) має внутрішній об'єм не менше одного метра кубічного [7].

Термін «контейнер» включає приладдя та обладнання, необхідні для цього типу контейнера, за умови, що вони перевозяться разом із контейнером. Знімні кузови прирівнюються до контейнерів.

При цьому, в МКУ товар трактується як будь-які рухомі речі, у тому числі ті, на які законом поширено режим нерухомої речі (крім транспортних засобів комерційного призначення), валютні цінності, культурні цінності, а також електроенергія, що переміщується лініями електропередачі. Таким чином, справедливим із точки зору законодавства є ототожнення контейнера із категорією товар [7].

Основні аспекти застосування митного режиму тимчасового ввезення визначено главою 18 МКУ. Так, відповідно до статті 103 МКУ, тимчасове ввезення – це митний режим, відповідно до якого іноземні товари, транспортні засоби комерційного призначення ввозяться для конкретних цілей на митну територію України з умовним повним або частковим звільненням від оподаткування митними платежами та без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності і підлягають реекспорту до завершення встановленого строку без будь-яких змін, за винятком звичайного зносу в результаті їх використання [7].

При цьому, відповідно до статті 104 МКУ, в якій визначено умови поміщення товарів в митний режим тимчасового ввезення, він може бути застосований, якщо вони надходять на митну територію України, та до товарів, що зберігаються під митним контролем або поміщені в інший митний режим, який передбачає їх перебування під митним контролем [7].

Доцільно відмітити, що законодавством України з питань державної митної справи можуть бути визначені документи, які використовуються для декларування товарів, транспортних засобів комерційного призначення в митний режим тимчасового ввезення замість митної декларації.

Статтею 105 МКУ визначено товари, транспортні засоби, які можуть бути поміщені у митний режим тимчасового ввезення з умовним повним звільненням від оподаткування митними платежами. Зокрема, у митний режим тимчасового ввезення з умовним повним звільненням від оподаткування митними платежами поміщуються виключно товари, транспортні засоби комерційного призначення, зазначені у статті 189 МКУ та в Додатках В.1-В.9, С, D до Конвенції про тимчасове ввезення (м. Стамбул, 1990 рік), на умовах, визначених цими Додатками, а також повітряні судна, які ввозяться на митну територію України українськими авіакомпаніями за договорами оперативного лізингу [7].

У разі порушення умов митного режиму тимчасового ввезення особа, відповідальна за дотримання режиму, зобов'язана сплатити суму податкового зобов'язання та пеню відповідно до Податкового кодексу України [8].

Статтею 106 МКУ окреслено, що у митний режим тимчасового ввезення з умовним частковим звільненням від оподаткування митними платежами, відповідно до положень Додатка Е до Конвенції про тимчасове ввезення (м. Стамбул, 1990 рік), можуть поміщуватися товари (за винятком підакцизних), не зазначені у статтях 105, 189 МКУ, а також у Додатках В.1-В.9, С, D до Конвенції про тимчасове ввезення (м. Стамбул, 1990 рік), або такі, що не відповідають вимогам зазначених Додатків.

У разі тимчасового ввезення товарів з умовним частковим звільненням від оподаткування митними платежами за кожний повний або неповний календарний місяць заявленого строку перебування на митній території України сплачується 3 відсотки суми митних платежів, яка підлягала б сплаті у разі випуску цих товарів у вільний обіг на митній території України, розрахованої на дату поміщення їх у митний режим тимчасового ввезення [8].

Сума митних платежів сплачується при поміщенні товарів у митний режим тимчасового ввезення та розраховується за встановлений органом доходів і зборів строк дії цього митного режиму.

У такому ж порядку сплачуються митні платежі у разі продовження строку тимчасового ввезення зазначених товарів відповідно до статті 108 МКУ [7].

Сума митних платежів, сплачена на підставі умовного часткового звільнення від оподаткування митними платежами, поверненню не підлягає.

Якщо товари, поміщені у митний режим тимчасового ввезення, не можуть бути своєчасно вивезені за межі митної території України внаслідок накладення на них арешту (за винятком арешту

внаслідок позовів приватних осіб) або вилучення у справі про порушення митних правил, перебіг строку тимчасового ввезення зупиняється на час такого арешту (вилучення).

Відповідно до статті 110 МКУ, «1. Забезпечення дотримання вимог митного режиму тимчасового ввезення здійснюється шляхом:

1) застосування міжнародного митного документа (книжки А.Т.А. або книжки CPD), що містить чинну міжнародну гарантію сплати митних платежів, встановлених законом на імпорту товарів;

2) надання фінансової гарантії у порядку, передбаченому розділом X цього Кодексу.

2. Фінансова гарантія повертається (вивільняється) у порядку, передбаченому розділом X цього Кодексу, після завершення режиму тимчасового ввезення.

3. Гарантія дотримання вимог митного режиму тимчасового ввезення не вимагається щодо контейнерів, піддонів та упаковок» [7].

Відповідно до статті 112 МКУ, митний режим тимчасового ввезення завершується шляхом реекспорту товарів, транспортних засобів комерційного призначення, поміщених у цей митний режим, або шляхом поміщення їх в інший митний режим, що допускається МКУ, а також у випадках, передбачених частиною третьою цієї статті [7].

Окрім того, застосування цього режиму може бути припинено органом доходів і зборів у разі конфіскації товарів, транспортних засобів комерційного призначення, їх повної втрати внаслідок аварії або дії обставин непереборної сили за умови підтвердження факту аварії або дії обставин непереборної сили у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику. У такому випадку реекспорт товарів, транспортних засобів комерційного призначення не вимагається, а гарантії, надані відповідно до статті 110 МКУ, підлягають поверненню (вивільненню).

Доцільно відмітити, що зазначені норми відповідають положенням розділу 1 «Тимчасове ввезення» спеціального додатка G до Конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур, відповідно до яких дозвіл на тимчасове ввезення з умовним повним звільненням від оподаткування митними платежами має надаватися стосовно товарів, перелічених у певних додатках до Конвенції про тимчасове ввезення, у тому числі стосовно контейнерів, піддонів, упаковки, зразків та інших товарів, що ввозяться в рамках торгової операції, зазначених у Додатку В.3 до Конвенції про тимчасове ввезення.

Дослідження вітчизняних нормативно-правових актів, що регламентують питання переміщення морських контейнерів, вказує на повну репрезентативність основних положень Конвенції, проте, більшість фахівців схиляються до думки про необхідність уточнення перекладу на українську мову її тексту, зокрема, в частині визначення сутності категорії «транспортно-експедиторські послуги» в контексті Конвенції. За твердженням експертів, офіційний текст Конвенції викладено англійською та французькою мовами, і, як досить часто буває, є кілька недоліків в перекладі документа українською мовою. Як стверджують юристи, формулювання «товари, ввезені в рамках торгової операції» є тільки в українській версії перекладу Конвенції, в оригіналі цей термін має інше значення, автентичне російському перекладу, яке має більший спектр можливостей з боку законодавчої бази, що включає і допоміжні операції з транспортування товарів.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, варто відмітити, що на сьогодні в Україні питання контролю за режимом тимчасового ввезення морських контейнерів та додаткового обладнання до них залишається практично не врегульованим й потребує додаткового дослідження. Зокрема, на сьогодні не здійснюється відстеження поворотності контейнерів, які були ввезені на митну територію України в режимі тимчасового ввезення, і, як наслідок, самі контейнери стають предметом незаконної торгівлі. Окрім того, досить складним та дискусійним залишається ввезення додаткового обладнання до морських контейнерів. А відтак, на сьогодні необхідним є напрацювання пропозицій щодо вдосконалення здійснення контролю за режимом тимчасового ввезення морських контейнерів та додаткового обладнання до них шляхом розробки проектів нормативно-правових актів у даній сфері.

Бібліографічний список

1. Артеменко А.В. Актуальні питання захисту економічних інтересів держави під час перевезень товарів у контейнерах. *Сучасні проблеми та перспективи розвитку міжнародних економічних відносин і світового господарства*: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький – Сатанів, 19-20 квітня 2019 року). Хмельницький – Сатанів, 2019. С. 5-10.

2. Артеменко А.В. Правові аспекти врегулювання питань ввезення додаткового обладнання до морських контейнерів в Україні. *Актуальні проблеми забезпечення національної безпеки та спрощення процедур міжнародної торгівлі*: збірник тез III науково-практичної інтернет-конференції (м. Ірпінь – м. Хмельницький, 17-24 травня 2019 року). Хмельницький: Науково-дослідний центр митної справи НДІ фіскальної політики УДФСУ, 2019. С. 55-59.

3. Руда Т.В., Артеменко А.В. Особливості здійснення контейнерних перевезень із врахуванням положень Конвенції про тимчасове ввезення. *Фіскальна політика в умовах макроекономічної*

стабілізації: збірник матеріалів науково-практичного інтернет-семінару (м. Ірпінь, 25 лютого – 7 березня 2019 року). Ірпінь, 2019. С.65-69.

4. Коновалов Ю.О. Зарубіжний досвід впровадження автоматизації процедур здійснення контролю за переміщенням морських контейнерів та додаткового обладнання до них. *Протидія мінімізації сплати податків: світовий досвід та практика України*: збірник тез науково-практичного круглого столу (м. Ірпінь, 16–17 травня 2019 року). Ірпінь, 2019. С. 48-52.

5. Конвенція про тимчасове ввезення від 26.06.1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_472 (дата звернення: 21.05.2019).

6. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур від 15.09.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_643 (дата звернення: 21.05.2019).

7. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення: 20.05.2019).

8. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 20.05.2019).

References

1. Artemenko, A.V. (2019), "Actual questions of protection of economic interests of the state during transportation of goods in containers", *Suchasni problemy ta perspektyvy rozvytku mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn i svitovoho hospodarstva: materialy XV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Modern problems and prospects for the development of international economic relations and the world economy: materials of the XV International scientific and practical conference], (Khmelnyskyi – Sataniv, 19-20 April 2019), Khmelnyskyi – Sataniv, Ukraine, pp. 5-10.

2. Artemenko, A.V. (2019), "Legal aspects of regulation of issues of importing additional equipment to marine containers in Ukraine", *Aktualni problemy zabezpechennia natsionalnoi bezpeky ta sproshchennia protsedur mizhnarodnoi torhivli: zbirnyk tez III naukovo-praktychnoi internet-konferentsii* [Actual problems of ensuring national security and simplification of international trade procedures: Collection of theses of the 3rd scientific and practical Internet conference], (Irpın – Khmelnyskyi, 17-24 May 2019), Naukovo-doslidnyi tsentr mytnoi spravy NDI fiskalnoi polityky UDFSU, Khmelnyskyi, Ukraine, pp. 55-59.

3. Ruda, T.V. and Artemenko, A.V. (2019), "Features of container transportation taking into account the provisions of the Convention about Temporary Importation", *Fiskalna polityka v umovakh makroekonomichnoi stabilizatsii: zbirnyk materialiv naukovo-praktychnoho internet-seminaru* [Fiscal policy in macroeconomic stabilization: a Collection of materials of a scientific and practical internet seminar], (Irpın, 25 February – 7 March 2019), Irpın, Ukraine, pp. 65-69.

4. Konovalov, Yu. O. (2019), "Foreign experience in the implementation of automation of procedures for the control of the movement of sea containers and additional equipment to them", *Protydiia minimizatsii splaty podatkov: svitovyi dosvid ta praktyka Ukrainy: zbirnyk tez naukovo-praktychnoho kruhloho stolu* [Opposition to minimize taxes: international experience and practice of Ukraine: a collection of abstracts of scientific and practical round table], (Irpın, 16–17 May 2019), Irpın, Ukraine, pp. 48-52.

5. *Konventsiiia pro tymchasove vvezennia vid 26.06.1990* [Convention about Temporary Import of 26.06.1990], available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_472/print (access date May 21, 2019).

6. *Mizhnarodna konventsiiia pro sproshchennia i harmonizatsiiu mytnykh protsedur vid 15.09.2011* [International Convention on the simplification and harmonization of customs procedures of 15.09.2011], available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_643 (access date May 21, 2019).

7. Verkhovna Rada Ukrainy (2012), *Mytnyi kodeks Ukrainy* [Customs Code of Ukraine], Zakon Ukrainy dated 13.03.2012 no. 4495-VI, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (access date May 20, 2019).

8. Verkhovna Rada Ukrainy (2010), *Podatkovyi kodeks Ukrainy* [Tax Code of Ukraine], Zakon Ukrainy dated 02.12.2010 no. 2755-VI, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (access date May 20, 2019).

Руда Т.В. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ПЕРЕМІЩЕННЯМ МОРСЬКИХ КОНТЕЙНЕРІВ ТА ДОДАТКОВОГО ОБЛАДНАННЯ ДО НИХ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН

Мета. Дослідження особливостей вітчизняного нормативно-правового врегулювання питань, що стосуються переміщення морських контейнерів та додаткового обладнання до них через митний кордон.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети в статті використано такі методи: індукції та дедукції, теоретичного узагальнення, абстрагування, діалектичного пізнання – при вивченні наукових джерел та дослідженні нормативно-правових актів з питань особливостей здійснення морських контейнерних перевезень; абстрактно-логічний – для узагальнення теоретичних положень, формування висновків та пропозицій.

Результати. Проведено аналіз та наведено характеристики нормативно-правових актів в контексті здійснення контролю за переміщенням морських контейнерів та додаткового обладнання до них через митний кордон. Визначено проблемні аспекти практичного використання норм Конвенції про тимчасове ввезення 1990 року. Зокрема, на сьогодні нагальною є потреба в уточненні перекладу українською мовою понятійного апарату,

що використовується в Конвенції, оскільки відмінність у трактуванні основних понять призводить до виникнення правових колізій при ввезенні додаткового обладнання до морських контейнерів в Україну. Вивчено особливості тимчасового ввезення морських контейнерів та додаткового обладнання відповідно до вітчизняного законодавства й окреслено напрями удосконалення зазначених процедур.

Наукова новизна. Систематизовано підходи до нормативного врегулювання питань, що стосуються переміщення морських контейнерів та додаткового обладнання для них.

Практична значущість. Основні положення даного дослідження можуть бути використані в процесі напрацювання пропозицій та внесення змін і доповнень до законодавчих актів, що регламентують особливості переміщення морських контейнерів та додаткового обладнання до них.

Ключові слова: контейнер, морських контейнер, режим тимчасового ввезення, контейнерні перевезення, Конвенція про тимчасове ввезення 1990.

Ruda T.V. NORMATIVE AND LEGAL SUPPLY OF CONTROLLING THE MOVEMENT OF THE MARINE CONTAINERS AND ADDITIONAL EQUIPMENT TO THEM THROUGH THE CUSTOMS BORDER

Purpose. The aim of the article is investigation of the peculiarities of domestic normative and legal regulation of issues related to the movement of sea containers and additional equipment to them through the customs border.

Methodology of research. The following methods are used in the article in order to achieve this goal: induction and deduction, theoretical generalization, abstraction, dialectical knowledge – in the study of scientific sources and the study of normative legal acts on the peculiarities of the implementation of marine container transportation; abstract and logical – for generalization of theoretical positions, formation of conclusions and proposals.

Findings. The analysis and characterization of normative legal acts in the context of control over the movement of sea containers and additional equipment to them through the customs border is carried out. The problematic aspects of the practical application of the provisions of the Convention on Temporary Importation of 1990 are determined. In particular, today it is urgent to clarify the translation of the Ukrainian language of the conceptual apparatus used in the Convention, since the difference in the interpretation of the basic concepts leads to legal conflicts in the import of additional equipment to sea containers in Ukraine. The peculiarities of temporary import of marine containers and additional equipment in accordance with the domestic legislation are studied and directions of improvement of these procedures are outlined.

Originality. The approaches to the normative regulation of issues related to the movement of sea containers and additional equipment for them are systematized.

Practical value. The main provisions of this study can be used in the process of elaboration of proposals and amendments and additions to legislative acts regulating the peculiarities of the transfer of marine containers and additional equipment to them.

Key words: container, sea container, temporary admission regime, container transportation, Temporary Importation Convention 1990.

Руда Т.В. НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ КОНТРОЛЯ ЗА ПЕРЕМЕЩЕНИЕМ МОРСКИХ КОНТЕЙНЕРОВ И ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБОРУДОВАНИЯ К НИМ ЧЕРЕЗ ТАМОЖЕННУЮ ГРАНИЦУ

Цель. Исследование особенностей отечественного нормативно-правового урегулирования вопросов, касающихся перемещения морских контейнеров и дополнительного оборудования к ним через таможенную границу.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели в статье использованы следующие методы: индукции и дедукции, теоретического обобщения, абстрагирования, диалектического познания – при изучении научных источников и исследовании нормативно-правовых актов по вопросам определения особенностей морских контейнерных перевозок; абстрактно-логический – для обобщения теоретических положений, формирования выводов и предложений.

Результаты. Проведен анализ и приведена характеристика нормативно-правовых актов в контексте осуществления контроля за перемещением морских контейнеров и дополнительного оборудования к ним через таможенную границу. Определены проблемные аспекты практического использования норм Конвенции о временном ввозе 1990 года. В частности, сегодня неотложной является потребность в уточнении перевода на украинский язык понятийного аппарата, используемого в Конвенции, поскольку отличие в трактовке основных понятий приводит к возникновению правовых коллизий при ввозе дополнительного оборудования к морским контейнерам в Украине. Изучены особенности временного ввоза морских контейнеров и дополнительного оборудования согласно отечественному законодательству и обозначены направления совершенствования указанных процедур.

Научная новизна. Систематизированы подходы к нормативному урегулированию вопросов, касающихся перемещения морских контейнеров и дополнительного оборудования для них.

Практическая значимость. Основные положения данного исследования могут быть использованы в процессе выработки предложений и внесения изменений и дополнений в законодательные акты, регламентирующие особенности перемещения морских контейнеров и дополнительного оборудования к ним.

Ключевые слова: контейнер, морской контейнер, режим временного ввоза, контейнерные перевозки, Конвенция о временном ввозе 1990.

УДК 336.242

JEL Classification: K33, F53, H29, H87

Молдован Е.С.,
канд. держ. упр., старш. наук. співроб.
відділу удосконалення протидії
митним правопорушенням,
НДЦМС НДІФП Університету
державної фіскальної служби України

АДАПТАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ МАГАЗИНІВ БЕЗМИТНОЇ ТОРГІВЛІ ДО НОРМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Постановка проблеми. Історичний досвід і сучасні політико-управлінські та соціально-економічні реалії об'єктивного державного розвитку України обумовили цілком релевантний стратегічний вибір нашої країни щодо подальшого державотворчого процесу на користь європейської спільноти. Проевропейський вектор генезису України передбачає прийняття нею базових європейських цінностей та їх інтеграцію як у державницьку діяльність, так й у суспільне повсякдення. Такий інтеграційний процес, серед іншого, охоплює й пріоритетну складову – адаптацію українського законодавства до норм та стандартів Європейського Союзу (далі – ЄС).

У кінці 90-х рр. ХХ ст., коли Україна остаточно визнала необхідність свого подальшого руху до європейської спільноти, на рівні Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) було розроблено Концепцію адаптації законодавства України до законодавства ЄС, затверджену Постановою КМУ від 16.08.1999 р. № 1496. Нею було закріплене поняття “адаптація законодавства України до законодавства ЄС” саме у тому сенсі, в котрому ми розуміємо його сьогодні, – як процес зближення та поступового приведення законодавства України у відповідність із законодавством ЄС, а також визначалися пріоритетні, тобто такі, від розвитку котрих залежить зміцнення економічних зв'язків України та держав-членів ЄС, суспільно-економічні сфери розвитку української держави. Серед цих сфер вказувалися також й митне регулювання та підприємницька діяльність [1]. Оскільки саме на перетині цих сфер знаходиться предмет нашого дослідження – діяльність магазинів безмитної торгівлі (далі – МБТ), то дозволимо собі стверджувати, що адаптація національного законодавства до норм ЄС у сфері діяльності МБТ є одним із найважливіших для України інтеграційних у європейський простір напрямів.

Підтвердження вище сформульованого нами тезису знаходимо у ЗУ “Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу” від 18.03.2004 р. № 1629, у котрому зазначається, що однією із пріоритетних сфер, де першочергово повинна здійснюватися адаптація національного законодавства до норм ЄС, є митне право [2], а отже, і та його частина, що стосується функціонування МБТ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання функціонування сфери безмитної торгівлі (далі – БТ) знайшли своє відображення у наукових працях економічного, правового, державно-управлінського тощо характеру. Наприклад, Данілеян С. А. [3], Карпова В. В., Костяна О. В. [4] досліджують БТ на межі податкової та митної сфер. Ремига Ю. С., Марчук В. Є., Градиський Ю. О. присвятили свою працю питанням діджиталізації сфери БТ в українських аеропортах [5].

Однак, попри широкий спектр досліджень, практично поза увагою науковців залишається питання адаптації національного законодавства, котрим регулюють сферу БТ та діяльність МБТ, до норм ЄС. Лише частково це питання висвітлюється Мельником М. В. у його дисертаційному дослідженні [6, с. 55, 107-111].

Постановка завдання. Мета статті – дослідити можливі напрями адаптації національного законодавства у сфері діяльності безмитної торгівлі до норм ЄС.

Викладення основного матеріалу дослідження. З огляду на вище викладене, можемо зазначити, що адаптація національного законодавства в цілому та митного законодавства зокрема до норм *acquis communautaire* ЄС є важливим та першочерговим завданням, що стоїть перед українським законотворцем. Однак, коли йдеться про необхідність адаптації до норм і критеріїв ЄС тієї частини митного законодавства, предметом регулювання котрої є функціонування МБТ, вітчизняні науковці та фахівці-практики наражаються на ряд перешкод та заледве не опиняються у глухому куті в своїх пошуках. Перш за все, постає питання про відсутність базового нормативно-правового акту ЄС, за допомогою котрого регулюється діяльність МБТ, оскільки ЄС провадить політику поступової відмови від них, перевівши їх функціонування у тимчасовий перехідний режим [7]. Тому у правовій

системі *acquis communautaire* ЄС питання створення, ліцензування, функціонування тощо МБТ урегулюється на рівні національних законодавств країн-членів.

Відтак, перед українським законотворцем постає дилема: залишити питання адаптації вітчизняного законодавства, що регулює митну сферу у частині діяльності МБТ, відкритим, оскільки "шаблонний" союзний нормативно-правовий акт як такий відсутній, чи спробувати здійснити процес адаптації внутрішнього законодавства із зазначених питань до правової системи однієї чи кількох найбільш релевантних до українських реалій країн-членів ЄС? Обидва шляхи розв'язання зазначеної проблеми гіпотетично є прийнятними. Однак, при виборі першого варіанту розвитку подій залишиться неопрацьованим у сенсі кореляції із нормами ЄС цілий пласт юридичних норм, за допомогою котрих регулюють досліджувану нами сферу, а отже – частину вимог ЄС щодо інтеграційного поступу України у європейський простір виконано не буде, що призведе до гальмування процесу доєднання нашої держави до європейської спільноти. За умови вибору другого сценарію вирішення зазначеної вище дилеми постане гостра необхідність у проведенні додаткових досліджень та студіювань юридичного, економічного, соціологічного, історичного, політологічного тощо спрямування щодо обґрунтування доцільності обрання за зразок тієї чи іншої країни-члена ЄС чи групи таких країн. Такі дослідження потребуватимуть залучення значних інтелектуальних, фінансових, часових екстра-ресурсів та можуть мати пролонгований характер. Крім того, у разі вибору цього шляху постає питання про доцільність такої роботи, якщо кінцевою метою ЄС на разі є повна відмова від БТ.

Попри викладені вище міркування, окремі українські науковці усе ж роблять поодинокі спроби віднайти можливі та адекватні нинішнім реаліям шляхи приведення національного митного законодавства, зокрема, у частині щодо здійснення БТ та функціонування відповідних магазинів, у відповідність із нормами ЄС. Перш за все, у процесі досліджень із зазначеного питання увага дослідників зосереджується на компаративістському аналізі норм Митного Кодексу ЄС, затвердженого Регламентом (ЄС) № 952/2013 [8], інших нормативно-правових актів ЄС та Митного кодексу України від 13 березня 2012 р. № 4495-VI (далі – МК України) [9], що стосуються регулювання БТ.

Результати такого аналізу свідчать, що між положеннями Регламенту (ЄС) № 952/2013 та МК України, а також між допоміжними нормативно-правовими актами ЄС та МК України існує ряд відмінностей у площині досліджуваного питання. Ці відмінності у найбільш загальному вигляді стосуються таких пунктів:

1) різне розуміння в цілому категорії «митний режим» у ЄС та Україні, що призводить у кінцевому результаті до підміни понять у вітчизняному митному законодавстві у сенсі розуміння категорії «БТ»;

2) розмежування митних формальностей щодо товарів, котрі постачаються до МБТ й реалізуються в них, та припасів [6, с. 55, 107-111].

Розглянемо детальніше протиріччя, що виникають у межах цих пунктів.

Різниця між «європейським» і «українським» розуміння поняття «митний режим» полягає у тому, що, згідно зі ст. 5 Регламенту (ЄС) № 952/2013, у ЄС не оперують поняттям «митний режим», а натомість розрізняють три види митних процедур («customs procedures»):

1) випуск для вільного обігу (release for free circulation);

2) спеціальні процедури (special procedures) (зовнішній і внутрішній транзит (transit, which shall comprise external and internal transit); поміщення товару на митний склад або вільну зону (storage, which shall comprise customs warehousing and free zones); тимчасове ввезення та випуск для внутрішнього споживання (specific use, which shall comprise temporary admission and end-use); переробка товару всередині та назовні митної території Союзу (processing, which shall comprise inward and outward processing));

3) експорт (export) [8].

При цьому, митну процедуру трактують як *набір методів та механізмів митного правового процесу, до котрих відносять документальний обмін між Митними адміністраціями та Заявниками, внутрішні управлінські та адміністративні документи, а також законодавчі та підзаконні акти, за допомогою котрих регулюють митну сферу* [9].

У той же час МК України, розуміючи митний режим як «...комплекс взаємопов'язаних правових норм, що відповідно до заявленої мети переміщення товарів через митний кордон України визначають митну процедуру щодо цих товарів, їх правовий статус, умови оподаткування і обумовлюють їх використання після митного оформлення», у ст. 70 закріплює аж чотирнадцять видів митних режимів: 1) імпорт (випуск для вільного обігу); 2) реімпорт; 3) експорт (остаточне вивезення); 4) реекспорт; 5) транзит; 6) тимчасове ввезення; 7) тимчасове вивезення; 8) митний склад; 9) вільна митна зона; 10) безмитна торгівля; 11) переробка на митній території; 12) переробка за межами митної території; 13) знищення або руйнування; 14) відмова на користь держави [10].

При порівнянні вище наведених визначень та із врахуванням фактично аксіоматичних тверджень про те, що сутність правового митного режиму полягає у передбаченні законодавцем відповідно до потреб соціального життя суспільства системи суворих правил, котрі розповсюджуються на всіх суб'єктів правовідносин, а не на предмети [11, с. 152], тоді як митна процедура покликана

суб'єктивізувати об'єктивні права декларанта та забезпечити їх реалізацію [11, с. 151], а також за результатом аналізу окремих статей МК України (наприклад, п. 22 ст. 4, ст. 71, ст.ст. 140-146) [10], стає зрозумілим що у вітчизняному кодифікованому акті у митній сфері за критерієм правових ознак митної процедури та митного режиму, їх мети та призначення, алгоритму дій суб'єктів даних правовідносин здебільшого йдеться саме про митну процедуру, а не про митний режим.

Деяко інший критерій розмежування митної процедури та митного режиму – *мету застосовування інституту митних режимів, що полягає у задоволенні фінансових інтересів держави у митній сфері, удосконаленні національної промисловості, сприянні зовнішньоекономічним стосункам*, – пропонує Мельник М. В. [6, с. 55]. Відштовхуючись від цього критерію та із застосуванням наукового методу правового компаративістського аналізу, дослідник стверджує, що “реімпорт, реекспорт, БТ, знищення або руйнування, відмова на користь держави носять характер процедурних операцій та не відповідають головній меті митного режиму” [6, с. 108].

Саме тому даний науковець вважає недоцільним знаходження вище зазначених позицій у полі правового інституту митних режимів митного права України та, з метою спрощення та прозорості при застосуванні митних режимів та спеціальних процедур, наближення норм українського законодавства до європейських правових актів у цій сфері, пропонує у межах ст. 70 МК України “Види митних режимів” закріпити такі митні режими, як: 1) імпорт (випуск для вільного обігу); 2) експорт (остаточне вивезення); 3) транзит; 4) тимчасове ввезення; 5) тимчасове вивезення; 6) митний склад; 7) вільна митна зона; 8) переробка на митній території; 9) переробка за межами митної території [6, с. 109].

Принципово погоджуючись із такою позицією Мельника М. В., вважаємо за необхідне зауважити, що Царенко В. І. та Хома В. О., розмежовуючи митну процедуру та митний режим, приходять до висновку, що митним режимом також не можна вважати митний склад, оскільки – за процедурними ознаками – шляхом декларування обирається митна процедура, а не режим [11, с. 151].

Таким чином, із метою якнайшвидшої та ефективної адаптації вітчизняного митного законодавства, зокрема у частині здійснення БТ, пропонуємо внести зміни до ст. 70 МК України та викласти її у такій редакції:

“Стаття 70. Види митних режимів

1. З метою застосування законодавства України з питань державної митної справи запроваджуються такі митні режими:

- 1) імпорт (випуск для вільного обігу);
- 2) експорт (остаточне вивезення);
- 3) транзит;
- 4) тимчасове ввезення;
- 5) тимчасове вивезення;
- 6) вільна митна зона;
- 7) переробка на митній території;
- 8) переробка за межами митної території.

2. Митні режими встановлюються виключно цим Кодексом”.

У логічному взаємозв'язку із питаннями визначення митних режимів знаходиться вказаний вище пункт стосовно розмежування митних формальностей щодо товарів, котрі постачаються до МБТ й реалізуються в них, та припасів. Логіка цього взаємозв'язку ідентифікується тим, що у МК України щодо припасів лише регламентовано процедури митного оформлення, тоді як відносно БТ як одного із митних режимів такі процедури неймовірно ускладнені [6, с. 47-48]. Із врахуванням того, що товари, котрі постачаються в МБТ та реалізуються у них, і припаси мають ряд спільних ознак, закріплених МК України, – сутнісне навантаження як товарів (п. 48 ст. 4), обмеження (ст.ст. 224-226), умовне звільнення від оподаткування митними платежами (п. 1 ст. 223) [10], а також того, що у нормативно-правовому забезпеченні ЄС припаси дефініціюються як “*товари, котрі постачаються на повітряні та водні судна в аеропортах або портах і призначені для бортового споживання (пасажирами та екіпажем), одноразово розміщуються на борту, звільняються від сплати ПДВ (для суден у відкритому морі) та акцизу (для повітряних суден відповідно до особливостей національних законодавств) і не призначені для імпорту*” [12], видається цілком логічною пропозиція щодо виключення з Розділу V “Митні режими” МК України Глави 22 “Безмитна торгівля” та, натомість, доповнення Розділу XV Кодексу Главою “Митні формальності щодо товарів, що постачаються та реалізуються в магазинах безмитної торгівлі” [6, с. 162-163]. При цьому пропонується структурувати дану главу таким чином, щоб статті, представлені у ній, відображали загальні правила переміщення товарів, що постачаються та реалізуються в МБТ, через митний кордон України; заборони та обмеження щодо переміщення (пересилання) окремих видів товарів у МБТ; декларування товарів, що переміщуються через митний кордон України для постачання в МБТ; особливості здійснення митного контролю товарів, що постачаються МБТ на повітряні, водні або залізничні транспортні засоби комерційного призначення, які виконують міжнародні рейси, для реалізації товарів пасажиром цих рейсів.

У межах загальних правил переміщення товарів, що постачаються в МБТ та реалізуються ними, через митний кордон України необхідно зазначити ключові ознаки таких товарів: 1) призначення не для вільного обігу на митній території України; 2) постачання та реалізація для вивезення за межі митної території України під митним контролем у пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон України, відкритих для міжнародного сполучення, та на повітряних, водних або залізничних транспортних засобах комерційного призначення, що виконують міжнародні рейси; 3) звільнення від оподаткування митними платежами; 4) незастосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Крім того, у цій частині Глави "Митні формальності щодо товарів, що постачаються та реалізуються в магазинах безмитної торгівлі" пропонується задекларувати норми щодо походження товару, що може постачатися у МБТ та реалізовуватися у ньому; строк можливого перебування таких товарів у МБТ (еквівалентний строку їх придатності або споживання); порядок застосування митного контролю до таких товарів, їхнього переміщення між МБТ та поміщення в один із можливих митних режимів; умови застосування митної процедури знищення до таких товарів.

Стаття щодо заборон та обмежень щодо переміщення окремих видів товарів у МБТ повинна містити норми із вказівками щодо групи дозволених та заборонених до постачання у МБТ товарів, а також положення щодо порядку виконання обов'язку із сплати митних платежів.

Щодо декларування товарів, що переміщуються через митний кордон України для постачання в МБТ, то в оновленій главі МК України має йтися про суб'єкта декларування (утримувача МБТ, декларанта або уповноважену ним особу) та про власне порядок декларування [6, с. 163-164].

Таким чином, у разі імплементації у практику здійснення митної справи вище сформульованих пропозицій, сферу БТ буде виведено із правового поля митних режимів, а митні формальності щодо товарів, що постачаються та реалізуються у МБТ, – узгоджено із митними формальностями щодо припасів.

Разом із тим, необхідно зазначити, що українські науковці та практики у своїх пошуках, предметом котрих є найадекватніший та найоптимальніший шлях адаптаційного процесу до стандартів та норм ЄС вітчизняної нормативно-правової бази, що регулює сферу БТ, є не єдиною стороною, зацікавленою у розв'язанні даної проблеми. Європейські структури, уповноважені на вироблення рекомендацій щодо пришвидшення процесу інтеграції у європейський простір для країн-кандидатів Східної Європи, також представляють своє бачення подальшого сценарію функціонування сфери БТ у цих державах [13].

Такий сценарій можна сформулювати у вигляді кількох базових рекомендаційних постулатів:

1) *готовність країн, котрі прагнуть членства у ЄС, до повної імплементації ідеї Єдиного Ринку на їхніх територіях.* Індикатором такої готовності, перш за все, має виступати прийняття та дотримання так званого початкового принципу Єдиного Ринку: податкові пільги для незначної, за великим рахунком, кількості громадян у сфері транскордонної торгівлі можуть існувати на національних рівнях лише до моменту збереження територіальної нейтральності країни-кандидата;

2) *готовність до упереджених лобі-кампаній та пов'язаних із нею політичних дискусій і потенційних соціальних хвилювань* щодо можливих наслідків скасування БТ у країні-кандидаті. Така готовність повинна полягати у формуванні набору чітких, логічних та обґрунтованих аргументів, перш за все, економічного характеру. ЄС у свій час у якості таких аргументів використав макроекономічні показники та розрахунки, котрі засвідчили, що скасування внутрішньосоюзової БТ, що хоча й знаходиться у тісному зв'язку із ВВП, приватним споживанням та загальним експортом тощо, мало незначний економічний вплив на ці корельовані показники. При чому, така тенденція була характерною як для ЄС в цілому, так і для Ірландії та Британії, економіки котрих традиційно вважалися такими, що отримують суттєвий економічний ефект від БТ;

3) *замість пошуку додаткового перехідного періоду щодо скасування безмитних продажів країни-кандидати повинні бути готові негайно розпочати адаптаційні та установчі процеси такого скасування.* Як свідчить досвід ЄС, перехідний режим у сфері БТ на національних рівнях країн-членів було упроваджено в зв'язку із прогнозом операторів БТ щодо настання ряду негативних наслідків такого рішення. Однак, із усіх прогнозованих негативних наслідків скасування БТ – скорочення обсягів продажу, втрата робочих місць тощо – мало місце лише скорочення обсягів продажу тютюнової та алкогольної продукції. Проте, цей "наслідок" нівелювався зростанням обсягів продажів різноманітних (не тютюнових та алкогольних) товарів у інших, ніж МБТ, магазинах та торгових центрах, переформатуванням МБТ в аеропортах та портах у комфортабельні торгові центри, а також соціальним ефектом, зокрема, поліпшенням стану громадського здоров'я. Потенційна ж втрата робочих місць, прогнозована на рівні 140 тис. у разі скасування внутрішньосоюзних МБТ, була суттєво перебільшена та ліквідована за рахунок повного використання відносних переваг (низької вартості праці, високоякісної інфраструктури, вигідного розташування тощо) та створення нових продуктів, послуг та ринків;

4) *готовність до гармонізації непрямих податків у межах ЄС.* Скасування БТ у ЄС означає, що товари, котрі раніше були представлені в асортименті МБТ із податковими пільгами, тепер повноцінно

оподатковуються. Зрозуміло, що між ставками ПДВ та акцизів країн-членів ЄС існують певні різниці. Цей факт здатен позитивним чином вплинути на діяльність так званих підприємців-“субститутів” БТ, оскільки одна і та ж товарна позиція може, залежно від ставки непрямого податку, коштувати по-різному в різних країнах, а відтак – забезпечити притік клієнтів тим суб’єктам торгівлі, які пропонують нижчу ціну;

5) *припинення концентрації східноєвропейських країн-кандидатів на існуючих нині перевагах БТ та намагання досягти податкових переваг, що забезпечуються конкуренцією на Єдиному Ринку.* Сьогодні БТ в країнах-кандидатах на членство у ЄС забезпечує певні купівельні можливості, але лише для доволі незначної частки громадян, які використовують той чи інший вид транспорту для переміщення через митний кордон. Водночас, існування такого виду підприємницької діяльності завдає незрівнянно більших у економічному сенсі збитків роздрібній торгівлі та – у соціальному – суспільству (шляхом продажу алкогольної та тютюнової продукції) [13, с. 24-25].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, сьогодні маємо такий стан речей на теренах адаптації національного законодавства у сфері діяльності МБТ до норм ЄС: 1) об’єктивна неможливість провести повноцінний правовий компаративістський аналіз союзного нормативно-правового забезпечення та національного митного законодавства у досліджуваній сфері у зв’язку із відмовою ЄС від БТ як такої; 2) єдино можливими позиціями, котрі наразі можна певним чином привести у відповідність до європейського законодавства, є положення МК України щодо митних режимів, у тому числі – митного режиму БТ, а також щодо гармонізації митних формальностей відносно товарів, що постачаються у МБТ та реалізуються ними, і бортових припасів. З огляду на вище викладене, логічно припустити, що науково-практичний пошук найбільш оптимальних шляхів адаптації національної правової системи у частині діяльності МБТ до норм ЄС сьогодні повинен набути формату *перманентного процесу*.

При цьому, зважаючи на позицію ЄС щодо інтеграції у Єдиний Ринок східноєвропейських країн-кандидатів на членство, зокрема, у частині урегулювання сфери БТ, вітчизняні науковці та практики повинні неодмінно взяти до уваги, що, окрім уже зазначених вище можливих шляхів цього процесу – 1) залишити питання адаптації вітчизняного законодавства, що регулює митну сферу у частині діяльності МБТ, відкритим або 2) спробувати здійснити процес адаптації внутрішнього законодавства із зазначених питань до правової системи однієї чи кількох найбільш релевантних до українських реалій країн-членів ЄС – існує ще й третій: відмова від МБТ як таких.

У разі прийняття запропонованого ЄС варіанту, в Україні нагально повинна розпочатися робота по підготовці до відмови БТ. У її межах повинно бути здійснено об’єктивну та максимально точну оцінку переваг та недоліків функціонування МБТ, вивчено думку громадськості, операторів БТ та інших підприємців, органів ДФС України, розроблено обґрунтовану стратегію скасування БТ в нашій державі, підготовлено проекти відповідних нормативно-правових актів. Адже, за умови, що стратегічний державницький курс України до ЄС найближчим часом залишиться незмінним, видається цілком очевидною потенційна потреба у прийнятті саме “європейського” варіанту адаптації вітчизняної правової системи у сфері діяльності МБТ.

Бібліографічний список

1. Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Постанова КМ України від 16 серпня 1999 р. № 1496. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1496-99-%D0%BF> (дата звернення: 05.05.2019).
2. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV. URL: <http://www.singlewindow.org/docs/64?lang=ukr> (дата звернення: 05.05.2019).
3. Данілеян С.А. Оподаткування діяльності магазинів безмитної торгівлі. *Фінансове право*. 2013. № 3. С. 169-173. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5141/1/Danieljan.pdf> (дата звернення: 05.05.2019).
4. Карпова В.В., Костяна О.В. Проблемні аспекти оподаткування та правового регулювання магазинів безмитної торгівлі в Україні. *Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 31 травня – 01 червня 2018 р.). Харків: ХНЕУ імені С. Кузнеця, 2018. С. 65-67. URL: http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/19278/1/тези_Карпова_Костяна%20%281%29%20Пробл.%20аспекти.pdf (дата звернення: 01.06.2019).
5. Ремига Ю.С., Марчук В.Є., Градиський Ю.О. Віртуальний магазин безмитної торгівлі: чи можливо це в українських аеропортах? *Вісник ХНТУСГ*. 2016. Вип. 167. С. 73-80. URL: <http://journals.urau.ua/index.php/wissn021/article/viewFile/109018/103951> (дата звернення: 05.05.2019).
6. Мельник М.В. Інститут митних режимів у митному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07; Міжрегіональна академія управління персоналом. Київ, 2016. 251 с. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/d-26.006.09/2016/Melnyk_dis.PDF (дата звернення: 06.05.2019).
7. Tax- and duty-free sales. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal->

content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3A131042 (дата звернення: 07.06.2019).

8. Regulation (EU) No 952/2013 of the European Parliament and of the Council of 9 October 2013 laying down the Union Customs Code. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R0952&rid=1> (дата звернення: 07.05.2019).

9. The Free Dictionary by Farlex. URL: <https://legal-dictionary.thefreedictionary.com/procedures> (дата звернення: 06.05.2019).

10. Митний кодекс України: Закон України від 13 березня 2012 р. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення: 08.05.2019).

11. Царенко В.І., Хома В.О. Митні процедури: ознаки та поняття. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 3. С. 149-153.

12. Annex 3 Guidelines on export and exit (Applicable from 1-1-2001). Specific Rules for Aircraft and Ship Supplies. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:037:0001:0011:EN:PDF> (дата звернення: 07.05.2019).

13. Andrea Gebauer, Chang Woon Nam, Rudiger Parshe Lessons of the 1999 Abolition of Intra-EU Duty Free Sales for Eastern European EU Candidates. *Cesifo Working Paper, Category 1: Public Finance*. December, 2002. No. 828. P. 29.

References

1. Kabinet Ministriv Ukrainy (1999), *Pro Kontseptsiuu adaptatsii zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva Yevropeiskoho Soiuzu* [About the Concept of Adaptation of Ukrainian Legislation to the Legislation of the European Union], Postanova KМУ dated 16.08.1999 no. 1496, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1496-99-%D0%BF> (access date May 05, 2019).

2. Verkhovna Rada Ukrainy (2004), *Pro Zahalnodержavnu prohramu adaptatsii zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva Yevropeiskoho Soiuzu* [About National program of adaptation of Ukrainian legislation to the legislation of the European Union], Zakon Ukrainy dated 18.03.2004 no. 1629-IV, available at: <http://www.singlewindow.org/docs/64?lang=ukr> (access date May 05, 2019).

3. Danilieian, S.A. (2013), "Taxation of Duty-free shops' activity", *Finansove pravo*, no. 3, pp. 169-173, available at: <http://dSPACE.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5141/1/Danieljan.pdf> (access date May 05, 2019).

4. Karpova, V.V. and Kostiana, O.V. (2018), "Problem aspects of taxation and law regulation of Duty-free shops in Ukraine", *Ekonomichnyi rozvytok i spadshchyna Semena Kuznetsia* [Economic development and heritage of Semen Kuznets]: *Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Materials of the international scientific-practical conference], (Kharkiv, 31 May – 01 June 2018), KhNEU imeni S. Kuznetsia, Kharkiv, Ukraine, pp. 65-67, available at: http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/19278/1/тези_Карпова_Костяна%20%281%29%20Пробл.%20аспекти.pdf (access date June 01, 2019).

5. Remyha, Yu.S., Marchuk, V.Ye. and Hradyskyi, Yu.O. (2016), "Virtual Duty-free shop: is it possible in Ukrainian airports?", *Visnyk KhNTUSH*, Iss. 167, pp. 73-80, available at: <http://journals.uran.ua/index.php/wissn021/article/viewFile/109018/103951> (access date May 05, 2019).

6. Melnyk, M.V. (2016), "Institution of customs regimes in customs law of Ukraine", Diss. Cand. Sc. (Jur.), 12.00.07, MAUP, Kyiv, Ukraine, 251 p., available at: https://kneu.edu.ua/userfiles/d-26.006.09/2016/Melnyk_dis.PDF (access date May 06, 2019).

7. Tax- and duty-free sales. EUR-Lex, available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3A131042> (access date May 07, 2019).

8. Regulation (EU) No 952/2013 of the European Parliament and of the Council of 9 October 2013 laying down the Union Customs Code, available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R0952&rid=1> (access date May 07, 2019).

9. The Free Dictionary by Farlex, available at: <https://legal-dictionary.thefreedictionary.com/procedures> (access date June 06, 2019).

10. Verkhovna Rada Ukrainy (2012), *Mytnyi kodeks Ukrainy* [Customs Code of Ukraine], Zakon Ukrainy dated 13.03.2012 no. 4495-VI, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (access date May 08, 2019).

11. Tsarenko V.I. and Khoma, V.O. (2014), "Customs procedures: signs and concept", *Porivnialno-analitychne pravo*, no. 3. pp. 149-153.

12. Annex 3 Guidelines on export and exit (Applicable from 1-1-2001). Specific Rules for Aircraft and Ship Supplies, available at: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:037:0001:0011:EN:PDF> (access date May 07, 2019).

13. Gebauer, Andrea, Woon, Nam Chang and Parshe, Rudiger (2002), "Lessons of the 1999 Abolition of Intra-EU Duty Free Sales for Eastern European EU Candidates", *Cesifo Working Paper, Category 1: Public Finance*, no. 828, pp. 29.

Молдован Е.С. АДАПТАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ МАГАЗИНІВ БЕЗМИТНОЇ ТОРГІВЛІ ДО НОРМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Мета. Дослідження можливих напрямів адаптації національного законодавства у сфері діяльності безмитної торгівлі до норм ЄС.

Методика дослідження. Теоретичною основою дослідження є міжнародні нормативно-правові акти та наукові праці вітчизняних вчених з проблем здійснення БТ, функціонування МБТ. Для досягнення поставленої мети використано такі методи наукового дослідження: аналізу і синтезу – при огляді останніх публікацій за темою дослідження; правового аналізу та елементи контент-аналізу – для аналізу міжнародних нормативно-правових актів, котрими регулюють сферу БТ; компаративістського аналізу – із метою порівняння окремих положень нормативно-правових актів ЄС та України.

Результати. Встановлено, що адаптація національного законодавства, котрим регулюють сферу БТ та діяльність МБТ, є стратегічною складовою інтеграції України у європейську спільноту, оскільки митна сфера є однією із пріоритетних сфер суспільно-економічного розвитку нашої держави. З'ясовано, що на сучасному етапі адаптаційного процесу існує об'єктивна неможливість здійснити адекватний порівняльний аналізі нормативно-правового забезпечення діяльності МБТ ЄС та України, оскільки перший провадить політику відмови від МБТ та не врегульовує законодавчо це питання на союзному рівні. Єдино можливими положеннями МК України, котрі наразі можуть бути реформатовані під стандарти ЄС, є норми щодо митних режимів та розмежування митних формальностей відносно товарів, що постачаються у МБТ, та бортових припасів. Окреслено три основні можливі шляхи подальшого розвитку адаптаційного процесу: залишити питання адаптації вітчизняного законодавства, що регулює митну сферу у частині діяльності МБТ, відкритим; адаптувати внутрішнє законодавства із зазначених питань до правової системи однієї чи кількох найбільш релевантних до українських реалій країн-членів ЄС; відмова від МБТ як таких та відповідна трансформація законодавства.

Наукова новизна. Встановлено площину можливих змін національного митного законодавства у частині щодо сфери БТ у контексті його адаптації до норм ЄС. Запропоновано три можливі вектори подальшого генезису адаптаційного процесу щодо нормативно-правового забезпечення діяльності МБТ. Доведено, що за поточного стану речей пошук найадекватнішого шляху адаптації українського митного законодавства, котрим регулюють сферу БТ, має набути перманентного характеру.

Практична значущість. Результати проведеного дослідження можуть бути використані відповідними владними інституціями з метою вдосконалення законодавства у сфері безмитної торгівлі в Україні.

Ключові слова: безмитна торгівля, магазини безмитної торгівлі, Європейський Союз, адаптація національного законодавства до норм ЄС.

Moldovan E.S. ADAPTATION OF NATIONAL LEGISLATION IN THE FIELD OF ACTIVITY OF DUTY FREE SHOPS TO THE EUROPEAN UNION

Purpose. To research possible ways for adapting national legislation in the field of duty free trade to EU norms.

Methodology of research. International normative legal acts and scientific researches of domestic scientists on the problems of implementing duty-free trade, the functioning of duty-free shops are theoretical basis of the research. To achieve the goal of the research such methods of scientific research as analysis and synthesis – to review the current publications on the topic of research; legal analysis and elements of content analysis – for the analysis of international normative legal acts which regulate the duty-free trade field; comparative analysis – in order to compare particular provisions of the legal acts of the EU and Ukraine, are used.

Findings. The article finds that the adaptation of the national legislation regulating the sphere of DFT and the activities of the DFS is a strategic component of Ukraine's integration into the European community, as the customs sphere is one of the priority areas of socio-economic development of our country. It is clarified that at the current time of the adaptation process there is an objective impossibility to carry out an adequate comparative analysis of legal and regulatory support for the activities of the EU and Ukraine's DFS, since the EU implements a policy of abandonment of the DFS and does not regulate this issue at the Union level. The only possible provisions of the Customs Code of Ukraine, which can currently be reformatted to the EU standards, are rules on customs regimes and the delimitation of customs formalities to goods that are supplied to DFS and on-board supplies. Three main ways of further development of the adaptation process are outlined: to leave the issue of adaptation of the national legislation regulating of the customs field in the part of the DFS activities opened; to adapt the national legislation on these issues to the legal system of one or several of the most relevant Ukrainian realities of the EU member states; the refusal of the DFS and the corresponding transformation of the law.

Originality. The plane of possible changes of the national customs legislation regarding the sphere of DFT in the context of its adaptation to the EU norms was established. Three possible vectors for the further genesis of the adaptation process concerning the normative and legal support of the DFS are proposed. It is proved that in the current time the search for the most adequate way of adaptation of Ukrainian customs legislation, which regulates the sphere of DFT, should become permanent.

Practical value. The findings of the research can be used by the relevant authorities to improve legislation in the field of duty-free trade in Ukraine.

Key words: duty-free trade, duty-free shops, European Union, adaptation of national legislation to EU norms.

Молдован Э.С. АДАПТАЦИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В СФЕРЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МАГАЗИНА БЕСПОШЛИННОЙ ТОРГОВЛИ К НОРМАМ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

Цель. Исследование возможных направлений адаптации национального законодательства в сфере деятельности беспошлинной торговли к нормам ЕС.

Методика исследования. Теоретической основой исследования являются международные нормативно-правовые акты и научные труды отечественных ученых по проблемам осуществления беспошлинной торговли, функционирования магазинов беспошлинной торговли. Для достижения поставленной цели использованы

следующие методы научного исследования: анализа и синтеза – при просмотре последних публикаций по теме исследования; правового анализа и элементы контент-анализа – для анализа международных нормативно-правовых актов, которыми регулируют сферу беспошлинной торговли; компаративистского анализа – с целью сравнения отдельных положений нормативно-правовых актов ЕС и Украины.

Результаты. Установлено, что адаптация национального законодательства, которым регулируют сферу БТ и деятельность МБТ, является стратегической составляющей интеграции Украины в европейское сообщество, поскольку таможенная сфера является одной из приоритетных сфер общественно-экономического развития нашего государства. Установлено, что на современном этапе адаптационного процесса существует объективная невозможность осуществить адекватный сравнительный анализе нормативно-правового обеспечения деятельности МБТ ЕС и Украиной, поскольку первый проводит политику отказа от МБТ и не регулирует законодательно этот вопрос на союзном уровне. Единственно возможными положениями ТК Украины, которые сейчас могут быть переформатированы под стандарты ЕС, являются нормы по таможенным режимам и разграничения таможенных формальностей в отношении товаров, поставляемых в МБТ, и бортовых припасов. Определены три основные возможные пути дальнейшего развития адаптационного процесса: оставить вопрос адаптации отечественного законодательства, регулирующего таможенную сферу в части деятельности МБТ, открытым; адаптировать внутреннее законодательство по указанным вопросам к правовой системе одной или нескольких наиболее релевантных к украинским реалиям стран-членов ЕС; отказ от МБТ как таковых и соответствующая трансформация законодательства.

Научная новизна. Установлено плоскость возможных изменений национального таможенного законодательства в части, касающейся сферы БТ в контексте его адаптации к нормам ЕС. Предложено три возможных вектора дальнейшего генезиса адаптационного процесса по нормативно-правовому обеспечению деятельности МБТ. Доказано, что при текущем положении вещей поиск адекватного пути адаптации украинского таможенного законодательства, которым регулируют сферу БТ, должен приобрести перманентный характер.

Практическая значимость. Результаты проведенного исследования могут быть использованы соответствующими институтами с целью совершенствования законодательства в сфере беспошлинной торговли в Украине.

Ключевые слова: беспошлинная торговля, магазины беспошлинной торговли, Европейский Союз, адаптация национального законодательства к нормам ЕС.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 338.4

JEL Classification: O32

*Волощук К.Б.,
д-р екон. наук, проф., зав. кафедри економіки,
підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,
Лісевич Н.А.,
аспірантка,
Подільський державний аграрно-технічний університет*

РЕАЛІЇ СТРАТЕГІЧНИХ НАПРЯМКІВ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ПТАХІВНИЦТВА

Постановка проблеми. Провідною галуззю в сільському господарстві всього світу є птахівнича галузь. Це обумовлене тим, що птахівнича продукція входить до основного споживчого кошику всіх країн світу, а також її відносно дешевою ціною в усій білкової групі споживчих товарів. Зацікавленість великого бізнесу до галузі птахівництва свідчить про те, що цей напрямок сільського господарства є прибутковим та перспективним для інвестування капіталу [1].

Для України завжди був характерним високий рівень розвитку птахівничої галузі. Економічна криза 90-х років призвела до істотного зменшення чисельності поголів'я в усіх галузях тваринництва та в птахівництві. Ці зміни катастрофічно відобразилися на стані птахівництва, а саме, в декілька разів зменшилася чисельність поголів'я, була майже знищена селекційна база. Це призвело практично до занепаду галузі і панування на ринку України імпортованих продуктів, а також до суттєвого зниження рівня споживання промислового продукту [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процеси розвитку аграрного сектора економіки, його галузей, у тому числі птахівництва, в ринковій економіці, висвітлені в роботах П. Борщевського, Л. Дейнеко, П. Бойченко, Т. Сахацької, І. Бистрякова, А. Вальдмана, П. Сурая, І. Іонова, М. Сахацького, А. Вербовикова, С. Дорогунцова, А. Гальчинського, В. Гейця, А. Кінаха, В. Гончарова, В. Ларіонова, Т. Гуренко, П. Саблука, Н. Мазуренко, Б. Панасюка, А. Приходько, І. Юхновського та інших. Разом з тим, в роботах вітчизняних і зарубіжних вчених не знайшла достатньо обґрунтованого і всебічного аналізу проблема пошуку можливостей розвитку птахівництва у постсоціалістичних країнах на нових теоретико-методологічних і організаційних основах, властивих ринковій економіці, яка складається завдяки трансформаційним перетворенням.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення методичних та практичних аспектів сутності, проблем, тенденцій та оцінки інноваційно-інвестиційного розвитку виробництва продукції птахівництва на базі філії "Птахофабрика "АВІС" ПАТ "Агрохолдинг Авангард" (с. Гуменці Кам'янець-Подільського району Хмельницької області).

Виклад основного матеріалу дослідження. Птахівництво є однією з найбільш скоростиглих галузей тваринництва, що забезпечує швидкий оборот вкладених коштів та динамічний її розвиток завдяки диверсифікованому типу виробництва продукції. Останній може включати як м'ясний, яєчний, так і яєчно-м'ясний напрям спеціалізації. Особливістю сучасного стану розвитку галузі впродовж останнього десятиліття є динамічне зростання чисельності поголів'я птиці усіх видів, нарощування обсягів виробництва, збільшення внутрішнього попиту та експорту продукції [3].

Птахівництво більшості країн світу перебуває в стадії потужного піднесення з ряду причин. Основною з них є здатність птиці до найвищої конверсії корму при її хорошій адаптації до промислових умов утримання, а також завдяки високим дієтичним властивостям продуктів птахівництва: вміст білка при низькій калорійності і рівні холестерину [4]. У світі все більше стверджується думка про те, що птахівництво має найбільші потенційні можливості для задоволення потреб зростаючого населення в раціональному харчуванні. В зв'язку з цим уряди багатьох країн приймають програми щодо підтримки і пріоритетного розвитку галузі. Досвід розвитку птахівництва має для України дуже велике значення, оскільки він, по-перше, визначає місце і потенційні можливості

* Наук. керівник - Волощук К.Б., д-р екон. наук, проф.

цієї галузі на майбутнє, а по-друге, стверджує, що розвиток птахівництва і його ефективність значною мірою залежать від селекційного прогресу в галузі, наявності достатніх кормових ресурсів та розвитку комбікормової промисловості [5]. Найбільшими гравцями на глобальному ринку є: Китай – 44,1%, США – 8,2%, Індія – 3,9%, Японія – 3,8%, Мексика – 3,5%. Україна на фоні світового виробництва займає 12 місце і має 1,16% частку від світового ринку яйця. Розглядаючи динаміку світового розвитку галузі птахівництва, можна відмітити стрімке зростання обсягів виробництва світовими лідерами, а саме: Китаю, Індії, Мексики. За останні п'ять років обсяг виробництва цих країн збільшився на 25–27%. Якщо сегментувати виробництво не по країнах-виробниках, а по частинах світу, то основним виробником в світі яйця є Азія, яка займає 63%, на країни Європи припадає 15%, Північної та Центральної Америки – приблизно 14%, Південної Америки – близько 5%, на країни Африки – трохи більше 3% [6].

Частка Європи на світовому ринку за останні десять років зменшилась з 21,5% до 15%. Це в своїй більшості обумовлено збільшенням частки виробництва азіатських країн та зменшенням обсягів виробництва в Росії на 6%. За останнє десятиріччя також зменшився обсяг виробництва в таких країнах, як Німеччина, Нідерланди, Греція, Македонія, Естонія, де з 2000 року обсяг виробництва зменшився на 13–25%. Взагалі європейський ринок за останні п'ять років зріс лише на 5,3%.

В Україні позитивні зміни у галузі птахівництва почалися з 2001 року. У 2002 році, порівняно з 1998 роком, виробництво яєць збільшилось на 36,1%, а за результатами 2005 року поголів'я птиці і виробництво яєць збільшилося на 10%, тоді як в 2006 році і в першому півріччі 2007 року кількість поголів'я значно не змінилася, а виробництво збільшилось на 9%. В 2006 році великі промислові підприємства збільшили своє виробництво на 25% в порівнянні з 2005 роком. Збільшення виробництва яєць в останні роки відбувається за рахунок різкого зростання продуктивності курей, особливо у великих сільськогосподарських підприємствах, завдяки поліпшенню селекційної роботи, якості кормів. Разом з тим, також збільшується споживання яєць на душу населення [7].

За даними прес-служби Асоціації тваринників України, за останній рік кількість голів птиці зросла на 1,3%. Таким чином, птахівництво залишається єдиною галуззю тваринництва, яка нарощує поголів'я. Адже за даними Держкомстату, станом на 1 січня 2019 року кількість голів птиці становила 210,8 млн. голів, що на 6 млн. голів більше, ніж минулоріч. У галузі птахівництва спостерігається позитивна динаміка і причиною цьому є різке скорочення виробництва свинини, яка є найулюбленішим м'ясним продуктом українців. Крім того, приблизно на чверть зросли ціни на внутрішньому ринку [8]. Через те, що свинина через ситуацію з африканською чумою свиней здорожчала майже вдвічі, українці почали вживати більше курятини, і ціни на курятину, відповідно, теж зросли. Таким чином, птахівники сьогодні знаходяться в найбільш привабливому становищі. Для галузі це, безумовно, позитивна тенденція. Для споживача – негативна, адже ціна на м'ясо птиці падати не буде через високий споживчий попит, доки не буде нарощено обсягів виробництва свинини та яловичини.

Птахівництво – одна з найбільш механізованих й автоматизованих галузей сільського господарства. Воно має ряд переваг порівняно з іншими галузями тваринництва, зокрема скороспілість, нижчу в 2–5 разів порівняно з м'ясом великої рогатої худоби енергоємність, швидше обертання грошових коштів від реалізації. Збільшення виробництва продукції птахівництва пов'язане з більш швидкою окупністю витрат через вищий коефіцієнт оборотності оборотних засобів порівняно з іншими галузями тваринництва.

Якщо проаналізувати показники формування та використання біологічного капіталу птахівництва філії "Птахофабрика "АВІС" ПАТ "Агрохолдинг Авангард", то можна відмітити, що темп приросту за останні 10 років склав 233% по поголів'ю птиці, 348% – по виробництву яєць та 86% – по кількості яєць на курку-несучку (табл. 1).

Таблиця 1

**Динаміка показників формування та використання біологічного капіталу птахівництва
Філії "Птахофабрика "АВІС" ПАТ "Агрохолдинг Авангард" для оперативного управління
протягом 2010–2018 років**

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Темп приросту у 2018 до 2010, %
Поголів'я птиці, тис. гол.	1602,5	3275,5	6076,8	7094,9	6371,5	12699,2	6349,6	790,6	3504,5	233
Виробництво яєць, млн. шт.	145,2	355,7	929,3	1526,1	1623,3	1460,1	827,6	832,8	505,9	348
Яєць на курку-несучку, шт.	338	294	330	330	351	365	237	279	291	86

Джерело: побудовано авторами на основі статистичної форми звітності ф. 24

Одним із основних процесів у виробництві промислового яйця є підрощення молодняка курей-несучок. Саме в цей період закладаються основні технологічні параметри майбутніх курей, зокрема вага птиці, статевий розвиток, збереженість поголів'я. Технологічний процес підрощення молодняка птиці складає 90 днів. Молодняк вирощують з добового до 90-денного віку. Для отримання якісної

птиці повинен проводитись щоденний контроль стану здоров'я птиці, температури, вентиляції, подачі корму та води. Це забезпечує виробництво високоякісного молодняка птиці, який згодом стане високопродуктивною несучкою [9].

Крім позитивної сторони з технологічної точки зору, підрощення молодняка птиці має позитив також і з економічної точки зору. Зокрема, це дає змогу здешевити молодняк птиці на 30%, що в подальшому відобразиться на собівартості виробленого яйця. Площадка по підрощенню ремонтного молодняка на фабриці складається з 6 пташників розміром 24×126 м загальною площею 3024 м² та потужністю 263424 гол. кожне приміщення, з європейським клітковим обладнанням, повною автоматизацією та комп'ютеризацією всіх виробничих процесів.

Загальна потреба інвестиційних коштів для будівництва площадки по підрощенню молодняка птиці склала 66179877,12 грн. Детальніші розрахунки наведені в табл. 2.

Таблиця 2

Загальна потреба інвестицій для будівництва площадки по підрощенню молодняка птиці

Назва статті	Показник
Кількість площадок	1
Кількість пташників	6
Кількість курей в одному приміщенні пташника	263424,00
Загальна кількість курей	1580544,00
Ціна одного птахомісця клітки (євро) (без ПДВ)	3,00
Вартість одного комплекта клітки (євро) (з ПДВ)	948326,40
Вартість всієї клітки (грн.) (з ПДВ)	38691717,12
Площа приміщень 1 пташника м ²	3024
Вартість будівництва одного м ² приміщення (дол.)	300,00
Вартість одного приміщення пташника (грн.)	4581360,00
Загальна вартість будівництва всіх пташників (грн.)	27488160,00
Загальна вартість молоднякової площадки (з ПДВ) (грн.)	66179877,12
Ціна одного птахомісця загальна (грн.)	41,87

Джерело: побудовано авторами на основі Інвестиційного проекту будівництва новітньої птахофабрики

Згідно проведених розрахунків, окупність площадки по підрощенню молодняка птиці складає 7,07 років.

Основним процесом у виробництві промислового яйця є утримання поголів'я курей-несучок. Від дотримання всіх технологічних та ветеринарних вимог по утриманню промислового стада курей-несучок прямо пропорційно залежить їх продуктивність, збереженість та якість виробленого яйця, що в подальшому відобразиться на собівартості виробленої продукції, фінансовому стані підприємства та результаті його діяльності. Технологічний процес утримання курей-несучок складає 470 днів. Птиця утримуватиметься в клітковому обладнанні з автоматичною подачею води, кормів та чищенням посліду. По транспортерах яйце подаватиметься до сортувального цеху, де буде проходити сортування та упакування готової продукції [9].

Період яйцекладки починається з 120 днів. Продуктивність птиці може досягати 96%. Площадка по утриманню поголів'я курей-несучок складається з 12 приміщень пташників розмірами 24×114 м загальною площею 2736 м² та потужністю 253440 гол. кожне приміщення, з європейським клітковим обладнанням, повною автоматизацією та комп'ютеризацією всіх виробничих процесів. Загальне поголів'я курей на птахофабриці буде складати 3041280 гол., а середньоденне виробництво яйця за весь період утримання – 2048 тис. шт.

Зі всіх пташників за допомогою «Анаконди» яйце транспортується до яйцескладу, де сортується, маркується та пакується за допомогою сортувальної машини фірми «МОБА» потужністю 180000 в годину. Сортування яйця за допомогою машини дає можливість більш точно визначати категорію яйця, виключити «людський фактор», а також упакувати яйце в тару по 6, 10, 15, 18, 30 шт., що дуже важливо для розвитку роздрібною мережі. Фірма МОБА є лідером у технології сортування, обліку й упакування яйця. Модельний ряд машин для сортування і упакування яйця МОБА відповідає високим стандартам і запитам в галузі промислового виробництва яйця.

Сортувальна машина МОБА є багатофункціональною модульною системою – на зразок меню, яке надає можливість вибору необхідної конфігурації.

Основний принцип роботи МОБА – кожне яйце розглядається як окремо взятий продукт. Як тільки яйце поступило на ролики ділянки подачі, воно більш не торкається інших яєць. Індивідуальна обробка значно скоротить ризик пошкодження шкаралупи. Зіткнення яєць один з одним або з

устаткуванням в процесі сортування сприяє розповсюдженню бактерій. Комп'ютер сортувальної машини оброблятиме інформацію про кожне яйце. Це дасть можливість відстежувати дані по кожному яйцю.

При промисловому вирощуванні птиці особлива увага приділяється виробництву комбікормів. Від якості комбікорму на пряму залежить продуктивність птиці та відповідно планована собівартість. У структурі собівартості яйця корми складають до 70%, тому навіть невеликі відхилення від необхідної якості комбікорму погіршують виробничі показники [10].

У зв'язку з цим, інвестиційним проектом на птахофабриці збудовано власний комбікормовий завод. Потужність такого заводу становить 30 т на годину розсипного та 10 т на годину гранульованого комбікорму, що дає можливість повністю забезпечити потребу птахофабрики в кормах. В склад комбікормового заводу входить елеватор потужністю 4500 т сировини та 1200 т готової продукції. Комбікормовий завод забезпечений системою дрібнення, лінією грануляції, змішувачем, системою мікро-дозування. Дані системи дозволяють: якісно подрібнювати сировину, отримувати гранульований корм, якісно змішувати компоненти, забезпечити введення всіх необхідних складових для повнораціонного корму. Завод виготовляє продукцію за європейською технологією та забезпечує повноцінну життєдіяльність й планові промислові показники яйценосності курей-несучок, повноцінний розвиток молодняка.

Наявність власного комбікормового заводу на птахофабриці дозволить знизити собівартість комбікормів на 20%, забезпечити безперебійне постачання кормів і гарантувати якість.

Загальна потреба інвестиційних коштів, що спрямовані на будівництво комбікормового заводу, складає 28962442,40 грн. Детальніші розрахунки наведені в табл. 3.

Таблиця 3

Загальна потреба інвестицій на будівництво комбікормового заводу

Назва статті	Показник
Кількість заводів	1
Виробництво комбікорму в день для дорослої птиці(тон)	360
Виробництво комбікорму в день для молодняка (тон)	140
Всього потужність комбікормових заводів (тон/день)	500
Зберігання сировини (тон)	4500
Зберігання готової продукції (тон)	1200
Вартість обладнання комбікормового заводу (євро)	2347418,00
Вартість обладнання комбікормового заводу (грн.)	15962442,40
Будівельна частина	3000000,00
Автотранспортний парк для перевезення комбікормів	10000000,00
Загальна вартість комбікормових заводів	28962442,40

Джерело: побудовано авторами на основі Інвестиційного проекту будівництва новітньої птахофабрики

Для ефективного використання промислової площадки після закінчення технологічного циклу птиці необхідно якнайшвидше звільнити виробничі потужності. В Україні не було потужних заводів для забою такої великої кількості птиці (14446000 голів). В зв'язку з цим було прийнято рішення про побудову на птахофабриці заводу по забою птиці. Потужність такого заводу становить 4000 голів на годину, що дозволяє в короткий термін звільнити пташники від відпрацьованої птиці, зменшує часові розриви між посадками, забезпечує максимальну ритмічність роботи та рентабельність підприємства. Включає в себе холодильні установки для охолодження та зберігання готової продукції. Загальна потреба інвестиційних коштів для будівництва заводу по забою птиці склала 123000,00 грн. Детальніші розрахунки наведені в табл. 4.

В роботі будь-якої птахофабрики постійно виникає проблема утилізації посліду, який постійно з'являється і накопичується унаслідок діяльності фабрики. З часів Радянського Союзу для вирішення цієї проблеми стандартно використовують спеціально бетоновані відстійники (лагуни), де пташиний послід відстоюється. При використанні звичайних відстійників, смітників і лагун фільтрат часто потрапляє в ґрунтові води, від чого хворіють люди і тварини. Другий метод вирішення питання – вивіз посліду на поля, але це не є виходом, оскільки після повені і дощів все опиняється у водоймищах і річках, звідки вода поступає в населені пункти, та й пташиний послід в непереробленому вигляді є достатньо агресивною речовиною, не призначеною для прямого внесення до ґрунту. Одним з варіантів вирішення даної проблеми є застосування технології компостування [10].

Компостування – це одна з технологій утилізації посліду і перетворення його в корисний продукт, і є екзотермічним процесом біологічного окислення, в якому органічний субстрат піддається аеробу біодеградації змішаною популяцією мікроорганізмів в умовах підвищеної температури. В процесі

біодеградації органічний субстрат зазнає фізичних і хімічних перетворень з утворенням стабільного гуміфікованого кінцевого продукту. Цей продукт представляє цінність як органічне добриво і як засіб, поліпшувачий структуру ґрунту. Компостування проводиться в природних умовах, без додаткового використання інгібіторів, хімічних і штучних похідних.

Таблиця 4

Загальна потреба інвестицій для будівництва заводу по забою птиці

Назва статті	Показник
Площа приміщення забійного заводу (м ²)	3500
Вартість будівництва одного м ² приміщення (дол.)	360,00
Вартість будівництва приміщення під забійний завод (грн.)	6363000,00
Потужність забійного заводу (гол./день)	4000
Вартість обладнання (євро)	700000,00
Вартість обладнання (грн.)	4760000,00
Холодильне обладнання	1000000,00
Загальна вартість забійного заводу	12123000,00

Джерело: побудовано авторами на основі Інвестиційного проекту будівництва новітньої птахофабрики

У використуваній технології компостування виживанню патогенних мікроорганізмів, гельмінтів і іншої хвороботворної мікрофлори, а також, насіння смітних рослин перешкоджають декілька чинників: витримка маси при високій температурі; рівномірний розподіл теплоти, що виділяється, за всім обсягом, внаслідок замкнутості робочого циклу процесу; виділення в процесі біокомпостування організмами-антагоністами антибіотиків; виділення в процесі розкладання органіки інгібіторів.

В результаті застосування даної технології птахофабрика має наступні вигоди: зменшення площ для зберігання посліду практично в 3 рази; зменшення часу на переробку посліду в новий продукт; отримання нового продукту – компосту, який можна продавати або використовувати як добрива на своїх посівних площах.

Виробництво компосту засноване на екзотермічному процесі біологічного окислення, викликаного мікроорганізмами аеробів. Одна машина може обробляти в день близько 50 м³ посліду, отриманого від 300–400 тисяч голів. Модульна система цей обсяг не обмежує.

Загальна потреба інвестиційних коштів для будівництва однієї повнокомплектної птахофабрики складає 319344478,72 грн. Окупність будівництва однієї повнокомплектної птахофабрики складає 6,06 років. Детальніші розрахунки наведені в табл. 5.

Таблиця 5

Загальна потреба інвестицій для будівництва однієї повнокомплектної птахофабрики

Показники		Одна птахофабрика
1		2
Доросла площадка	Інвестиції	154007859
	Прибуток	27403675
	% по кредиту за період впровадження	18480943
	Період окупності	7,29
Молоднякова площадка (нормальна)	Інвестиції	66179877,12
	Прибуток	12219455,28
	% по кредиту за період впровадження	7941585,25
	Період окупності	7,07
Комбікормовий завод	Інвестиції	28962442
	Прибуток	16617308
	% по кредиту за період впровадження	3475493
	Період окупності	2,95
Забійний завод	Інвестиції	12123000
	Прибуток	1971441,84
	% по кредиту за період впровадження	1454760,00
	Період окупності	7,89

продовження табл. 5

1		2
Сортувальна машина	Інвестиції	21231300
	Прибуток	8410270
	% по кредиту за період впровадження	2547756
	Період окупності	3,83
Компост	Інвестиції	36840000
	Прибуток	3927762927
	% по кредиту за період впровадження	4052400
	Період окупності	11,41
Загальна сума	Інвестиції	319344478,72
	Прибуток	70549911,96
	% по кредиту за період впровадження	37952937,45
	Період окупності	6,06

Джерело: побудовано авторами на основі Інвестиційного проекту будівництва новітньої птахофабрики

Отже, можемо зазначити, що впровадження даного інвестиційного проекту призвело до: зниження собівартості яйця на 30% і, як наслідок, поліпшення позицій Агрохолдингу на ринку та збільшення норми прибутку; зниження чутливості ринку до сезонних коливань, тим самим отримання додаткового прибутку; виведення на ринок нових продуктів; створення портфелю брендів; суттєвого збільшення якості яйця за рахунок нової технології та виробничої організації; переходу на новий рівень взаємовідносин «птахофабрика – клієнт»; формування якісної виробничої бази для наступного виходу на ІРО; можливості виходу на міжнародні ринки.

Висновки з проведеного дослідження. Період реформаційних перетворень в сільському господарстві ще незавершений і подальший його розвиток ускладнюється тим, що до міжнародної торгівлі українські сільськогосподарські товаровиробники поки що не залучені, а прямі іноземні інвестиції в галузь досить обмежені і не дали належного ефекту.

В умовах ринкової економіки птахівництво слід розвивати на засадах високотехнологічного виробництва індустріального типу. Високотехнологічне птахівництво має змогу витримати конкуренцію на внутрішньому і зовнішньому ринках на основі застосування прогресивних енергозберігаючих технологій, спеціалізації та концентрації виробництва, здійснення цілеспрямованої селекції з використанням збалансованої кормової бази для комплексної механізації та автоматизації виробничих процесів. Особистим селянським господарствам, дрібним і навіть середнім за розмірами підприємствам, подібна технологія практично не під силу.

Якісний прорив у птахівництві є можливим за умов послідовного розвитку інтенсивних систем виробництва з використання інноваційних досягнень. Інноваційний процес дозволить підвищити якість харчових продуктів, зокрема м'яса курей і яєць, що дає змогу досягти світового рівня в харчуванні населення; розвивати міжнародне співробітництво і торгівлю; активізувати державну підтримку і заохочення в підвищенні якості продукції; формувати сприятливі економічні умови за допомогою податкових, кредитних і фінансових регуляторів.

Бібліографічний список

1. Ярошенко Ф.І. Птахівництво України: проблеми і перспективи розвитку. Київ: Аграрна наука. 2004. 500 с.
2. Циганок Ю.В. Сучасний стан виробництва продукції птахівництва в підприємствах Північно-Західного регіону України. *Вісник ЖНАЕУ*. 2010. № 2(27). С. 272-285.
3. Голюк В.Я. Аналіз експорту м'яса курятини в Україні: стан та тенденції розвитку ринку. *Інфраструктура ринку*. 2016. № 2. С. 131-135.
4. Касьяненко О.І., Фотіна Т.І. Ефективність застосування екологічних заходів при виробництві продукції птахівництва. *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини*. 2014. № 28(2). С. 163-168.
5. Мельник Б.А. Стан та резерви збільшення обсягів виробництва продукції птахівництва. *Тваринництво України*. 2002. № 2. С. 10-12.
6. Ліпич Л. Аналіз економічного потенціалу підприємств птахівництва в системі розвитку зовнішньоекономічної діяльності. *Економіст*. 2012. № 9. С. 31-39.
7. Янишин Я. Теоретичні основи ефективності виробництва продукції птахівництва. *Аграрна економіка*. 2013. № 3–4. С. 74-80.
8. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 01.06.2019).

9. Асоціація Союзу птахівників України: офіційний сайт. URL: <http://www.poultryukraine.com/> (дата звернення: 01.05.2019).

10. Латифундист: головний сайт про агробізнес. URL: <https://latifundist.com/rating/top-7-krupnejshih-proizvoditelej-produktsii-ptitsevodstva-ukrainy> (дата звернення: 01.05.2019).

References

1. Yaroshenko, F.I. (2004), *Ptakhivnytstvo Ukrainy: problemy i perspektyvy rozvytku* [Poultry breeding in Ukraine: problems and prospects of development], Ahrarna nauka, Kyiv, Ukraine, 500 p.
2. Tsyhanok, Yu.V. (2010), "The current state of poultry production in the enterprises of the North-Western region of Ukraine", *Visnyk ZhNAEU*, no. 2(27), pp. 272-285.
3. Holiuk, V.Ya. (2016), "Analysis of the export of chicken meat in Ukraine: the state and trends of market development", *Infrastruktura rynku*, no. 2, pp. 131-135.
4. Kasianenko, O. and Fotina, T.I. (2014), "The effectiveness of environmental measures in the production of poultry products", *Problemy zoonenzhenerii ta veterynarnoi medytsyny*, no. 28(2), pp. 163-168.
5. Melnyk, B.A. (2002), "Condition and reserves for increasing the volume of poultry production", *Tvarynnytstvo Ukrainy*, no. 2, pp. 10-12.
6. Lypych, L. (2012), "Analysis of the economic potential of poultry enterprises in the development of foreign economic activity", *Ekonomist*, no. 9, pp. 31-39.
7. Yanyshyn, Ya. (2013), "Theoretical basis of efficiency of poultry production", *Ahrarna ekonomika*, no. 3-4, pp. 74-80.
8. *Ofitsiyni sait Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy* [Official site of the State Statistics Committee of Ukraine], available at: www.ukrstat.gov.ua (access date June 01, 2019).
9. *Asotsiatsiia Soiuzu ptakhivnykiv Ukrainy: ofitsiyni sait* [Association of Poultry Union of Ukraine: official site], available at: <http://www.poultryukraine.com/> (access date May 01, 2019).
10. *Latifundyst: holovnyi sait pro ahrobiznes* [Latifundist: The main site about agribusiness], available at: <https://latifundist.com/rating/top-7-krupnejshih-proizvoditelej-produktsii-ptitsevodstva-ukrainy> (access date May 01, 2019).

Волощук К.Б., Лісевич Н.А. РЕАЛІЇ СТРАТЕГІЧНИХ НАПРЯМКІВ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ПТАХІВНИЦТВА

Мета. Визначення методичних та практичних аспектів сутності, проблем, тенденцій та оцінки інноваційно-інвестиційного розвитку виробництва продукції птахівництва на базі філії "Птахофабрика "АВІС" ПАТ "Агрохолдинг Авангард" (с. Гуменці Кам'янець-Подільського району Хмельницької області).

Методика дослідження. В процесі дослідження використано сучасні методи дослідження: системний аналіз – при дослідженні теоретико-методологічних засад інноваційно-інвестиційного розвитку виробництва продукції птахівництва; метод аналогій та порівнянь – при порівнянні різноманітних процесів та тенденцій щодо інноваційно-інвестиційного розвитку виробництва продукції птахівництва; графічно-аналітичний – при визначенні перспектив зростання інноваційно-інвестиційного розвитку виробництва продукції птахівництва. Методи економічного моделювання використовувались для удосконалення процесу інноваційно-інвестиційного розвитку виробництва продукції птахівництва.

Результати. Визначено, що якісний прорив у птахівництві може бути можливим за умов послідовного розвитку інтенсивних систем виробництва з використання інноваційних досягнень. Встановлено, що інноваційний процес дозволить підвищити якість харчових продуктів, зокрема м'яса курей і яєць, що дає змогу: досягти світового рівня в харчуванні населення; розвивати міжнародне співробітництво і торгівлю; активізувати державну підтримку і заохочення в підвищенні якості продукції; формувати сприятливі економічні умови за допомогою податкових, кредитних і фінансових регуляторів. Обґрунтовано, що одним із основних процесів у виробництві промислового яйця є підрощення молодняка курей-несучок. Виявлено, що, крім позитивної сторони з технологічної точки зору, підрощення молодняка птиці має позитив також і з економічної точки зору. Зокрема, це дає змогу здешевити молодняк птиці на 30%, що в подальшому відобразиться на собівартості виробленого яйця.

Наукова новизна. Дістало подальшого розвитку обґрунтування переваг птахівництва порівняно з іншими галузями тваринництва, зокрема: скороспілість; нижча в 2-5 разів, порівняно з м'ясом великої рогатої худоби, енергоємність; швидше обертання грошових коштів від реалізації.

Практична цінність. Отримані результати можуть бути використані при створенні програм інноваційно-інвестиційного розвитку виробництва продукції птахівництва на засадах визначення і більш повного використання інноваційно-інвестиційного потенціалу галузі.

Ключові слова: інновації, інвестиції, ефективне птахівництво, птахівництво, енергоємність, інтенсивні системи, інноваційно-інвестиційний потенціал.

Voloshchuk K.B., Lisevych N.A. REALITIES OF STRATEGIC SECTORS OF INNOVATION AND INVESTMENT DEVELOPMENT OF PRODUCTION OF POULTRY BREEDING PRODUCTS

Purpose. The aim of the article is the determination of methodological and practical aspects of the essence, problems, tendencies and evaluation of innovation and investment development of poultry production based on the branch of the poultry farm "AVIS" PJSC "Agrarian Holding Avangard" (Humentsi village of Kamyanets-Podilskyi district of the Khmelnytskyi region).

Methodology of research. Modern methods of research are used in the process of research: system analysis – in the study of theoretical and methodological foundations of innovation and investment development of poultry production; the method of analogies and comparisons – when comparing various processes and trends regarding innovation and investment development of poultry production; graphical and analytical – in determining the prospects of growth of innovation and investment development of poultry production. Methods of economic modeling are used to improve the process of innovation and investment development of poultry production.

Findings. It is determined that a qualitative breakthrough in poultry farming may be possible under the conditions of successive development of intensive production systems with the use of innovative achievements. It is established that the innovative process will improve the quality of food products, in particular chicken meat and eggs, which enables: to reach the world level in the diet of the population; to develop international cooperation and trade; to increase state support and encouragement in improving product quality; to create favorable economic conditions with the help of tax, credit and financial regulators. It is substantiated that one of the main processes in the production of an industrial egg is the rearing of young chickens. It is revealed that, in addition to the positive side from the technological point of view, the growth of young birds has a positive and also from an economic point of view. In particular, this makes it possible to reduce the cost of bird poultry by 30%, which in future will affect the cost of the produced egg.

Originality. The further development of the justification of the advantages of poultry farming in comparison with other branches of livestock breeding has been further developed, in particular: early childhood; lower in 2-5 times, in comparison with meat of cattle, energy intensity; faster rotation of funds from sales.

Practical value. The obtained results can be used in creating programs of innovative and investment development of poultry production based on the principles of definition and more full use of the innovation and investment potential of the industry.

Key words: innovations, investments, effective poultry farming, poultry farming, energy intensity, intensive systems, innovation and investment potential.

Волощук К.Б., Лисевич Н.А. РЕАЛИИ СТРАТЕГИЧЕСКИХ НАПРАВЛЕНИЙ ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ПРОИЗВОДСТВА ПРОДУКЦИИ ПТИЦЕВОДСТВА

Цель. Определение методических и практических аспектов сущности, проблем, тенденций и оценки инновационно-инвестиционного развития производства продукции птицеводства на базе филиала "Птицефабрика" АВИС "ПАО" Агрохолдинг Авангард "(с. Гуменцы Каменец-Подольского района Хмельницкой области).

Методика исследования. В процессе исследования использованы современные методы исследования: системный анализ – при исследовании теоретико-методологических основ инновационно-инвестиционного развития производства продукции птицеводства; метод аналогий и сравнений – при сравнении различных процессов и тенденций в инновационно-инвестиционного развития производства продукции птицеводства; графически-аналитический – при определении перспектив роста инновационно-инвестиционного развития производства продукции птицеводства. Методы экономического моделирования использовались для совершенствования процесса инновационно-инвестиционного развития производства продукции птицеводства.

Результаты. Определено, что качественный прорыв в птицеводстве может быть возможным в условиях последовательного развития интенсивных систем производства по использованию инновационных достижений. Установлено, что инновационный процесс позволит повысить качество пищевых продуктов, в частности мяса кур и яиц, что позволяет: достичь мирового уровня в питании населения; развивать международное сотрудничество и торговлю; активизировать государственную поддержку и поощрение в повышении качества продукции; формировать благоприятные экономические условия с помощью налоговых, кредитных и финансовых регуляторов. Обосновано, что одним из основных процессов в производстве промышленного яйца являются рост молодняка кур-несушек. Выявлено, что, кроме положительной стороны с технологической точки зрения, рост молодняка птицы имеет позитив также и с экономической точки зрения. В частности, это позволяет удешевить молодняка птицы на 30%, что в дальнейшем отразится на себестоимости производимого яйца.

Научная новизна. Получило дальнейшего развития обоснование преимуществ птицеводства по сравнению с другими отраслями животноводства, в частности: скороспелость; ниже в 2-5 раз, по сравнению с мясом крупного рогатого скота, энергоёмкость; более быстрое вращение денежных средств от реализации.

Практическая ценность. Полученные результаты могут быть использованы при создании программ инновационно-инвестиционного развития производства продукции птицеводства на основе определения и более полного использования инновационно-инвестиционного потенциала отрасли.

Ключевые слова: инновации, инвестиции, эффективное птицеводство, птицеводство, энергоёмкость, интенсивные системы, инновационно-инвестиционный потенциал.

УДК 338.27

JEL Classification: C51, D81, G31

*Левченко Н.М.,
д-р наук з держ. упр., проф., проф. кафедри
підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,
Табаків І.С.,
Національний університет «Запорізька політехніка»*

ОЦІНЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЗА КОГНІТИВНИМ ПІДХОДОМ

Постановка проблеми. У сучасних умовах посилення інтеграційних процесів панує тенденція загострення конкурентної боротьби, яка, підсилюючись невизначеністю та нестабільністю середовища функціонування вітчизняних підприємств, зумовлює необхідність у впровадженні інноваційних технічних та технологічних рішень, реалізації інноваційних стратегій. А отже, і необхідність в значному фінансовому забезпеченні, що можливе за умови залучення інвестицій, прийняття рішення щодо яких є складним та відповідальним процесом, оскільки вимагає проведення ґрунтовного оцінювання інвестиційної привабливості підприємств.

Застосовуючи сучасні інформаційні технології, в т.ч. апарат видобування знань із великих обсягів структурованих та неструктурованих даних, засоби автоматизації побудови моделей складних систем і процесів, експерти з оцінювання інвестиційної привабливості підприємств мають змогу використовувати не лише кількісні показники, а й якісну інформацію, уточнювати модель у ході дослідження, аналізуючи поведінку складної системи, тим самим підвищуючи обґрунтованість прийняття рішень щодо інвестування капіталу. У зв'язку з цим для оцінювання інвестиційної привабливості підприємств доцільно застосовувати такий потужний інструмент системного аналізу, як сценарне прогнозування, а в процесі розробки сценаріїв – когнітивне моделювання [10, с. 38].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність питань оцінювання інвестиційної привабливості підприємств засвідчує широке коло публікацій таких вчених, як: В. В. Бочаров, С. С. Донцов, А. Г. Загородній, П. Г. Неботов, О. В. Носова, В. Ф. Покропивний, Л. І. Семенчук, О. В. Товстенюк та ін. Проте, незважаючи на досить широкий спектр досліджень з даної тематики, окремі питання до тепер залишаються опрацьованими недостатньо. Зокрема, до нині тривають дискусії щодо трактування змістовної складової поняття «інвестиційна привабливість підприємств», на доопрацювання очікують і методологічні аспекти її оцінки, що саме і зумовлює потребу в подальших ґрунтовних дослідженнях.

Постановка завдання. Метою статті є надання практичних рекомендацій щодо оцінювання інвестиційної привабливості підприємств за когнітивним підходом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Змістова складова поняття «інвестиційна привабливість підприємства», яке останнім часом набуває все більшого поширення, характеризуються значною різноманітністю (табл. 1), що суттєво ускладнює вибір напрямів та визначення меж її оцінювання.

Таблиця 1

Дефініції поняття «інвестиційна привабливість підприємства»

Автор	Змістова складова поняття
Неботов П.Г. [4]	інвестиційна привабливість підприємства – це інтегральна характеристика підприємства з позицій перспектив розвитку, об'єму та можливостей збуту продукції, ефективності використання активів та їх ліквідності, стану платоспроможності та фінансової стійкості
Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств і організацій [6]	інвестиційна привабливість підприємства – це рівень задоволення фінансових, виробничих, організаційних та інших вимог чи інтересів інвестора щодо конкретного підприємства, що може визначатися чи оцінюватися значеннями відповідних показників, у тому числі інтегральної оцінки
Носова О.В. [5]	інвестиційна привабливість підприємства – це сукупність характеристик, які в сумі показують, наскільки ефективно буде вкладати кошти в подальший розвиток підприємства
Семенчук Л.І. [9]	інвестиційна привабливість підприємства – це система економічних, фінансових та інших відносин, що виникають у процесі господарчої діяльності та забезпечення стійкого розвитку підприємства і задоволення вимог потенційних інвесторів
Нападовська І.В. [3]	інвестиційна привабливість підприємства – це системна сукупність потенційних можливостей вкладання коштів з метою отримання економічної ефективності у майбутньому, як наслідок результатів минулої господарської діяльності потенційного об'єкта інвестування суб'єктивно оцінювана інвестором

Джерело: узагальнено авторами на основі [3–6; 9]

Як видно з даних табл. 1, трактування поняття «інвестиційна привабливість підприємств», передбачене Методикою інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій [6], стало базовим і для багатьох науковців, які розглядають її як рівень задоволення певних вимог чи інтересів інвестора стосовно конкретного підприємства [11, с. 383].

Тож, під оцінюванням інвестиційної привабливості підприємства слід розуміти процес, у ході якого потенційний інвестор має можливість переконатись у доцільності інвестування та можливості максимізації прибутку [9, с. 900].

Традиційно інвестиційна привабливість підприємств визначається за кількісними показниками (зокрема, показниками забезпеченості ресурсним потенціалом, рівня завантаження виробничих потужностей, придатності основних засобів, результативності діяльності та фінансового стану тощо). Проте численні дослідження процесів прийняття рішень щодо інвестування капіталу підтверджують, що інвесторам не властиво приймати рішення тільки за кількісними характеристиками. Інвестор мислить, перш за все якісно, і для нього пошук рішення – це, пошук, в першу чергу, задуму рішення, де кількісні оцінки грають лише допоміжну роль. Тож, оцінювання інвестиційної привабливості підприємства найбільш доцільне за когнітивним (від лат. «cognito» – мислити) підходом, відмінною рисою якого є прийняття рішення як результат активного використання процесів пізнання, мислення, сприйняття, розуміння і пояснення ситуації.

За когнітивного підходу оцінювання інвестиційної привабливості підприємства слід сприймати як процес, у ході якого потенційний інвестор, оперуючи кількісною та якісною інформацією (у формі гіпотез), критично осмислює перспективи розвитку підприємства за умов мінливості середовища його функціонування та обмеженості в часі задля прийняття рішення щодо можливості забезпечення досягнення поставленої мети та визначених завдань інвестування капіталу.

Оцінювання інвестиційної привабливості підприємства за когнітивного підходу передбачає застосування когнітивного моделювання – низки дій аналітичного спрямування, а також розрахунково-обчислювальних операцій, відповідно до розробленого алгоритму, що враховує кілька етапів дослідження, які закінчуються отриманням результатів та побудовою когнітивної карти ситуації.

Когнітивна карта ситуації представляє собою відомі закономірності ситуації, подані у формі орієнтованого знакового або зваженого графу, в якому вершинами графу є фактори (концепти, ознаки, характеристики ситуації, системи), а дугами між факторами – причинно-наслідкові зв'язки між ними.

Нині відомо кілька видів когнітивних карт (табл. 2).

Таблиця 2

Відмінні риси когнітивних карт

Види когнітивних карт	Відмінні риси
знакові когнітивні карти	формується у вигляді орієнтованого графа і представляють систему у вигляді множини концептів, що відображають системні змінні, пов'язані між собою причинно-наслідковими відносинами впливу
нечіткі когнітивні карти Коско	формується у вигляді «нечітких когнітивних карт» (Fuzzy Cognitive Maps). Термін «нечіткі» позначає тільки те, що причинні зв'язки можуть набувати не тільки значення, що дорівнює 0 або 1, а лежать у діапазоні дійсних чисел, що відображають «силу» впливу одного концепту на інший
нечіткі продукційні когнітивні карти	формується за продукційними правилами у вигляді нечітких множин, що визначаються функціями належності до базової множини. Причинно-наслідкові відносини між двома концептами виражені у вигляді нечіткого продукційного правила зі структурою «один вхід – один вихід» щодо нечітких збільшень концептів
нечіткі когнітивні карти Силова	формується у вигляді вагів, що розглядаються як елементи нечіткої матриці суміжності для графа нечіткої когнітивної карти

Джерело: [1, с. 373]

Проте серед перелічених найбільшого поширення набули когнітивні карти у вигляді орієнтованого графа, які представляють собою слабоструктуровану систему у вигляді множини концептів, що відображають системні змінні, пов'язані між собою причинно-наслідковими відносинами впливу.

Тож, для оцінювання інвестиційної привабливості підприємств за когнітивним підходом експертам першочергово слід визначити концепти (чинники, які визначають і обмежують явища і процеси в слабо структурованій системі і навколишньому її середовищі, і інтерпретовані суб'єктом управління як істотні, ключові параметри, ознаки цих явищ і процесів) нечіткої когнітивної карти, зокрема:

- K1 – інституційні;
- K2 – політичні;
- K3 – технологічні;
- K4 – економічні та ін.

Володіючи даними щодо кожного з пріоритетних концептів, варто побудувати матрицю взаємозв'язку чинників та наслідків (ризиків), в заголовках стовпців якої вказати ризик, що оцінюється, а в заголовках рядків – чинник впливу. На кожному з їх перетинів має бути зроблена відмітка про наявність (+;-) / відсутність впливу (0) того чи іншого чинника. Позитивна відмітка свідчитиме, що зміна певного чинника підвищує ймовірність посилення ризику, негативна – навпаки (табл. 3).

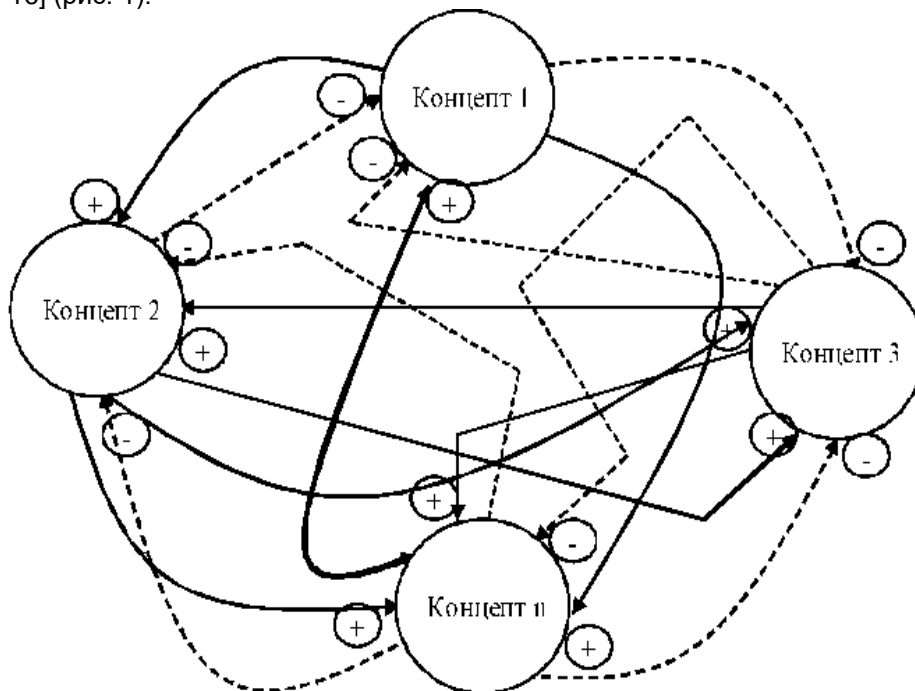
Таблиця 3

Матриця взаємозв'язку чинників та наслідків їх впливу на інвестиційну привабливість підприємств

Ризики / Концепт	К1	К2	К3	К4
К1	0	+	-	+
К2	-	0	+	+
К3	-	+	0	+
К4	+	-	+	0

Джерело: авторське бачення

Маючи результати матриці взаємозв'язку чинників та наслідків їх впливу на інвестиційну привабливість підприємств, необхідно змодельювати ситуацію у вигляді нечіткої когнітивної карти – знакового графа, тобто орієнтованого графа, вершинами якого є зіставлені чинники (концепти), а ребрами – знаки («+» або «-»). Дослідження взаємодії чинників дозволить оцінити «поширення впливу по когнітивній карті, що змінює їхній стан (значення)». Дуга, яка зв'яже вершини, відповідає причинно-наслідковому зв'язку. Знак (+) свідчить про додатній зв'язок, тобто за умов збільшення чинника, посилюються і наслідки. Знак «-» над дугою свідчить про наявність від'ємного зв'язку, тобто за рівних умов збільшення чинника призводить до зменшення (послаблення, спаду) наслідків. Контур, який посилює відхилення, є контуром позитивного оберненого зв'язку, а контур, протидіючий відхиленню, – контуром від'ємного оберненого зв'язку. Контур посилює відхилення тоді і тільки тоді, коли він має парне число від'ємних дуг або не має їх зовсім, в протилежному випадку це контур, який протидіє відхиленню [8, с. 16] (рис. 1).

додатні зв'язки між концептами («+»);
 від'ємні зв'язки між концептами («-»);
 зворотні зв'язки між концептами («+» або «-»)

Рис. 1. Макет когнітивної карти оцінювання інвестиційної привабливості підприємств
 Джерело:[7, с. 222]

Але варто пам'ятати, що когнітивна карта відображає лише структуру взаємозв'язку між факторами, а розширення її інформацією про сутність та характеристики впливу, динаміку зміни під дією часу та ситуації, трансформує її в когнітивну модель.

Когнітивна модель – це знаковий орієнтований граф:

$$G = (V, E), \quad (1)$$

де $V = \{v_i \mid v_i \in V, i = 1, 2, \dots, k\}$ – множина вершин, які є елементами досліджуваної системи, які можуть мати зміст блоків системи, окремих показників та факторів або їх груп у блоках;

$E = \{e_i \mid e_i \in E, i = 1, 2, \dots, k\}$ – множина дуг, що відображають взаємозв'язок між вершинами V_i та V_j ; вплив V_i на V_j у досліджуваній ситуації може бути позитивним, коли збільшення (зменшення) одного фактора приводить до збільшення (зменшення) іншого, негативним, коли збільшення (зменшення) одного фактора призводить до зменшення (збільшення) іншого, або бути відсутнім в ситуації, що розглядається [12, с. 16].

Когнітивна карта відображає лише факт наявності впливів чинників один на одного. У ній не відображається ні детальний характер цих впливів, ні динаміка зміни впливів залежно від зміни ситуації, ні часові зміни самих чинників. Урахування всіх цих обставин вимагає переходу на наступний рівень структуризації інформації, відображеної з когнітивної карти, тобто до побудови когнітивної моделі. На цьому рівні кожен зв'язок між чинниками когнітивної карти розкривається до відповідного рівняння, яке може містити як кількісні (вимірювані) змінні, так і якісні (не вимірювані) змінні [8, с. 16]. Так, однією з більш загальних форм когнітивної моделі є параметричний векторний функціональний граф:

$$\Phi_n = (G, X, F, \Theta), \quad (2)$$

де $X: V \rightarrow \Theta$, X – множина параметрів вершин;

Θ – простір параметрів вершин;

$F = F(X, E)$ – функціонал перетворення дуг, $F: E \times X \times \Theta \rightarrow R$.

В окремому випадку $F = f(x_i, x_j, e_{ij}) = w_{ij}$ – вагові коефіцієнти (можуть бути визначені експертним методом, за результатами обробки статистичної або іншої інформації [2, с. 65]. При цьому кількісні змінні входять природним чином у вигляді їх числових значень. Кожній якісній змінній ставиться у відповідність сукупність лінгвістичних змінних, що відображають різні стани цієї якісної змінної (зокрема, «слабка», «сильна», «помірною» і т.д.), а кожній лінгвістичній змінній відповідає певний числовий еквівалент у шкалі [0;1] [8, с. 16].

Результатом когнітивного моделювання має стати визначення консонансу, дисонансу, а також позитивного і негативного впливу концепту на концепт. Що вищий показник консонансу та що нижчий показник дисонансу, то між відібраними концептами та системою суттєвіший взаємовплив, а отже, вони можуть бути використані при побудові сценаріїв розвитку ситуації [1, с. 373].

Сценарій розвитку ситуації в даному випадку – це можливий набір майбутніх подій, що визначає розвиток, динаміку, надійність, а також інші фактори, що впливають на ефективність інвестування капіталу.

Оцінювання якості побудованих сценаріїв, обґрунтування вибору найкращого та найімовірнішого слід здійснити з використанням ймовірнісного моделювання за допомогою мережі Байєса. На основі побудованої топології мережі Байєса, насамперед, необхідно визначити найбільш значимі змінні, що впливають на цільову. Після цього побудувати рівняння множинної регресії з примусовим включенням до моделі виявлених змінних. Оцінку параметрів моделі доцільно виконати завдяки рекурсивному методу найменших квадратів. На основі одержаних результатів аналізу має бути визначено найбільш ймовірний сценарій [10, с. 43].

Таким чином, за результатами дослідження приходимо до висновку, що оцінювання інвестиційної привабливості підприємства за когнітивним підходом слід визнати ефективним інструментом прийняття управлінських рішень щодо інвестування капіталу, реалізація дій якого має здійснюватись у послідовності, представленої на рис. 2.

Рис. 2. Послідовність оцінювання інвестиційної привабливості підприємства за когнітивним підходом

Джерело: авторське бачення

Перевагами оцінювання інвестиційної привабливості підприємств за когнітивним підходом є можливість побудувати альтернативні сценарії розвитку ситуації за умов коли, як вхідна інформація, використовується значна кількість взаємопов'язаних чинників впливу на ситуацію.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, за результатами проведено дослідження обґрунтовано доцільність оцінювання інвестиційної привабливості підприємств за когнітивним підходом, який надає можливість не лише встановити вплив пріоритетних чинників на ситуацію, а й спрогнозувати сценарії її розвитку на середньо- та довгострокових часових горизонтах, що саме і вкрай необхідним для інвестора при прийнятті рішення щодо інвестування капіталу.

Бібліографічний список

1. Гожий В. Нечіткий когнітивний аналіз ризиків при тестуванні програмного забезпечення. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. 2015. № 826. С. 372-379.
2. Горелова Г.В., Мельник Э.В. О когнитивном моделировании развития ситуаций в регионе в условиях быстрых изменений среды и противодействия. *Известия Южного федерального университета. Технические науки*. 2011. № 3. С. 65-78.
3. Нападowska І.В. Теоретичні та методичні аспекти дослідження інвестиційної привабливості України. *Вісник ДонДует*. 2005. № 4(28). С. 55-61.
4. Неботов П.Г. Інвестиційна привабливість підприємств: сутність, фактор впливу та оцінка існуючих методики аналізу. *Економічний вісник університету*. 2017. Вип. 32(1). С. 81-88.
5. Носова О.В. Інвестиційна привабливість підприємства. *Стратегічні пріоритети*. 2007. № 1(12). С. 120-126.
6. Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств і організацій: затв. наказом Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій від 31.03.1998 р. за № 214/2654. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 25.05.2019).
7. Пашкова Г. Когнітивне моделювання регіонального розвитку у державному управлінні. *Ефективність державного управління*. 2016. Вип. 1/2(46/47). С. 218-228.
8. Савчук О.В., Ладанюк А.П., Гриценко Н.Г. Когнітивний підхід до моделювання і управління слабоструктурованими організаційно-технологічними системами. *Восточно-Европейский журнал передовых технологий*. 2009. № 2-3(38). С. 14-18.
9. Семенчук Л.І., Мороз С.О. Інвестиційна привабливість підприємства та методи її оцінювання. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 11. С. 899-901.
10. Терентьев О.М., Просьянкіна-Жарова Т.І., Савастьянов В.В. Застосування когнітивного та ймовірнісного моделювання в задачах формування сценаріїв розвитку соціально-економічних систем. *Наукові вісті НТУУ «КПІ»*. 2016. № 5. С. 37-47.
11. Товстенюк О.В. Інвестиційна привабливість підприємства як об'єкта діагностики. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2012. № 727. С. 381-386.
12. Ярошко І. Когнітивний підхід до моделювання розвитку лісопромислового комплексу України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 1. С. 72-79.

References

1. Hozhyi, V. (2015), "Fuzzy cognitive analysis of risks in software testing", *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"*, no. 826, pp. 372-379.
2. Gorelova, G.V. and Melnik, E.V. (2011), "About cognitive modeling of the development of situations in the region in the context of rapid environmental changes and counteraction", *Izvestiia Yuzhnogo federalnogo universiteta. Tekhnicheskie nauki*, no. 3, pp. 65-78.
3. Napadovska, I.V. (2005), "Theoretical and methodological aspects of research of investment attractiveness of Ukraine", *Visnyk DonDuet*, no. 4(28), pp. 55-61.
4. Nebotov, P.H. (2017), "Investment attractiveness of enterprises: essence, impact factor and evaluation of existing methods of analysis", *Ekonomichnyi visnyk universytetu*, Iss. 32(1), pp. 81-88.
5. Nosova, O.V. (2007), "Investment attractiveness of the enterprise", *Stratehichni priorytety*, no. 1(12), pp. 120-126.
6. Ahenstvo z pytan zapobihannia bankrutstvu pidpriemstv ta orhanizatsii (1998), *Metodyka intehralnoi otsinky investytsiinoi pryvablyvosti pidpriemstv i orhanizatsii* [The method of integrated assessment of investment attractiveness of enterprises and organizations], Nakaz dated 31.03.1998 no. 214/2654, available at: <https://zakon.rada.gov.ua> (access date May 25, 2019).
7. Pashkova, H. (2016), "Cognitive modeling of regional development in public administration", *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*, Iss. 1/2(46/47), pp. 218-228.
8. Savchuk, O.V., Ladaniuk, A.P. and Hrytsenko, N.H. (2009), "Cognitive approach to modeling and management of weakly structured organizational and technological systems", *Vostochno-Yevropeyskiy zhurnal peredovykh tekhnologiy*, no. 2-3(38), pp. 14-18.

9. Semenchuk, L.I. and Moroz S.O. (2016), "Investment attractiveness of an enterprise and methods of its estimation", *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, Iss. 11, pp. 899-901.

10. Terentiev, O.M., Prosiakina-Zharova, T.I. and Savastianov, V.V. (2016), "Application of cognitive and probabilistic modeling in the tasks of forming scenarios for the development of socio-economic systems", *Naukovi visti NTUU "KPI"*, no. 5, pp. 37-47.

11. Tovsteniuk. O.V. (2012), "Investment attractiveness of the enterprise as an object of diagnostics", *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnikha"*, no. 727, pp. 381-386.

12. Yaroshko, I. (2018), "Cognitive approach to modeling the development of the forestry complex of Ukraine", *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*, no. 1, pp. 72-79.

Левченко Н.М., Табаков І.С. ОЦІНЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЗА КОГНІТИВНИМ ПІДХОДОМ

Мета. Надання практичних рекомендацій щодо оцінювання інвестиційної привабливості підприємства за когнітивним підходом.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети використано наступні методи дослідження: логічний метод, індукції та дедукції, групування та узагальнення (при формуванні авторського визначення поняття «оцінювання інвестиційної привабливості підприємств»); метод когнітивного моделювання (при розробці моделі оцінювання інвестиційної привабливості підприємства за когнітивним підходом); метод знакового графа (при побудові типової когнітивної карти); метод сценарного прогнозування (при висвітленні результатів когнітивного моделювання); монографічний метод (при викладенні результатів дослідження).

Результати. Сформовано авторське визначення поняття «оцінювання інвестиційної привабливості підприємств». Розроблено практичні рекомендації з удосконалення методики оцінювання інвестиційної привабливості підприємства за когнітивним підходом.

Наукова новизна. Сформовано авторське визначення поняття «оцінювання інвестиційної привабливості підприємств» як процесу, у ході якого потенційний інвестор, оперуючи кількісною та якісною інформацією (у формі гіпотез), критично осмислює перспективи розвитку підприємства за умов мінливості середовища його функціонування та обмеженості в часі задля прийняття рішення щодо можливості забезпечення досягнення поставленої мети та визначених завдань інвестування капіталу.

Практична значущість. Основні положення даного дослідження у формі практичних рекомендацій можуть бути використані інвесторами при прийнятті управлінських рішень щодо інвестування капіталу.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна привабливість підприємств, оцінювання інвестиційної привабливості підприємств, когнітивний підхід, когнітивне моделювання, когнітивна карта, сценарне прогнозування.

Levchenko N.M., Tabakov I.S. EVALUATION OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF ENTERPRISES BY THE COGNITIVE APPROACH

Purpose. The aim of the article is the providing practical recommendations for assessing the investment attractiveness of the enterprise by the cognitive approach.

Methodology of research. The following methods of research are used to achieve this goal: logical method, induction and deduction, grouping and generalization (in the formation of the author's definition of the concept of "assessment of investment attractiveness of enterprises"); the method of cognitive modelling (when developing a model for assessing the investment attractiveness of the enterprise for a cognitive approach); the method of sign graph (when building a typical cognitive map); the method of scenario forecasting (with coverage of the results of cognitive modelling); the monographic method (when presenting the results of the study).

Findings. The author's definition of the concept of "assessment of investment attractiveness of enterprises" is formed. Practical recommendations for improving the methodology for assessing the investment attractiveness of the enterprise are developed by the cognitive approach.

Originality. The author's definition of the concept of "assessment of the investment attractiveness of enterprises" is formed as a process in which a potential investor, using quantitative and qualitative information (in the form of hypotheses), critically understands the prospects of enterprise development in the conditions of the variability of the environment of its functioning and time constraints in order to make a decision on the possibility ensuring achievement of the set goal and definite tasks of investment of capital.

Practical value. The main provisions of this study in the form of practical recommendations can be used by investors in making managerial decisions on investing capital.

Key words: investments, investment attractiveness of enterprises, estimation of investment attractiveness of enterprises, cognitive approach, cognitive modelling, cognitive map, scenario forecasting.

Левченко Н.Н., Табаков И.С. ОЦЕНКА ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ КОМПАНИЙ ПО КОГНИТИВНОМУ ПОДХОДУ

Цель. Предоставление практических рекомендаций по оценке инвестиционной привлекательности предприятия по когнитивному подходу.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели использованы следующие методы исследования: логический метод, индукции и дедукции, группировки и обобщения (при формировании авторского определения понятия «оценки инвестиционной привлекательности предприятий»); метод когнитивного моделирования (при разработке модели оценки инвестиционной привлекательности предприятия по когнитивным подходом); метод знакового графа (при построении типичной когнитивной карты); метод сценарного прогнозирования (при освещении результатов когнитивного моделирования); монографический метод (при изложении результатов исследования).

Результати. Сформировано авторское определение понятия «оценивание инвестиционной привлекательности предприятий». Разработаны практические рекомендации по усовершенствованию методики оценки инвестиционной привлекательности предприятия по когнитивному подходу.

Научная новизна. Сформировано авторское определение понятия «оценивание инвестиционной привлекательности предприятий» как процесса, в ходе которого потенциальный инвестор, оперируя количественной и качественной информацией (в форме гипотез), критически осмысливает перспективы развития предприятия в условиях изменчивости среды его функционирования и ограниченности во времени для принятия решения о возможности обеспечения достижения поставленной цели и определенных задач инвестирования капитала.

Практическая значимость. Основные положения данного исследования в форме практических рекомендаций могут быть использованы инвесторами при принятии управленческих решений по инвестированию капитала.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная привлекательность предприятий, оценки инвестиционной привлекательности предприятий, когнитивный подход, когнитивное моделирование, когнитивная карта, сценарное прогнозирование.

УДК 111.62:658.7

JEL Classification: M11, G14

*Кучерук Г.Ю.,
д-р екон. наук, проф. кафедри фінансів, обліку і аудиту,
Соловей С.М.,
Турсенко А.М.,
Національний транспортний університет*

ФІЛОСОФІЯ KAIZEN – ЕФЕКТИВНИЙ ШЛЯХ ПІДВИЩЕННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ЛОГІСТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Постановка проблеми. Зближення України з ЄС відкриває нові можливості для розвитку українських підприємств у всіх напрямках, включаючи й логістику. Такі перспективи особливо важливі на фоні економічної кризи, ескалації конфлікту на сході країни та втраті російського ринку. Розбалансованість економічних зв'язків, застарілі технології та обладнання, низька трудова дисципліна та мотивація працівників, які панують на більшості вітчизняних підприємств, призводять до значних фінансових втрат. Це стосується абсолютно всіх етапів виробництва, включаючи й логістику.

Разом з тим, нові міжнародні економічні відносини підвищують вимоги до вітчизняних виробників та надавачів послуг, які здійснюють спроби знайти свою нішу на європейському ринку. Проте не кожен виробник та надавач послуг може вкладати значні інвестиції у засоби виробництва. За таких умов необхідно оптимізувати методи управління, скориставшись досвідом провідних країн світу, які зуміли не лише здолати кризу, а й закріпилися серед світових лідерів.

Як показують дослідження, однією з таких країн є Японія, в якій, починаючи з 50-х років минулого століття, успішно застосовується так звана філософія управління Kaizen (японський термін «безперервне вдосконалення», «поліпшення» або «зміна на краще», в перекладі з англійської – Кайдзэн). Впродовж півстоліття ця теорія була значно розвинена. На її основі розроблено цілу систему, основні постулати якої можуть бути успішно застосовані в логістиці. Визначальним є те, що запровадження цієї системи, на відміну від інших новацій, не потребує значних фінансових затрат. Більше того, філософія управління Kaizen є перспективним напрямком організаційних змін в кризовій ситуації, оскільки дозволяє знизити нерациональні витрати, але при цьому значно підвищити якість, гнучкість і продуктивність підприємства. Досвід таких всесвітньо відомих компаній, як «Toyota», «Nissan», «Canon», «Honda» – яскраве тому підтвердження. Таким чином, реалізація механізму антикризового регулювання на основі філософії Kaizen може стати ефективним шляхом підвищення результативності логістичного управління українських підприємств за сучасних умов господарювання, що дозволить забезпечити їх економічне зміцнення та подальший поступальний розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Засновником виробничої філософії Kaizen, автором концепції «безперервного вдосконалення» є японський дослідник, гуру міжнародного менеджменту Масаакі Імаї, який не лише застосував розроблену ним систему на практиці, а й видав дві книги, що

стали покроковою інструкцією для управлінців – «Kaizen: ключ до успіху японських компаній» [6] і «Гемба Кайдзен: Шлях до зниження витрат і підвищення якості» [5]. Саме з 1986 року, коли вийшла друком перша книга автора, термін «кайдзен» був прийнятий для позначення однієї з ключових концепцій менеджменту. Розвиток теорії Kaizen відображено і в працях японського промислового інженера, письменника Сігео Сінго, котрий наголошував, що основний внесок Kaizen у здатність організації оптимізувати трудові процеси полягає у застосуванні поліпшень в якості постійної практики [14]. Проблематиці управління організаціями шляхом застосування теорії Kaizen присвятив свої дослідження і Майкл Коленсо. У своїй книзі «Стратегія організаційних перемін» він зазначає, що практика кайдзен містить багатий інструментарій контрольних і управлінських прийомів, які формують особливу організаційну культуру [9].

Успіх організаційних змін в японських і західних компаніях обумовлюють підвищений інтерес і українських учених до висвітлення особливостей застосування стратегії «безперервного вдосконалення» та «ощадливого виробництва» на вітчизняних підприємствах. До цієї теми, зокрема, зверталися С. Бондаренко [3], Т. Омеляненко [1], Н. Резніченко [13], В. Кужель [11] та інші науковці. Відомий фахівець у сфері логістики Є. Крикавський досліджував особливості застосування філософії Kaizen у логістичному ланцюзі [10].

З року в рік філософія Kaizen набирає все більшого поширення в Україні. Зокрема, щорічно відбуваються засідання, семінари, конференції, організовані Kaizen-клубом [8].

З метою популяризації досвіду японських компаній у європейських країнах виходить журнал «Kaizen» [4], в якому пропонуються статті про досягнення і помилки, які допускались на підприємствах під час впровадження практики «ощадливого виробництва».

Всі ці публікації є корисними для підприємств, які, з підвищенням конкуренції на ринках, вимушені шукати нові підходи для запровадження інноваційних рішень у сфері управління, проте застосування філософії Kaizen в логістиці потребує подальших досліджень і напрацювань.

Постановка завдання. Метою статті є наукове обґрунтування можливості та доцільності застосування основних положень філософії Kaizen на шляху підвищення результативності логістичного управління українських підприємств за сучасних умов господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія розвитку філософії Kaizen розпочинається із середини 50-х років минулого століття, коли Японія після Другої світової війни переживала економічну кризу і потребувала нестандартних підходів для відновлення свого економічного потенціалу. Тоді на ряді японських підприємств (насамперед, автомобільній корпорації Toyota) була застосована система безперервного удосконалення виробничого процесу, яка поширювалася на всіх, починаючи з менеджера і закінчуючи простим робітником. Суть цієї системи полягала в постійному витонченні своєї професійної майстерності кожним учасником виробничого процесу. А головна перевага була в тому, що вона не вимагала значних фінансових витрат. Потрібно було просто позбавитися від усього зайвого, зменшити витрати. І переважно витрати часу на зайві операції.

Оскільки суть процесу була спрямована на кращі зміни, на безперервне вдосконалення, то для назви системи використали японське слово «кайдзен», яке складається з двох ієрогліфів і у перекладі означає «зміни» і «добре». Згодом система вийшла за рамки виробництва і стала філософією життя для переважної більшості японців. Як зазначив у своїй книзі Масаакі Імаї, філософія кайдзен передбачає, що наше життя в цілому (трудове, суспільне і приватне) повинно бути орієнтоване на постійне поліпшення [5].

Отже, суть концепції Kaizen полягає у постійному вдосконаленні процесів виробництва, розробки, допоміжних бізнес-процесів і управління, а також усіх аспектів життя. Це стиль, філософія управління, яка набула значного поширення у світі і нині застосовується у провідних компаніях та корпораціях.

Як зазначає Масаакі Імаї у своїй книзі «Гемба кайдзен. Шлях до зниження витрат і підвищення якості», починаючи з 1986 року, коли було видано книгу «Kaizen: The Key to Japan's Competitive Success», термін «кайдзен» був прийнятий як позначення однієї з ключових концепцій менеджменту. У 1993 році цей термін увійшов до нового видання New Shorter Oxford English Dictionary, який визначає кайдзен як безперервне вдосконалення методів роботи, особистої ефективності і т.д., тобто як філософію бізнесу. Таким чином, термін нарешті отримав визнання в англійській мові [5].

Kaizen звертає увагу на необхідності усвідомленого, планомірного і поступового поліпшенні діяльності. Всі процеси потрібно вибудовувати, дотримуючись покрокового виконання циклу Шухарта-Демінга PDCA (див. рис. 1).

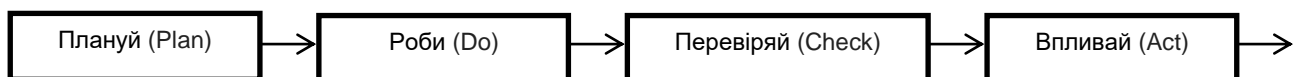

Рис. 1. Цикл Шухарта-Демінга PDCA

Джерело: [7]

Цикл Шухарта-Демінга, або, як його називають фахівці, цикл Демінга, представляє собою модель безперервного поліпшення процесів управління і включає основні етапи: планує (Plan), роби (Do), перевіряй (Check), впливай (Act). Використання цього алгоритму дій керівником сприяє успішному управлінню усім процесом, починаючи з виробництва і закінчуючи поставкою продукції споживачеві.

Розпочинається цикл управління із планування робіт, спрямованих на досягнення основних цілей процесу і задоволення споживача. При цьому необхідно чітко спланувати і розподілити ресурси, які будуть для цього потрібні. Наступний етап – виконання робіт, після якого здійснюється перевірка результатів шляхом порівняння ключових показників та визначення рівня і причин відхилень. Завершальний етап – вплив на процес шляхом внесення коректив у перший та другий етапи.

Оскільки цикл Шухарта-Демінга – алгоритм дій для управлінців, то цілком зрозумілим є його використання у системі Kaizen, адже у теоретичному плані Kaizen визначають як методологію, яка орієнтована на менеджмент [10, с. 108]. Проте цілком очевидно, що ця філософія вже давно вийшла за управлінські рамки і на сьогоднішній день відіграє важливу роль в організаційному поліпшенні виробничої системи. Окрім того, Kaizen-компонент Total Quality Management (Системне управління якістю), який зосереджується на потребах клієнта і цілях бізнесу. Також Kaizen – це методика і техніка скорочення витрат у межах концепції Lean Management (ощадливе управління) [9].

Lean Management, у свою чергу, діє у двох напрямках: Lean production (ощадливе виробництво) та Lean logistics (ощадлива логістика).

Ощадливе, бережливе виробництво – це ефективна концепція менеджменту, суть якої полягає в оптимізації бізнес-процесів за рахунок максимальної орієнтації на інтереси та потреби клієнта (ринку) і врахування мотивації кожного працівника. Впровадження методології бережливого виробництва в ідеалі дозволяє вирішити цілу низку основних проблем, з якими щодня і щогодини зіштовхуються більшість підприємств: досягти високої якості при мінімальних витратах, скоротити терміни створення продукції, уникнути надвиробництва, врегулювати питання поставок [2].

Ощадлива логістика – це комплекс методів та інструментів, орієнтованих на створення такої системи логістики, яка б передбачала оптимізацію та вдосконалення процесів і процедур управління складами, запасами і транспортом безпосередньо самої компанії, а також управління зовнішніми процесами (при передачі логістичних функцій на аутсорсинг). Ощадлива логістика є продовженням бережливого виробництва.

Основними цілями ощадливої логістики є:

- скорочення трудових і тимчасових витрат при переміщеннях інструментів, сировини і матеріалів всередині самого підприємства і транспортуванні продукції (крос-докінг, об'єднання замовлень і мінімізація «порожняка» при доставці, оптимальний вибір транспортного засобу, оптимізація маршрутів, упаковка продукції і т.д.);

- оптимальне розміщення продукції на складі, мінімізація складських запасів і скорочення складських площ;

- гарантія поставки продукції замовнику (комплектно і в строк);

- мінімізація втрат при перевезенні;

- постійне вдосконалення процесів шляхом застосування управлінських механізмів (використання основних положень філософії Kaizen), що стимулюють співробітників пропонувати поліпшення та оперативно їх реалізовувати [12].

Першочерговим завданням Lean (ощадливості), як правило, визначають мінімізацію втрат у ключовому бізнес-процесі. Втрати – це все, що не приносить користі для клієнта, не приймає участі в процесі формування доданої вартості [5].

Застосування принципу ощадливості є надзвичайно важливим для логістики, оскільки всі зайві витрати на шляху переміщення, зберігання матеріалів, товарів чи іншої продукції є зайвим навантаженням і не становлять явної цінності для споживача. Більше того, очевидно є необхідність мінімізації витрат у логістиці шляхом дотримання філософії Kaizen, оскільки будь-які затримки, перепони хоча б на одному етапі логістичного ланцюга призведуть до уповільнення усього процесу, і, відповідно, до непередбачуваних витрат і навіть збитків. Виходячи з цього, фахівці з оптимізації процесів логістики визначили найпоширеніші проблеми, які потребують вирішення задля мінімізації витрат [11]:

- надлишкові продукти (Overproduction) та зайвий інструментарій (Inventory). Зберігання, рух, складування надлишкової продукції та зайвого інструментарію спричиняє додаткові втрати. Тому необхідно уникати поставок зайвої сировини та матеріалів, виготовлення продукції має відповідати отриманому замовленню, а від інструментарію, який не використовується у роботі, доцільно позбутися;

- дефекти, брак (Bugs). Сформоване та відвантажене замовлення має бути відповідного ґатунку, щоб не доводилося його повертати для виправлення дефекту, браку чи помилок, тому що це викликає збої, збільшує кінцеву вартість виробництва і провокує створення зайвої роботи;

- транспортування (Transporting). Доставка товару має відбуватися в належних умовах і за оптимальним маршрутом, оскільки недотримання умов транспортування та надмірне перебування продукції у дорозі підвищує ризик пошкодження, втрати, несвоєчасності виконання замовлення тощо;

- очікування (Waiting). В логістичному процесі мають бути максимально скорочені витрати часу на очікування для водіїв, працівників складу. У протилежному випадку нераціональна витрата робочого часу автоматично збільшує тривалість бізнес-процесу і, відповідно, вартість;

- зайві рухи (Motion). Витрата працівником часу та енергії на зайві операції призводить до його фізичного виснаження, зниження продуктивності, а нерідко і до псування продукції. Уникнути цього можна шляхом дотримання чіткого алгоритму дій та повного зосередження на виробничому процесі;

- зайва робота (Extra processing). Зайве транспортування, сортування та переміщення товарів не приносять додаткової цінності, проте спричиняють додаткові витрати;

- ігнорування інтелектуального потенціалу працівника (Ignoring of intellect). Повага до знань, умінь і досвіду працівників має стати одним із ключових складових мотиваційної політики під час керування логістичним процесом. Неприпустимим є ігнорування інтелектуального потенціалу працівника, оскільки у підсумку це вплине на якість виконання робіт та ефективність компанії в цілому.

Оскільки головне в Kaizen – вдосконалення, тому потрібно визначити, які аспекти бізнесу найбільше потребують поліпшення. На переконання Масаакі Імаї, це якість, витрати та поставка (QCD). Відповідне твердження гуру застосовує у книзі «Гемба кайдзен. Шлях до зниження витрат і підвищення якості» [5].

Говорячи про якість, автор має на увазі не тільки готову продукцію або послуги, але також і процеси, в результаті яких створюється ця продукція або надаються послуги. Витрати відносяться до повної вартості проектування, виробництва, продажу і обслуговування продукції або послуги. Поставка означає своєчасну доставку необхідного обсягу продукції або послуг. Коли три умови, визначені терміном QCD, виконані, споживачі задоволені.

Таким чином, доведено, що поставки відіграють ключову роль в успішному розвитку бізнесу. Якщо результати не відповідають очікуванням, то слід шукати причину.

Кайдзен починається з проблемами, чи, точніше, з визнання того, що вона існує. Якщо проблеми не виявлено, значить, немає потреби в удосконаленні. У цьому відмінність кайдзен від традиційного менеджменту американської та європейської моделі, а саме – вирішення всіх проблемних ситуацій безпосередньо в місці їх виникнення, тобто там, де продукту (послугі) додається споживча цінність.

У Японії ця методика отримала назву «генти генбуцу», що інтерпретується як «піти на місце і побачити реальну ситуацію, щоб зрозуміти її» [7].

Масаакі Імаї представляв Kaizen як стратегію-парасольку, яка об'єднує багато відомих методів оптимізації виробництва і підвищення ефективності (див. рис. 2).

Рис. 2. Парасолька Kaizen

Джерело: [6]

Ключовими компонентами стратегії Kaizen є:

- постійне скорочення всіх видів витрат, спрямоване на безперервне підвищення ефективності роботи;

- раціональна організація робочих місць за допомогою системи 5S, що дозволяє досягти максимально можливого порядку, ефективності і продуктивності;

- контроль якості в масштабі всієї компанії, причому поняття якості включає не лише якість продукції, а поняття якості самої роботи;

- стандартизація – діяльність по стабілізації і підтримці досягнутих результатів покращення за рахунок навчання і дисципліни, забезпеченню стабільно високих результатів роботи.

Під терміном «скорочення витрат» Масаакі Імаї мав на увазі ефективне «управління витратами», яке охоплює широкий спектр дій:

- 1) покращення якості;
- 2) поліпшення продуктивності;
- 3) зменшення запасів;
- 4) скорочення виробничої лінії;
- 5) зменшення часу простою обладнання;
- 6) зменшення виробничих площ;
- 7) зменшення часу циклу [5].

Використання системи Kaizen у будь-якій компанії ґрунтується на виконанні "5 S" і стандартизації (рис. 3).

Рис. 3. Ефективна організація робочого простору

Джерело: складено авторами на основі [5]

Система 5S об'єднує п'ять японських слів (які часто містять ціле поняття). Це частина концепції бережливого виробництва, яка дозволяє підприємству досягти конкурентних переваг за рахунок налагодження процесів, починаючи від розробки продукції і закінчуючи взаєминами з постачальниками і клієнтами. 5S «відповідає» за організацію робочих місць і зв'язків між виробничими ділянками, поведінку співробітників під час роботи.

Кожне «S» в назві позначає ключовий принцип, важливий для якісної, продуктивної, і, що важливо, безпечної роботи. Японці покроково описали, як зробити так, щоб принципи стали не гаслом, а керівництвом до дії. Для реалізації кожного з цих принципів є конкретні інструкції, які в друкованому вигляді складають величезний том.

1. Seiri – сортування (акуратність). На робочому місці не повинно бути нічого зайвого, тому на першому етапі потрібно визначити потенційно непотрібні предмети. За можливості взагалі позбавитися від них.

2. Seiton – дотримання порядку. Для всіх необхідних інструментів, приладів, оснащення виділяється своє місце, і його обов'язково потрібно підписати. Оптимальне ж розташування предмета визначає логістика – пошук деталі або інструменту не повинен займати більше 30 секунд.

3. Seiso – дотримання чистоти. Робоче місце і обладнання вимагають систематичного прибирання. Чистота на робочих місцях дозволяє знаходити речі там, де вони повинні лежати, і в повній справності.

4. Seiketsu – стандартизація. Необхідна умова для виконання перших трьох правил. Всі найкорисніші правила і процедури потрібно викласти письмово, щоб вони стали наочними і легко запам'ятовувалися. Компанія розробляє стандарти документів, покрокові інструкції з обслуговування обладнання, техніки безпеки з використанням візуального контролю.

5. Shitsuke – дисципліна, вдосконалення. Правила і норми поведінки працюють тільки тоді, коли стали звичкою і дотримуються всі. Використання принципів 5S в повсякденній діяльності має на увазі формування нової культури виробництва, тому на 5 етапі основне навантаження лягає на менеджерів.

Проте реалізація всіх цих пунктів напряду залежить від настрою, самовіддачі і прагнення персоналу підприємства.

Як правило, впровадження системи 5S на виробництві займає близько півроку. Японці вважають за краще рухатися методом поступових, але постійних поліпшень – щось зробили, оцінили результат, проаналізували, знову щось виправили. Серед обов'язкових процедур – регулярний аудит і обговорення досягнутих результатів, розробка стандартів операцій. Вдалі приклади відразу потрібно фотографувати, а потім за допомогою листівок, плакатів та буклетів розповідати, як йде впровадження системи на підприємстві [5].

Дотримання інструкцій і технологічних карт, які розвішені на кожній ділянці збірки, порядок і чистота на робочому місці самі по собі знижують кількість помилок. Крім того, за правилами, бракована продукція відразу повинна бути поміщена в спеціальні ящики і проаналізована технологами. Причини кожного випадку браку з'ясовуються, і якщо помилка системна, вона відразу ж усувається. Для того, щоб у персоналу виробилися нові звички, потрібен час. Окрім того, менеджери повинні не тільки проводити послідовну і жорстку політику змін, але і змінювати власне мислення.

Застосування системи 5S в логістиці є надзвичайно важливим, оскільки дисципліна, точність, акуратність, позбавлення від зайвих деталей дозволить значно скоротити у першу час, а, відповідно, і витрати на виконання роботи.

Разом з тим, впровадження основних інструментів Kaizen, таких, як Total Productive Maintenance (TPM – загальне обслуговування обладнання) і Total Flow Management (TFM – загальне управління потоком), які є основою запровадження ощадливого виробництва і ощадливої логістики, має проводитись в кілька етапів, які охоплюють як рішення організаційного характеру, так і рішення кваліфікаційного характеру. При цьому необхідно враховувати, що повноцінний ефект буде мати місце лише в умовах функціонування повноцінних ланцюгів поставок. Окрім того, необхідно підкреслити, що кожне підприємство – це соціально-економічна система, а його кадри – одна з головних її системоутворюючих характеристик. Тому результативність запровадження філософії Kaizen напряду залежить від кожного працівника як активного елемента системи.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнюючи викладене вище, можна стверджувати, що в умовах економічної кризи реалізація системи Kaizen на вітчизняних підприємствах дозволить переломити негативні тенденції і визначить стійкі їх позиції в майбутньому, сприятиме без значних капітальних витрат налагодити виробництво та збут продукції, знизити нераціональні виробничі та логістичні витрати, підвищити продуктивність праці, налагодити стосунки між виробниками, постачальниками та споживачами, що слід розглядати не тільки як антикризові заходи, але і як спосіб нарощування довгострокового конкурентного потенціалу в майбутньому. Окрім того, застосування основних принципів філософії «ощадливого виробництва», «ощадливої логістики» та 5S в управлінні дозволить перебудувати мислення персоналу, сприятиме запровадженню сучасних методів управління на підприємстві.

Бібліографічний список

1. Барабась Д.О., Вакуленко А.В., Омеляненко Т.В., Щербина О.В. Ощадливе виробництво: концепція, інструменти, досвід. Київ: КНЕУ, 2009. 157 с. URL: http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/18875/1/oschadl_vyrobn_09.pdf (дата звернення: 01.04.2019).
2. Бережливе виробництво: філософія успіху. URL: <https://msb.aval.ua/news/?id=25030> (дата звернення: 30.03.2019).
3. Бондаренко С.С. Інструментарій реалізації концепції постійного вдосконалення на вітчизняних підприємствах. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2008. № 4. Т. 1. С. 150-153.
4. Журнал «Kaizen». URL: <https://www.kaizen-magazine.com> (дата звернення: 01.04.2019).
5. Имаи М. Гемба кайдзен: Путь к снижению затрат и повышению качества / Пер. с англ. Москва: «Альпина Бизнес Букс», 2005. 346 с. URL: <https://econ.wikireading.ru/62817> (дата звернення: 30.03.2019).
6. Имаи М. Кайдзен: Ключ к успеху японских компаний / Пер. с англ. Москва: «Альпина Бизнес Букс», 2005. 274 с. URL: <http://www.gmpua.com/Management/Kaidzen/KaidzenMasaaki.pdf> (дата звернення: 30.03.2019).
7. Кайдзен: 5 принципів японської моделі управління. Теорія і практика використання в українських компаніях. URL: <http://leolebook.blogspot.com/2014/04/5.html> (дата звернення: 30.03.2019).
8. Kaizen клуб в Україні. URL: <http://www.kaizenclub.com.ua> (дата звернення: 01.04.2019).
9. Коленсо М. Стратегия кайдзен для успешных организационных перемен / Пер. с англ. Москва: «ИНФРА-М», 2002. 175 с. URL: https://www.e-reading.club/bookreader.php/108332/Strategiya_kaidzen_dlya_uspeshnyh_peremen_v_organizacii.pdf (дата звернення: 01.04.2019).
10. Крикавський Є.В., Фігун Н.В. Застосування філософії Kaizen у логістичному ланцюзі – як важливий чинник підвищення доданої вартості замінних частин. *Збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія «Економіка та менеджмент»*. Луцьк, 2010. Вип. 7(26). Ч. 2. С. 143-150.
11. Кужель В.М. Специфіка використання фундаментальних елементів ощадливого виробництва в логістиці. *Економіка підприємства: теорія і практика*: зб. матеріалів доп. учасн. VI Міжнар. наук.-практ. конф. Київ: КНЕУ, 2016. С. 101-102.
12. LEAN-логістика: українские реалии и практика внедрения. URL: <https://trademaster.ua/articles/312578> (дата звернення: 01.04.2019).
13. Резніченко Н. Японська ЛІТЕРАТУРА: Як японський досвід менеджменту допоміг збільшити річний оборот компанії. *Український діловий тижневик «Контракти»*. 2007. № 9. С. 48-51.
14. Синго С. Изучение производственной системы Тойоты с точки зрения организации производства / Пер. с англ. Москва: Институт комплексных стратегических исследований, 2006. 312 с. URL: [http://gtu.ge/Agro-Lib/\[Sigeo_Singo\]_Izuchenie_proizvodstvennoi_sistemue_\(BookFi.or.pdf](http://gtu.ge/Agro-Lib/[Sigeo_Singo]_Izuchenie_proizvodstvennoi_sistemue_(BookFi.or.pdf) (дата звернення: 30.03.2019).
15. Японская система управления производством «5S». URL: <http://www.logists.by/library/view/yaponskaya-sistema-upravleniya-proizvodstvom-5s> (дата звернення: 30.03.2019).

References

1. Barabas, D.O., Vakulenko, A.V., Omelianenko, T.V. and Shcherbyna, O.V. (2009), *Oshchadlyve vyrobnytstvo: kontseptsiia, instrumenty, dosvid* [Lean production: concept, tools, experience], KNEU, Kyiv, Ukraine, 157 p., available at: http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/18875/1/oschadl_vyrob_n_09.pdf/ (access date April 01, 2019).
2. *Berezhlyve vyrobnytstvo: filosofii uspikhu* [Lean Manufacturing: The philosophy of success], available at: <https://msb.aval.ua/news/?id=25030/> (access date March 30, 2019).
3. Bondarenko, S.S. (2008), "Toolkit for the implementation of the concept of continuous improvement in domestic enterprises", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, no. 4, Vol. 1, pp. 150-153.
4. *Zhurnal «Kaizen»* [Magazine «Kaizen»], available at: <https://www.kaizen-magazine.com/> (access date April 01, 2019).
5. Imai, M. (2005), *Gemba kaydzen: Put k snizheniiu zatrat i povysheniiu kachestva* [Gemba Kaizen: the path to cost reduction and quality improvement], "Alpina Biznes Buks", Moscow, Russia, 346 p., available at: <https://econ.wikireading.ru/62817> (access date March 30, 2019).
6. Imai, M. (2005), *Kaydzen: Kliuch k uspekhu yaponskikh kompaniy* [Kaizen: the key to Japan's competitive success], "Alpina Biznes Buks", Moscow, Russia, 274 p., available at: <http://www.gmpua.com/Management/Kaidzen/KaidzenMasaaki.pdf> (access date March 30, 2019).
7. *Kaydzen: 5 pryntsyviv yaponskoi modeli upravlinnia. Teoriia i praktyka vykorystannia v ukrainskykh kompaniiakh* [Kaizen: 5 principles of the Japanese management model. Theory and practice of use in Ukrainian companies], available at: <http://leolebook.blogspot.com/2014/04/5.html/> (access date March 30, 2019).
8. *Kaizen klub v Ukraini* [Kaizen club in Ukraine], available at: <http://www.kaizenclub.com.ua/> (access date April 01, 2019).
9. Kolenso, M. (2002), *Strategiia kayzen dlia uspeshnykh organizatsionnykh peremen* [Kaizen strategies for successful organizational change], "INFRA-M", Moscow, Russia, 175 p., available at: https://www.e-reading.club/bookreader.php/108332/Strategiya_kaiidzen_dlya_uspeshnyh_peremen_v_organizacii.pdf (access date April 01, 2019).
10. Krykavskiy, Ye.V. and Fihun, N.V. (2010), "The use of Kaizen philosophy in the logistics chain as an important factor in increasing the value added of replaced parts", *Zbirnyk naukovykh prats Lutskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Seriya "Ekonomika ta menedzhment"*, Lutsk, Ukraine, Iss. 7(26), Part 2, pp. 143-150.
11. Kuzhel, V.M. (2016), "Specificity of the use of the fundamental elements of lean manufacturing in logistics", *Ekonomika pidpryemstva: teoriia i praktyka: zbirnyk materialiv VI Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* [Economics of enterprise: theory and practice: a collection of materials of the reports of the participants of the VI Intern. scient.-pract. conf.], KNEU, Kyiv, Ukraine, pp. 101-102.
12. *LEAN-logistika: ukrainskie realii i praktika vnedreniia* [LEAN-logistics: Ukrainian realities and implementation practice], available at: <https://trademaster.ua/articles/312578/> (access date April 01, 2019).
13. Reznichenko, N. (2007), "Japanese literature. How the Japanese management experience helped to increase the company's annual turnover", *Ukrainskyi dilovyi tyzhnevnyk "Kontrakty"*, no. 9, pp. 48-51.
14. Singo, S. (2006), *Izuchenie proizvodstvennoy sistemy Toyoty s tochki zreniia organizatsii proizvodstva* [Study of the production system of Toyota from the point of view of production organization], Institut kompleksnykh strategicheskikh issledovaniy, Moscow, Russia, 312 p., available at: [http://gtu.ge/Agro-Lib/\[Sigeo_Singo\]_Izuchenie_proizvodstvennoi_sistemue_\(BookFi.or.pdf\)](http://gtu.ge/Agro-Lib/[Sigeo_Singo]_Izuchenie_proizvodstvennoi_sistemue_(BookFi.or.pdf)) (access date March 30, 2019).
15. *Yaponskaia sistema upravleniia proizvodstvom "5S"* [Japanese production management system "5S"], available at: <http://www.logists.by/library/view/yaponskaya-sistema-ypravleniya-proizvodstvom-5s/> (access date March 30, 2019).

Кучерук Г.Ю., Соловей С.М., Тирсенко А.М. ФІЛОСОФІЯ KAIZEN – ЕФЕКТИВНИЙ ШЛЯХ ПІДВИЩЕННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ЛОГІСТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Мета. Наукове обґрунтування можливості та доцільності застосування основних положень філософії Kaizen на шляху підвищення результативності логістичного управління українських підприємств за сучасних умов господарювання.

Методика дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження є основні положення філософії Kaizen, наукові праці зарубіжних та вітчизняних вчених та фахівців-практиків. Для досягнення поставленої мети використано загальні та спеціальні наукові методи дослідження: діалектичний, монографічний (при опрацюванні наукових публікацій); системного аналізу (при дослідженні сутності основних положень філософії Kaizen); метод аналогій та порівнянь (при розкритті змісту основних принципів теорії Kaizen та їх практичного застосування у логістичному управлінні); комплексний аналіз (при формуванні висновків та пропозицій щодо вирішення поставлених завдань) та ін.

Результати. Розглянуто основні положення системи Kaizen та проаналізовано можливості її використання в логістичному управлінні. Акцентовано увагу на необхідності зміни філософії мислення на шляху запровадження сучасних методів управління підприємством, розвитку співпраці з клієнтами та постачальниками, командній роботі як одного з ключових компонентів у побудові системи ощадливої логістики. Визначено, що практичне

застосування філософії Kaizen за сучасних умов господарювання є одним із ефективних методів зменшення витрат та підвищення ефективності управління.

Наукова новизна. Обґрунтовано доцільність застосування циклу Шухарта-Демінга в організаційному поліпшенні виробничої системи та необхідність використання теорії Kaizen як основної методики і техніки скорочення витрат у межах концепції Lean Management (ощадливе управління) та Lean logistics (ощадлива логістика).

Практична значущість. Отримані результати проведеного дослідження можуть бути використані на українських підприємствах, що дозволить переломити негативні тенденції розвитку та сприятиме без значних капітальних витрат налагодити виробництво і збут продукції, знизити нераціональні виробничі та логістичні витрати. Окрім того, застосування основних принципів філософії «ощадливого виробництва», «ощадливої логістики» та 5S в управлінні дозволить перебудувати мислення персоналу, сприятиме запровадженню сучасних методів управління на підприємстві.

Ключові слова: філософія Kaizen, ошадливе виробництво, ошадлива логістика, принципи, 5S, управління, втрати, персонал, ефективність.

Kucheruk H.Yu., Solovei S.M., Tyrsenko A.M. KAIZEN PHILOSOPHY – EFFICIENT WAYS FOR IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF LOGISTIC MANAGEMENT BY MODERN CONDITIONS OF ENTREPRENEURSHIP

Purpose. The aim of the article is scientific substantiation of the possibility and expediency of application of the basic provisions of Kaizen philosophy on the way of increasing the effectiveness of the logistics management of Ukrainian enterprises in modern conditions of management.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the research is the main provisions of the philosophy of Kaizen, the scientific works of foreign and domestic scientists and practitioners. General and special scientific methods of research are used in order to achieve this goal: dialectical, monographic (when working out scientific publications); system analysis (in the study of the essence of the basic provisions of the Kaizen philosophy); the method of analogies and comparisons (when disclosing the content of the basic principles of the Kaizen theory and their practical application in logistics management); complex analysis (in the formulation of conclusions and proposals for solving the tasks), etc.

Findings. The main provisions of the Kaizen system are considered and the possibilities of its use in logistics management are analyzed. The emphasis is on the need to change the philosophy of thinking in the way of introducing modern methods of enterprise management, development of cooperation with customers and suppliers, team work as one of the key components in building a system of economical logistics. It is determined that the practical application of Kaizen philosophy in modern economic conditions is one of the effective methods of reducing costs and improving the efficiency of management.

Originality. The expediency of the use of the Shuhart-Deming cycle in organizational improvement of the production system and the necessity of using the Kaizen theory as a basic methodology and technology of cost reduction within the concept of Lean Management (economical management) and Lean logistics (economical logistics) is substantiated.

Practical value. The obtained results of the conducted research can be used at Ukrainian enterprises, which will allow breaking negative development tendencies and will promoting without significant capital expenditures adjust production and sales of products, reducing inefficient production and logistics costs. In addition, the application of the basic principles of the philosophy of “economical production”, “economical logistics” and 5S in management will allow to rebuild thinking of the personnel, will promote the introduction of modern methods of management at the enterprise.

Key words: Kaizen philosophy, economical production, economical logistics, principles, 5S, management, losses, personnel, efficiency.

Кучерук Г.Ю., Соловей С.Н., Тирсенко А.Н. ФИЛОСОФИЯ KAIZEN – ЭФФЕКТИВНЫЙ ПУТЬ ПОВЫШЕНИЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТИ ЛОГИСТИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

Цель. Научное обоснование возможности и целесообразности применения основных положений философии Kaizen на пути повышения результативности логистического управления украинских предприятий в современных условиях хозяйствования.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются основные положения философии Kaizen, научные труды зарубежных и отечественных ученых и специалистов-практиков. Для достижения поставленной цели использованы общие и специальные научные методы исследования: диалектический; монографический (при обработке научных публикаций); системного анализа (при исследовании сущности основных положений философии Kaizen); метод аналогий и сравнений (при раскрытии содержания основных принципов теории Kaizen и их практического применения в логистическом управлении); комплексный анализ (при формировании выводов и предложений по решению поставленных задач) и др.

Результаты. Рассмотрены основные положения системы Kaizen и проанализированы возможности ее использования в логистическом управлении. Акцентировано внимание на необходимости изменения философии мышления на пути внедрения современных методов управления предприятием, развития сотрудничества с клиентами и поставщиками, командной работе как одного из ключевых компонентов в построении системы экономной логистики. Определено, что практическое применение философии Kaizen в современных условиях хозяйствования является одним из эффективных методов уменьшения расходов и повышения эффективности управления.

Научная новизна. Обоснована целесообразность применения цикла Шухарта-Деминга в организационном улучшении производственной системы и необходимость использования теории Kaizen как основной методики и техники сокращения расходов в рамках концепции Lean Management (экономное управление) и Lean logistics (экономная логистика).

Практическая значимость. Полученные результаты проведенного исследования могут быть использованы на украинских предприятиях, что позволит переломить негативные тенденции развития и способствовать без значительных капитальных затрат наладить производство и сбыт продукции, снизить нерациональные производственные и логистические расходы. Кроме того, применение основных принципов философии «бережливого производства», «экономной логистики» и 5S в управлении позволит перестроить мышление персонала, будет способствовать внедрению современных методов управления на предприятии.

Ключевые слова: философия Kaizen, бережливое производство, экономная логистика, принципы, 5S, управление, потери, персонал, эффективность.

УДК 338.26:658.5

JEL Classification: O 21, P 12

*Костецька Н.І.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри
економіки підприємств і корпорацій,
Тернопільський національний економічний університет*

ПЕРЕДУМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Постановка проблеми. Основою успіху та запорукою сталого розвитку будь-якого підприємства є належна увага до планування його діяльності. Планування дає змогу розробити систему планів, у яких встановлено цілі діяльності конкретного підприємства на визначені часові періоди й окреслено шляхи їх досягнення за результатами дослідження ринкових можливостей, ресурсного потенціалу підприємства і доступної інформації про майбутній розвиток подій у зовнішньому та внутрішньому середовищі. Для якісного виконання планової роботи повинна бути організована система планування діяльності підприємства, яка передбачає оптимальну взаємодію усіх необхідних складових елементів. Проте для формування і ефективного функціонування такої системи на підприємстві повинні бути створені відповідні передумови. Наявність належного підґрунтя для виконання конкретних завдань є запорукою досягнення заздалегідь визначених планових цілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні аспекти планування діяльності підприємства перебували у полі зору багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. А. Є. Ачкасов, Н. М. Євдокимова, О. Ф. Михайленко, В. М. Охріменко, Г. М. Тарасюк, Л. І. Шваб та інші вчені досліджували питання планування загалом, а також особливості організації системи планування діяльності підприємства зокрема. У їхніх працях зазначено, що для створення та ефективного функціонування системи планування на підприємстві потрібно створити певні організаційні, інформаційні та кадрові передумови [1, с. 28; 2, с. 21; 3, с. 36].

Організаційна структура підприємства має бути адекватною системі планування задля того, щоб органи управління й організаційні одиниці, які утворюють відповідно організаційну та планову піраміди, перекривали одна одну. Важливо також передбачити організаційне забезпечення процедур планування [1, с. 28; 3 с. 36].

Деякі автори вважають, що оскільки змістова інтеграція планових завдань і суб'єктів планування здійснюється в межах організаційної структури підприємства, то основні контури планової та організаційної піраміди мають збігатися. Система планування потребує належного інформаційного забезпечення, а саме: розвиненої прогностно-аналітичної системи з адекватною методичною базою, чіткої системи управлінського й фінансового обліку, ефективної системи електронного оброблення інформації та передавання даних. Кадрове забезпечення дієвості системи полягає у здатності керівництва управляти підприємством, керуючись системою планування як складним інструментом, що вимагає глибоких знань, умінь і навичок. Адекватною має бути і кваліфікація професіоналів – економістів та управителів (менеджерів) [2, с. 21].

Проте детальнішого дослідження сутності, взаємодії та особливостей створення цих передумов у контексті впровадження системи планування в літературі не представлено. Тому, на нашу думку, існує необхідність у подальшому вивченні питання забезпечення належних організаційних, інформаційних й кадрових передумов для впровадження та функціонування системи планування діяльності підприємства.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження передумов, необхідних для формування

ефективної системи планування діяльності підприємства в сучасних умовах. Для досягнення цієї мети потрібно вирішити такі завдання: розглянути особливості передумов впровадження системи планування діяльності підприємства, взаємозв'язок між ними та вплив на функціонування системи планування, враховуючи особливості її організації для забезпечення належного планування діяльності сучасних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система планування діяльності підприємства повинна сприяти своєчасному виконанню певних дій чи вжиттю відповідних заходів з метою забезпечення ефективного планування діяльності підприємства [4, с. 122]. Елементами цієї системи є механізм планування, плановий персонал, засоби, які дають змогу забезпечити виконання процесу планування, а також, безпосередньо, процес планування. Механізм планування є сукупністю таких складових як апарат вироблення цілей і завдань діяльності підприємства, функцій, методів і принципів планування. До планового персоналу підприємства відносять усіх працівників, завдання і обов'язки яких передбачають діяльність, пов'язану із плануванням, тобто розрахунком планових показників і розробленням планів. З метою автоматизації усього технологічного процесу планування діяльності підприємства та для підвищення ефективності роботи планового персоналу використовують засоби, які забезпечують процес планування. Важливим елементом системи планування діяльності підприємства є процес планування, що передбачає послідовність дій щодо обґрунтування, прийняття і реалізації планових рішень. Результатом організації системи планування є розроблення системи планів, де представлено завдання майбутньої діяльності та перспективи розвитку підприємства [4].

Для досягнення максимальної ефективності процесу планування, обґрунтування і прийняття оптимальних рішень існує необхідність у злагодженій взаємодії усіх елементів системи планування діяльності підприємства, що значною мірою залежить від наявності належних передумов.

Ми погоджуємося із думкою вчених [1; 2; 3], які вважають, що для забезпечення дієвості системи планування діяльності підприємства мають бути створені організаційні, інформаційні та кадрові передумови. Такі передумови слугують підґрунтям для формування і функціонування системи планування діяльності підприємства та є взаємопов'язані між собою (рис. 1).

Рис. 1. Передумови впровадження системи планування діяльності підприємства

Джерело: побудовано автором

Забезпечення ефективної роботи системи планування діяльності підприємства неможливо без належних організаційних передумов. Організаційна структура підприємства та система планування мають бути взаємоузгодженими, оскільки існує необхідність у розподілі функцій і обов'язків щодо планування за конкретними структурними підрозділами відповідно до встановлених цілей і завдань майбутньої діяльності, визначених методів, принципів і функцій планування. Відповідальність за якість планування на підприємстві несуть не лише працівники планового відділу, а й керівники підприємства та його структурних підрозділів, які залучені до процесу планування, прийняття і реалізації рішень. Тому організаційна структура підприємства повинна складатися із оптимальної кількості рівнів ієрархії,

уникаючи паралельного чи повторюваного виконання однакових завдань, та забезпечувати своєчасність і достовірність передачі інформації «зверху-вниз» і «знизу-вверх», а також обмін інформацією між різними структурними підрозділами, що відповідальні за абсолютно різні, але, водночас взаємопов'язані напрями діяльності підприємства. У кожному структурному підрозділі мають чітко розуміти і виконувати призначені функції, які повинні бути розподілені відповідно до функціональних можливостей із дотриманням порівняно рівновеликого середнього завантаження. Взаємопов'язаність і взаємозалежність структурних підрозділів підприємства повинна забезпечувати досягнення спільних цілей і загальної мети діяльності підприємства через виконання відповідних планово-економічних, виробничих і організаційних завдань, а також своєчасно та адекватно реагувати на зміни.

Ефективність функціонування системи планування діяльності підприємства значною мірою залежить від наявності належних інформаційних передумов. Планування майбутньої діяльності здійснюють на основі певної інформації, а плани, у яких відображено цілі діяльності підприємства та шляхи їх досягнення, у свою чергу, є інформаційним підґрунтям для здійснення виробничо-господарської діяльності. Тому якість інформаційного забезпечення має вагомий вплив на виробничо-господарські та фінансово-економічні процеси, що відбуваються на підприємстві, в усіх структурних підрозділах та під час взаємодії із іншими суб'єктами ринкових відносин.

При плануванні діяльності підприємства важливо володіти необхідною інформацією, яка відповідає певним вимогам. Інформація – це особливий вид знання, що представляє корисність для кінцевого споживача [5]. Оскільки планування є функцією управління, то інформацію, яку при цьому використовують, вважають управлінською. Управлінська інформація – це знання, яке представляє корисність для осіб, що приймають рішення, і є важливим стратегічним ресурсом [5]. До інформації належать усі види відомостей, повідомлень (усні, письмові, графічні тощо) і знань, потрібних для реалізації функцій управління [6, с. 66].

У процесі планування діяльності підприємства потрібно отримувати інформацію у визначеному обсязі, відповідної якості та корисності. Оцінювання інформації здійснюють за такими характеристиками як час, зміст та форма [6, с. 64].

Якість інформації стосовно часового виміру визначають на основі таких властивостей:

- оперативність – своєчасне і швидке отримання інформації відповідно до потреб планування;
- перманентність – постійне оновлення інформації згідно з поточними змінами;
- періодичність – отримання об'єктивної інформації про досягнення певних показників, тактичних і стратегічних цілей розвитку підприємства.

Змістовий вимір якості інформації здійснюють відповідно до наявності таких властивостей:

- точність – достовірність і правдивість інформації, а також відсутність помилок при зборі, обробці чи передачі інформації;
- актуальність – інформація повинна бути узгоджена із цілями, для яких підготовлена, та відповідати потребам користувачів;
- повнота – системний підхід до отримання необхідної інформації;
- стислість – відбір лише потрібної інформації, чітке її структурування та відкидання зайвого.

Формальний вимір якості інформації передбачає відповідність таким характеристикам:

- чіткість – забезпечення конкретності та зрозумілості інформації для користувачів;
- детальність – інформація повинна всебічно охоплювати усі аспекти проблеми чи потреби, для вирішення яких її готують;
- показовість – наочне представлення інформації для зручності використання, її формалізованість.

У процесі планування використовують інформацію, яка стосується виробничо-господарської діяльності підприємства, а також зовнішнього середовища, в якому воно функціонує. Тому інформаційне забезпечення системи планування повинно охоплювати дані про стан середовища діяльності підприємства. Нестабільність умов ведення бізнесу та зміни, які постійно виникають у зовнішньому і внутрішньому середовищах, потребують своєчасного отримання актуальної інформації та врахування її при плануванні діяльності підприємства.

Інформація про стан середовища діяльності підприємства для потреб планування повинна охоплювати ретроспективні та оперативні дані. Ретроспективну інформацію накопичують за попередні кілька років чи більш довгострокові періоди. Зазвичай її використовують періодично при дослідженні зміни різних показників, визначенні характерних тенденцій розвитку підприємства та впливу факторів зовнішнього середовища, прийнятті стратегічно важливих рішень і стратегічному плануванні, а також виникненні непередбачуваних ситуацій з метою порівняння із минулим досвідом і альтернативами вирішення подібних проблем. Оперативна інформація пов'язана із систематичною виробничо-господарською діяльністю підприємства. Її отримують регулярно після виконання конкретних завдань, а застосовують для планування та досягнення короткострокових цілей. Проте оперативна інформація може стосуватися непередбачуваних ситуацій, які виникають у результаті появи непланованих

надзвичайних подій, і вимагати від управлінського й планового персоналу своєчасної та швидкої реакції на такі зміни.

Процес збирання, обробки і передачі інформації для потреб планування контролює керівництво підприємства, але безпосередньо цією діяльністю займається плановий персонал. Для реалізації таких процесів використовують інформаційні потоки, які є сукупністю циркулюючих на підприємстві відомостей, необхідних для підготовки, прийняття та контролю реалізації управлінського рішення. Такі відомості можуть існувати у вигляді усних повідомлень і паперових або електронних документів, які на практиці сформовані у систему усного інформування (у формі доповідей, засідань, нарад, бесід з підлеглими, консультантами тощо), систему паперового документообігу та комп'ютеризовану (автоматизовану) інформаційну систему відповідно [7, с. 39]. Для організації таких потоків на підприємстві застосовують спеціальні технології. При запровадженні комп'ютерної та телекомунікаційної технологій важливе значення має наявність на підприємстві належного технічного та програмного забезпечення. Проте у процесі усного інформування у вигляді доповідей, засідань, нарад, бесід з підлеглими чи консультантами, а також використання письмових технологій провідна роль належить людському фактору.

Важливе значення для функціонування та розвитку підприємства має забезпеченість підприємства потрібними працівниками. Досягнення належного рівня якості планування поточної та перспективної діяльності підприємства, виконання затверджених планів, здійснення контролю за процесом реалізації планів і отриманими результатами неможливе без створення відповідних кадрових передумов.

Загалом кадри – це основний склад працівників якої-небудь організації, підприємства, установи тощо [8, с. 69]. Кваліфікація працівників, їх бажання і здатність навчатися, дисциплінованість і мотивація значною мірою впливають на результати діяльності підприємства загалом і системи планування зокрема. При належному забезпеченні кадрами підприємство ефективно функціонуватиме, а система планування його діяльності буде мати змогу розробляти плани, які сприятимуть сталому розвитку.

Кадрове забезпечення – це діяльність підприємства, спрямована на ефективне використання персоналу для досягнення цілей як підприємства загалом, так і індивідуально кожного працівника [9, с. 52]. Кадрове забезпечення – комплекс дій, спрямованих на пошук, оцінювання і встановлення заздалегідь передбачених стосунків з робочою силою як в самій компанії для подальшого просування кар'єрною драбиною, так і поза її межами для нового найму тимчасових або постійних робітників [9, с. 49].

Метою кадрового забезпечення підприємства є:

- своєчасне залучення до виробничо-господарської діяльності достатньої кількості працівників необхідної кваліфікації, спроможних виконувати посадові обов'язки згідно з вимогами роботодавців;
- створення умов праці із дотриманням прав і обов'язків працівників відповідно до чинного трудового законодавства;
- забезпечення ефективної діяльності колективу працівників підприємства.

Якість кадрового забезпечення значною мірою залежить від впливу низки факторів, які діють у зовнішньому і внутрішньому середовищі підприємства. Зокрема найбільш вагомими факторами зовнішнього середовища є чинне трудове законодавство, галузеві особливості та державне регулювання соціально-трудова відносин підприємств певної галузі, стан ринку праці та економіки країни, ментальність та культурні традиції. До факторів внутрішнього середовища, що значною мірою впливають на особливості кадрового забезпечення підприємства, належать місія та цілі цього підприємства, обрані стратегії розвитку, територіальне розташування, використовувані потужності та технології, умови праці, структура персоналу, політика оплати праці, система мотивації працівників, корпоративна культура, імідж і репутація підприємства.

Загалом кадрове забезпечення підприємства передбачає:

- планування потреби в кадрах, тобто розрахунок планової потреби в кадрах на основі дослідження та визначення руху кадрів на підприємстві;
- підбір кадрів, що передбачає проведення професійного набору кадрів і створення кадрового резерву відповідно до розрахованої потреби в кадрах;
- оцінювання кадрів, яке виконують шляхом проведення атестації кадрів, оцінювання працівників підприємства, їхнього потенціалу, а також індивідуального внеску кожного працівника;
- розвиток кадрів, що передбачає навчання персоналу, зокрема здійснення професійної підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів.

У процесі забезпечення кадрами необхідно враховувати потреби та поточний стан підприємства, який залежить від особливостей виробничо-господарської діяльності, техніко-економічних та фінансових показників, а також стратегічних цілей. Кадрове забезпечення підприємства слід здійснювати на основі визначених вимог до підбору, наймання, збереження і розвитку персоналу, вимог чинного законодавства та умов розвитку ринку праці.

Для належного функціонування системи планування діяльності підприємства під час підбору кадрів для роботи у планових відділах та інших структурних підрозділах підприємства, що пов'язані із плануванням, необхідно значну увагу приділяти виявленню у певних працівників здібностей і навичок аналітичної та планово-економічної роботи.

В сучасних динамічних умовах розвитку важливо надавати можливості для підвищення кваліфікації, підготовки чи перепідготовки працівників підприємства відповідно до вимог мінливого зовнішнього середовища. У діяльності сучасних підприємств зазвичай заходи щодо забезпечення професійного розвитку і перепідготовки працівників є обумовлені впливом інформаційно-технологічних змін чи змін у законодавстві. Проте важливо, щоб зміст і характер підвищення кваліфікації та перепідготовки працівників сучасних підприємств залежав не від змін, які відбуваються чи уже відбулися у професійній діяльності, а повинен бути зорієнтованим на отримання знань і освоєння перспективних технологій, які будуть актуальними для майбутнього розвитку.

Висновки з проведеного дослідження. Організаційні, інформаційні та кадрові передумови впровадження системи планування діяльності підприємства є тісно взаємопов'язаними. Організаційна передумова, представлена у вигляді організаційної структури підприємства, перш за все, залежить від особливостей виробничо-господарської діяльності цього підприємства, але вагома роль у забезпеченні ефективного її функціонування належить управлінському персоналу, який, водночас, є складовою кадровою передумови. Інформаційна передумова необхідна для надання плановому персоналу необхідної інформації у процесі планування, але якість інформаційного забезпечення значною мірою залежить не лише від технічних і програмних можливостей підприємства, а й від організації взаємодії різних структурних підрозділів щодо передачі та обміну інформацією, а також кваліфікації і відповідальності працівників, які залучені до цих процесів та володіють певними даними. Недоліки чи не доопрацювання в одній із цих передумов можуть призвести до зниження ефективності діяльності системи планування, і, як наслідок, усього підприємства. Тому постійні зміни, що відбуваються у середовищі підприємства, вимагають регулярного спостереження, об'єктивного аналізування та своєчасного вжиття відповідних заходів.

Бібліографічний список

1. Ачкасов А. Є., Охріменко В. М., Мількін І. В. Планування і контроль на підприємстві: навч. посіб. Харків: ХНУМГ, 2014. 277 с.
2. Планування і контроль на підприємстві: навч. посіб. / О. Ф. Михайленко, Н. М. Євдокимова, Ю. М. Лозовик та ін.; за заг. ред. О. Ф. Михайленко. Київ: КНЕУ, 2014. 459 с.
3. Тарасюк Г. М., Шваб Л. І. Планування діяльності підприємства: навч. посіб. Київ: Каравела, 2011. 352 с.
4. Костецька Н. І. Організація системи планування діяльності підприємства. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2018. Т. 23. Вип. 7(72). С. 121–126.
5. Олійниченко О. М. Управлінська інформація в системі планування та оцінки діяльності підприємства. URL: http://www.vuzlib.com.ua/articles/book/15243-Upravl%D1%96nska_%D1%96nforma%D1%81%D1%96ja_v_/1.html (дата звернення: 18.02.2019).
6. Теорія прийняття рішень: підручник / М. П. Бутко, І. М. Бутко, В. П. Мащенко та ін.; за заг. ред. Бутка М. П. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 360 с.
7. Олійниченко О. М. Інформаційне забезпечення як важлива складова процесу підготовки, прийняття та контролю реалізації управлінського рішення на підприємстві. *Економіка харчової промисловості*. 2010. № 3. С. 38–42.
8. Словник української мови: в 11 томах / Білодід І.К., Бурячок А.А. та ін. Київ: Наукова думка, 1973. Т. 4. 840 с.
9. Долга Г. В. Кадрове забезпечення якості системи управління підприємством. *Приазовський економічний вісник*. 2018. Випуск 3(08). С. 48–53.

References

1. Achkasov, A.Ye., Okhrimenko, V.M. and Milkin, I.V. (2014), *Planuvannia i kontrol na pidprijemstvi* [Planning and control at an enterprise], tutorial, KhNUMH, Kharkiv, Ukraine, 277 p.
2. Mykhailenko, O.F., Yevdokymova, N.M., Lozovyk, Yu.M. et al. (2014), *Planuvannia i kontrol na pidprijemstvi* [Planning and control at an enterprise], tutorial, KNEU, Kyiv, Ukraine, 459 p.
3. Tarasiuk, H.M. and Shvab, L.I. (2011), *Planuvannia diialnosti pidprijemstva* [Planning an enterprise activity], tutorial, Karavela, Kyiv, Ukraine, 352 p.
4. Kostetska, N.I. (2018), "The system of enterprise activity planning", *Odesa national university herald. Economy*, volume 23, issue 7(72), pp. 121–126.

5. Oliinychenko, O.M. "Information for management in the system of planning and appraisal a system activity of the enterprises", available at: http://www.vuzlib.com.ua/articles/book/15243-Upravl%D1%96nska_%D1%96nforma%D1%81%D1%96ja_v_1.html (access date February 18, 2019).

6. Butko, M.P., Butko, I.M., Mashchenko, V.P. et al. (2015), *Teoriia pryiniattia rishen* [Decision-making theory], textbook, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 360 p.

7. Oliinychenko, O.M. (2010), "Information provision as an important component of the process of preparing, adopting and controlling the implementation of management decision at an enterprise", *Food industry economics*, no. 3, pp. 38–42.

8. Bilodid, I.K., Buriachok, A.A. et al. (1973), *Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh* [Ukrainian Dictionary, 11 volumes], volume 4, Naukova dumka, Kyiv, Ukraine, 840 p.

9. Dolha, H.V. (2018), "Staffing of the quality of enterprise management system", *Priazovskyi ekonomichnyi visnyk*, issue 3(08), pp. 48–53.

Костецька Н.І. ПЕРЕДУМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Дослідження організаційних, інформаційних та кадрових передумов, необхідних для формування ефективної системи планування діяльності підприємства в сучасних умовах.

Методика дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження є наукові праці вчених з питань планування діяльності підприємства. У статті використано такі загальнонаукові методи дослідження: порівняння та теоретичного узагальнення – для дослідження організаційних, інформаційних та кадрових передумов, графічний – для наочного ілюстрування взаємодії визначених передумов та їхнього значення для організації системи планування діяльності підприємства, абстрактно-логічний – для визначення взаємозв'язку між передумовами впровадження системи планування.

Результати. Визначено необхідність впровадження системи планування діяльності підприємства для забезпечення належного рівня планування. Розглянуто сутність, особливості та значення організаційних, інформаційних і кадрових передумов для формування системи планування. Встановлено наявність взаємозв'язку та взаємозалежності між цими передумовами у процесі функціонування системи планування. Охарактеризовано вплив організаційного, інформаційного і кадрового забезпечення на кінцеві результати діяльності підприємства.

Наукова новизна. Обґрунтовано необхідність створення належних організаційних, інформаційних і кадрових передумов для впровадження та забезпечення ефективного функціонування системи планування діяльності підприємства.

Практична значущість. Отримані результати дослідження спрямовані на підвищення ефективності функціонування системи планування за рахунок створення належних організаційних, інформаційних і кадрових передумов та можуть бути використані при впровадженні системи планування діяльності підприємства в сучасних умовах господарювання.

Ключові слова: планування, система планування діяльності підприємства, організаційні передумови, інформаційні передумови, кадрові передумови, організаційна структура, інформаційне забезпечення, кадрове забезпечення.

Kostetska N.I. PREREQUISITES FOR IMPLEMENTING THE SYSTEM OF ENTERPRISE ACTIVITY PLANNING

Purpose. The purpose of the article is to study organizational, information and personnel prerequisites for forming effective system of enterprise activity planning in modern conditions.

Methodology of research. Scientific works of scholars on planning an enterprise activity are the theoretical and methodological bases of the research. The article uses general scientific methods of research such as comparison and theoretical generalization methods to study organizational, information and personnel prerequisites, a graphic method to illustrate the interaction of certain prerequisites and their significance for organizing the system of enterprise activity planning, abstract and logical methods to determine the interconnection between prerequisites for implementing the planning system.

Findings. The article determines the necessity of implementing the system of enterprise activity planning for proper level of planning. It considers the fundamentals, peculiarities, significance of organizational, information, and personnel prerequisites for forming the planning system. The study establishes the existence of interconnection and interdependence between these prerequisites in the functioning of planning system. It describes the influence of organizational, information and personnel prerequisites on the results of the enterprise activity.

Originality. The study substantiates the necessity of creating proper organizational, information and personnel prerequisites for implementing and ensuring effective functioning system of enterprise activity planning.

Practical value. The results of the research aim to increase the efficiency of the planning system through the establishing appropriate organizational, information and personnel prerequisites and can be used for implementing the system of enterprise activity planning in the current economic conditions.

Key words: planning, system of enterprise activity planning, organizational prerequisites, information prerequisites, personnel prerequisites, organizational structure, information provision, staffing.

Костецкая Н.И. ПРЕДПОСЫЛКИ ВНЕДРЕНИЯ СИСТЕМЫ ПЛАНИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель. Исследование организационных, информационных и кадровых предпосылок, необходимых для формирования эффективной системы планирования деятельности предприятия в современных условиях.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются научные труды ученых по вопросам планирования деятельности предприятия. В статье использованы такие общенаучные

методи дослідження: порівняння і теоретичного узагальнення – для дослідження організаційних, інформаційних і кадрових передумов, графічний – для наочного ілюстрування взаємодії визначених передумов і їх значення для організації системи планування діяльності підприємства, абстрактно-логічний – для визначення взаємозв'язку між передумовами впровадження системи планування.

Результати. Визначено необхідність впровадження системи планування діяльності підприємства для забезпечення належного рівня планування. Розглянуто сутність, особливості і значення організаційних, інформаційних і кадрових передумов для формування системи планування. Встановлено наявність взаємозв'язку і взаємозалежності між цими передумовами в процесі функціонування системи планування. Охарактеризовано вплив організаційного, інформаційного і кадрового забезпечення на кінцеві результати діяльності підприємства.

Наукова новизна. Обґрунтовано необхідність створення належних організаційних, інформаційних і кадрових передумов для впровадження і забезпечення ефективного функціонування системи планування діяльності підприємства.

Практична значимість. Отримані результати дослідження направлені на підвищення ефективності функціонування системи планування за рахунок створення належних організаційних, інформаційних і кадрових передумов і можуть бути використані при впровадженні системи планування діяльності підприємства в сучасних умовах господарювання.

Ключові слова: планування, система планування діяльності підприємства, організаційні передумови, інформаційні передумови, кадрові передумови, організаційна структура, інформаційне забезпечення, кадрове забезпечення.

УДК 004.738.5:65.012.8

JEL Classification: L86, M21, M31

*Орлик О.В.,
канд. екон. наук, доц.,
доц. кафедри економічної кібернетики
та інформаційних технологій,
Одеський національний економічний університет*

ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ МАРКЕТИНГУ

Постановка проблеми. Проблеми забезпечення економічної безпеки підприємств отримали останнім часом надзвичайну актуальність, що пов'язано із зростанням нестабільності зовнішнього середовища та підвищенням конкуренції. В цих умовах роль економічної безпеки для підприємства важлива, в першу чергу тому, що її забезпечення виступає важливим чинником підвищення його конкурентоспроможності, а активно задіяний потенціал підприємства є визначальним стабілізуючим фактором антикризового розвитку, гарантом економічного зростання і підтримки економічної незалежності.

Актуальність дослідження питань забезпечення економічної безпеки підприємств на основі застосування сучасних інтернет-технологій маркетингу обумовлена тим, що завдяки їм, підприємства отримують можливість інтерактивно й результативно взаємодіяти зі споживачами та іншими учасниками ринку, адаптувати товари і послуги до потреб споживачів, більш повно задовольняти їх запити щодо консультування та інших форм обслуговування тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці забезпечення економічної безпеки підприємств на основі використання маркетингових механізмів та інструментів присвячено наукові праці таких вчених, як: А. В. Череп, О. О. Бондар [1], С. М. Ганус [2], О. М. Фроленко [3], Н. Є. Селюченко, В. М. Климаш [4], А. В. Ларка, І. Є. Хаустова [5], Н. Я. Юрків, С. В. Васильчук, Н. М. Стручок [6] та ін. В роботах цих науковців висвітлюються питання застосування традиційних та нових засобів і інструментів маркетингу для підвищення ефективності економічної безпеки.

Незважаючи на велику кількість наукових публікацій в рамках тематики економічної безпеки, питання використання сучасних інтернет-інструментів маркетингу в системі забезпечення економічної безпеки підприємств залишаються недостатньо вивченими та проаналізованими. Мова йде про

сучасні інформаційні і комунікаційні технології, що відіграють важливу роль у забезпеченні економічної безпеки підприємств, їх високої економічної результативності та конкурентоспроможності на основі широкого використання можливостей глобальної комп'ютерної мережі Інтернет. Усе це свідчить про актуальність вибору напрямку дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні особливостей і основних напрямків застосування інформаційно-комунікаційних технологій у віртуальному середовищі Інтернет, визначенні сукупності сучасних інтернет-технологій маркетингу для підвищення економічної безпеки підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на досить очевидний для вітчизняної практики зв'язок питань економічної безпеки та розвитку ринку, маркетинговий інструментарій забезпечення економічної безпеки у науковій літературі практично не розглядається. Зважаючи на це, питання забезпечення економічної безпеки повинні вирішуватися не тільки на макrorівні, але й на рівні окремих підприємств, що знаходяться в ринковому середовищі і орієнтуються в ньому за допомогою маркетингу.

За даними Держкомстату України [7] за період 2010–2018 рр. частка збиткових підприємств поступово знижується, при цьому максимальна – 41,0% спостерігалася у 2010 р., а мінімальна – 26,3% у 2015 р. Також протягом цього періоду спостерігалися коливання фінансових результатів підприємств країни. Якщо протягом 2010–2014 рр. підприємствами країни в цілому отримувались позитивні фінансові результати, то у 2014 р. та 2015 р. ситуація погіршилась – було отримано негативні фінансові результати у розмірі 564,4 та 348,5 млрд грн відповідно. Дані за останні три роки свідчать, що ситуація знову покращилась, позитивні фінансові результати підприємств країни склали у 2016 р. – 69,9 млрд грн, у 2017 р. – 237,0 млрд грн, у 2018 р. (дані за січень-вересень) – 208, 2 млрд грн. Це свідчить про необхідність застосування дієвих механізмів забезпечення економічної безпеки підприємств.

Економічну безпеку підприємства можна визначити як стан підприємства, який характеризується ефективним використанням його ресурсів, захищеністю економічної системи підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз, здатністю забезпечувати сталий і ефективний розвиток підприємства в умовах конкуренції та підприємницького ризику [8, с. 107].

В сучасних умовах господарювання актуальність питань забезпечення економічної безпеки на підприємствах обумовлена: посиленням конкурентної боротьби; нестабільністю економічних процесів; катастрофічним станом виробничого обладнання; застосуванням морально застарілих та енергоємних технологій; низьким рівнем виконання договірних зобов'язань суб'єктів господарської діяльності тощо.

Система економічної безпеки повинна включати певні види забезпечення, для реалізації цільових завдань [3, с. 208]: економічне забезпечення (використання різних форм досліджень та аналізу діяльності підприємства); управлінське забезпечення (нормативні документи, що визначають статус підприємства, інструкції, посади, вимоги, які є обов'язковими для поточної діяльності); організаційне забезпечення (реалізація захисних методів, що здійснюються певними структурами (охорона)); технічне забезпечення (регулярне проведення технічних оглядів і регламенту устаткування, постійна підтримка технічних засобів в справному стані та ін.); інформаційне забезпечення (захист комп'ютерних мереж, обмеження доступу до службової і комерційної інформації); нормативне забезпечення (норми і закони країни, що забезпечують діяльність підприємства з позицій вимог безпеки).

У забезпеченні ефективності використання ресурсів та відповідності діяльності підприємства потребам ринку вирішальну роль відіграє маркетинг. Саме служба маркетингу: надає інформацію про потреби покупців; оцінює конкуруючі вироби за різними параметрами; готує обґрунтовані рішення щодо випуску продукції (яку доцільно зняти з виробництва, яку модифікувати, яку включити у номенклатуру продукції, що випускається); прогнозує можливі обсяги збуту продукції, ціну реалізації; розробляє рекомендації щодо передпродажного та після продажного сервісного обслуговування тощо.

Враховуючи це, перелік видів забезпечення системи економічної безпеки підприємства можна вважати неповним без маркетингового забезпечення, яке як зазначається у [9], представляє собою сукупність всіх видів ресурсів (як матеріальних, так і нематеріальних), які комплексно забезпечують підтримку адекватності системи та процесу маркетингу.

Роль маркетингового забезпечення в системі економічної безпеки підприємства визначають такі положення. Маркетингова діяльність [6, с. 177]: є основою забезпечення ухвалення управлінських рішень; сприяє вдосконаленню діяльності підприємства загалом; передбачає й ініціює пошук і впровадження інновацій у всі сфери діяльності підприємства; сприяє координації взаємодії між підрозділами підприємства; забезпечує взаємодію підприємства із зовнішнім середовищем; забезпечує збереження і збільшення частки підприємства на ринку; спрямована на зростання прибутковості діяльності всього підприємства; спрямована на задоволення потреб як споживачів товарів підприємства і його клієнтів, так і самого підприємства.

Використання системи сучасних маркетингових інструментів дозволяє підприємству не тільки успішно функціонувати в мінливих умовах ринку, але і вчасно вживати оперативні коригувальні заходи з метою недопущення небезпечної ситуації або заходи для зниження наслідків можливого ризику,

пов'язаного з цією ситуацією. Ця проблема постає набагато гостріше для підприємств, які перебувають у кризовому стані, оскільки недостатньо обґрунтовані маркетингові рішення можуть не лише поглибити кризи, але й сформувати умови, де єдиним варіантом залишається ліквідація підприємства.

Одним з ключових трендів роботи зі споживачем є все більша орієнтація комунікаційної активності підприємств на віртуальне середовище – мережу Інтернет. Інтернет-технології стали очевидною рушійною силою розвитку бізнесу з позицій підвищення конкурентоспроможності та ефективності діяльності підприємств, передусім, завдяки новим можливостям розгортання маркетингових комунікацій.

Із розвитком сучасних інформаційних технологій очевидним стає зв'язок маркетингової діяльності підприємства з проблемами економічної безпеки.

Маркетингові інструменти прямо чи опосередковано впливають на всі напрями діяльності підприємства. Сьогодні підприємства активно використовують комплекс інструментів та технологій маркетингу як засіб конкурентної боротьби, стабільності та стійкої позиції на національних і світових ринках. Більшість інструментів традиційного маркетингу набуває свого розвитку в Інтернеті, який суттєво змінив характеристики суб'єктів економічної діяльності та механізми їх взаємодії. А отже, вони є життєво необхідними джерелами існування економічної системи підприємства.

Визначимо особливості застосування інформаційно-комунікаційних технологій у віртуальному середовищі Інтернет:

- віртуальне середовище надає користувачам якісно новий рівень контролю і вибору інформаційних потоків;

- як нове комунікаційне середовище, Інтернет значно перевершує традиційні канали комунікацій за можливістю взаємодії з цільовими аудиторіями;

- у порівнянні з іншими каналами комунікацій, інформаційне поле в мережі Інтернет характеризується більшою доступністю, високою частотою і оперативністю оновлення, відсутністю обмежень за обсягом, високою насиченістю медіа-контентом;

- комунікаційна активність в Інтернет дозволяє посилити ступінь інтерактивності маркетингових послань підприємства у порівнянні з традиційними, «офлайн» інструментами комунікацій, за рахунок швидкості реакції і можливості надання цільовим аудиторіям великих обсягів інформації;

- у віртуальному середовищі присутня комунікативна модель «багато –багатьом», відповідно до якої кожен користувач отримує можливість комунікувати з іншими користувачами, отримуючи зворотній зв'язок;

- для Інтернету характерна активна роль користувачів, пов'язана з можливістю пошуку інформації за допомогою різних пошукових ресурсів та інструментів;

- віртуальне середовище характеризується гіпертекстовим характером взаємодії, можливістю самостійного визначення користувачем способу освоєння, а також створенням і коригуванням матеріалів з урахуванням особистих здібностей, життєвого досвіду, інтересів, знань і кваліфікації.

На основі даних Держкомстату України [7] нами виділено основні напрямки використання інформаційно-комунікаційних технологій вітчизняними підприємствами (табл. 1).

Таблиця 1

Напрямки використання інформаційно-комунікаційних технологій підприємствами у 2017 р.

Показники	Значення
1	2
<i>Напрями використання мережі Інтернет</i>	
Кількість підприємств, які мали доступ до мережі Інтернет, од.	39582
з них використовували мережу Інтернет для (у %):	
- здійснення банківських операцій	96,6
- надсилання чи отримання повідомлень електронною поштою	98,4
- отримання інформації про товари та послуги	87,6
- отримання інформації від органів державної влади	79,8
- здійснення різноманітних операцій з органами державної влади (за винятком отримання інформації)	50,9
- користування миттєвим обміном повідомленнями та електронною дошкою оголошень	47,3
- здійснення телефонних дзвінків за допомогою Інтернет/VoIP-зв'язку або відео-конференцій	30,4

продовження табл. 1

1	2
<i>Можливості веб-сайту при використанні мережі Інтернет</i>	
Кількість підприємств, що мали веб-сайт у мережі Інтернет, од.	16240
з них підприємства, у яких веб-сайт забезпечував (у %):	
- обслуговування клієнтів	45,8
- посилення на веб-сайт підприємства в соціальних медіа	42,2
- оголошення про відкриті вакансії або подання заяви на заміщення вакантних посад у режимі он-лайн	28,2
- можливість відвідувачів формувати замовлення товарів та послуг у режимі он-лайн	27,4
- персоналізоване інформаційне наповнення веб-сайту для постійних або повторних клієнтів	24,7
- спостереження за статусом розміщених замовлень	24,6
- постачання продукції та послуг у режимі он-лайн	17,1
- навчання персоналу	9,8
<i>Використання соціальних медіа на підприємствах</i>	
Частка підприємств, які використовували такі соціальні медіа (у %):	
- соціальні мережі	44,3
- веб-сайти з мультимедійним вмістом	22,3
- засоби обміну знаннями	21,2
- блоги чи мікроблоги підприємства	12,2
<i>Мета використання соціальних медіа на підприємствах</i>	
Частка підприємств, які використовували соціальні медіа для (у %):	
- представлення підприємства або рекламування його роботи (товарів, послуг)	25,0
- співпраці з діловими партнерами або іншими організаціями	19,4
- отримування відгуків клієнтів або надання відповідей на їх запитання	18,2
- наймання працівників	13,6
- обміну поглядами, думками або знаннями усередині підприємства	12,2
- залучення клієнтів у розвиток або інновацію товарів та послуг	11,6
<i>Електронна торгівля через комп'ютерні мережі</i>	
Кількість підприємств, що отримували замовлення через комп'ютерні мережі на продаж товарів або послуг (за винятком замовлень, отриманих електронною поштою), усього, од.	2596
- у % до кількості підприємств, що використовували комп'ютери	6,4
Кількість підприємств, що здійснювали закупівлі через комп'ютерні мережі товарів або послуг (за винятком замовлень, отриманих електронною поштою), усього, од.	8168
- у % до кількості підприємств, що використовували комп'ютери	20,3

Джерело: складено автором на основі [7]

Як правило, більша частина підприємств при побудові комунікаційної політики обмежені в коштах. Однак той факт, що велика кількість підприємств має доступ до мережі Інтернет (39,6 тисяч у 2017 р.) – полегшує ситуацію при мінімальному бюджеті. Вітчизняні підприємства вже освоїли основний інструментарій маркетингу, будують свої виробничі і збутові плани з урахуванням потреб ринку і запитів клієнтів, залучаючи в цей процес інформаційно-комунікаційні технології, як свідчать дані табл. 1.

На основі проведених досліджень нами визначена сукупність сучасних маркетингових інтернет-технологій, що сприятимуть підвищенню та підтриманню на належному рівні економічної безпеки підприємств (табл. 2).

Зазначений інструментарій за спектром дії та рівнем інтерактивності постійно удосконалюється й розвивається. Його доцільно використовувати при просуванні в Інтернеті як самих підприємств, так і їх товарів та послуг, а також при виході підприємств на нові ринки чи просуванні нової групи товарів.

Перерозподіл рекламних бюджетів на користь Інтернету зумовлюється [12, с. 9]: скороченням рекламних бюджетів рекламодавців; порівняно низькою вартістю одного контакту зі споживачами; оптимізацією бюджетів за рахунок зміни традиційних медіа-каналів; високою соціальною активністю

інтернет-користувачів; зростанням точності таргетингу за цільовою аудиторією; прозорістю результатів цих комунікацій та можливостями їх точної оцінки.

Таблиця 2

Інтернет-технології маркетингу для підвищення економічної безпеки

Інтернет-технології	Особливості та переваги застосування
1	2
Створення власного веб-сайту	<ul style="list-style-type: none"> – використання сайту пов'язано з наданням основних та додаткових відомостей про підприємство, з необхідністю постійної підтримки користувачів; – сайт може служити торговим майданчиком або посередником при реалізації продукції; – дає можливість реалізації всіх інструментів маркетингових комунікацій; – за допомогою нього можна покращити економічні показники, наприклад, збільшити кількість продажів, удосконалити пошук цільової аудиторії, тобто потенційних покупців та ін.
Просування сайту у пошукових системах	<ul style="list-style-type: none"> – здійснення комплексу дій, пов'язаних з розміщенням даних про підприємство або продукт в пошукових системах (Google і т.д.) і підвищенням позицій комерційного сайту в результатах видачі пошукових систем за певними запитами користувачів; – сприяє залученню на сайт цільових відвідувачів, які зацікавлені в придбанні товарів і послуг підприємства, і подальшому збільшенню доходів підприємства при порівняно невисокій вартості послуг просування сайту.
Використання контекстної реклами	<ul style="list-style-type: none"> – розміщення реклами на сайдбарах, придбання реклами в Google Ads (раніше відомий як AdWords), розміщення реклами на власному сайті.
Використання популярного відеохостингу YouTube	<ul style="list-style-type: none"> – знімання і розміщення якісного відео про власне підприємство, його заходи, відео про користувачів товарів або послуг підприємства; – створення каналу з вирішення професійних питань тощо.
Розсилання рекламної інформації електронною поштою	<ul style="list-style-type: none"> – цілеспрямоване розсилання інформації лише зацікавленим споживачам, оскільки більшість Інтернет-користувачів вважають розсилку спамом.
Реєстрація та просування в соціальних мережах	<ul style="list-style-type: none"> – передбачає створення у соціальних мережах своєї тематичної групи та її подальше просування; – сприяє залученню нових учасників, підтримці інтересу до групи через розміщення контенту, запрошення до різних подій учасників мережі; – дає можливість інформувати учасників про події підприємства, проводити конкурси, опитування, створювати цікаві пости та ін.
Оптимізація сайту під соціальні мережі	<ul style="list-style-type: none"> – здійснення комплексу технічних заходів, спрямованих на залучення аудиторії із соціальних мереж на інтернет-ресурс; – передбачає трансформацію сайту з метою його оптимальної відповідності технічним механізмам, що використовуються у соціальних медіа та релевантності розташованого на ньому контенту для користувачів із різних соціальних мереж; – є найефективнішим методом просування сайту в Інтернеті, оскільки поєднує в собі такі інструменти, як пошукова оптимізація (SEO) та контекстна реклама.
Привернення уваги споживачів завдяки оригінальним фото	<ul style="list-style-type: none"> – реєстрація, наприклад, у Pinterest чи Instagram.
Онлайн-опитування на власних сайтах або у соцмережах	<ul style="list-style-type: none"> – дає можливість одержати правдиву інформацію про ставлення споживачів до підприємства або його товарів/послуг, якість обслуговування та ін.
Product placement в онлайн іграх	<ul style="list-style-type: none"> – передбачає інтеграцію рекламного продукту або бренду в ігровий процес; – прийом полягає в тому, що реквізит, яким користуються герої гри має реальний комерційний аналог; – зазвичай у грі демонструється продукт чи його логотип, або згадуються його хороші якості; – для підприємств найбільш підходящими є економічні онлайн ігри та бізнес-симулятори, де товари, послуги і бренди є основними елементами онлайн гри.
Використання підкастингу	<ul style="list-style-type: none"> – створення і поширення звукових або відеофайлів (підкастів) у стилі радіо- і телепередач в Інтернеті.
Використання крос-брендінгу (кобрендінгу)	<ul style="list-style-type: none"> – передбачає об'єднання у рекламному полі двох або більше брендів з метою підвищення продажів кожного з них, підвищення пізнаваності серед аудиторію іншого бренду та розширення власної аудиторії.
Використання реклами на віджетах	<ul style="list-style-type: none"> – віджет представляє собою контент-модуль, що заснований на веб-технологіях і вбудовується у веб-сторінку або у браузер; – віджет призначений виконувати певну функцію або функції; – розробляється з розрахунком на те, що блогери, власники сайтів, учасники соціальних мереж будуть вбудовувати віджет в свої сторінки, тим самим забезпечуючи його творця додатковою рекламою.

продовження табл. 2

1	2
Використання елементів афілійованого (партнерського) маркетингу	– застосування моделі, в якій підприємство виплачує компенсацію або винагороду стороннім фірмам за генерування трафіку, який веде до продуктів і послуг підприємства, за залучення нових клієнтів, реєстрацію користувачів або продажі, що відбулися завдяки цьому залученню.
Використання елементів вірусного маркетингу	– розповсюдження комунікаційного повідомлення в мережі Інтернет, при якому головними розповсюджувачами інформації стають безпосередні одержувачі інформації внаслідок власної зацікавленості вірусним повідомленням; – процес характеризується створенням і розміщенням в Інтернеті цікавого та привабливого контенту, який може приймати різноманітні форми (відео, фото, флеш, текст); – ефект досягається використанням у медіа вірусі яскравої, креативної, незвичайної ідеї або довірчого послання; – даний метод дає можливість впливу на цільову аудиторію, коли аудиторія сама, свідомо чи несвідомо, просуває бренд, товар або послугу підприємства; – ефективності даного методу сприяє розповсюдження контенту в соціальних мережах за допомогою таких функцій як «поділитися» (share) або «мені подобається» (like).
Використання елементів прихованого маркетингу	– застосування комплексу заходів, спрямованих на формування стійкого позитивного іміджу бренду, товару, послуги або підприємства серед всіх цільових аудиторій; – може застосовуватися як окремий метод просування, а також в комплексі з іншими інструментами реклами, PR, вірусного маркетингу.

Джерело: складено автором на основі [10, с. 22; 11]

Невід'ємною частиною сучасного комплексу маркетингових комунікацій стає цифровий маркетинг (Digital Marketing), інструменти якого покликані залучити всі можливі форми цифрових каналів для просування марки/бренду.

Основними інструментами цифрового маркетингу можна вважати [13, с. 50]: оптимізацію сайту в пошукових системах (Search Engine Optimization, SEO); пошуковий маркетинг (Search Engine Marketing, SEM); клієнто-орієнтовану стратегію розвитку підприємства в Інтернет (e-Customer Relationship Management, ECRM); контекстну рекламу; соціальний медіа-маркетинг (Social Media Marketing, SMM); технологію Big Data; торги в реальному часі (Real Time Bidding, RTB); вірусний маркетинг (Word of Mouth Marketing, WOM); створення іміджу підприємства в Інтернет (Public Relations, PR 2.0); маркетинг відеосистем (Video Search Marketing, VSM); партнерський маркетинг (Affiliate Marketing, AM); ретаргетинг.

Інструменти цифрового маркетингу дають змогу розширити діяльність підприємства з локального ринку на національний і міжнародний ринки. При цьому як великі підприємства, так і малі мають більш-менш однакові шанси в боротьбі за ринок. Важливим моментом є те, що, на відміну від традиційних маркетингових методів просування, цифровий маркетинг дає чітку статистичну картину ефективності маркетингової кампанії. Він завойовує все більшу популярність не тільки в бізнесу, а й у звичайних користувачів.

Інформаційно-комунікаційні технології в Інтернет продовжують розвиватися: з'являються нові способи доставки контенту споживачеві; зростає мобільна реклама; ЗМІ переходять в Інтернет, спираючись на доставку контенту через смартфони, планшети, ноутбуки, комп'ютери, smartTV; зростає популярність і вплив соціальних мереж та інтернет-спільнот, а це нові ринки і нові цільові аудиторії. Загалом тенденції у сфері інформаційно-комунікаційних технологій в найближчі роки будуть спрямовані на створення нових видів взаємодії з аудиторією.

Отже, в сучасних умовах склалися передумови для використання підприємствами різноманітних засобів та інтернет-інструментів маркетингу. Підприємства, які активно використовують нові комп'ютерні технології і мережу Інтернет, отримують значні переваги перед конкурентами.

Використання сучасних інтернет-технологій маркетингу надасть підприємствам можливість більш ефективно вести бізнес, знижувати витрати виробництва, отримувати конкурентні переваги, здійснювати ефективні маркетингові дослідження та проводити аналіз ринку, автоматизувати процеси купівлі-продажу та інформування клієнтів, відстежувати поведінку клієнтів і рівня послуг, що надаються, здійснювати вихід на нові ринки з товарами і послугами, підвищувати ефективність взаємодії з клієнтами, постачальниками, партнерами, співробітниками, поліпшити роботу служби підтримки за рахунок інтерактивності обробки запитів споживачів, що в підсумку сприятиме підвищенню рівня економічної безпеки підприємств.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, сьогодні Інтернет виступає якісно новим інформаційним простором для впливу на споживача, а його широкі можливості ставлять перед сучасними підприємствами складне завдання їх ефективного застосування в фінансово-господарській діяльності.

Для підвищення ефективності забезпечення економічної безпеки дуже важливо: вкладати кошти в нові цифрові канали спілкування з наявними й потенційними клієнтами; створювати нові типи відносин для відкриття нових можливостей; застосовувати відчутні бонуси для залучення прихильників; створювати автономні й мережеві спільноти для зміцнення підприємства, бренду. Ефективне поєднання різних засобів та інтернет-технологій маркетингу сприятиме успішному вирішенню завдань забезпечення економічної безпеки.

Для подальшого розвитку інтернет-технологій маркетингу і підвищення на їх основі економічної безпеки сучасних підприємств, необхідно: вдосконалити вітчизняне законодавство в сфері електронної комерції; створити на державному рівні умови для стимуляції та розвитку Digital-маркетингу; використовувати накопичений міжнародний досвід щодо поширення сучасних інструментів маркетингу; активно використовувати сучасні маркетингові інструменти в практиці вітчизняних підприємств та ін.

Виходячи з цього, подальші дослідження повинні бути спрямовані на розроблення рекомендацій щодо застосування сучасних цифрових технологій в системі забезпечення економічної безпеки підприємств.

Бібліографічний список

1. Череп А.В., Бондар О.О. Маркетингові комунікації в системі забезпечення економічної безпеки підприємств машинобудування. *Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки*. 2015. № 4(28). С. 130-136.
2. Ганус С.М. Маркетинг как инструмент обеспечения экономической безопасности рыночной деятельности. *Экономические науки*. 2009. № 2(51). С. 132-137.
3. Фроленко О.М. Маркетинговий механізм формування системи економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. Вип. 6. Ч. 3. С. 206-208.
4. Селюченко Н.Є., Климаш В.М. Маркетинг у системі формування економічної безпеки підприємства. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/16972/1/234-Selyuchenko-384.pdf> (дата звернення: 30.03.2019).
5. Ларка А.В., Хаустова І.Є. Стратегічний маркетинг у системі організації економічної безпеки підприємства. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2014. Вип. 2(29). С. 91-101.
6. Юрків Н.Я., Васильчак С.В., Стручок Н.М. Взаємозв'язок структурних елементів економічної безпеки підприємства з урахуванням комплексу маркетингу. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Вип. 24.9. С. 175-179.
7. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 30.03.2019).
8. Орлик О.В. Концептуальні підходи щодо визначення поняття «економічна безпека підприємства». *Сталий розвиток економіки: міжнар. наук.-вироб. журн.* 2017. № 2. С. 105-110.
9. Татаренко В.Н., Будрин А.Г. Маркетинговое обеспечение предприятия. *Проблемы современной экономики*. 2012. № 1(41). URL: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3949> (дата звернення: 30.03.2019).
10. Ілляшенко С.М., Іванова Т.Є. Інструменти та методи просування продукції в Internet: аналітичний огляд. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2015. № 3. С. 20-32.
11. Мозгова Г.В. Інструменти інтернет-маркетингу та їх переваги для сучасних українських підприємств. *Ефективна економіка*. 2013. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2429> (дата звернення: 30.03.2019).
12. Смолянук О.В. Маркетингові комунікації в Інтернеті : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04. Київ, 2015. 19 с.
13. Гуменна О.В. Сучасні інструменти цифрового маркетингу в системі інтегрованих маркетингових комунікацій. *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки*. 2016. Т. 185. С. 48-53.

References

1. Cherep, A.V. and Bondar, O.O. (2015), "Marketing communications in the system of economic security engineering enterprises", *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no. 4(28), pp. 130-136.
2. Ganus, S.M. (2009), "Marketing as a tool to ensure economic security of market activity", *Ekonomicheskije nauki*, no. 2(51), pp. 132-137.
3. Frolenko, O.M. (2014), "Marketing mechanism of forming of system of economic security of enterprise", *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky*, Iss. 6, Part 3, pp. 206-208.

4. Seliuchenko, N.Ye. and Klymash, V.M. "Marketing in the system of formation of economic security of the enterprise", available at: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/16972/1/234-Selyuchenko-384.pdf> (access date March 30, 2019).
5. Larka, A.V. and Khaustova, I.Ye. (2014), "Strategic marketing in the system of economic security", *Problemy teorii ta metodologii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu*, Iss. 2(29), pp. 91-101.
6. Yurkiv, N.Ya., Vasylychak, S.V. and Struchok, N.M. (2014), "The relationship of structural elements of economic security enterprise in the view of the marketing mix", *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, Iss. 24.9, pp. 175-179.
7. *Ofitsiyniy veb-sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy* [Official website of the State Statistics Service of Ukraine], available at: <http://ukrstat.gov.ua> (access date March 30, 2019).
8. Orlyk, O.V. (2017), "Conceptual approaches to the definition of «economic security of an enterprise»", *Stalyi rozvytok ekonomiky: mizhn. nauk.-vyrobn. zhurnal*, no. 2, pp. 105-110.
9. Tatarenko, V.N. and Budrin, A.G. (2012), "Marketing providing of enterprise", *Problemy sovremennoy ekonomiki*, no. 1(41), available at: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3949> (access date March 30, 2019).
10. Iliashenko, S.M. and Ivanova, T.Ye. (2015), "Tools and techniques of promotion of products in Internet: analytical review", *Marketynh i menedzhment innovatsii*, no. 3, pp. 20-32.
11. Mozhova, H.V. (2013), "Tools of internet marketing and their advantages for modern Ukrainian enterprises", *Efektivna ekonomika*, no. 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2429> (access date March 30, 2019).
12. Smolianiuk, O.V. (2015), "Marketing communications in the Internet", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.04, Kyiv, Ukraine, 19 p.
13. Humenna, O.V. (2016), "Modern instruments of digital marketing in the system of integrated marketing communications", *Naukovi zapysky NaUKMA. Ekonomichni nauky*, Vol. 185, pp. 48-53.

Орлик О.В. ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ МАРКЕТИНГУ

Мета. Дослідження особливостей і основних напрямків застосування інформаційно-комунікаційних технологій у віртуальному середовищі Інтернет, визначення сукупності сучасних інтернет-технологій маркетингу для підвищення економічної безпеки підприємств.

Методика дослідження. В процесі дослідження використовувалися такі методи: аналітико-монографічний – при вивченні літературних джерел з теми дослідження; абстрактно-логічний – для теоретичного узагальнення та формування висновків; системного аналізу, абстрагування, логічних узагальнень – при дослідженні особливостей застосування інформаційно-комунікаційних технологій у Інтернеті, визначенні та аналізі сукупності сучасних інтернет-технологій маркетингу для підвищення економічної безпеки підприємств.

Результати. Досліджено особливості застосування інформаційно-комунікаційних технологій у віртуальному середовищі Інтернет та проведено аналіз основних напрямків їх використання вітчизняними підприємствами. Визначено сукупність сучасних маркетингових інтернет-технологій і переваг, які отримують підприємства за їх практичного використання для забезпечення належного рівня економічної безпеки. Надано рекомендації щодо підвищення ефективності забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств з орієнтацією на застосування маркетингових інтернет-технологій.

Наукова новизна. Набула подальшого вирішення проблема підвищення економічної безпеки підприємств на основі застосування маркетингових інтернет-технологій. У зв'язку з чим визначено та рекомендовано до практичного використання сукупність сучасних інтернет-технологій маркетингу для підвищення ефективності забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств.

Практична значущість. Визначена сукупність сучасних інтернет-технологій маркетингу може бути використана в практиці фінансово-господарської діяльності підприємств України для підвищення та підтримання на належному рівні їх економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, віртуальне середовище, інформаційно-комунікаційні технології, інтернет-технології, маркетингове забезпечення, маркетингові комунікації.

Orlyk O.V. ENHANCING ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES ON THE BASIS OF INTERNET-MARKETING TECHNOLOGIES

Purpose. The aim of the article is investigation of the features and main directions of application of information and communication technologies in the virtual environment of the Internet, determination of a set of modern Internet marketing technologies for increasing the economic safety of enterprises.

Methodology of research. The following methods are used in the process of research: analytical and monographic – in the study of literary sources on the topic of research; abstract and logical – for theoretical generalization and formation of conclusions; system analysis, abstraction, logical generalizations – in the study of the peculiarities of the use of information and communication Internet technologies, identification and analysis of a set of up-to-date Internet marketing technologies to increase the economic security of enterprises.

Findings. The peculiarities of the application of information and communication technologies in the virtual environment of the Internet and the analysis of the main directions of their use by domestic enterprises have been investigated. The set of modern Internet marketing technologies and the advantages received by enterprises for their practical use for ensuring the proper level of economic security are determined. Recommendations on improving the

efficiency of providing economic security of domestic enterprises with the focus on the use of Internet marketing technologies are given.

Originality. A further solution to the problem of increasing the economic security of enterprises is based on the application of marketing Internet technologies. In connection with this, a set of modern Internet marketing technologies has been identified and recommended for practical use in order to increase the efficiency of ensuring the economic security of domestic enterprises.

Practical value. The determined set of modern Internet marketing technologies can be used in the practice of financial and economic activity of enterprises of Ukraine to increase and maintain their economic security at an appropriate level.

Key words: enterprise economic security, virtual environment, information and communication technologies, Internet technologies, marketing support, marketing communications.

Орлик О.В. ПОВЫШЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ НА ОСНОВЕ ИНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГИЙ МАРКЕТИНГА

Цель. Исследование особенностей и основных направлений применения информационно-коммуникационных технологий в виртуальной среде Интернет, определение совокупности современных интернет-технологий маркетинга для повышения экономической безопасности предприятий.

Методика исследования. В процессе исследования использовались следующие методы: аналитико-монографический – при изучении литературных источников по теме исследования; абстрактно-логический – для теоретического обобщения и формирования выводов; системного анализа, абстрагирования, логических обобщений – при исследовании особенностей применения информационно-коммуникационных технологий в Интернете, определении и анализе совокупности современных интернет-технологий маркетинга для повышения экономической безопасности предприятий.

Результаты. Исследованы особенности применения информационно-коммуникационных технологий в виртуальной среде Интернет и проведен анализ основных направлений их использования отечественными предприятиями. Определена совокупность современных маркетинговых интернет-технологий и преимуществ, которые получают предприятия при их практическом использовании для обеспечения надлежащего уровня экономической безопасности. Даны рекомендации по повышению эффективности обеспечения экономической безопасности отечественных предприятий с ориентацией на применение маркетинговых интернет-технологий.

Научная новизна. Получила дальнейшее решение проблема повышения экономической безопасности предприятий на основе применения маркетинговых интернет-технологий. В связи с чем определена и рекомендована к практическому использованию совокупность современных интернет-технологий маркетинга для повышения эффективности обеспечения экономической безопасности отечественных предприятий.

Практическая значимость. Обозначенная совокупность современных интернет-технологий маркетинга может быть использована в практике финансово-хозяйственной деятельности предприятий Украины для повышения и поддержания на должном уровне их экономической безопасности.

Ключевые слова: экономическая безопасность предприятия, виртуальная среда, информационно-коммуникационные технологии, интернет-технологии, маркетинговое обеспечение, маркетинговые коммуникации.

УДК 334.02

JEL Classification: G31, M40, O23, O31

Силенко О.М.,
відмінник освіти, головний бухгалтер,
Національний університет «Запорізька політехніка»,
Григор'єва О.В.,
викладач,
Відокремлений структурний підрозділ «Василівський коледж
Таврійського державного агротехнологічного
університету ім. Дмитра Моторного»

МАТЕРІАЛЬНЕ СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

Постановка проблеми. Необхідність реформування системи освіти України, її удосконалення і підвищення рівня якості освітніх послуг є найважливішою соціокультурною проблемою, яка в значній мірі обумовлюється не лише процесами глобалізації й потребами формування позитивних умов для індивідуального розвитку людини, її соціалізації та самореалізації у цьому світі, а й потребою повернення довіри суспільства до вітчизняних закладів освіти, як постачальників високоосвічених і високопрофесійних кадрів.

Задля вирішення даної проблеми закладами вищої освіти (далі – ЗВО) на законодавчому рівні закріплено обов'язок забезпечення якості освітньої діяльності – реалізації освітнього процесу у відповідності до стандартів вищої освіти, що є можливим лише за умов належного кадрового забезпечення та постійного професійного розвитку педагогічного та науково-педагогічного персоналу ЗВО, мотивацією до якого є, насамперед, матеріальне стимулювання.

А отже, вирішення проблеми повернення довіри суспільства до вітчизняних закладів вищої освіти першочергово потребує розробки та запровадження ефективної системи матеріального стимулювання педагогічного й науково-педагогічного персоналу вишів до професійного розвитку та забезпечення якості освітніх послуг, чим саме і обґрунтовується актуальність тематики даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання матеріального стимулювання педагогічного й науково-педагогічного персоналу ЗВО є далеко не новими та не раз розглядалися у працях В. Будз, Н. Бородовської, Б. Мункачі, Д. Мельничука, В. Петренка, Ю. Рудь та ін. Однак, не дивлячись на їх тривале та постійне вивчення, ефективної системи матеріального стимулювання педагогічного й науково-педагогічного персоналу, зокрема, ЗВО I та II рівня акредитації (коледжів) до тепер не запропоновано. До нині підставою для преміювання педагогічного й науково-педагогічного персоналу коледжів є результати роботи циклових комісій, відділень, інших підрозділів, підсумки проведених відкритих занять, оглядів-конкурсів тощо, що свідчить про недостатність інформаційного забезпечення для розробки дієвої системи матеріального стимулювання працівників вишів до професійного розвитку та забезпечення якості освіти. З ухваленням же Закону України «Про фахову передвищу освіту» [8], яким передбачено створення умов підготовки конкурентоспроможних спеціалістів для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, питання перегляду існуючих систем матеріального стимулювання педагогічного й науково-педагогічного персоналу до професійного розвитку та забезпечення якості освіти набуває все більшої актуальності, що саме і потребує на подальші дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є надання практичних рекомендацій щодо формування належного інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень стосовно розробки дієвої системи матеріального стимулювання педагогічного й науково-педагогічного персоналу закладів вищої освіти I та II рівня акредитації до професійного розвитку та забезпечення якості освітніх послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з основних елементів матеріального стимулювання працівників ЗВО I та II рівня акредитації до професійного розвитку та забезпечення якості освітніх послуг є їх преміювання – виплата грошових сум понад основний заробіток з метою стимулювання результатів та їх заохочення.

Згідно ч. 2 ст. 97 КЗпП України [2] та ч. 1 ст. 15 Закону України «Про оплату праці» від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР [7] умови преміювання педагогічного й науково-педагогічного персоналу мають визначатись закладом вищої освіти самостійно у колективному договорі. А за відсутності такого – визначатись окремими нормативно-правовими актами локального характеру, зокрема, Положенням

про оплату праці та/або Положенням про преміювання й погоджуватись з виборним органом первинної профспілкової організації (а в разі його відсутності – з іншим уповноваженим на представництво трудовим колективом органом) [1, с. 29].

Тож, виходячи з вищевикладеного, кожен із закладів вищої освіти, керуючись нормативно-правовими актами з регулювання трудових відносин та оплати праці, має самостійно розробити систему матеріального стимулювання педагогічного й науково-педагогічного персоналу до професійного розвитку та забезпечення якості освітніх послуг. Найбільш доцільним вважаємо це зробити у послідовності, представленої на рис. 1.

Рис. 1. Послідовність дій з розробки системи матеріального стимулювання педагогічного й науково-педагогічного персоналу закладів вищої освіти I та II рівня акредитації до професійного розвитку та забезпечення якості освітніх послуг
Джерело: авторське бачення

Першим кроком з розробки системи матеріального стимулювання педагогічного й науково-педагогічного персоналу до професійного розвитку та забезпечення якості освітніх послуг має стати його передбачення у колективному договорі ЗВО, а саме: визначення умов преміювання; категорій працівників, безпосередньо пов'язаних із забезпеченням якості освітніх послуг, та методики рейтингової оцінки їх професійного розвитку.

Преміювання педагогічного й науково-педагогічного персоналу закладом вищої освіти I та II рівня акредитації, насамперед, можливе за умови:

- наявності достатньої суми коштів, закладеної у кошторисі доходів і видатків;
- наявності економії фонду заробітної плати;
- досягнення персоналом професійного розвитку та забезпечення якості освітніх послуг.

У зв'язку з цим, виникає необхідність в оцінюванні рівня професійного розвитку педагогічного й науково-педагогічного персоналу за кожною з категорій працівників, діяльність яких безпосередньо пов'язана із забезпеченням якості освітніх послуг (зокрема, у ЗВО I та II рівня акредитації окремо адміністрації коледжу, голів циклових комісій, педагогічного й науково-педагогічного персоналу), а отже, і у визначенні критеріїв оцінки їх діяльності за такими напрямками, як:

- навчально-методична;
- науково-дослідна;
- організаційно-виховна та ін. [3].

Оскільки ст. 97 КЗпП України [2] передбачено преміювання працівників бюджетних установ за досягнення результату, якісної та результативної праці, то серед основних критеріїв преміювання педагогічного й науково-педагогічного персоналу ЗВО слід виокремити такі критерії, як: якість та

сумлінність праці; бездоганне виконання обов'язків за посадовою інструкцією; ініціативність та результативність праці; виконання правил внутрішнього розпорядку; досягнення, що сприяють розвитку і підвищенню рівня якості освітніх послуг; успішне практичне втілення інноваційних навчальних, виховних, наукових технологій, а також впровадження інноваційних розробок у практику; стажування; розробка нових навчально-методичних комплексів та матеріалів для нововведених навчальних дисциплін (у т.ч. для навчальних дисциплін дистанційних курсів), програм підвищення кваліфікації; підготовка навчальних посібників тощо.

Визначення критеріїв оцінювання діяльності працівників, безпосередньо пов'язаних із забезпеченням якості освітніх послуг, дозволить визначитись з показниками рейтингового оцінювання та його методикою, а отже, і сформулювати Положення про рейтингове оцінювання діяльності педагогічного й науково-педагогічного персоналу ЗВО.

Положення про рейтингове оцінювання діяльності педагогічного й науково-педагогічного персоналу за своїм змістом має стати продовженням Положення про систему внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти в ЗВО I та II рівня акредитації, сформованим у відповідності до Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти», затверджених Постановою КМУ від 30 грудня 2015 р. № 1187 [6] (в редакції Постанови КМУ від 10.05.2018 р. за № 347 [5]).

Рейтингове оцінювання професійної діяльності педагогічних та науково-педагогічних працівників має визначатись щорічно за результатами навчального року. Для аналізу та узагальнення інформації щодо рейтингового оцінювання професійної діяльності педагогічних та науково-педагогічних працівників в ЗВО I та II рівня акредитації слід створити Рейтингову комісію, персональний склад якої має бути визначено наказом ректора університету в підпорядкування якого перебуває коледж.

При здійсненні оцінювання професійного розвитку педагогічних й науково-педагогічних працівників та забезпечення ними якості освітніх послуг поза увагою не повинно залишитись і оцінювання професіоналізму викладачів здобувачами вищої освіти, зокрема, за критеріями, поданими в табл. 1.

Таблиця 1

Критерії оцінювання професіоналізму педагогічних й науково-педагогічних працівників здобувачами вищої освіти

№	Показник	Бальна оцінка
1	Доступність, логічність і зрозумілість викладання матеріалу	
2	Застосування інноваційних технологій у навчальному процесі	
3	Мотивація до самоосвіти, розвитку творчих здібностей і особистих якостей	
4	Організація науково-дослідницької роботи студентів	
5	Об'єктивність в оцінюванні знань студентів	
6	Уміння створити позитивний мікроклімат в аудиторії	
7	Професійні та особисті якості педагога, що відповідають студентським уявленням про викладача вищої школи	

Джерело: [2]

Інформацію про професійний розвиток педагогічних й науково-педагогічних працівників та забезпечення ними якості освітніх послуг варто узагальнювати в «Особовій картці науково-педагогічного працівника», яка стане у нагоді як працівникам ЗВО для самоаналізу, так і експертам НАЗЯВО при здійсненні моніторингу якості надання освітніх послуг.

За наслідками рейтингового оцінювання професійної діяльності педагогічного та науково-педагогічного персоналу рівень їх професійного розвитку може бути визнаним як високий, достатній, низький або недопустимий. З метою уникнення конфлікту інтересів адміністрації коледжу при розробці Положення з рейтингового оцінювання доцільно чітко визначити параметри рівнів професійного розвитку та забезпечення якості освіти, оскільки саме досягнення високого та достатнього рівнів (мова йде про стабільне підтримання вже досягнутого рівня та/або поліпшення попередніх результатів, до яких прив'язані розміри премій за виконання чи перевиконання кожного конкретного показника) мають бути підставою для матеріального стимулювання і морального заохочення педагогічного та науково-педагогічного персоналу ЗВО [4].

Наступним кроком розробки системи матеріального стимулювання педагогічного й науково-педагогічного персоналу до професійного розвитку та забезпечення якості освітніх послуг має стати розробка Положення про преміювання.

Типову структуру Положення про преміювання, на жаль, не визначено жодним із законодавчих актів, тому у класичному вигляді Положення про преміювання має передбачати:

- загальні положення;

- категорії, посади працівників або структурні підрозділи, які підлягають преміюванню;
- показники та умови преміювання;
- шкалу та розміри преміальних виплат;
- періодичність преміювання;
- підстави депреміювання;
- джерела виплати премій [4].

Оскільки категорії, посади працівників та/або структурні підрозділи, які підлягають преміюванню за професійний розвиток та забезпечення якості освіти, визначаються колективним договором, то у Положенні про преміювання, насамперед, варто визначитись із системою показників рівня професійного розвитку, а також методом обчислення преміювання.

Система показників оцінювання професійного розвитку працівників ЗВО та забезпечення якості освітніх послуг має визначатись за пріоритизованими критеріями оцінювання професійного розвитку педагогічного й науково-педагогічного персоналу, завдяки яким в подальшому і має бути здійснено вибір методу обчислення преміювання:

- у відсотковому відношенні до посадового окладу;
- у розмірі посадового окладу (у розмірі середньомісячної заробітної плати);
- у фіксованому розмірі.

Оскільки ж преміювання педагогічного й науково-педагогічного персоналу за рівень професійного розвитку та забезпечення якості освітніх послуг визначається особистим вкладом кожного з працівників, то конкретний розмір преміювання кожного окремого працівника має встановлюватись наказом керівника ЗВО, виходячи з методу обчислення премії та шкали преміювання, передбачених Положенням про преміювання. Варто наголосити, що у Положенні про преміювання мають бути передбачені не лише заходи матеріального стимулювання, а й заходи щодо обмеження преміювання (депреміювання) у випадку порушень педагогічними та науково-педагогічними працівниками нормативних вимог законодавства України про вищу освіту, Статуту ЗВО й положень, Кодексу академічної доброчесності, а також Правил внутрішнього розпорядку.

Окрім того, Положення про преміювання має передбачати не лише індивідуальне, а й колективне преміювання – коли премії за забезпечення якості освітніх послуг передбачаються усім працівникам циклової комісії чи навіть певному відділенню коледжу загалом. Але при цьому у Положенні варто прописати методику розподілу колективної премії між окремими працівниками (зокрема, з урахуванням розмірів посадових окладів, кількості відпрацьованого часу, коефіцієнта трудового внеску в колективні результати тощо).

В Положенні про преміювання має бути визначена і періодичність виплат премій. Згідно чинного законодавства з оплати праці працівникам бюджетних установ можуть надаватись:

а) премії, що мають систематичний характер:

- за виконання основних показників у роботі. Такі премії належать до додаткової заробітної плати, періодичність їх виплати – місяць, квартал;

б) премії, що мають разовий характер:

- премії за підсумками роботи за рік;

- премії за виконання важливих та особливо важливих завдань;

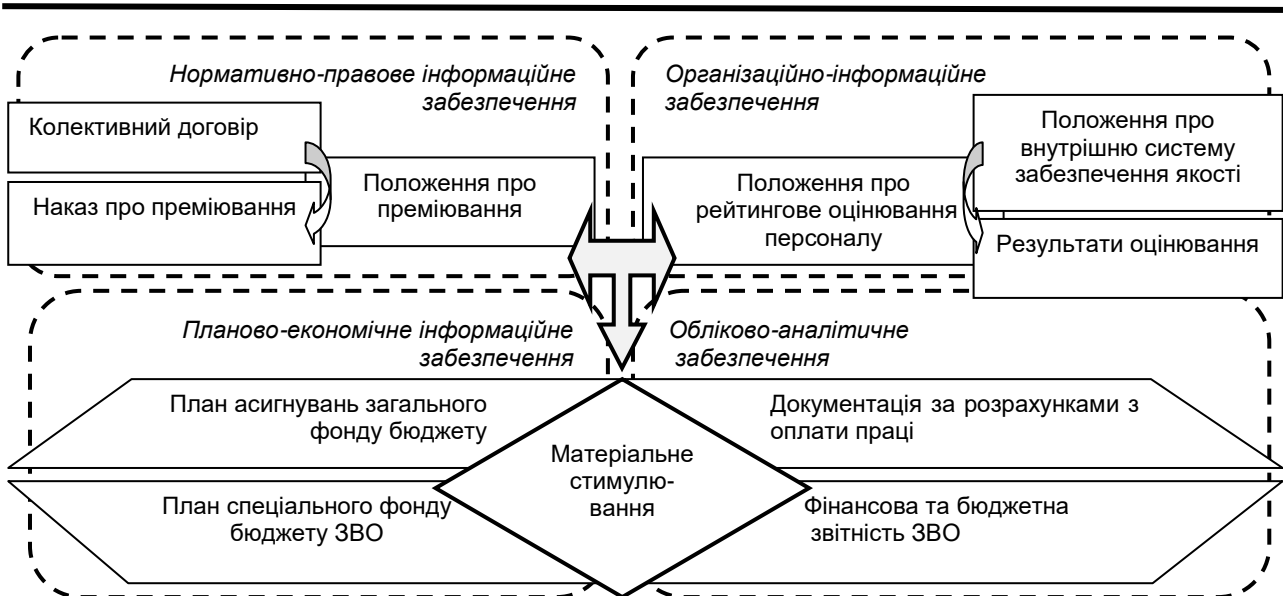
- одноразові премії (заохочення) тощо [1].

Проте, оскільки мова йде про матеріальне стимулювання педагогічного й науково-педагогічного персоналу до професійного розвитку та забезпечення якості освітніх послуг, які оцінюються раз на рік за результатами рейтингового оцінювання, то вважаємо, що у Положенні про преміювання доцільно передбачити разове преміювання саме за результатами рейтингового оцінювання.

І останнє, на що має бути акцентована увага у Положенні про преміювання, це кошти, якими має здійснюватись преміювання. Оскільки, як зазначалось раніше, преміювання може здійснюватись за умови наявності достатньої суми коштів, закладеної у кошторисі на заробітну плату та наявності економії фонду заробітної плати. Тож, у Положенні про преміювання джерелами виплат премій педагогічному й науково-педагогічному персоналу варто передбачити як кошти загального та спеціального фонду, передбачені кошторисом на оплату праці, так і кошти економії фонду оплати праці, утворені протягом року.

Таким чином, інформаційне забезпечення прийняття управлінських рішень щодо розробки системи матеріального стимулювання педагогічного й науково-педагогічного персоналу до професійного розвитку та забезпечення якості освітніх послуг варто представити у вигляді чотирьох блоків: нормативно-правового; організаційно-інформаційного; планово-економічного та обліково-аналітичного.

Взаємозв'язок перелічених блоків інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень з розробки системи матеріального стимулювання педагогічного й науково-педагогічного персоналу ЗВО I та II рівня акредитації подано на рис. 2.

Рис. 2. Інформаційне забезпечення прийняття управлінських рішень щодо розробки системи матеріального стимулювання педагогічного й науково-педагогічного персоналу закладів вищої освіти I та II рівня акредитації до професійного розвитку та підвищення якості освітніх послуг

Джерело: авторське бачення

Подані практичні рекомендації з формування інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень щодо розробки системи матеріального стимулювання педагогічного й науково-педагогічного персоналу ЗВО I та II рівня акредитації сприятимуть забезпеченню її дієвості, а отже, забезпеченню професійного росту викладацького складу та якості надання освітніх послуг.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, за результатами проведеного дослідження розроблено практичні рекомендації з формування інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень щодо розробки системи матеріального стимулювання педагогічного й науково-педагогічного персоналу ЗВО I та II рівня акредитації, запровадження яких на практиці сприятиме забезпеченню її дієвості, а отже, забезпеченню якості надання освітніх послуг та повернення довіри суспільства до вітчизняних закладів освіти, як постачальників високоосвічених і високопрофесійних кадрів.

Бібліографічний список

1. Будз В. Складаємо "преміювальне" положення бюджетної установи: крок за кроком. *Бюджетна бухгалтерія*. 2017. № 17/18. С. 28-31.
2. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 05.04.2019).
3. Лумпієва Т.П., Волков О.Ф. Оцінка якості діяльності викладача. URL: http://194.44.242.244/Portal/Soc_Gum/Npdntu_pps/2009_3 (дата звернення: 01.04.2019).
4. Мункачі Б. Положення про преміювання: готуємо, затверджуємо, застосовуємо + ЗПАЗОК. URL: <https://interbuh.com.ua/ua/documents/ib/> (дата звернення: 07.04.2019).
5. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187: Постанова КМУ від 10.05.2018 р. за № 347. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/347-2018-p> (дата звернення: 05.04.2019).
6. Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти: Постанова КМУ від 30 грудня 2015 р. № 1187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF> (дата звернення: 05.04.2019).
7. Про оплату праці: Закон України від 24 березня 1995 року № 108/95-ВР. *Відомості Верховної ради України*. 1995. № 17. Ст. 121. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 05.04.2019).
8. Про фахову передвищу освіту: Закон України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65599 (дата звернення: 06.06.2019).

References

1. Budz, V. (2017), "Make up the "bonus" provisions of a budget institution: step by step", *Biudzetna bukhhalteriiia*, no. 17/18 (May 15), pp. 28-31.

2. Verkhovna Rada Ukrainy (1971), *Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy* [The Code of Labor Laws of Ukraine], Zakon dated 10.12.1971 no. 322-VIII, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (access date April 05, 2019).

3. Lumpiieva, T.P. and Volkov, O.F. "Assessment of the quality of the teacher's work", available at: http://194.44.242.244/Portal/Soc_Gum/Npdntu_pps/2009_3 (access date April 01, 2019).

4. Munkachi, B. "Regulations on bonuses: we prepare, approve, apply + SAMPLES", available at: <https://interbuh.com.ua/ua/documents/ib/8872/122613> (access date April 07, 2019).

5. Kabinet Ministriv Ukrainy (2018), *Pro vnesennia zmin do postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 hrudnia 2015 r. no. 1187* [About Amendments to the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 30, 2015 no. 1187], Postanova KMU dated 10.15.2018 no. 347, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/347-2018-p> (access date April 05, 2019).

6. Kabinet Ministriv Ukrainy (2015), *Pro zatverdzhennia litsenziinykh umov provadzhennia osvitnoi diialnosti zakladiv osvity* [About approval of Licensing conditions for the educational activities of educational institutions], Postanova KMU dated 30.12.2015 no. 1187, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF> (access date April 05, 2019).

7. Verkhovna Rada Ukrainy (1995), *Pro oplatu pratsi* [About payment of labor], Zakon Ukrainy dated 24.03.1995 no. 108/95-BP, *Vidomosti Verkhovnoi rady Ukrainy*, no. 17, article 121, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80> (access date April 05, 2019).

8. Verkhovna Rada Ukrainy (2019), *Pro fakhovu peredyshchu osvitu* [About professional advance education], Zakon Ukrainy, available at: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65599 (access date June 06, 2019).

Силенко О.М., Григор'єва О.В. МАТЕРІАЛЬНЕ СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

Мета. Надання практичних рекомендацій щодо формування належного інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень стосовно розробки дієвої системи матеріального стимулювання педагогічного й науково-педагогічного персоналу закладів вищої освіти I та II рівня акредитації до професійного розвитку та забезпечення якості освітніх послуг.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети використано наступні методи наукового дослідження: логічний, індукції та дедукції, групування та узагальнення (при доведенні щільності взаємозв'язку чотирьох блоків інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень з розробки дієвої системи матеріального стимулювання педагогічного й науково-педагогічного персоналу закладів вищої освіти I та II рівня акредитації до професійного розвитку та забезпечення якості освітніх послуг); монографічний (при викладенні результатів дослідження).

Результати. Розроблено практичні рекомендації з удосконалення існуючих систем матеріального стимулювання педагогічного й науково-педагогічного персоналу закладів вищої освіти I та II рівня акредитації. Визначено блоки інформаційне забезпечення прийняття управлінських рішень щодо розробки системи матеріального стимулювання педагогічного й науково-педагогічного персоналу закладів вищої освіти I та II рівня акредитації до професійного розвитку та підвищення якості освітніх послуг.

Наукова новизна. Обґрунтовано значимість інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень у розробці дієвої системи матеріального стимулювання педагогічного й науково-педагогічного персоналу закладів вищої освіти до професійного розвитку та забезпечення якості освітніх послуг.

Практична значущість. Основні результати дослідження можуть бути використані коледжами при розробці системи матеріального стимулювання педагогічного й науково-педагогічного персоналу до професійного розвитку та забезпечення якості освітніх послуг.

Ключові слова: матеріальне стимулювання, преміювання, рейтингове оцінювання рівня професійного розвитку педагогічного й науково-педагогічного персоналу.

Sylenko O.M., Hryhorieva O.V. MATERIAL STIMULATION OF EMPLOYEES OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS TO ENSURING THE QUALITY OF EDUCATIONAL SERVICES

Purpose. The aim of the article is the providing practical recommendations for the formation of proper information provision for making managerial decisions regarding the development of an effective system of material incentives for pedagogical, scientific and pedagogical personnel of institutions of higher education of the 1st and 2nd level of accreditation for professional development and quality assurance of educational services.

Methodology of research. The following methods of scientific research are used to achieve this goal: logical, induction and deduction, grouping and generalization (in the proof of the relationship density of the four blocks of information provision, the adoption of managerial decisions on the development of an effective system of material stimulation of pedagogical, scientific and pedagogical personnel of institutions of higher education of the 1st and 2nd level of accreditation for professional development and quality assurance of educational services); monographic (when presenting the results of the study).

Findings. Practical recommendations for improvement of existing systems of material stimulation of pedagogical, scientific and pedagogical staff of institutions of higher education of the 1st and 2nd level of accreditation are developed. The blocks of informational support for making managerial decisions regarding the development of a system of material stimulation of pedagogical, scientific and pedagogical personnel of institutions of higher education of the 1st and 2nd level of accreditation for professional development and improvement of the quality of educational services are determined.

Originality. The significance of informational support for making managerial decisions in the development of effective system of material stimulation of pedagogical, scientific and pedagogical personnel of higher education institutions to professional development and ensuring the quality of educational services is substantiated.

Practical value. The main results of the study can be used by colleges in developing a system of material incentives for pedagogical, scientific and pedagogical staff to professional development and quality assurance of educational services.

Key words: material stimulation, bonus, rating assessment of professional development of pedagogical, scientific and pedagogical staff.

Силенко А.Н., Григорьева А.В. МАТЕРИАЛЬНОЕ СТИМУЛИРОВАНИЕ РАБОТНИКОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ К ОБЕСПЕЧЕНИЮ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ

Цель. Предоставление практических рекомендаций по формированию необходимого информационного обеспечения принятия управленческих решений по разработке действенной системы материального стимулирования педагогического и научно-педагогического персонала высших учебных заведений I и II уровня аккредитации к профессиональному развитию и обеспечению качества образовательных услуг.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели использованы следующие методы научного исследования: логический, индукции и дедукции, группировки и обобщения (при обосновании плотности взаимосвязи четырех блоков информационного обеспечения принятия управленческих решений по разработке действенной системы материального стимулирования педагогического и научно-педагогического персонала высших учебных заведений I и II уровня аккредитации к профессиональному развитию и обеспечению качества образовательных услуг); монографический (при изложении результатов исследования).

Результаты. Разработаны практические рекомендации по усовершенствованию существующих систем материального стимулирования педагогического и научно-педагогического персонала высших учебных заведений I и II уровня аккредитации. Определены блоки информационного обеспечения принятия управленческих решений по разработке системы материального стимулирования педагогического и научно-педагогического персонала высших учебных заведений I и II уровня аккредитации к профессиональному развитию и повышению качества образовательных услуг.

Научная новизна. Обосновано значимость информационного обеспечения принятия управленческих решений в разработке действенной системы материального стимулирования педагогического и научно-педагогического персонала высших учебных заведений к профессиональному развитию и обеспечению качества образовательных услуг.

Практическая значимость. Основные результаты исследования могут быть использованы колледжами при разработке системы материального стимулирования педагогического и научно-педагогического персонала к профессиональному развитию и обеспечению качества образовательных услуг.

Ключевые слова: материальное стимулирование, премирование, рейтинговое оценивание уровня профессионального развития педагогического и научно-педагогического персонала.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ, РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА, ДЕМОГРАФІЯ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 614.88(477)
JEL Classification: I18

*Шевчук Л.Т.,
д-р екон. наук, проф., проректор з наукової роботи,
ПВНЗ «Львівський університет бізнесу та права»,
Федоришина Л.М.,
д-р екон. наук, доц.,
старш. наук. співроб. відділу дослідження митних ризиків,
Науково-дослідний центр митної справи НДІ ФП УДФСУ*

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАВДАННЯ РОЗВИТКУ ЕКСТРЕНОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Надзвичайно гострою проблемою поліпшення охорони здоров'я в Україні є вкрай незадовільний стан екстреної медичної допомоги і дуже часто – неможливість нею скористатися в повному обсязі в необхідний час, що ставить під загрозу здоров'я українців, а в окремих випадках і їхнє життя. Такий стан екстреної медичної допомоги в країні визначається, насамперед, найрізноманітнішими соціально-економічними аспектами її функціонування та необхідністю уточнення соціально-економічних завдань, реалізація яких дозволить суттєво покращити стан справ у цій царині діяльності. Обґрунтування соціально-економічних завдань подальшого розвитку екстреної медичної допомоги в Україні та окреслення шляхів їх реалізації є одним з найактуальніших і визначальних пріоритетів розвитку охорони здоров'я в державі на найближчу і більш віддалену перспективу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми створення єдиної системи надання екстреної медичної допомоги на період до 2010 року» від 5 листопада 2007 р. № 1290 [1] передбачено створення єдиної системи надання екстреної медичної допомоги населенню України. Реалізація цього завдання супроводжувалася низкою проблем, у тому числі й соціально-економічного характеру, що викликало необхідність їх дослідження вченими різних галузей знань під різними кутами зору, в тому числі й управлінців. Про те, що їх розв'язання стало справою непростою, засвідчує поява наказу Міністерства охорони здоров'я України «Про заходи щодо удосконалення надання екстреної медичної допомоги населенню в Україні» від 29.08.2008 за № 500 [2]. Зазначений наказ відіграв дуже важливу роль у розвитку екстреної медичної допомоги, але ряд питань так і залишились невирішеними.

Інтерес до проблем розвитку екстреної медичної допомоги особливо зріс після прийняття Верховною Радою України Закону України від 05.07.2012 р. № 5081-VI «Про екстрену медичну допомогу» [3].

Зокрема, у 2017 році з'явилася стаття «Основні показники діяльності екстреної медичної допомоги у 2016 році» таких працівників ДЗ «Українського науково-практичного центру екстреної медичної допомоги та медицини катастроф Міністерства охорони здоров'я України» (м. Київ, Україна), як Мороз Є. Д., Близнюк М. Д., Печиборщ В. П., Волошин В. Д., у якій автори не тільки наводять найважливіші показники екстреної медичної допомоги, але й подають їх ґрунтовний аналіз [4].

Дослідники з Українського науково-практичного центру екстреної медичної допомоги та медицини катастроф Г. Г. Рошін, Н. І. Іскра, В. Н. Завальний, М. М. Михайловський, В. Ю. Кузьмін зробили спробу окреслити шляхи удосконалення системи невідкладної медичної допомоги як ланки догоспітального етапу єдиної системи екстреної медичної допомоги України [5].

Практично у цей же час, а саме 28 лютого 2017 року на сайті Міністерства охорони здоров'я з'явився документ «Реформа екстреної медичної допомоги: працювати, щоб рятувати життя», у якому висвітлювалися наболілі проблеми розвитку цієї надзвичайно важливої ланки охорони здоров'я країни. На жаль, брак фінансових ресурсів, організаційні прорахунки та інші перешкоди не дозволили оперативного започаткування вирішення окреслених проблем. Реакція медиків, експертів, управлінців не забарилася. Зокрема, на соціально-економічних проблемах розвитку екстреної медичної допомоги в

Україні в авральній формі наголошено в Електронній петиції до Кабінету Міністрів України № 41/001866-18еп, створеній Сисоєнко І. В. 10 вересня 2018 р. [6].

Безумовно, уряд не зміг не відреагувати на підняті проблем і погодився, що слід приділити належну увагу екстреній медицині в рамках реформи охорони здоров'я [7].

Разом з тим, на сьогоднішній день при наявності низки наукових досліджень, експертних оцінок і нормативно-правових документів відсутні чітко сформульовані конкретні соціально-економічні завдання розвитку екстреної медичної допомоги в Україні на найближчий час та фактично немає передбачень щодо соціально-економічних наслідків їх реалізації, що надзвичайно актуалізує цю статтю, яка присвячена окресленій проблематиці.

Постановка завдання. Мета статті – обґрунтувати соціально-економічні завдання розвитку екстреної медичної допомоги в Україні для покращення медичного обслуговування населення і підвищення якості життя українського народу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для того, щоб сформулювати і обґрунтувати соціально-економічні завдання розвитку екстреної медичної допомоги в Україні, важливо, насамперед, оцінити її стан і показати на які соціально-економічні явища треба впливати і як саме впливати, щоб цей стан поліпшити.

Станом на 01 січня 2017–2018 рр. в Україні функціонувало 25 центрів екстреної медичної допомоги та медицини катастроф (ЕМД та МК). Кількість бригад, що надають ЕМД, подано в табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка кількості бригад, що надають ЕМД

	Роки			Темпи зростання, %	
	2015	2016	2017	16/15	17/16
Всього бригад	2920	2945	2941	100,86	99,86
з них: лікарських загальнопрофільних	991 (34%)	997 (34%)	972 (33%)	100,61	97,49
фельдшерських	1790 (61%)	1812 (61%)	1850 (63%)	101,23	102,10
спеціалізованих	139 (5%)	136 (5%)	119 (4%)	97,84	87,50

Джерело: складено на основі [4; 8]

Діяльність системи ЕМД та МК забезпечує відповідна кількість одиниць спеціалізованого санітарного транспорту (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка спеціалізованого санітарного транспорту

	Роки			Темпи зростання, %	
	2015	2016	2017	16/15	17/16
Всього одиниць спеціалізованого санітарного транспорту	3259	3118	2706	95,67	86,79
з них: типу «В»	3034	2895	2489	95,42	85,98
у відсотках від нормативу	93%	80%	75%	-13%	-5%
типу «С»	225	223	217	99,11	97,31
у відсотках від нормативу	31,5%	28%	29%	-3,5%	+1%

Джерело: складено на основі [4; 8]

Як бачимо, кількість спеціалізованого санітарного транспорту зменшується в динаміці – на 4,33% у 2016 році та ще на 13,21% у 2017 році. Крім того, кількість кожного типу транспорту не відповідає нормативу.

Кількість звернень за ЕМД в 2017 році – 9465137 (в 2016 р. – 10091801, в 2015 р. – 9579168), з них:

- відмовлених необґрунтованих викликів – 604539 (6,4%) (в 2016 р. – 554072 (5,5%), в 2015 р. – 439413 (4,6%));

- кількість осіб, яким надана допомога при амбулаторних зверненнях – 459828 (4,8%) (в 2016 р. – 554312 (5,5%), в 2015 р. – 607562 (6,3%)).

Характеристику виїздів бригад ЕМД за викликами наведено в табл. 3.

Відсоток виїздів бригади ЕМД за часом склав:

- до 10 хвилин з моменту звернення: у 2017 р – 90%, у 2016 р. – 91,6%, у 2015 р. – 93,3%;

- до 20 хвилин з моменту звернення: у 2017 р – 85,2%, у 2016 р. – 88,8%, у 2015 р. – 87,8%.

Водночас, не зважаючи на наведені вище показники, слід наголосити, що експерти, фахівці, спеціалісти і вчені різних галузей знань дають оцінку екстреній медичній допомозі в Україні як слабій ланці системи охорони здоров'я України. На цьому акцентується увага, наприклад, в Концепції реформи системи екстреної медичної допомоги, в якій наголошується, що «слабкість системи екстреної медичної допомоги» залишається «принциповою проблемою» сьогодення [9]. На

підтвердження цієї думки наводяться дані про смертність населення, яка провокується соціальними явищами, а саме смертність населення від хвороб серця і нещасних випадків та умисних ушкоджень у розмірі понад 72% від всіх смертей в Україні у 2016 році [9].

Таблиця 3

Виїзди бригад ЕМД за викликами

Показники	2015		2016		2017	
	Кількість (абс.)	%	Кількість (абс.)	%	Кількість (абс.)	%
Загальна кількість виїздів	8532193	-	8983417	-	8400770	-
Нещасні випадки, травми та отруєння	692114	8,1	737276	8,2	751053	8,9
Раптові захворювання та стани	6534073	76,6	6853318	76,3	6329193	75,3
Виїзди до хронічних хворих	297257	3,5	293046	3,3	313954	3,7
Виїзди на непрофільні виклики	215420	2,5	273682	3,0	232031	2,8
Позалікарняні пологи та патологія вагітності	51931	0,6	49574	0,6	44686	0,5
Перевезення пацієнтів, породіль до лікувальних закладів і травмпунктів	360454	4,2	357854	4,0	329305	3,9
Безрезультатні виїзди	299510	3,3	252650	3,0	281137	3,3
Технологічні виїзди	119157	1,3	128294	1,5	119411	1,3

Джерело: складено на основі [4; 8]

Як бачимо, думка про слабкість системи екстреної медичної допомоги як ланки системи охорони здоров'я України не змінилася впродовж останніх п'яти років, хоча ще 1 січня 2013 року в Україні набув чинності Закон України «Про екстрену медичну допомогу» від 05.07.2012 № 5081-VI, а також була сформована і затверджена низка підзаконних нормативних актів щодо надання населенню екстреної медичної допомоги, які, на жаль, так і не дозволили суттєво її поліпшити.

Колектив авторів (Кудренко М. В., Коваленко О. О., Мороз Є. Д., Близняк М. Д., Гурьев С. О., Полупан О. О.) у своїй праці [8] констатують, що за період 2013–2017 рр. реалізовано ряд заходів: КМУ та МОЗ України на виконання ЗУ «Про екстрену медичну допомогу» розроблено відповідну (за напрямком діяльності) нормативно-правову базу; створені та зареєстровані як самостійні юридичні особи Центри екстреної медичної допомоги та медицини катастроф (ЦЕМД та МК) в адміністративно-територіальних одиницях України; проведено передачу усього майна швидкої медичної допомоги на обласний рівень; змінено принципи фінансування (фінансування із державного та обласного бюджетів); створено національний стандарт на автомобілі швидкої медичної допомоги; розпочато заміну спеціалізованого санітарного транспорту; виділено приміщення для оперативно-диспетчерських служб; розроблено та затверджено схеми розташування пунктів базування бригад ЕМД на території кожної області; в адміністративно-територіальних одиницях України затверджені довгострокові плани реформування ЕМД.

Натомість, у 2018 році Ірина Сисоєнко знову привертає увагу до необхідності якнайшвидшого реформування і розвитку системи екстреної медичної допомоги у електронній петиції до Кабінету Міністрів № 41/001866-18еп «Про порятунок системи екстреної медичної допомоги». Для цього вона наводить такі дані про стан системи екстреної медичної допомоги: щорічно до диспетчерів екстреної медичної допомоги за допомогою звертається близько 10,1 млн. громадян; бригадами екстреної (швидкої) медичної допомоги виконується близько 8–9 млн. виїздів до хворих, 70% з них є непрофільними, а близько 300 тисяч виїздів є безрезультатними; середнє навантаження на лікарську або фельдшерську бригаду на добу становить 10–12 виїздів [6]. Детально аналізуючи ці дані, І. Сисоєнко робить висновок, що організація екстреної медичної допомоги характеризується низькою ефективністю [6]. Однією з причин такої ситуації вона вважає «проблему з оплати праці працівників системи екстреної медичної допомоги». Друга, не менш важлива причина, на її думку, – незадовільний стан спеціалізованого санітарного транспорту, який в Україні представлений модельним рядом та марками машин (починаючи з 1984 року випуску), «більша частина якого не відповідає вимогам ДСТУ, встановленого для цього виду транспорту, ні за зовнішніми параметрами, ні за комплектацією салону», «60–70% цього транспорту та медичного обладнання, яким він укомплектований, є застарілим та підлягають заміні», «бригади не укомплектовані сучасними засобами зв'язку» [6].

В результаті І. Сисоєнко у оприлюдненій нею петиції висуває такі вимоги:

1. Невідкладно внести зміни до додатку 2 постанови Кабінету Міністрів України від 30.08.2002 р. № 1298 щодо встановлення більш високих тарифних розрядів Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери – працівників системи екстреної медичної допомоги.

2. Невідкладно провести розрахунок фактичної потреби бюджетного фінансування для забезпечення у повному обсязі фонду заробітної плати працівників системи екстреної медичної

допомоги та внести на розгляд Верховної Ради України проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» в частині збільшення медичної субвенції.

3. Передбачити у проекті Закону України «Про Державний бюджет на 2019 рік» фінансування системи екстреної медичної допомоги за окремою бюджетною програмою відповідно до фактичних потреб.

4. Невідкладно розробити та затвердити Державну цільову програму з розвитку системи екстреної медичної допомоги.

5. Не схвалювати Кабінетом Міністрів України «Концепції реформи системи екстреної медичної допомоги», а забезпечити виконання Закону України «Про екстрену медичну допомогу».

6. Зберегти лікарів у складі бригад екстреної медичної допомоги.

7. Прем'єр-міністру України публічно прозвітувати про вжиті заходи з вирішення нагальних проблем ЕМД у 2018 році [6].

На жаль, далі від декларативних висловлювань на кшталт того, що «увага екстреній медицині в рамках реформи охорони здоров'я має бути беззаперечною» уряд не пішов [7]. Хіба що ще на спеціальній нараді, присвяченій питанням розвитку швидкої медичної та екстреної допомоги, говорилося про «актуалізацію проблематики» та необхідність змін в системі екстреної медицини, а також про те, що негайного вирішення потребують проблеми, пов'язані з підготовкою кадрів, забезпеченням належного рівня оплати праці, а також комплектацією автомобілів швидкої допомоги. Одночасно наголошувалося, що система екстреної допомоги «має бути сфокусована на швидкому наданні якісної допомоги», а «в центрі уваги завжди має бути пацієнт та його потреби» [7].

28 лютого 2017 року був опублікований документ МОЗ України «Реформа екстреної медичної допомоги: працювати, щоб рятувати життя», якою передбачено наступні кроки, спрямовані на покращення функціонування екстреної медичної допомоги (рис. 1).

Кроки реалізації реформи ЕМД

Рис. 1. Передбачені реформою кроки покращення функціонування екстреної медичної допомоги

Джерело: складено авторами за [10]

Як видно із наведеного вище, МОЗ України зроблені важливі кроки, спрямовані на покращення функціонування екстреної медичної допомоги у країні. Безумовно, необхідні ґрунтовні оцінки як самих пропозицій, так і їх реалізації, насамперед, населенням, тобто споживачами і медиками, тобто надавачами послуг. Ці кроки обґрунтовуються відповідними нормативно-правовими актами, перелік яких приводиться на сайті МОЗ України в публікації «Перелік актів, необхідних для забезпечення реалізації Закону України від 5 липня 2012 року № 5081-VI «Про екстрену медичну допомогу» [11]. Найважливіші серед них подані на рис. 2.

Перелік актів, необхідних для забезпечення реалізації Закону України «Про екстрену медичну допомогу»	→ розпорядження КМУ від 21 листопада 2012 року № 978-р «Про забезпечення системи екстреної медичної допомоги телекомунікаційним ресурсом»
	→ постанова КМУ від 21 листопада 2012 року № 1122 «Про затвердження Порядку надання екстреної медичної допомоги особам, узятим під варту або яким призначено покарання у виді позбавлення волі»
	→ постанова КМУ від 21 листопада 2012 року № 1121 «Про затвердження Порядку взаємодії закладів охорони здоров'я, що входять до системи екстреної медичної допомоги, з аварійно-рятувальними службами та підрозділами центральних та інших органів виконавчої влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування під час виникнення надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків»
	→ постанова КМУ від 21 листопада 2012 року № 1120 «Про соціальні пільги та гарантії медичних працівників системи екстреної медичної допомоги, залучених до ліквідації медико-санітарних наслідків надзвичайних ситуацій»
	→ постанова КМУ від 21 листопада 2012 року № 1119 «Про норматив прибуття бригад екстреної (швидкої) медичної допомоги на місце події»
	→ постанова КМУ від 21 листопада 2012 року № 1118 «Про затвердження Порядку інформування бригад екстреної (швидкої) медичної допомоги про виклик екстреної медичної допомоги та їх направлення на місце події»
	→ постанова КМУ від 21 листопада 2012 року № 1117 «Про затвердження Типового положення про станцію екстреної (швидкої) медичної допомоги»
	→ постанова КМУ від 21 листопада 2012 року № 1116 «Про затвердження Типового положення про центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф»
	→ постанова КМУ від 21 листопада 2012 року № 1115 «Про затвердження Порядку підготовки та підвищення кваліфікації осіб, які зобов'язані надавати домедичну допомогу»
	→ постанова КМУ від 21 листопада 2012 року № 1114 «Про затвердження Типового положення про бригаду екстреної (швидкої) медичної допомоги»
	→ наказ МОЗ України від 07.12.2012 № 1016 «Про внесення змін до наказу Міністерства охорони здоров'я України від 01 червня 2009 року № 370», яким зокрема затверджується Типове положення про відділення екстреної (невідкладної) медичної допомоги
	→ наказ МОЗ України від 07.12.2012 № 1018 «Про затвердження примірних штатних нормативів центру екстреної медичної допомоги та медицини катастроф»
	→ наказ МОЗ України від 07.12.2012 № 1019 «Про медичне забезпечення центрів екстреної медичної допомоги та медицини катастроф», яким затверджуються примірне положення про порядок забезпечення структурних підрозділів центру екстреної медичної допомоги та медицини катастроф лікарськими засобами та виробами медичного призначення; примірне положення про відділення поповнення центру екстреної медичної допомоги та медицини катастроф; положення про аварійний резерв лікарських засобів та виробів медичного призначення; примірне положення про експедиційну бригаду та порядок перевезення лікарських засобів, виробів медичного призначення, дезінфекційних засобів, медичного обладнання та апаратури, документації до структурних підрозділів центру екстреної медичної допомоги та медицини катастроф
	→ наказ МОЗ України від 07.12.2012 № 1020 «Про внесення змін до наказу МОЗ України від 29 серпня 2008 року № 500», яким затверджуються примірні штатні нормативи відділення екстреної (невідкладної) медичної допомоги; примірний перелік оснащення відділення екстреної (невідкладної) медичної допомоги; примірне положення про оперативно-диспетчерську службу Центру екстреної медичної допомоги та медицини катастроф; примірне положення про пункт постійного базування бригад швидкої медичної допомоги; опис зовнішнього вигляду обмундирування працівників системи екстреної медичної допомоги України

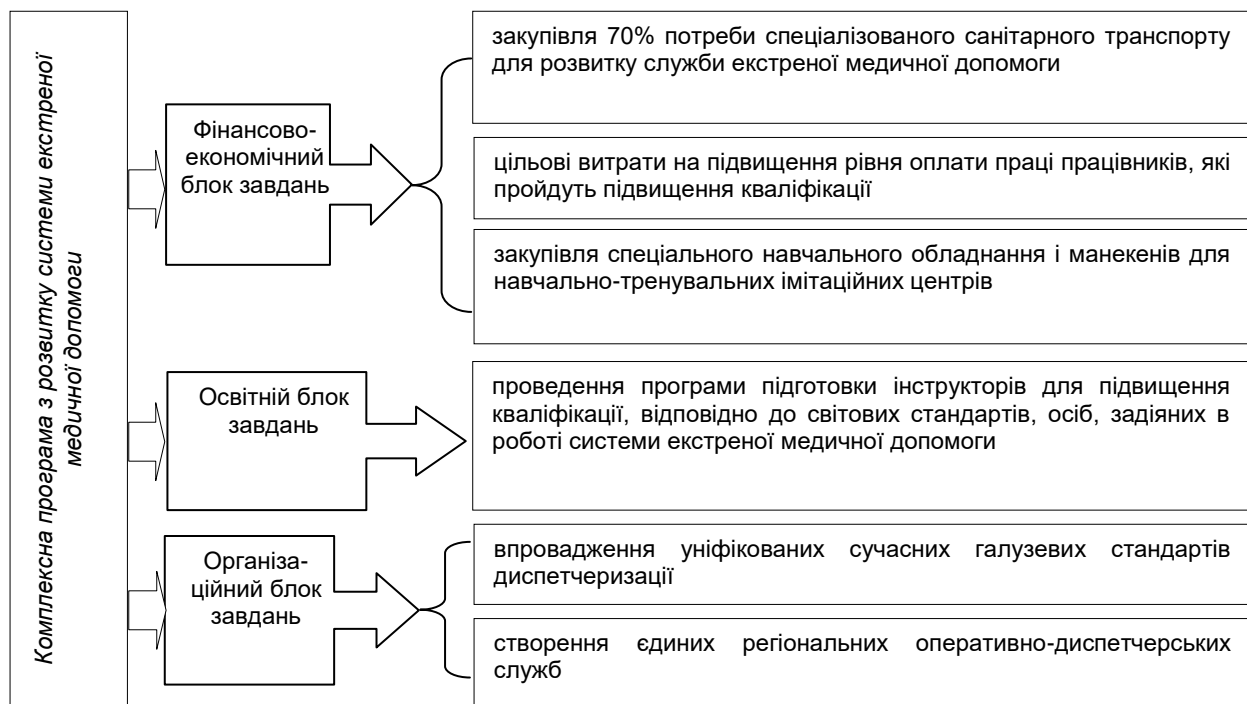
Рис. 2. Нормативно-правові акти, необхідні для забезпечення реалізації
ЗУ «Про екстрену медичну допомогу»

Джерело: складено авторами за [11]

Навіть побіжний аналіз нормативно-правового поля, на базі якого має не тільки функціонувати система екстреної медичної допомоги, але й повинні відбуватися її реформування, засвідчує про недосконалість низки нормативно-правових актів. Мають місце розбіжності по одних і тих же питаннях, які висвітлюються в різних нормативно-правових актах, неточність у тлумаченні окремих термінів і понять.

Отже, питання удосконалення нормативно-правового поля розвитку екстреної медичної допомоги шляхом як створення нових нормативно-правових актів, так і взаємоузгодження існуючих є нагальним і доволі гострим. І таку роботу слід робити негайно. Її треба здійснювати синхронно з розробкою нових прогностичних документів, на кшталт «Концепції розвитку екстреної медичної допомоги» та «Стратегії розвитку екстреної медичної допомоги». У проекті Державного бюджету на 2019 рік на фінансування екстреної медичної допомоги через механізм субвенції передбачено близько 6 млрд грн. Крім того, 922,5 млн грн заплановано витратити на реформу екстреної медичної допомоги і реалізувати пілотний проект розвитку екстреної медичної допомоги у Вінницькій, Донецькій, Одеській, Полтавській, Тернопільській областях та місті Києві [12].

Здійснений нами аналіз дозволив виявити, що в цьому проекті в центрі уваги перебуватимуть, насамперед, організаційно-структурні зміни самої системи екстреної медицини, а також вирішуватимуться першочергові соціально-економічні завдання, пов'язані як з організаційно-структурними змінами екстреної медичної допомоги, так і такі, які спрямовані на повноцінне функціонування цієї системи, а саме: закупівля сучасного транспорту та обладнання, підвищення зарплатні медикам, які пройдуть нову програму підготовки інструкторів, і покращення роботи диспетчерів (рис. 3).

Рис. 3. Завдання комплексної програми з розвитку системи екстреної медичної допомоги в пілотних областях

Джерело: складено авторами за [12; 13]

Сказане засвідчує, що окреслених соціально-економічних завдань недостатньо для реформи екстреної медицини, яка розрахована на 5 років. По-перше, всі соціально-економічні завдання мають бути поділені на блоки, що дозволить з більшою відповідальністю і розумінням підходити їх реалізації (спробу це зробити в межах програми нами відображено на рис. 3).

Серед блоків соціально-економічних завдань мають бути соціально-економічні завдання, які вирішуватимуться на державному, регіональному і особистісному рівні, а також на рівні екстреної та невідкладної допомоги, оскільки швидку медичну допомогу тепер розділять на екстрену (необхідна термінова госпіталізація) та невідкладну (у людини загострення хронічної хвороби, висока температура та тиск). Оскільки бригада невідкладної допомоги може приїжджати через 2–3 години, а екстрена мусить бути а місці випадку через 8–10 хвилин після виклику, то очевидно, що в першу чергу слід сформувати соціально-економічні завдання, пов'язані з повноцінним і якісним функціонуванням диспетчерської служби єдиного Центру екстреної допомоги та медицини катастроф. Серед таких завдань – підбір кваліфікованих працівників, їх періодичне перенавчання і належна оплата їх праці,

адже саме ці працівники визначають, якої допомоги потребує пацієнт. Друге надзвичайно важливе соціально-економічне завдання – забезпечення екстреної медичної допомоги надійним автомобільним парком, у якому кожна машина обладнана GPS – навігатором [12].

Серед соціально-економічних завдань на державному рівні мають бути такі завдання, як підвищення медичної освіти всього населення для уникнення непотрібних викликів бригад екстреної медицини і, в першу чергу, – впровадження і реалізація моделі здоров'язберігаючої освіти впродовж життя. Крім того, важливо реалізувати ряд завдань, спрямованих на поліпшення здоров'я усього населення, зменшення злочинності і зниження суїцидальних настроїв серед людей, що зменшить кількість звернень людей з метою отримання екстреної допомоги. Також потребують на вирішення питання поліпшення функціонування закладів сфери охорони здоров'я, в тому числі і ЕМД, за рахунок збільшення видатків та ефективного їх використання; та зниження плинності персоналу ЦЕМД та МК через недостатню мотивацію праці.

Висновки з проведеного дослідження. Очевидно, що екстрена медична допомога вимагає реформування в Україні. Але цьому реформуванню повинен передувати підготовчий етап, на якому мають бути окреслені блоки соціально-економічних завдань, спрямованих на здійснення реформування. Згадані блоки мають бути виваженими, взаємопов'язаними і фінансово забезпеченими. Реформування має здійснюватися за єдиним стратегічним планом, який слід розробити, оприлюднити і, безумовно, обговорити. Фрагментарно і спонтанно здійснюване реформування не тільки не приведе до бажаних результатів, але й може зумовити марні фінансові витрати.

Бібліографічний список

1. Про затвердження Державної програми створення єдиної системи надання екстреної медичної допомоги на період до 2010 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2007 р. № 1290. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1290-2007-%D0%BF> (дата звернення: 25.05.2019).
2. Про заходи щодо удосконалення надання екстреної медичної допомоги населенню в Україні: наказ МОЗ України № 500 від 29.08.2008 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0500282-08> (дата звернення: 25.05.2019).
3. Про екстрену медичну допомогу: Закон України від 05.07.2012 р. № 5081-VI. *Офіційний вісник України*. 2012. № 63. С. 109.
4. Мороз Є.Д., Близнюк М.Д., Печиборщ В.П., Волошин В.Д. Основні показники діяльності екстреної медичної допомоги у 2016 році. URL: <https://emergency.in.ua/2017-numbers/22-2017/618-n22s6> (дата звернення: 26.05.2019).
5. Система невідкладної медичної допомоги та шляхи її удосконалення, як ланки догоспітального етапу єдиної системи екстреної медичної допомоги України / Г.Г. Рощін та ін. URL: https://www.researchgate.net/publication/329831228_UDK_61488_SISTEMA_NEVIDKLADNOI_MEDICNOI_DOPOMOGI_TA_SLAHI_IL_UDOSKONALENNA_AK_LANKI_DOGOSPITALNOGO_ETAPU_E_DINOI_SISTEMI_EKSTRENOI_MEDICNOI_DOPOMOGI_UKRAINI (дата звернення: 25.05.2019).
6. Про порятунок системи екстреної медичної допомоги: Електронна петиція до Кабінету Міністрів України № 41/001866-18еп від 10 вересня 2018 р. Сисоенко Ірини Володимирівни. URL: <https://petition.kmu.gov.ua/m/Petition/View/1866> (дата звернення: 27.05.2019).
7. Увага екстреній медицині в рамках реформи охорони здоров'я має бути беззаперечною, – Володимир Гройсман. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/uvaga-ekstrenij-medicini-v-ramkah-reformi-ohoroni-zdorovya-maye-buti-bezzaparechnoyu-volodimir-grojsman> (дата звернення: 24.05.2019).
8. Стан функціонування та розвитку системи екстреної медичної допомоги / Кудренко М.В. та ін. *Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2017 рік* / МОЗ України, ДУ «УІСД МОЗ України». Київ: МВЦ «Медінформ», 2018. С. 239-250.
9. Концепція реформи системи екстреної медичної допомоги. URL: moz.gov.ua/uploads/1/5592-pro_20180615_1_dod.pdf (дата звернення: 22.05.2019).
10. Реформа екстреної медичної допомоги: працювати, щоб рятувати життя. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249776832> (дата звернення: 24.05.2019).
11. Перелік актів, необхідних для забезпечення реалізації Закону України «Про екстрену медичну допомогу». URL: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/mtem_lawofreform/ (дата звернення: 27.05.2019).
12. У МОЗ розкрили, скільки грошей закладено в бюджеті-2019 на екстрену медичну допомогу. URL: <https://ukr.segodnya.ua/economics/enews/v-minzdrave-raskryli-skolko-deneg-zalozheno-v-byudzhete-2019-na-ekstrennuyu-medpomoshch-1180545.html> (26.05.2019).
13. Реформа екстреної медицини: що зміниться у 2019 році?. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/reforma-ekstrenej-medicyny/29569592.html> (дата звернення: 25.05.2019).

References

1. Kabinet Ministriv Ukrainy (2007), *Pro zatverdzhennia Derzhavnoi prohramy stvorennia yedynoi systemy nadannia ekstrenoi medychnoi dopomohy na period do 2010 roku* [About approval of the State Program for the establishment of a unified emergency medical care system for the period up to 2010], Postanova KМУ dated 05.11.2007 no. 1290, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1290-2007-%D0%BF> (access date May 25, 2019).
2. Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy (2008), *Pro zakhody shchodo udoskonalennia nadannia ekstrenoi medychnoi dopomohy naseleniu v Ukraini* [About measures to improve the provision of emergency medical care to the population in Ukraine], Nakaz MOZ Ukrainy dated 29.08.2008 no. 500 (zi zminamy), available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0500282-08> (access date May 25, 2019).
3. Verkhovna Rada Ukrainy (2012), *Pro ekstrenu medychnu dopomohu* [About emergency medical care], Zakon Ukrainy dated 05.07.2012 no. 5081-VI, *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*, no. 63, pp. 109.
4. Moroz, Ye.D., Blyzniuk, M.D., Pechyborchsh, V.P. and Voloshyn, V.D. "Basic indicators of emergency medical care in 2016", available at: <https://emergency.in.ua/2017-numbers/22-2017/618-n22s6> (access date May 26, 2019).
5. Roshchin, H.H., Iskra, N.I., Zavalnyi, V.N. et al. "The system of emergency medical care and ways of its improvement as links of the pre-hospital stage of the unified emergency medical care system of Ukraine", available at: https://researchgate.net/publication/329831228_UDK_61488_SISTEMA_NEVIDKLADNOI_MEDICNOI_DOPOMOGI_TA_SLAHI_II_UDOSKONALENNA_AK_LANKI_DOGOSPITALNOGO_ETAPU_EDINOI_SISTEMI_EKSTRENOI_MEDICNOI_DOPOMOGI_UKRAINI (access date May 25, 2019).
6. *Pro poriatunok systemy ekstrenoi medychnoi dopomohy: Elektronna petytsiia do Kabinetu Ministriv Ukrainy no. 41/001866-18en vid 10 veresnia 2018 r. Sysoienko Iryny Volodymyrivny* [About the rescue of emergency medical care: Electronic petition to the Cabinet of Ministers of Ukraine no. 41/001866-18 dated 10.09.2018 Sysoienko Iryny Volodymyrivny], available at: <https://petition.kmu.gov.ua/m/Petition/View/1866> (access date May 27, 2019).
7. *Uvaha ekstrenii medytsyni v ramkakh reformy okhorony zdorovia maie buty bezzaperechnoiu, – Volodymyr Hroisman* [Attention emergency medicine as part of health reform must be unconditional – Volodymyr Hroisman], available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/uvaga-ekstrenij-medicini-v-ramkah-reformi-okhorony-zdorovya-maye-buty-bezzaperechnoyu-volodimir-grojsman> (access date May 24, 2019).
8. Kudrenko, M.V., Kovalenko, O.O., Moroz, Ye.D. et al. (2018), "The functioning and development of the emergency medical care system", In: *Shchorichna dopovid pro stan zdorovia naseleння, sanitarno-epidemichnu sytuatsiiu ta rezultaty diialnosti systemy okhorony zdorovia Ukrainy. 2017 rik* [Annual report on the state of health of the population, the sanitary and epidemic situation and the results of the health care system of Ukraine. 2017 year], MVTs "Medinform", Kyiv, Ukraine, pp. 239-250.
9. *Kontseptsiiia reformy systemy ekstrenoi medychnoi dopomohy* [The concept of the reform of the emergency medical care system], available at: moz.gov.ua/uploads/1/5592-pro_20180615_1_dod.pdf (access date May 22, 2019).
10. *Reforma ekstrenoi medychnoi dopomohy: pratsiuvaty, shchob riativaty zhyttia* [Emergency care reform: Work to save lives], available at: <https://kmu.gov.ua/ua/news/249776832> (access date May 24, 2019).
11. *Perelik aktiv, neobkhdnykh dlia zabezpechennia realizatsii Zakonu Ukrainy «Pro ekstrenu medychnu dopomohu»* [List of acts required to ensure the implementation of the Law of Ukraine "About emergency medical care"], available at: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/mtem_lawofreform/ (access date May 27, 2019).
12. *U MOZ rozkryly, skilky hroshei zakladeno v biudzheti-2019 na ekstrenu medychnu dopomohu* [The Ministry of Health discovered how much money was put into the 2019 budget for emergency medical care], available at: <https://ukr.segodnya.ua/economics/enews/v-minzdrave-raskryli-skolko-deneg-zalozheno-v-byudzhete-2019-na-ekstrennyu-medpomoshch-1180545.html> (access date May 26, 2019).
13. *Reforma ekstrenoi medytsyny: shcho zminytsia u 2019 rotsi?* [Emergency medicine reform: what will change in 2019?], available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/reforma-ekstrenoji-medycyny/29569592.html> (access date May 25, 2019).

Шевчук Л.Т., Федоришина Л.М. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАВДАННЯ РОЗВИТКУ ЕКСТРЕНОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

Мета. Обґрунтування соціально-економічних завдань розвитку екстреної медичної допомоги в Україні для покращення медичного обслуговування населення і підвищення якості життя українського народу.

Методика дослідження. Теоретичною основою дослідження є нормативно-правові акти та наукові праці вітчизняних вчених з питань розвитку екстреної медичної допомоги в Україні, а інформаційним підґрунтям – статистичні дані Міністерства охорони здоров'я України. Для досягнення поставленої мети використано наступні методи наукового дослідження: аналітичний, монографічний – при опрацюванні літературних, статистичних та Internet-джерел стосовно проблемних питань системи екстреної медичної допомоги в Україні; графічний і табличний – для наочного відображення опрацьованих статистичних даних; абстрактно-логічний – для узагальнення викладеного матеріалу і формулювання висновків.

Результати. Здійснено аналіз показників функціонування системи екстреної медичної допомоги. Розглянуто низку нормативних актів, програмних документів стосовно розвитку екстреної медичної допомоги і виявлено, що мають місце розбіжності по одних і тих же питаннях, які висвітлюються в різних нормативно-правових актах, неточність у тлумаченні окремих термінів і понять тощо. Проаналізовано Концепцію розвитку екстреної медичної допомоги і встановлено, що в центрі уваги перебуватимуть, насамперед, організаційно-структурні зміни самої системи екстреної медицини, а також вирішуватимуться першочергові соціально-економічні завдання, пов'язані як з організаційно-структурними змінами екстреної медичної допомоги, так і такі, які спрямовані на повноцінне функціонування цієї системи. Сформовано основні соціально-економічні завдання, що розвитку екстреної медичної допомоги на державному рівні.

Наукова новизна. Дістало подальшого розвитку обґрунтування основних соціально-економічних завдань системи екстреної медичної допомоги в Україні, що дасть змогу скоригувати напрямки реформи.

Практична значущість. Результати проведеного дослідження можуть бути взяті до уваги владними інституціями при реформуванні системи екстреної медичної допомоги та коригуванні стратегії її розвитку.

Ключові слова: екстрена медична допомога, медицина катастроф, реформа екстреної допомоги, медицина, лікування.

Shevchuk L.T., Fedoryshyna L.M. SOCIAL AND ECONOMIC OBJECTIVES FOR THE DEVELOPMENT OF EMERGENCY MEDICAL CARE IN UKRAINE

Purpose. The aim of the article is the substantiation of social and economic tasks of emergency medical care development in Ukraine to improve medical care of the population and improve the quality of life of the Ukrainian people.

Methodology of research. The theoretical basis of the study is the normative legal acts and scientific works of domestic scientists on the development of emergency medical care in Ukraine, and the information basis is the statistics of the Ministry of Health of Ukraine. The following methods of scientific research are used in order to achieve this goal: analytical, monographic – in the development of literary, statistical and Internet sources regarding the problem issues of the emergency medical care system in Ukraine; graphical and tabular – for the visual display of the processed statistics; abstract and logical – for the generalization of the above material and the formulation of conclusions.

Findings. The analysis of the indicators of the functioning of the emergency medical care system is carried out. A number of normative acts, program documents concerning the development of emergency medical care are considered and it is revealed that there are differences in the same issues, which are covered in various legal acts, inaccuracy in the interpretation of individual terms and concepts, etc. The Concept of Emergency Medical Care Development is analyzed and it is established that the main focus will be organizational and structural changes in the system of emergency medicine, as well as the priority social and economic problems related to organizational and structural changes in emergency medical care, and those that are aimed at the full functioning of this system. The basic social and economic tasks that the development of emergency medical care at the state level are formed.

Originality. The further development of the substantiation of the main social and economic tasks of the emergency medical care system in Ukraine has been further developed, which will make it possible to adjust the areas of reform.

Practical value. The results of the study can be taken into account by the authorities in reforming the system of emergency medical care and adjusting the strategy for its development.

Key words: emergency medical aid, disaster medicine, emergency care reform, medicine, treatment.

Шевчук Л.Т., Федоришина Л.Н. СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ЗАДАНИЯ РАЗВИТИЯ ЭКСТРЕННОЙ МЕДИЦИНСКОЙ ПОМОЩИ В УКРАИНЕ

Цель. Обоснование социально-экономических заданий развития экстренной медицинской помощи в Украине для улучшения медицинского обслуживания населения и повышения качества жизни украинского народа.

Методика исследования. Теоретической основой исследования являются нормативно-правовые акты и научные труды отечественных ученых по вопросам развития экстренной медицинской помощи в Украине, а информационной основой – статистические данные Министерства здравоохранения Украины. Для достижения поставленной цели использованы следующие методы научного исследования: аналитический, монографический – при обработке литературных, статистических и Internet-источников относительно проблемных вопросов системы экстренной медицинской помощи в Украине; графический и табличный – для наглядного отображения обработанных статистических данных; абстрактно-логический – для обобщения изложенного материала и формулирование выводов.

Результаты. Осуществлен анализ показателей функционирования системы экстренной медицинской помощи. Рассмотрен ряд нормативных актов, программных документов по развитию экстренной медицинской помощи и выявлено, что имеют место разногласия по одним и тем же вопросам, которые освещаются в различных нормативно-правовых актах, неточности в толковании отдельных терминов и понятий и т.п. Проанализирована Концепция развития экстренной медицинской помощи и установлено, что в центре внимания будут находиться, прежде всего, организационно-структурные изменения самой системы экстренной медицины, а также решаться первоочередные социально-экономические задачи, связанные как с организационно-структурными изменениями экстренной медицинской помощи, так и такие, которые направлены на полноценное функционирование этой системы. Сформированы основные социально-экономические задания развития экстренной медицинской помощи на государственном уровне.

Научная новизна. Получило дальнейшего развития обоснование основных социально-экономических заданий системы экстренной медицинской помощи в Украине, что позволит скорректировать направления реформы.

Практическая значимость. Результаты проведенного исследования могут быть приняты во внимание институтами при реформировании системы экстренной медицинской помощи и корректировке стратегии ее развития.

Ключевые слова: экстренная медицинская помощь, медицина катастроф, реформа экстренной помощи, медицина, лечение.

УДК 332.1

JEL Classification: R11

Желюк Т.Л.,
д-р екон. наук, професор, проф. кафедри
менеджменту та публічного управління,
Тернопільський національний економічний університет,
Берестецька О.М.,
асистент кафедри економічної кібернетики,
Тернопільський національний технічний
університет імені Івана Пулюя

ДЕТЕРМІНАНТИ РЕГІОНАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТЕКСТИЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Постановка проблеми. Текстильна промисловість є важливою складовою регіональної економіки, беручи участь у регіональному відтворювальному процесі, наповнюючи регіональний ринок споживчих товарів, пропонуючи доступний, безпечний, якісний текстиль, створюючи робочі місця, покращуючи підприємницький клімат, сприяючи позиціонуванню національного бренду та зберігаючи регіональні традиції та культуру. Основними детермінантами розвитку текстильної промисловості є: історичні, інституційні, відтворювальні, просторові, вартісні, ресурсні (сировинні, кадрові, фінансові, інформаційні, матеріально-технічні), технологічні, управлінські з виокремленням підсистем внутрішньоорганізаційного менеджменту (аналітична, планова, регулятивна, облікова, мотиваційна, комунікативна) та промислового маркетингу, функціональні, соціальні, культурні, економічні, зовнішньоекономічні, інноваційні, інвестиційні, екологічні тощо. Особливе місце серед них слід віднести інституційним детермінантам, які повинні відображати запровадження європейських підходів в систему регіонального управління; вдосконалення системи стратегічного планування регіонального розвитку на засадах смарт-спеціалізації з урахуванням світових ринкових та технологічних тенденцій інноваційного розвитку; забезпечення підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів; територіальної соціально-економічної інтеграції і просторового розвитку в рамках Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року. Тому дослідження системи управління текстильною галуззю в сучасних умовах господарювання становить як науковий, так і прикладний інтерес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковим та прикладним аспектам функціонування та розвитку галузі легкої промисловості в цілому приділяють увагу вітчизняні та іноземні вчені-економісти, серед них – І. О. Тарасенко, О. Б. Наумов, Ю. В. Гончаров, А. П. Гречан, В. В. Лойко, І. О. Максименко, І. І. Поліщук, Б. Б. Семак, Т. М. Янковець та інші. Наукове підґрунтя для розвитку текстильної промисловості закладено в працях відомих вчених-регіоналістів: Стеченка Д. М., Федулової Л. І., Гончарової Ю. В., Максименка І. О., Паливоди О. М., Тарасенка І. О., Семака Б. Б.

Теоретичним і прикладним підґрунтям для вирішення багатогранних проблем щодо формування механізмів ефективного регіонального розвитку в Україні стали праці провідних вчених-регіоналістів: Амоші О. І., Бутка М. П., Варналія З. С., Дейнеко Л. В., Зінь Е. А., Желюк Т. Л., Луцького І. М., Лібанової Е. М., Мельник А. Ф., Медвідь В. Ю., Монастирського Г. Л., Семенова В. Ф., Стеценка Д. М., Сergyгіна С. М., Чорного Р. С., Язлюка Б. О. та ін.

Беручи до уваги цінність праць згаданих науковців, слід зазначити, що сучасні світогосподарські виклики актуалізують потребу розвитку конкурентного потенціалу текстильної промисловості, переосмислення її ролі у регіональному відтворювальному процесі шляхом інноватизації підходів до управління цією галуззю. Науковий імператив дослідження зумовлений необхідністю структурної модернізації легкої промисловості загалом та відродження текстильної галузі зокрема; вдосконалення сировинних логістичних потоків, активізації інноваційної активності, підвищення продуктивності праці та контролю за безпекою виробництва та споживання продукції текстильної промисловості.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження інституційних детермінант управління розвитком та модернізацією текстильної галузі легкої промисловості регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливою детермінантою розвитку текстильної промисловості регіону є інституційний базис, який характеризується системою законодавчих та нормативно-правових актів та системою формальних та неформальних інститутів, які стимулюють розвитку текстильної галузі легкої промисловості України.

Для того, щоб характеризувати інституційні засади регіональної промислової політики загалом та галузевої складової зокрема, з'ясуємо її суть. Аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури [1–3] та власні розвідки автора дозволяють систематизувати наступні детермінанти регіональної промислової

політики. Це сукупність цілей та цілереалізуючих систем, які спрямовані на цілісний, динамічний, конкурентний, збалансований розвиток в регіональному та галузевому розрізах промисловості.

Основні завдання регіональної промислової політики лежать в площині конкурентного розвитку всіх галузей та позиціонування їх у світовому господарстві шляхом нарощування конкурентного потенціалу, підвищення продуктивності функціонування галузей промисловості, модернізації їх технічної бази, створення сприятливих умов для підприємницької діяльності, активізації розвитку нових, наукомістких виробництв тощо.

Головними інструментами промислової політики є використання прямих (спрощення умов ведення бізнесу, структурні корекції, реалізація галузевих і регіональних програм розвитку промислового виробництва на основі новітніх науково-технічних досягнень, державні замовлення, державні закупівлі, залучення іноземних інвестицій шляхом створення інвестиційних площадок, патентування результатів науково-технічної діяльності; екологічне маркування, екологічна сертифікація; контроль якості продукції відповідно до міжнародних стандартів якості ISO) та непрямих (фіскальні преференції, спрощені митні процедури, пільгові кредити тощо) методів державного регулятивного впливу.

В сучасному світовому господарстві розрізняють два типи регіональної промислової політики: функціональну та секторальну.

Функціональна промислова політика направлена на подолання ринкових дисбалансів та створення стійкого макроекономічного середовища для інвестування в інфраструктуру, освіту, підтримку фундаментальної і прикладної науки, демонополізацію і сприяння розвитку конкурентного середовища, лібералізацію зовнішньої торгівлі та інвестицій.

Секторальна промислова політика спрямована на підтримку тих інституційних секторів, галузей, підприємств промисловості, які мають значення для стратегічних інтересів та конкурентного розвитку національної економіки на світовому рівні [1, с. 28].

Реалізація промислової політики залежить від моделі політики, яку обирає держава:

– партнерської взаємодії держави та бізнесу, лідерського домінування держави у регулюванні економіки (особливо результативною є в умовах кризи та посткризового відновлення) країни з високим рівнем лідерства держави в економіці: Японія, Південна Корея, Франція, Китай;

– балансування ресурсів та прав суб'єктів економічної діяльності від цілковитого обмеження прав для бізнесу (Китай), обмеженими ресурсами та значними правами (країни Африки) до балансування ресурсів та прав в країнах ЄС;

– кластерної моделі підтримки галузей промисловості для підвищення інвестиційної привабливості та реалізація інвестиційних проектів; формування промислових зон і підтримка окремих галузей промисловості; розвиток малого та середнього бізнесу.

Вперше на макроекономічному рівні про галузеву промислову політику з позиції довгострокових перспектив розвитку національної економіки було обумовлено в Концепції Державної промислової політики (Постанова КМУ № 1469 від 27.09.2000 р.), згідно якої найважливішими пріоритетами розвитку підгалузей легкої промисловості було визначено:

– зміцнення сировинної бази галузі шляхом реконструкції, модернізації та технічного переозброєння базових підприємств легкої промисловості (текстильних і підприємств, що виробляють натуральні та синтетичні шкіри);

– створення виробництва високоякісних, конкурентоспроможних льняних тканин;

– виготовлення спеціальних медичних виробів (перев'язочні матеріали, фіксуєчі пов'язки, імплантати для хірургії, нові шовні матеріали тощо).

Подальший інституційний базис, основні цілі та завдання промислової політики були викладені у Державній програмі розвитку промисловості на 2003–2011 рр., ухваленій постановою Кабінету Міністрів від 28 липня 2003 р. № 1174, яка на цей час залишилась нереалізованою.

Цілі та цілереалізуючі системи структурно-технологічної та інноваційно-інвестиційної політики промислового розвитку знайшли своє відображення у Державній програмі активізації розвитку економіки на 2013–2014 рр., затвердженій Постановою Кабінету Міністрів України від 27.02.2013 р. № 187, та Концепції загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 липня 2013 р., № 603-р). Поряд з цим, промисловість країни позбавлена комплексного стратегічного довгострокового науково обґрунтованого документа – Стратегії розвитку промисловості України, що визначала б головні цілі державної промислової політики та напрями її реалізації на довгострокову перспективу відповідно до векторів сталого розвитку, забезпечення цілісності та конкурентоспроможності економіки країни та її регіонів.

Сталий розвиток є новою світоглядною, політичною та практичною моделлю розвитку для усіх країн світу, які розпочали перехід від суто економічної моделі розвитку до пошуку оптимального балансу між трьома складовими розвитку – економічною, соціальною та екологічною. Реалізація цієї моделі потребує формування галузевої системи публічного управління сталим розвитком. Тому сучасна ефективна економічна політика повинна забезпечувати умови для: нормальної життєдіяльності людей, що проживають в регіоні, тобто задовольняти комплекс потреб різних верств

відповідно до загальноприйнятих стандартів та уявлень про гідний чи прийнятний рівень життя; системної організації відтворення ресурсів та нарощування відтворювального потенціалу.

Важливою складовою інституційного забезпечення промислової регіональної політики є реалізація Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, яка затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 № 385. Ця Стратегія окреслює вектори розвитку та модернізації регіональної економіки загалом шляхом підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів; територіальної соціально-економічної інтеграції і просторового розвитку; ефективного державного управління.

Важливим в інституційному супроводі є застосування методів та практик, які відносяться до сфери легкої промисловості та стосуються зниження рівня забруднення довкілля й споживання ресурсів у всіх галузях економіки («екологізація існуючих галузей промисловості») та збільшення обсягів споживання населенням доступних екологічних товарів і послуг, що відповідають вимогам зеленої економіки і є головним фактором сталого промислового розвитку, підвищення рівня життя та мінімізації шкоди для навколишнього середовища [4–6].

Регуляторна база України, завдяки якій урегульовуються питання, пов'язані з впровадженням ресурсоефективного та більш чистого виробництва, потребує суттєвого вдосконалення, насамперед через здійснення вичерпного аналізу нормативно-правової та законодавчої бази, удосконалення її відповідно до міжнародних стандартів, здійснення аналізу діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування з цього питання; напрацювання механізмів запровадження ресурсоефективного та більш чистого виробництва за всіма напрямками діяльності

Результуючим вектором регіональної промислової політики має бути:

- створення сучасних промислових виробництв, що використовують передові інноваційні технології з метою підвищення конкурентоспроможності національної економіки;
- виробництво товарів промислового призначення українськими товаровиробниками в потрібній кількості та високої якості для задоволення потреб української держави та її громадян у цих товарах за прийнятними цінами;
- нові ніші для української продукції у світі та підвищення позицій українських товаровиробників на зовнішніх ринках;
- розвиток регіональних промислових кластерів як точок економічного зростання, які визначатимуть конкурентоспроможність та перспективи розвитку промислового виробництва у регіонах;
- застосування екологічних способів виробництва та більш ефективного використання ресурсів.

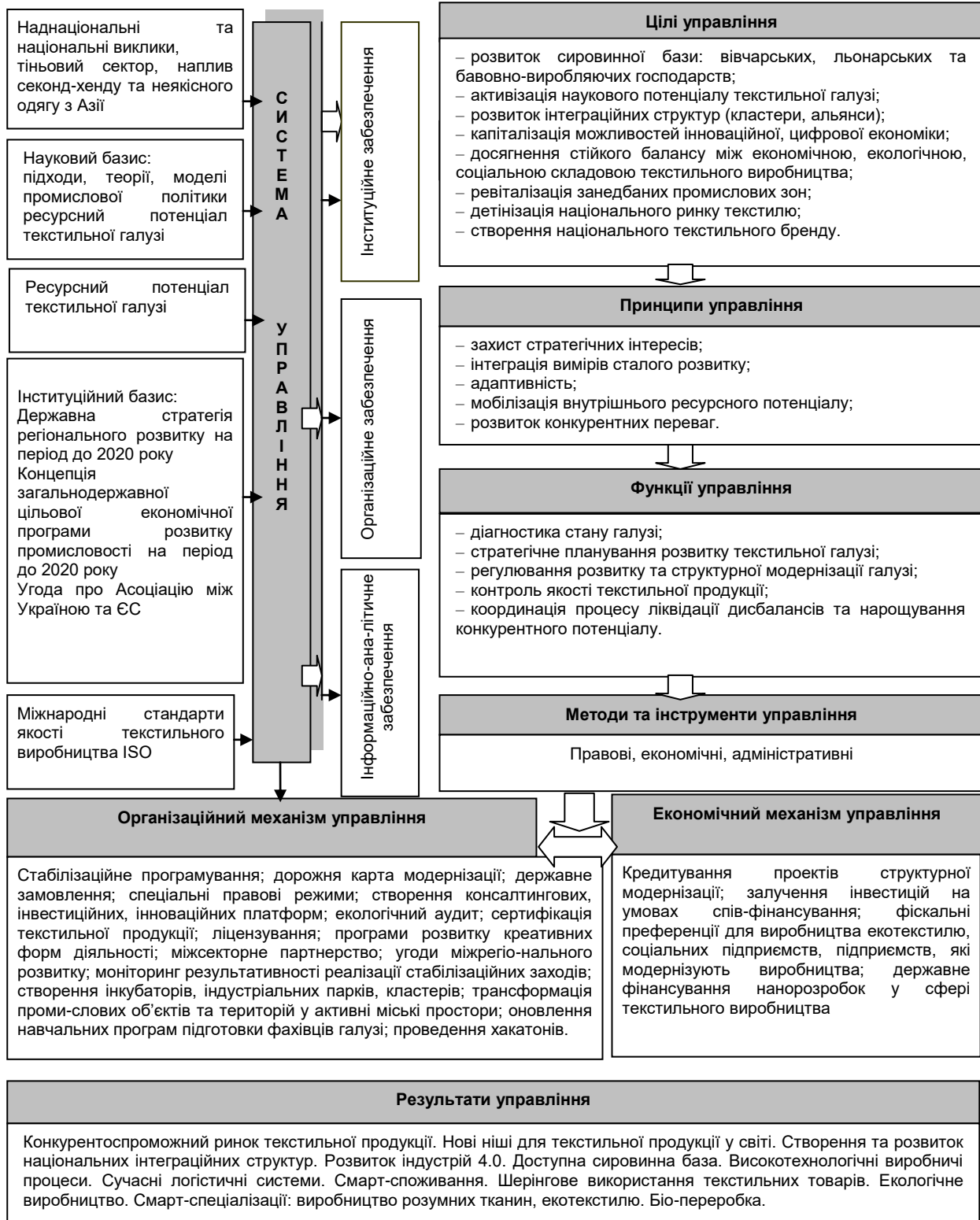
Промислова політика в сфері розвитку текстильного виробництва має поєднувати цілі та цілереалізуючі системи на макро- та мезорівнях. Державна промислова політика розвитку текстильної галузі має бути спрямована на створення умов для підвищення конкурентоспроможності національних текстильних підприємств на внутрішньому і зовнішньому ринках за рахунок реалізації комплексу заходів підтримки українських сільськогосподарських виробництв текстильної сировини та текстильних підприємств.

Реалізовуватися така політика має через механізми прямої та непрямой державної фінансової підтримки сировинних сільськогосподарських підприємств та підприємств текстильної промисловості. Оздоровлення та розвиток льонарства та тваринництва не потребує великих капіталовкладень. Необхідно створити економічні основи привабливості їхнього розвитку, тобто створити можливість гарантованого збуту. Необхідне впровадження спеціальних державних програм, що передбачатимуть тарифне митне регулювання надходження вовни з-за кордону та міститимуть прогноз зменшення обсягів імпорту до мінімуму або навіть до повного забезпечення українських текстильних підприємств вітчизняною сировиною.

На регіональному рівні державна промислова політика повинна зосереджуватися на розвитку інтегрованих структур та об'єднання їх в єдину систему агротекстильного комплексу, що включає в себе технологічний ланцюг «сільське господарство – первинна обробка – текстиль – збут», з використанням переваг географічного положення; створення єдиного інформаційного простору агротекстильного комплексу на основі впровадження сучасних інформаційних та управлінських систем, розвитку інформаційних баз; розвиток та активізацію наукового потенціалу текстильної галузі.

Щодо стратегічної моделі регіональної політики розвитку текстильної галузі легкої промисловості, то слід зазначити, що нині науковці (Дейнеко Л. В., Семак Б. Б., Медвідь В. Ю. та інші) [4–8] схилиються до думки пошуку та впровадження нових стратегій управління підприємствами та галуззю в цілому. Вироблення нової концепції розвитку даної галузі пов'язана із динамічними змінами умов функціонування сільськогосподарських підприємств та ризику сезонного виробництва, які впливають на ресурсні детермінанти текстильної промисловості, потребою вироблення стратегії розвитку вівчарських, льонарських та бавовно-виробляючих господарств. Тому регіональна політика розвитку текстильної галузі повинна об'єднувати систему організаційно-правових, економічних, техніко-технологічних заходів, які б забезпечували розвиток аграрно-текстильних інтегрованих структур, відповідно до потреб та викликів четвертої помисливої революції, потреб забезпечення

збалансованого розвитку галузі з орієнтацією на екологічно-орієнтоване та нановиробництво та створення національного текстильного бренду. Науковими підходами, які доцільно покласти в розвиток текстильної промисловості та посилення її позицій в конкурентному розвитку регіонів, повинні бути: кластерна теорія, теорія витрат, теорія полюсів зростання, просторової взаємодії ринкових потенціалів, інноваційного, конкурентного, сталого розвитку. Модель регіональної політики розвитку та модернізації текстильної галузі можна представити у вигляді схеми (рис. 1).

Рис. 1. Концептуальна модель управління текстильною промисловістю регіону
Джерело: авторське бачення

Основний акцент такої політики повинен ставитися на розвитку власної сировинної бази: вівчарських, льонарських та бавовно-виробляючих господарств; активізацію наукового потенціалу текстильної галузі; розвиток інтеграційних структур; капіталізацію можливостей інноваційної, цифрової економіки, яка дасть можливості створювати поліфункціональні тканини; досягнення стійкого балансу між економічною, екологічною, соціальною складовою текстильного виробництва; підтримка кластерної форми організації текстильного виробництва, особливо в частині виготовлення «розумних», екологічно-чистих тканин, розвитку та збереження народних традицій; ревіталізацію занедбаних промислових зон; детінізацію національного ринку текстилю; створення національного текстильного бренду; зміну моделі виробництва, яка повинна працювати на прогностичних засадах, з врахуванням потреб споживача (виробництво під замовлення); джентрифікації – підвищення привабливості промислових районів міста за рахунок реконструкції і оновлення будівель.

Важливо також формувати культуру споживання текстильних тканин, передусім підтримку національного бренду, шерінгового споживання, смарт-утилізації шляхом застосування значних компенсацій при поверненні використаного одягу та взуття на переробку.

Важливою складовою у розвитку текстильної промисловості регіону має бути підтримка інноваційних форм ведення бізнесу. Одним з дієвих сучасних важелів формування розвиненої інноваційної інфраструктури є створення технологічних парків, індустріальних центрів та кластерів.

Індустріальні та технологічні парки мають спільний парковий принцип організації діяльності, але їхні функції є принципово відмінними. Так, якщо технологічні парки орієнтовані на розвиток наукових досліджень і розроблень та виведення інноваційних продуктів на ринок, тобто їхню комерціалізацію через «посів» стартапів та інкубацію інноваційних швидкозростаючих технологічних бізнесів, то індустріальні парки фокусуються на забезпеченні подальшого розвитку бізнесів і «розширенні діяльності» стартапів шляхом надання підприємствам – резидентам парку доступу до необхідної промислової, транспортної, виробничо-складської, адміністративної та соціальної інфраструктур [8, с. 22].

Технопарк – науково-інноваційний центр, територіально виділений комплекс, який об'єднує в собі організації, фірми, об'єднання, що охоплюють весь цикл здійснення інноваційної діяльності від генерації нових ідей до випуску і реалізації наукоємної продукції. Технопарк заснований на базі провідних університетів, інших наукових організацій, включає сервісні і виставочні комплекси, фірми.

Практика створення технопарків приносить великі переваги містам і цілим країнам. Крім можливості розробляти і застосовувати інновації на даному виробництві, створюються нові робочі місця, розвивається підприємництво, що у свою чергу також означає додаткові надходження до бюджету і можливість для мешканців працювати вдома.

Промислові (індустріальні) парки відносять до вільних економічних зон другого покоління – промислово-виробничих зон. Такі зони створюються або за територіальним принципом, коли виділяється окрема територія, на якій запроваджуються спеціальні пільгові умови господарської діяльності, або за функціональним принципом – на підприємства, що спеціалізуються на певних видах діяльності [9, с. 22].

Створення та функціонування індустріальних парків здійснюється з метою забезпечення економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності територій, активізації інвестиційної діяльності, створення нових робочих місць, розвитку сучасної виробничої та ринкової інфраструктури.

Перший індустріальний парк в Україні було створено у 2000 році, а ще сім були створені у 2018 році. Зокрема, за даними Мінекономрозвитку по всій Україні працює 46 індустріальних парків, 16 із яких не включені до Реєстру індустріальних (промислових) парків [10].

Вагомим значенням для підприємств, що працюють в індустріальному парку України, відіграє низка податкових пільг: звільнення від податку на прибуток на перші п'ять років і на 50% в наступні п'ять; звільнення від ввізного мита на обладнання й устаткування; розстрочення сплати ПДВ на 60 днів на ввезення обладнання і устаткування; податкові пільги з боку місцевої влади (без гарантії); гарантії на 15 років відсутності погіршення податкових умов.

В наш час в західному регіоні України розроблена Програма створення та розвитку індустріального парку «Хмельницький», функціонування якого представлятиме текстильне виробництво, ткацьке виробництво, виробництво одягу та інших текстильних виробів, виробництво електричного устаткування і агропереробка, виробництво харчових продуктів переробка та консервування фруктів та овочів, борошномельно-круп'яної промисловості та інших харчових продуктів.

Передбачається, що створення індустріального парку сприятиме формуванню сучасних екосистем бізнесу та інновацій, що стануть рушійною силою економічного прогресу міста та будуть сприяти створенню умов і можливостей для впровадження моделей інклюзивного розвитку.

Загалом, з міського бюджету заплановано виділити 3 млн грн на реалізацію заходів цієї Програми та надано дозвіл на розробку проектів землеустрою щодо відведення 52 га землі під індустріальний парк [10].

Для того, щоб індустріальний парк працював, необхідно: знати потенційних інвесторів та їхні потреби; провести аналіз впливу приходу інвестора зовнішнім незалежним дослідницьким центром; оцінити можливий вплив діючих законів; врахувати доступ до залізничної колії, енерго-, водо- та газопостачання; розраховувати на низький податковий тиск, причому не для індустріальної зони, а для регіону в цілому. Таким чином, податковий тягар припадає рівномірно для усіх виробничих підприємств.

На нашу думку, кластер зможе стати ефективною інституційною формою розвитку текстильної галузі. Це досить дієвий спосіб і система взаємодії, постійного ділового спілкування територіально і економічно споріднених учасників виробничого процесу заради отримання кожним із них сукупного синергетичного комерційного результату.

Основними учасниками текстильного кластеру на рівні регіону можуть бути:

1. Провідне підприємство текстильної промисловості. Для Тернопільської області ним можна вважати ПАТ Тернопільське об'єднання «Текстерно», яке в минулому було промисловим гігантом даної галузі, поряд із бавовняним комбінатом у Херсоні та бавовняно-прядильним комбінатом у Донецьку. Останні роки два останні підприємства не працюють.

2. Зацікавлені сторони. Інвестори, які готові будуть інвестувати в розвиток галузі економіки, зокрема, в основні фонди та інші активи підприємств галузі в регіоні.

3. Держава, що інвестує бюджетні кошти у розвиток інфраструктур.

4. Наукові установи та заклади вищої освіти, які надають відповідний рівень знань в даній галузі на даній території.

5. Обслуговуючі підприємства – середній та малий бізнес, що надає послуги галузевим компаніям, серед яких осередки народних промислів з виробництва полотна під вишивку, тканин для пошиття національного українського одягу, що сьогодні є модним та слугує збереженню національних традицій.

Продуктом та основною метою існування кластеру стане вихід підприємств регіону в глобальне конкурентне середовище та на світові ринки. Це має й позитивні соціальні наслідки, що полягають у збільшенні добробуту населення, виникнення невиробничих активів, збільшення робочих місць, підвищення якості соціальних послуг.

Вирішення питань структурної модернізації легкої промисловості загалом та текстильної, як її складової, зокрема, передбачає посилення інституційної спроможності держави в руслі розробки та реалізації заходів щодо захисту вітчизняного виробника, боротьби з контрафактною і контрабандною продукцією, використання субсидій, лізингових схем, інвестиційних фондів, розвитку приватно-державного партнерства.

П'ять років тому контрабанда для текстильного бізнесу була дорогою: фактично вартість контейнера контрабанди прирівнювалася за ціною до «білого» розмитнення товару. А пов'язано це напряму з тим, що в той час не було стільки операторів, які займаються перевезенням контрабанди, сьогодні ж ситуація протилежна – на виставках легкої промисловості можна побачити низку логістичних компаній, які займаються перевезенням нелегального товару. Введення кримінальної відповідальності за незаконне ввезення чи вивезення товарів може стати одним із інструментів боротьби із цим явищем. Однак варто зосередитися і на інших кроках, що допоможуть подолати контрабанду і нелегальну торгівлю: електронний документообіг, відкритий доступ до знеособленої інформації щодо митної вартості товару, більше конкретики, стратегічного бачення вирішення проблеми від влади.

Інституційний базис регіональної політики розвитку текстильної промисловості пов'язаний із посиленням ролі екологічної стандартизації та сертифікації текстильної продукції.

Екомаркування текстильних матеріалів і виробів, як і інших товарів легкої промисловості, – це комплекс екологічної інформації про рівень їх екологічної безпечності та екологічність технологій їх виготовлення, який гарантує споживачу можливість об'єктивного вибору потрібного йому екологічнобезпечного товару, а виробнику – конкурентоспроможність цього товару на ринку. Екомаркування текстильних товарів – це ефективний інструмент державного контролю якості та екологічної безпечності текстильної продукції.

Необхідність координації робіт між різними системами екомаркування продукції в різних країнах обумовило створення в 1994 р. «Глобальної мережі екомаркування». Це міжнародна некомерційна асоціація, яка розробляє і впроваджує в практику необхідні нормативно-правові документи щодо екомаркування різних груп товарів; стимулює використання екомаркування продукції з метою підвищення рівня її екологічної безпечності та захисту довкілля від негативного впливу її виробництва; координує екологічні програми екомаркування товарів окремих країн; забезпечує обмін інформацією між країнами-членами даної мережі.

Нині «Глобальна мережа екомаркування» об'єднує 27 систем екологічного маркування 27-ми країн світу із п'яти континентів, включаючи Україну. В міжнародній практиці вимоги до екологічного

маркування товарів, включаючи і текстильні товари, регламентуються наступними міжнародними екологічними стандартами¹.

Певних успіхів в останні роки досягнуто в екомаркуванні текстильних товарів і в Україні. Про це свідчить Постанова Кабінету Міністрів України від 18 травня 2011 року № 529 «Про затвердження Технічного регламенту з екологічного маркування». Згідно з рішенням Координаційної Ради органу з екомаркування від 7 квітня 2011 року в Україні з 1-го липня 2011 року впроваджено оновлену версію українського знаку екомаркування товарів і послуг. Зміни та доповнення у вітчизняній системі екомаркування товарів і послуг обумовлені підвищенням її якості, а також інформативності для потреб ринку.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, можна стверджувати, що сучасна промислова політика розвитку текстильної промисловості в регіоні складається із низки нормативно-правових актів, що визначають: векторність розвитку галузі, її інноваційні форми організації, механізми сталого розвитку та екологізації виробництва, забезпечення управління якістю та боротьби з тінювим бізнесом в даній сфері. З метою зміцнення інституційних детермінант розвитку промисловості необхідно, щоб регіональна політика розвитку текстильної галузі в середньо- та довгостроковому періоді на основі активізації організаційно-правових та економічних важелів стимулювала збалансований розвиток галузі з орієнтацією на екологічно-орієнтоване та нановиробництво, цифровізацію економіки та створення національного текстильного бренду.

Бібліографічний список

1. Промислова політика посткризової економіки: кол. монографія / Дейнеко Л.В., Якубовський М.М., Шелудько Е.І. та ін.; за ред. д-ра екон. наук, проф. Л.В. Дейнеко; за ред. д-ра екон. наук, проф. М. М. Якубовського. Київ: НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України», 2014. 316 с.
2. Структурні зміни та економічний розвиток України: монографія / Геєць В.М., Шинкарук Л.В., Артёмова Т.І. та ін.; за ред. Л.В. Шинкарук. Київ: Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2011. 696 с.
3. Тарасенко І.О. Сталий розвиток підприємств легкої промисловості: теорія, методологія, практика: монографія. Київ: КНУТД, 2010. 390 с.
4. Розвиток промисловості для забезпечення зростання та оновлення української економіки: науково-аналітична доповідь / за ред. д-ра екон. наук Дейнеко Л.В. Київ: НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України», 2018. 158 с.
5. Потапенко В.Г. До питання розробки концепції впровадження в Україні ресурсоефективного та більш чистого виробництва. *Ефективна економіка*. 2013. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2441> (дата звернення: 06.03.2019).
6. Ресурсощадні технології виробництва текстилю, одягу та взуття: монографія: в 2 т. / Щербань В.Ю., Піпа Б.Ф., Чабан В.В. та ін. Київ: КНУТД, 2016. 372 с.
7. Семак Б.Б. Екологічна сертифікація текстильної продукції – гарант її успіху на ринку. *Ефективна економіка*. 2013. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2569> (дата звернення: 05.03.2019).
8. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / авт.-упоряд.: Г.О. Андрощук, І.Б. Жилияєв, Б.Г. Чижевський, М.М. Шевченко. Київ: Парламентське вид-во, 2009. 632 с.
9. Підоричева І., Осадча Н. Перспективи спрощення законодавства з питань формування та розвитку в Україні паркових утворень. *Віче*. 2015. № 18. С. 21-26.
10. Офіційний веб-сайт Міністерства регіонального розвитку та житлово-комунального господарства. URL: <http://www.minregion.gov.ua> (дата звернення: 03.03.2019).

References

1. Deineko, L.V., Yakubovskiy, M.M. and Sheludko, E.I. (2014), *Promyslova polityka postkryzovoi ekonomiky* [Industrial policy of the post-crisis economy], Kyiv, Ukraine, 316 p.

---

¹ ISO 14024 «Екологічне маркування та декларації. Екологічне маркування типу I. Принципи та методи». Це найбільш поширений спосіб екомаркування текстильних матеріалів і виробів, який перевіряється третьою стороною безпосередньо на текстильних матеріалах чи виробках за результатами лабораторної оцінки; ISO 14021 «Екологічне маркування і самодекларації. Екологічне маркування типу II». Це маркування наноситься на текстильні матеріали і вироби самими виробниками з метою їх реклами; ISO 14025 «Екологічне маркування та декларації. Екологічні декларації типу III». Це інформація, що надається виробниками про притаманні їх продукції екологічні властивості, встановлені відповідно до вимог чинних нормативів, які не перевіряються третьою стороною.

2. Heiets, V.M., Shynkaruk, L.V. and Artomova, T.I. (2011), *Strukturni zminy ta ekonomichniy rozvytok Ukrainy* [Structural changes and economic development of Ukraine], In-t ekonomiky ta prohnouzuvannia NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 696 p.
3. Tarasenko, I.O. (2010), *Stalyi rozvytok pidpriemstv lehkoj promyslovosti: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Sustainable development of light industry: theory, methodology, practice], KNUTD, Kyiv, Ukraine, 390 p.
4. Deineko, L.V. (2018), *Rozvytok promyslovosti dlia zabezpechennia zrostannia ta onovlennia ukrainskoi ekonomiky* [Development of industry for growth and renewal of the Ukrainian economy], NAN Ukrainy, DU «In-t ekon. ta prohnouzuv. NAN Ukrainy», Kyiv, Ukraine, 158 p.
5. Potapenko, V.H. (2013), "To the issue of developing the concept of implementation in Ukraine of resource-efficient and cleaner production", *Efektivna ekonomika*. available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2441> (access date March 6, 2019).
6. Shcherban, V.Iu., Pipa, B.F. and Chaban, V.V. (2016), *Resursooshchadni tekhnolohii vyrobnytstva tekstyliu, odiahu ta vztuttia* [Resource-saving technologies for the production of textiles, clothing and footwear], KNUTD, Kyiv, Ukraine, 372 p.
7. Semak, B.B. (2013), "Ecological certification of textile products - a guarantor of its success in the market", *Efektivna ekonomika*, no. 12. available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2569> (access date March 5, 2019).
8. Androshchuk, H.O., Zhyliaiev, I.B., Chyzhevskiy, B.H. and Shevchenko, M.M. (2009), *Stratehiia innovatsiinoho rozvytku Ukrainy na 2010–2020 roky v umovakh hlobalizatsiinykh vyklykiv* [Strategy of innovative development of Ukraine for 2010-2020 in the context of globalization challenges], Parlamentske vyd-vo, Kyiv, Ukraine, 632 p.
9. Pidorycheva, I. and Osadcha, N. (2015), "Prospects for simplification of legislation on the formation and development of park units in Ukraine", *Viche*, no. 18, pp. 21-26.
10. Official website of the Ministry of Regional Development and Housing and Communal Services, available at: <http://www.minregion.gov.ua> (access date March 3, 2019).

Желюк Т.Л., Берестецька О.М. ДЕТЕРМІНАНТИ РЕГІОНАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТЕКСТИЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Мета. Дослідження інституційних детермінант управління розвитком та модернізацією текстильної галузі легкої промисловості регіону.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано системний, синергетичний, інституціональний підходи та сучасні методи аналізу, прогнозування, організації та управління, зокрема застосовано: системний підхід для обґрунтування науково-методологічних підходів при оцінці стратегії розвитку текстильної промисловості регіону; метод комплексного аналізу – для оцінки ефективності стратегії розвитку текстильної промисловості на регіональному рівні; метод економіко-статистичного аналізу – для обґрунтування стратегії розвитку галузі регіону; абстрактно-логічний – для узагальнень і формування висновків.

Результати. Обґрунтовано концептуальні засади формування стратегії розвитку текстильної промисловості. Визначено організаційно-економічні засади реалізації стратегічних напрямків розвитку галузі. Розглянуто проблеми розвитку та управління підприємствами текстильної промисловості України. Проаналізовано моделі та теорії регіонального управління текстильною промисловістю. Запропоновано концептуальну модель управління, яка забезпечить синергетику державного і регіонального управління в позиціонуванні національного текстильного бренду.

Наукова новизна. Обґрунтовано концептуальну модель управління текстильною галуззю легкої промисловості на регіональному рівні, яка базується на сучасних наукових теоріях інноваційного розвитку, просторової взаємодії, міжсекторної співпраці і дозволяє активізувати технологічні, відтворювальні, ресурсні детермінанти конкурентного розвитку галузі.

Практична значущість. Розроблена концептуальна модель може бути використана для вдосконалення інформаційно-аналітичного супроводу стратегічного планування розвитку текстильної галузі при розробці та реалізації програм економічного та соціального розвитку на регіональному рівні, що сприятиме підвищенню результативності державної регіональної політики в сфері легкої промисловості.

Ключові слова: регіональна промислова політика, інституційний базис, моделі промислової політики, концепція управління текстильною галуззю регіону.

Zheliuk T.L., Berestetska O.M. DETERMINANTS OF REGIONAL MANAGEMENT OF THE TEXTILE INDUSTRY DEVELOPMENT

Purpose. The aim of the article is the investigation of institutional determinants of development and modernization of textile branch of light industry of the region.

Methodology of research. Systematic, synergetic, institutional approaches and modern methods of analysis, forecasting, organization and management are used in the course of the research, in particular: a systematic approach to substantiating scientific and methodological approaches in assessing the strategy of textile industry development in the region; the method of complex analysis – to assess the effectiveness of the strategy of textile industry development at the regional level; method of economic and statistical analysis – to substantiate the development strategy of the region; abstract and logical – for generalizations and formation of conclusions.

Findings. The conceptual principles of formation of a strategy of the textile industry development are substantiated. The organizational and economic bases of realization of strategic directions of branch development are

determined. The problems of development and management of enterprises of the textile industry of Ukraine are considered. The models and theories of regional management of the textile industry are analyzed. The conceptual model of management that provides synergy of state and regional management in positioning the national textile brand is proposed.

Originality. The conceptual model of the textile industry of light industry at the regional level, based on modern scientific theories of innovation development, spatial interaction, cross-sectoral cooperation and allows to intensify technological, reproductive, resource determinants of competitive development of the industry, is substantiated.

Practical value. The conceptual developed model can be used to improve the information and analytical support of the strategic planning of the textile industry development in the implementation and development of programs of economic and social development at the regional level, which will increase the efficiency of the state regional policy in the field of light industry.

Key words: regional industrial policy, institutional basis, models of industrial policy, concept of management of the textile branch of the region.

Желюк Т.Л., Берестецкая А.Н. ДЕТЕРМИНАНТЫ РЕГИОНАЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ ТЕКСТИЛЬНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Цель. Целью статьи является исследование институциональных детерминант управления развитием и модернизацией текстильной отрасли легкой промышленности региона.

Методика исследования. В процессе исследования использованы системный, синергетический, институциональный подходы и современные методы анализа, прогнозирования, организации и управления, в частности применено: системный подход для обоснования научно-методологических подходов при оценке стратегии развития текстильной промышленности региона; метод комплексного анализа – для оценки эффективности стратегии развития текстильной промышленности на региональном уровне; метод экономико-статистического анализа – для обоснования стратегии развития отрасли региона; абстрактно-логический – для обобщений и формирование выводов.

Результаты. Обоснованы концептуальные основы формирования стратегии развития текстильной промышленности. Определены организационно-экономические основы реализации стратегических направлений развития отрасли. Рассмотрены проблемы развития и управления предприятиями текстильной промышленности Украины. Проанализированы модели и теории регионального управления текстильной промышленностью. Предложена концептуальная модель управления, которая обеспечит синергетику государственного и регионального управления в позиционировании национального текстильного бренда.

Научная новизна. Обоснованно концептуальную модель управления текстильной отраслью легкой промышленности на региональном уровне, которая базируется на современных научных теориях инновационного развития, пространственной взаимодействия, межсекторного сотрудничества и позволяет активизировать технологические, воспроизводственные, ресурсные детерминанты конкурентного развития отрасли.

Практическая значимость. Разработанная концептуальная модель может быть использована для совершенствования информационно-аналитического сопровождения стратегического планирования развития текстильной отрасли при разработке и реализации программ экономического и социального развития на региональном уровне, что будет способствовать повышению результативности государственной региональной политики в сфере легкой промышленности.

Ключевые слова: региональная промышленная политика, институциональный базис, модели промышленной политики, концепция управления текстильной отраслью региона.

УДК 338.48
JEL Classification: P48, Z3

Голод А.П.,
д-р екон. наук, доц., проф., зав. кафедри
готельно-ресторанного бізнесу,
Мороз С.Р.,
аспірант,
Феленчак Ю.Б.,
канд. екон. наук, доц. кафедри спортивного туризму,
Львівський державний університет фізичної культури
імені Івана Боберського

ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО ГОСПОДАРСТВА У СТРУКТУРІ РЕГІОНАЛЬНИХ ТУРИСТИЧНИХ СИСТЕМ

Постановка проблеми. У сучасному світі спостерігаються глобальні тенденції активізації туристичних потоків та швидкої диференціації туристичного ринку. Однією із актуальних проблем розвитку туризму стає повноцінне використання його рекреаційно-оздоровчого потенціалу. Закономірно, що тенденції розвитку світового туризму демонструють підвищення попиту на курортно-лікувальні послуги. Водночас санаторно-курортне господарство, основним завданням якого є власне задоволення потреб туристів у послугах лікувально-оздоровчого характеру, залишається поза увагою як дослідників, так і практиків державного та регіонального управління. Перебуваючи «на межі» між сферою охорони здоров'я, туристичною діяльністю та індустрією гостинності, санаторно-курортне господарство потребує специфічних підходів до дослідження та управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Узагальнюючи наявний досвід економічного аналізу санаторно-курортного господарства, передусім в контексті розвитку регіональної економіки, варто виокремити два основні підходи, які умовно можна назвати «рекреаційний» та «туристичний». Окрім поняттєво-термінологічних відмінностей, зазначені підходи відрізняються також за методологічними засадами. Тим не менш, у них є і спільні риси – системність та соціальна орієнтованість.

Відповідно до першого підходу, санаторно-курортне господарство регіону може аналізуватися як підсистема відповідних рекреаційних систем. Найкраще розробленою є концепція територіальних рекреаційних систем запропонована В. Преображенським [18] і представлена працями таких українських вчених, як: О. Бейдик [2], В. Євдокименко [8], Т. Каджаметова [10], Г. Костенко [11], О. Любіцева [13], І. Смаль [16], Л. Черчик [19] та ін. Виокремлюють також інші типи рекреаційних систем (біосоціальні, технічні, економічні тощо), в структурі яких теж можна обґрунтувати місце санаторно-курортного господарства [6].

У межах «туристичного» підходу санаторно-курортне господарство аналізують як елемент просторової та (або) функціональної структури туристичних систем (комплексів, дестинацій) різних рівнів. В українській науці цьому напрямку досліджень присвячені праці таких вчених, як: А. Головчан [5], Ю. Леонт'єва [12], В. Папп [14] та ін. Як бачимо, цей підхід не набув значного поширення у зв'язку із традиційним для вітчизняної науки віднесенням санаторно-курортного господарства саме до рекреаційної сфери в широкому розумінні, завданням якої є відпочинок та оздоровлення населення, передусім, в рамках його соціального захисту. На наш погляд, роль сучасного санаторно-курортного господарства є значно ширшою і повинна аналізуватися саме в структурі туристичних систем.

Постановка завдання. З огляду на це, метою нашого дослідження є аналіз підходів до дослідження санаторно-курортного господарства регіону та обґрунтування необхідності наукового аналізу цього компонента сфери обслуговування саме в структурі регіональних туристичних систем.

Виклад основного матеріалу дослідження. У наукових публікаціях чітко виділяється важливий сектор сучасної індустрії туризму, де формується спеціалізований продукт лікувально-оздоровчого типу. Цей сектор у вітчизняних дослідженнях називають санаторно-курортним господарством. Санаторно-курортна діяльність належить до тієї сфери економіки, від якої залежить

* Наук. керівник – Голод А.П., д-р екон. наук, доц.

здоров'я людей – головний показник соціально-культурного розвитку суспільства, якості життя в країні та ефективності системи державного управління загалом [16].

Базовим елементом у системі санаторно-курортного лікування України є санаторій. Заклад такого типу здійснює свою діяльність на основі природних лікувальних факторів у поєднанні із фізіотерапією, лікувальною фізкультурою, а також працює у лікувальному, реабілітаційному та рекреаційному напрямках. Санаторні заклади формують санаторно-курортний комплекс – сукупність на певній території різних установ (інтегрованих за кластерним типом), які задовольняють потреби в оздоровленні населення та сформовані на оригінальній інституціональній основі [4].

Територіальна організація санаторно-курортного комплексу базується на поєднанні рекреаційних ресурсів, рекреантів, закладів їх розміщення, місць розселення обслуговуючого персоналу, підприємств інфраструктури та інших закладів, які забезпечують умови для відпочинку і оздоровлення населення [3].

У вузькому розумінні санаторій є одним з видів підприємств санаторно-курортного господарства (підприємства, які надають відвідувачам щонайменше три види послуг: розміщення, харчування та оздоровчі (рекреаційні)) [9].

Більшість фахівців погоджується з тим, що однією із важливих переваг туристичного комплексу України є наявність високого природно-ресурсного потенціалу, ключовою складовою якого є бальнеологічні ресурси, що дають змогу забезпечувати розвиток лікувально-оздоровчого туризму. Як свідчить міжнародний досвід, ефективне використання цієї групи туристичних ресурсів можливе лише у рамках добре розвинутого санаторно-курортного господарства, адже сама лише наявність природних передумов бальнеолікування в регіоні не є достатньою умовою формування у ньому конкурентоспроможних дестинацій оздоровчого туризму [7].

Розвиток санаторно-курортного господарства регіону, особливо в умовах необхідності його модернізації, неодмінно має базуватися на науково обґрунтованій соціальній доктрині туризму, яка мала би втілюватися у вигляді відповідних стратегій регіонального розвитку.

Серед наявних підходів до дослідження розвитку туризму в регіоні (табл. 1) найоптимальнішим для аналізу санаторно-курортного господарства, очевидно, є системний.

Таблиця 1

Зміст головних підходів до дослідження розвитку туризму в регіоні

Порівняльні ознаки	Підходи		
	Галузевий	Просторовий	Системний
Конкретні об'єкти дослідження	Види туристичної економічної діяльності об'єднані в галузі (туристичні підприємства, заклади готельно-ресторанного, санаторно-курортного господарства та ін.)	Форми територіальної організації туристичної діяльності та туристичні об'єкти (дестинації)	Туристична діяльність як системоформувальна складова та низка підсистем (елементи регіональної суспільної системи, що мають зв'язки із туризмом)
Ключові методи	Статистичний, балансовий	Картографічний	Системний, моделювання
Основний результат застосування	Активізація розвитку різних видів туристичної діяльності в регіоні	Оптимізація просторової структури туристичної діяльності в регіоні та використання його туристичних ресурсів	Удосконалення державного регулювання розвитку туризму в регіоні, формування інноваційних структур (кластерів)

Джерело: [6]

У цьому контексті досить вагомим є доробок прихильників концепції територіальних рекреаційних систем, що розроблена в 1960-70 рр. професором В. Преображенським [18]. Його послідовники трактували територіальну рекреаційну систему як соціально-географічну гетерогенну систему, що складається з взаємопов'язаних підсистем: групи відпочиваючих (рекреантів), туристичних ресурсів, технічної інфраструктури, обслуговуючого персоналу, органу управління та ін.

Аналізуючи територіальну рекреаційну систему як інтегральну природно-антропогенну геосистему і вивчаючи можливості її використання з різними рекреаційними цілями, виділяють два аспекти:

1) природно-ресурсний, суть якого полягає у використанні ресурсів з урахуванням можливого виникнення конфліктних ситуацій;

2) інфраструктурний, коли враховується вже наявна інфраструктура – сукупність промислових і житлових споруд, транспорту та зв'язку (дороги, лінії електрозв'язку), системи водозабезпечення і каналізації, очисних споруд [10].

Паралельно із розвитком концепції територіальних рекреаційних систем у зарубіжній науці набувала поширення концепція туристичних дестинацій. Найпоширеніше трактування поняття

дестинації – пункт призначення туристичної подорожі. Класичними дестинаціями можуть вважатися міста, курорти, а іноді навіть берегові лінії [17].

З іншого боку, дестинацією вважається територія, регіон або країна, де турист бажає провести відпочинок. Звідси можна зробити висновок: дестинація – це територія невеликого розміру з туристичною спеціалізацією та інфраструктурою. Дестинації – це території, які повинні мати привабливі туристичні об'єкти, бути доступними або легко прохідними для більшості туристів, оснащеними інфраструктурою і додатковими послугами.

На думку більшості дослідників, і територіальні рекреаційні системи, і дестинації є складниками систем вищого рівня – туристичних (рекреаційних) комплексів.

О. Бейдик вважає, що туристично-рекреаційний комплекс може розглядатися як особлива форма територіальної організації, яка формується в процесі взаємопов'язаного розвитку рекреаційної та інших видів господарської діяльності на компактній території, яка має специфічні соціально-економічні та природні характеристики; територіальна система кількох видів господарської діяльності, організаційно і функціонально спрямована на отримання максимального рекреаційного ефекту [2].

О. Баєва трактує туристично-рекреаційні комплекси як складні інституційні соціально-економічні та матеріальні утворення, основним системоутворюючим фактором яких є забезпечення людської життєдіяльності за рахунок здійснення профілактики, лікування, оздоровлення, відпочинку, рекреації, результатом чого є створення і споживання певного туристично-рекреаційного продукту як вихідної основи формування і реалізації високоякісного пакету лікувально-оздоровчих послуг в умовах функціонування цілісного санаторно-курортного комплексу [1].

Отже, узагальнивши думки різних авторів, можна визначити, що туристично-рекреаційний комплекс – це сукупність всіх установ, що функціонують для задоволення потреб туристів, сконцентрованих на певній території, яка має туристично-рекреаційні ресурси і розвинену інфраструктуру. Однак, на нашу думку, про туристичний комплекс все ж таки доцільніше говорити у масштабах країни, а на рівні регіонів аналізувати функціонування окремих системних утворень.

Із цієї точки зору усі елементи туристичної діяльності на регіональному рівні, у тому числі і санаторно-курортне господарство, доцільно трактувати із позицій функціонування регіональних туристичних систем.

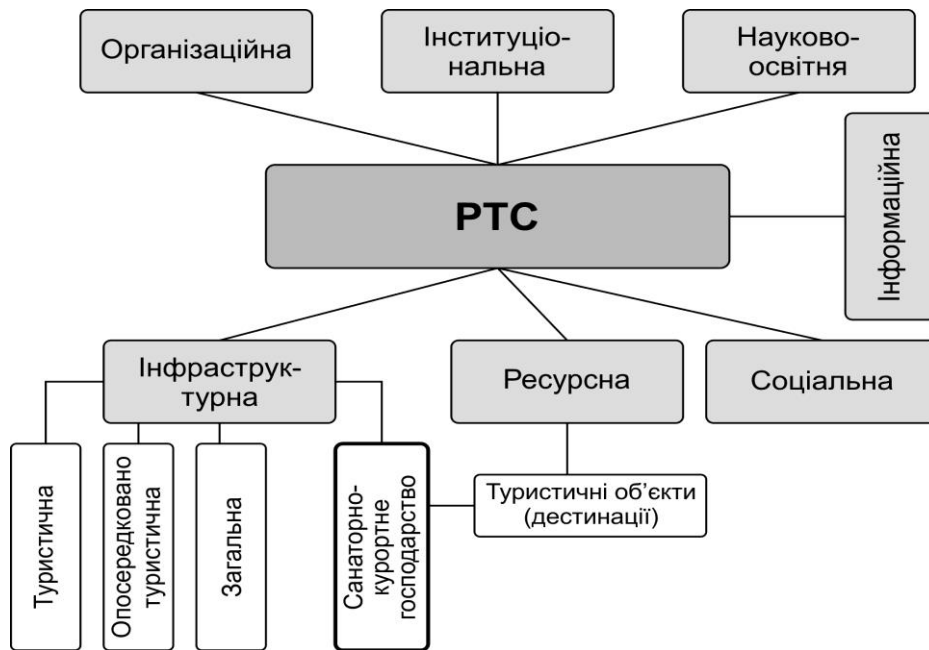
Термін «регіональна туристична система» досить широко використовується у зарубіжній науці. Однак підходи до його трактування розрізнені і базуються, головним чином, на концепції дестинації Н. Лейпера та науковому доробку його послідовників [20]. Окремими авторами регіональна туристична система трактується як система, що сформована поєднаною дією різних факторів, що впливають на туристичну діяльність у дестинації [21].

Водночас інші вчені, досліджуючи регіональну туристичну систему як складову регіональної економічної системи, навіть трактують поняття регіональної туристичної системи як ширше за поняття туристичного комплексу [15].

У нашому трактуванні регіональна туристична система – складна, відкрита, частково саморегульована система, що формується в регіоні під впливом туристичних потоків; складається із соціальної, ресурсної, інфраструктурної, організаційної, інституціональної, науково-освітньої та інформаційної підсистем [6]. Системоформувальною в регіональній туристичній системі є власне туристична діяльність у галузевому і просторовому вимірах, а її компонентами – сфери діяльності у складі регіональної економіки, що мають прямі чи опосередковані зв'язки з туристичною діяльністю. Субстрат регіональної туристичної системи – природні комплекси, система розселення, та просторова інфраструктура регіону, які є основою для здійснення туристичної діяльності в його межах.

Місце санаторно-курортного господарства у регіональній туристичній системі, не може бути чітко виокремленим. Справа в тому, що, незважаючи на те, що основою розвитку санаторно-курортного господарства майже завжди є лікувально-оздоровчі природні ресурси, без розбудови належної рекреаційно-туристичної інфраструктури їх використання не принесе належного економічного результату. Із цієї точки зору вважаємо, що санаторно-курортне господарство, поряд із туристичною, опосередковано туристичною та загальною інфраструктурою, слід відносити саме до інфраструктурної підсистеми регіональної туристичної системи (рис. 1). Поряд із цим, потрібно мати на увазі тісні взаємозв'язки предмету дослідження із ресурсною підсистемою.

Варто зауважити, що в системі елементів територіальної організації санаторно-курортного господарства рівню туристичної дестинації переважно відповідає курорт. Саме цей рівень, на наш погляд, є базовим і для розробки заходів щодо модернізації санаторно-курортного господарства в межах конкретної регіональної туристичної системи.

Рис. 1. Місце санаторно-курортного господарства в структурі підсистем регіональної туристичної системи (PTS)

Джерело: авторське бачення

Отже, для гарантування сталого розвитку бальнеологічні курорти мають володіти не лише бальнеолікувальним потенціалом, а й можливостями для організації різних видів туризму, хорошою базою закладів розміщення та харчування. Усе це в майбутньому може дозволити зберегти стабільність системи відповідної дестинації і мінімізувати ризики функціонування регіональної туристичної системи.

Висновки з проведеного дослідження. З огляду на сучасні тенденції розвитку туризму, ключовим підходом до аналізу санаторно-курортного господарства є системний, що передбачає віднесення предмету дослідження до структури регіональних туристичних систем. Усі концептуальні та інституціональні аспекти розвитку санаторно-курортного господарства таким чином можуть аналізуватися у рамках суперсистеми «дестинації – регіональні туристичні системи – туристичний комплекс держави». Важливою особливістю санаторно-курортного господарства є його проміжне положення в структурі регіональних туристичних систем – між інфраструктурною і ресурсною підсистемами, але з пріоритетністю першої з них.

Бібліографічний список

1. Баєва О.В. Організаційно-економічні засади управління туристично-рекреаційними комплексами. *Індустрія гостеприимства в странах Европы*. Симферополь: Издательский центр Крымского института бизнеса, 2008. С. 14-16.
2. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування: монографія. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2001. 395 с.
3. Борулько Н.М. Сучасний стан та перспективи розвитку санаторно-курортного комплексу України. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2014. № 8. С. 10-15.
4. Влащенко Н.М. Соціально-економічний механізм розвитку санаторно-курортного комплексу регіону: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.05. Харків, 2009. 21 с.
5. Головчан А.І. Теоретико-методологічні підходи до визначення сутності туристичних дестинацій та управління ними. *Торівля і ринок України*. 2009. № 27. С. 157-162.
6. Голод А.П. Безпека регіональних туристичних систем: теорія, методологія та проблеми гарантування: монографія. Львів: ЛДУФК, 2017. 350 с.
7. Голод А., Корнієнко О. Сучасний стан і перспективи розвитку санаторно-курортного господарства регіону (на прикладі смт Східниця). *Вісник Львівського університету. Сер.: «Міжнарод. відносини»*. 2012. Вип. 29. Т. 2. С. 93-98.
8. Євдокименко В.К. Рекреація і туризм: управління ендогенно орієнтованим розвитком в умовах глобальних взаємовпливів. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2011. Вип. 4. С. 228-237.

9. Заваріка Г.М. Курортна справа: навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. 264 с.
10. Каджаметова Т.Н. Теоретические основы формирования и функционирования туристско-рекреационного комплекса региона. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. 2013. № 1(64). С. 126-135.
11. Костенко Г.П. Державне регулювання розвитку санаторно-курортних закладів. *Вісник ДІТБ. Серія: Економіка, організація та управління підприємствами туристичної індустрії та туристичної галузі в цілому*. 2009. № 13. С. 70-74.
12. Леонт'єва Ю.Ю. Формування та реалізація стратегії розвитку регіональної туристичної дестинації: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05. Харків, 2010. 21 с.
13. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). Київ: Альтерпрес, 2002. 436 с.
14. Папп В.В. Фактори конкурентоздатності регіональної туристичної системи. *Економічний простір*. 2015. № 100. С. 47-56.
15. Слепкова С.В. Системный подход к формированию регионального туристического комплекса. *Мир современной науки*. 2012. № 6. С. 52-56.
16. Смаль І.В. Рекреація і туризм: короткий тлумачний словник термінів і понять. Ніжин: Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2006. 336 с.
17. Солпина Н.Г. Многоуровневое картографирование рекреационного использования территорий: дисс. ... канд. геогр. наук: 25.00.36, 25.00.33. Иркутск, 2007. 190 с.
18. Теоретические основы рекреационной географии / Отв. ред. В.С. Преображенский. Москва: Наука, 1975. 223 с.
19. Черчик Л.М. Сучасні реалії формування та розвитку регіональних рекреаційних систем в умовах посилення інтеграційних процесів. *Економічний форум*. 2012. № 4. С. 228-236.
20. Leiper N. The Framework of Tourism: Towards a Definition of Tourism, Tourist and the Tourist Industry. *Annals of Tourism Research*. 1979. Vol. 6. № 4. P. 390-407.
21. Li Wu et al. Spatial Structure Optimization on Regional Tourism System of Huangshan City, East China. *Advanced Materials Research*. 2014. Vol. 962-965. P. 2464-2467.

References

1. Baieva, O.V. (2008), "Organizational and economic principles of management of tourist and recreational complexes", *Industriia gostepriimstva v stranakh Evropy* [Hospitality industry in Europe], Izdatelskiy tsentr Krymskogo instituta biznesa, Simferopol, Ukraine, pp. 14-16.
2. Beidyk, O.O. (2001), *Rekreatsiino-turystski resursy Ukrainy: metodolohiia ta metodyka analizu, terminolohiia, raionuvannia* [Recreational and tourist resources of Ukraine: methodology and methods of analysis, terminology, zoning], monograph, VPTs «Kyivskiy universytet», Kyiv, Ukraine, 395 p.
3. Borulko, N.M. (2014), "Current state and prospects of development of sanatorium and resort complex of Ukraine", *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia*, no. 8, pp. 10-15.
4. Vlashchenko, N.M. (2009), "Social and economic mechanism of development of the sanatorium and resort complex of the region", Thesis Abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.05, Kharkiv, Ukraine, 21 p.
5. Holovchan, A.I. (2009), "Theoretical and methodological approaches to the definition of the essence of tourist destinations and their management", *Torhivlia i rynek Ukrainy*, no. 27, pp. 157-162.
6. Holod, A.P. (2017), *Bezpeka rehionalnykh turystychnykh system: teoriia, metodolohiia ta problemy harantuvannia* [Security of regional tourist systems: theory, methodology, and guarantee problems], monograph, LDUFK, Lviv, Ukraine, 350 p.
7. Holod, A. and Korniienko, O. (2012), "Current state and prospects of sanatorium and resort development in the region (for example, Skhidnytsya)", *Visnyk Lvivskoho universytetu. Ser. «Mizhnarod. vidnosyny»*, Iss. 29, Vol. 2, pp. 93-98.
8. Yevdokymenko, V.K. (2011), "Recreation and tourism: management of endogenously-oriented development in the context of global interactions", *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky*, Iss. 4, pp. 228-237.
9. Zavarika, H.M. (2015), *Kurortna sprava* [Resort business], tutorial, «Tsentr uchbovoi literatury», Kyiv, Ukraine, 264 p.
10. Kadzhametova, T.N. (2013), "Theoretical foundations of the formation and functioning of the tourist and recreational complex of the region", *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*, no. 1(64), pp. 126-135.
11. Kostenko, H.P. (2009), "State regulation of the development of sanatorium and resort facilities", *Visnyk DITB. Serii: Ekonomika, orhanizatsiia ta upravlinnia pidpriemstvamy turystychnoi industrii ta turystychnoi haluzi v tsilomu*, no. 13, pp. 70-74.
12. Leontieva, Yu.Yu. (2010), "Formation and implementation of the strategy for the development of regional tourist destination", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.05, Kharkiv, Ukraine, 21 p.

13. Liubitseva, O.O. (2002), *Rynok turystychnykh posluh (heoprostorovi aspekty)* [Market of tourist services (geospatial aspects)], Alterpres, Kyiv, Ukraine, 436 p.
14. Papp, V.V. (2005), "Competitiveness factors of the regional tourism system", *Ekonomichnyi prostir*, no. 100, pp. 47-56.
15. Slepko, S.V. (2012), "System approach to the formation of a regional tourist complex", *Mir sovremennoy nauki*, no. 6, pp. 52-56.
16. Smal, I.V. (2006), *Rekreatsiia i turizm: korotkyi tлумachnyi slovnyk terminiv i poniat* [Recreation and tourism: a short, glossary of terms and concepts], Vydavnytstvo Nizhynskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykoly Hoholia, Nizhyn, Ukraine, 336 p.
17. Solpina, N.G. (2007), "Multi-level mapping of recreational use of territories", Diss. Of Cand Sc. (Geog.), 25.00.36, 25.00.33, Irkutsk, Russia, 190 p.
18. Preobrazhenskiy, V.S. (Ed.) (1975), *Teoreticheskie osnovy rekreatsionnoy geografii* [Theoretical foundations of recreational geography], Nauka, Moscow, Russia, 223 p.
19. Cherchyk, L.M. (2012), "Modern realities of formation and development of regional recreational systems in the conditions of strengthening of integration processes", *Ekonomichnyi forum*, no. 4, pp. 228-236.
20. Leiper, N. (1979), "The Framework of Tourism: Towards a Definition of Tourism, Tourist and the Tourist Industry", *Annals of Tourism Research*, Vol. 6(4), no. 4, pp. 390-407.
21. Li Wu et al. (2014), "Spatial Structure Optimization on Regional Tourism System of Huangshan City, East China", *Advanced Materials Research*, Vol. 962-965, pp. 2464-2467.

Голод А.П., Мороз С.Р., Феленчак Ю.Б. ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО ГОСПОДАРСТВА У СТРУКТУРІ РЕГІОНАЛЬНИХ ТУРИСТИЧНИХ СИСТЕМ

Мета. Аналіз підходів до дослідження санаторно-курортного господарства регіону та обґрунтування необхідності вивчення цього компонента сфери обслуговування саме в структурі регіональних туристичних систем.

Методика дослідження. Порівняльний та аналітичний методи використано для аналізу наукових підходів до дослідження санаторно-курортного господарства. Структурно-функціональний метод застосовано для виявлення місця і ролі санаторно-курортного господарства в структурі регіональних туристичних систем. Системний підхід використано для розробки концептуальних основ аналізу санаторно-курортного господарства в складі системних утворень різного рівня.

Результати. Обґрунтовано застосування системного підходу в дослідженні санаторно-курортного господарства регіону та доцільність його аналізу у структурі регіональних туристичних систем. Визначено, що усі концептуальні та інституціональні аспекти розвитку санаторно-курортного господарства можуть аналізуватися у рамках суперсистеми «дестинації – регіональні туристичні системи – туристичний комплекс держави». Встановлено, що важливою особливістю санаторно-курортного господарства є його проміжне положення в структурі регіональних туристичних систем – між інфраструктурною і ресурсною підсистемами, але з пріоритетністю першої з них.

Наукова новизна. Обґрунтовано роль і місце санаторно-курортного господарства в структурі регіональних туристичних систем, що, на відміну від наявних підходів, дає змогу залучати підприємства галузі до процесів комплексної модернізації туристичної сфери на регіональному рівні.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути використані для формулювання стратегічних цілей регіонального розвитку туризму, розробки кластерних моделей організації туристичної діяльності в регіоні. Обґрунтовані концептуальні засади можуть використовуватися для подальших досліджень у цьому напрямі.

Ключові слова: санаторно-курортне господарство, регіональна туристична система, структура, підходи, аналіз, модернізація.

Holod A.P., Moroz S.R., Felenchak Yu.B. APPROACHES TO ANALYSIS OF SPA INDUSTRY IN THE STRUCTURE OF REGIONAL TOURISM SYSTEMS

Purpose. An analysis of approaches to the SPA industry research in a region and justification of the need to study this component of service sector in the structure of regional tourism systems.

Methodology of research. Comparative and analytical methods are used for the analysis of scientific approaches to the research of SPA industry. Structural and functional method is used to identify the place and role of SPA industry in the structure of regional tourism systems. The system approach is used to develop the conceptual foundations of the analysis of SPA industry as part of systemic entities of different levels.

Findings. The use of a systematic approach in research of SPA industry of a region and the expediency of its analysis in the structure of regional tourism systems are substantiated. It is determined that all conceptual and institutional aspects of the development of SPA industry can be analyzed within the framework of «Destinations – Regional Tourism Systems – Tourism Complex of the State» supersystem. It is established that an important feature of SPA industry is its intermediate position in the structure of regional tourism systems – between infrastructure and resource subsystems, but with the priority of the first of them.

Originality. The role and place of SPA industry in the structure of regional tourism systems are substantiated, which, in contrast to existing approaches, enables enterprises of the branch to be involved in the processes of complex modernization of tourist sphere at a regional level.

Practical value. The results of the study can be used to formulate the strategic objectives of regional tourism development, to develop cluster models of tourism organization in a region. Conceptual foundations, which are substantiated in the article, can be used for further research in this direction.

Key words: SPA industry, regional tourism system, structure, approaches, analysis, modernization.

Голод А.П., Мороз С.Р., Феленчак Ю.Б. ПОДХОДИ К АНАЛІЗУ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО ХОЗЯЙСТВА В СТРУКТУРЕ РЕГІОНАЛЬНИХ ТУРИСТИЧЕСКИХ СИСТЕМ

Цель. Анализ подходов к исследованию санаторно-курортного хозяйства региона и обоснование необходимости изучения этого компонента сферы обслуживания именно в структуре региональных туристических систем.

Методика исследования. Сравнительный и аналитический методы использованы для анализа научных подходов к исследованию санаторно-курортного хозяйства. Структурно-функциональный метод применен для определения места и роли санаторно-курортного хозяйства в структуре региональных туристических систем. Системный подход использован для разработки концептуальных основ анализа санаторно-курортного хозяйства в составе системных образований разного уровня.

Результаты. Обосновано применение системного подхода в исследовании санаторно-курортного хозяйства региона, а также целесообразность его анализа в структуре региональных туристических систем. Определено, что все концептуальные и институциональные аспекты развития санаторно-курортного хозяйства могут анализироваться в рамках суперсистемы «дестинации – региональные туристические системы – туристический комплекс государства». Установлено, что важной особенностью санаторно-курортного хозяйства является его промежуточное положение в структуре региональных туристических систем – между инфраструктурной и ресурсной подсистемами, но с приоритетностью первой из них.

Научная новизна. Обоснованы роль и место санаторно-курортного хозяйства в структуре региональных туристических систем, что, в отличие от существующих подходов, позволяет привлекать предприятия отрасли к процессам комплексной модернизации туристической сферы на региональном уровне.

Практическая значимость. Результаты исследования могут быть использованы для формулирования стратегических целей регионального развития туризма, разработки кластерных моделей организации туристической деятельности в регионе. Обоснованные концептуальные основы могут использоваться для дальнейших исследований в этом направлении.

Ключевые слова: санаторно-курортное хозяйство, региональная туристическая система, структура, подходы, анализ, модернизация.

УДК 331.5:331.31

JEL Classification: J60

**Оверчук В.А.,
канд. психол. наук, доц., доц. кафедри психології,
Донецький національний університет імені Василя Стуса**

АНАЛІЗ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Реалізація державної соціальної політики в сфері реабілітації та працевлаштування осіб з інвалідністю неможлива без розвитку належної інфраструктури. За часи незалежності в Україні багато чого змінилося в цій сфері, проте залишаються і не вирішені проблеми. Дослідження та аналітичні звіти вказують, що соціальна сфера в Україні все ще суттєво відстає від рівня розвинутих європейських країн, зокрема, це стосується системи реабілітації та трудової інтеграції осіб з інвалідністю. Тому для розробки та реалізації серії заходів, направлених на покращення функціонування цієї системи, важливим етапом є аналіз діючої інфраструктури, яка дозволяє реалізовувати цілі та завдання державної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливий інтерес в рамках цього дослідження представляють роботи, що розкривають регіональні особливості забезпечення реабілітації та працевлаштування. Так, в українській науковій літературі можна зустріти праці, присвячені питанню регіональних моделей соціалізації, розвитку територіальних центрів соціальних послуг, особливостям розвитку санаторно-курортного сектору, а також ролі державних та місцевих органів влади в системі реабілітації осіб з інвалідністю [2; 3]. Водночас, необхідним є періодичний узагальнюючий аналіз діючих об'єктів інфраструктури забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю з метою пошуку резервів покращення системи такої реабілітації в цілому.

Постановка завдання. Метою статті є проведення аналізу регіональної інфраструктури реабілітації та працевлаштування осіб з інвалідністю в Україні для пошуку резервів покращення системи реабілітації в цілому.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні проживає більше 2 млн. осіб з інвалідністю. Багато з них потребують реабілітації для того, щоб підвищити якість свого життя або взагалі позбавитися хвороби. Проте результати аналізу реалізації індивідуальних програм реабілітації вказують на недостатній рівень їх виконання [5]. Причин цієї проблеми є декілька, однією з яких може бути загальний рівень розвитку інфраструктури забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю в Україні.

Узагальнений аналіз рівня розвитку інфраструктури забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю повинен, на нашу думку, включати такі етапи:

1. Аналіз нормативно-правових актів, що регулюють питання реабілітації осіб з інвалідністю і які, зокрема, включають положення щодо інфраструктури забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю в Україні.

2. Класифікація об'єктів інфраструктури забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю за сукупністю ознак.

3. Аналіз статистичних даних щодо чисельності окремих груп осіб з інвалідністю.

4. Аналіз доступних статистичних даних щодо кількісних і якісних характеристик окремих груп об'єктів інфраструктури.

5. Якісний аналіз відповідності об'єктів інфраструктури реабілітації осіб з інвалідністю наявним потребам, в тому числі:

- у медичній реабілітації окремих (груп) осіб з інвалідністю;

- у психологічній реабілітації окремих (груп) осіб з інвалідністю;

- у соціальній та трудовій реабілітації, в тому числі з врахуванням потреб ринку праці у високооплачуваних і висококваліфікованих спеціалістах.

6. Якісний аналіз приватно-державного партнерства у сфері забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю в Україні.

7. Виділення факторів впливу та резервів розвитку інфраструктури забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю.

В Україні діє сукупність нормативно-правових актів, які регулюють питання реабілітації осіб з інвалідністю, серед яких, зокрема, Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» [9], Державна типова програма реабілітації інвалідів [6]. Крім того, враховуючи нагальні потреби, що виникли в Україні, була розроблена і прийнята Державна цільова програма з фізичної, медичної, психологічної реабілітації і соціальної та професійної реадaptaції учасників АТО та осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, на період до 2022 року [7].

Відповідно до Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», «реабілітація осіб з інвалідністю – це система медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових, фізкультурно-спортивних, соціально-побутових заходів, спрямованих на надання особам допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму для досягнення і підтримання соціальної та матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство, а також забезпечення осіб з інвалідністю технічними та іншими засобами реабілітації і виробами медичного призначення» [9].

Документом, що узагальнює заходи держави для забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю, є Державна типова програма реабілітації інвалідів [6] (важливо зауважити, що до даного документу не було внесено відповідних змін термінів). Вона встановлює гарантований державою перелік послуг з медичної, психолого-педагогічної, фізичної, професійної, трудової, фізкультурно-спортивної, побутової і соціальної реабілітації, технічних та інших засобів реабілітації, виробів медичного призначення, які надаються інваліду, дитині-інваліду з урахуванням фактичних потреб залежно від віку, статі, виду захворювання безоплатно або на пільгових умовах.

Програмою визначається перелік послуг, що надаються особам з інвалідністю з ураженням опорно-рухового апарату та центральної і периферичної нервової системи, з психічними захворюваннями та розумовою відсталістю, з ураженням органів слуху, зору, внутрішніх органів та особам з онкологічними захворюваннями. Зазначений розподіл на групи використовується при визначенні обсягу реабілітаційних послуг. Однак, не завжди інвалідність окремої людини має однозначну природу, і, крім того, існує потреба у заходах та засобах реабілітації не за одним напрямом, а за декількома, що одна реабілітаційна установа не завжди може забезпечити.

Обсяг реабілітаційних послуг, що надаються за індивідуальною програмою реабілітації, не може бути менший за перелік, що передбачений Державною типовою програмою реабілітації [6]. Щодо переліку реабілітаційних послуг необхідно відмітити суттєвий недолік. Так, в Україні не визначено механізм перегляду заходів реабілітації відповідно до змін у технологіях, появі нових засобів, що можуть бути використані особою з інвалідністю для реабілітації.

До недоліків, що впливають на рівень виконання заходів реабілітації передбачених в індивідуальній програмі реабілітації належить відсутність координації між усіма задіяними інститутами [3, с. 25]. Крім того, варто зауважити, що за прийнятою Концепцією реформування медико-соціальної

експертизи [8] передбачено зміну принципу визначення обсягу реабілітаційних послуг, що впливатиме і на рівень залучення об'єктів інфраструктури, у тому числі за регіонами.

З метою проведення такої реабілітації в Україні діє система реабілітаційних закладів. Усі об'єкти інфраструктури забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю пропонуємо класифікувати за групою ознак:

1. За формою власності: державні, колективні, приватні, змішаної форми власності.

2. За масштабом діяльності – державного, регіонального та місцевого значення.

3. За формою реабілітації: медичної, медико-соціальної, соціальної, психолого-педагогічної, фізичної, професійної, трудової, фізкультурно-спортивної реабілітації [9, ст. 13]. Також заклади можуть бути змішаного типу.

4. За віковими групами осіб з інвалідністю: реабілітаційні установи для дітей (також можуть спеціалізуватися на дітях різних вікових груп), для дорослих, змішані.

5. За галузевою приналежністю: соціальні, культурні, психологічні, освітні, медичні, наукові, виробничі та управлінські та інші установи, організації та підприємства [9, ст. 12].

Державне управління системою реабілітації осіб з інвалідністю у межах своєї компетенції здійснюють центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у сферах трудових відносин, соціального захисту населення, охорони здоров'я, освіти, культури, фізичної культури і спорту, будівництва та архітектури, інші центральні органи виконавчої влади, які у межах своїх повноважень займаються формуванням і (чи) реалізацією державної політики у сфері соціального захисту населення та/або здійснюють заходи з реабілітації осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю [9, ст. 6. ч. 2].

Станом на початок 2018 року в Україні діяли 153 реабілітаційні установи [5]: 118 центрів соціальної реабілітації дітей з інвалідністю, 4 центри професійної реабілітації осіб з інвалідністю, 29 центрів комплексної реабілітації осіб з інвалідністю, 2 установи змішаного типу для осіб з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень, які в свою чергу нерівномірно розташовані в різних регіонах України (рис. 1).

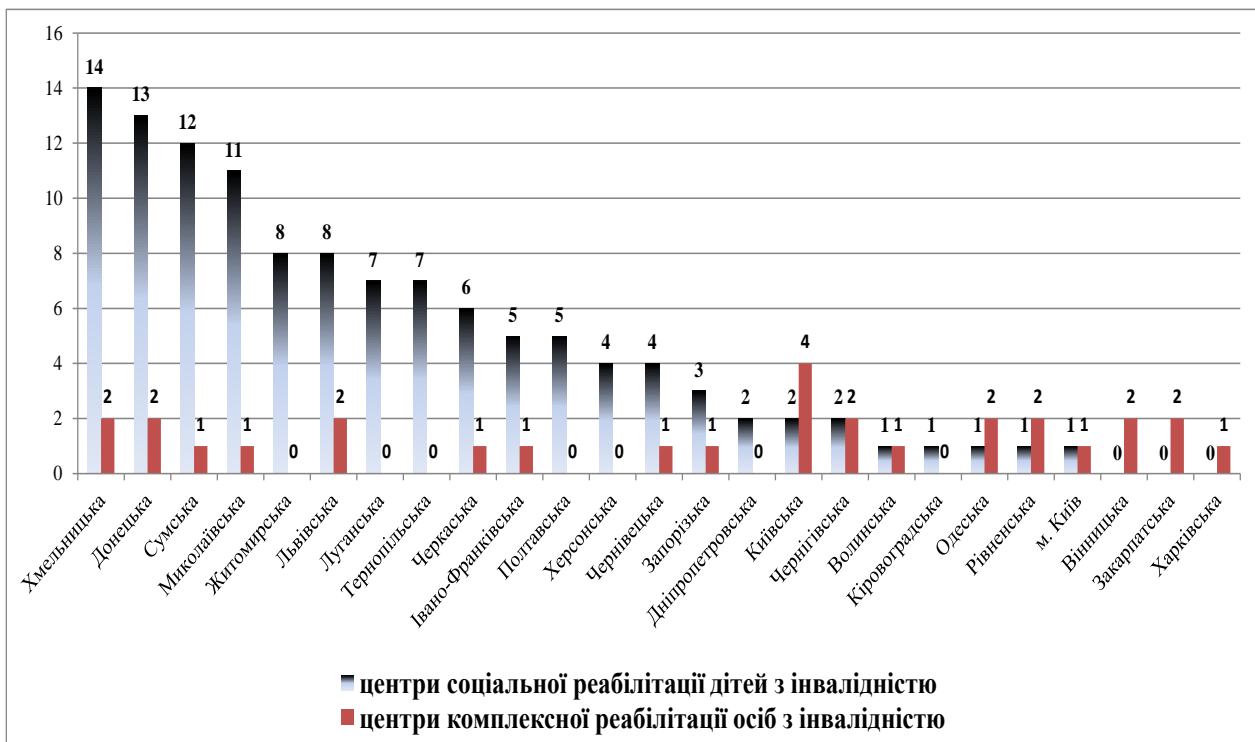

Рис. 1. Розподіл центрів реабілітації осіб з інвалідністю по регіонах України станом на 01.01.2018 р.

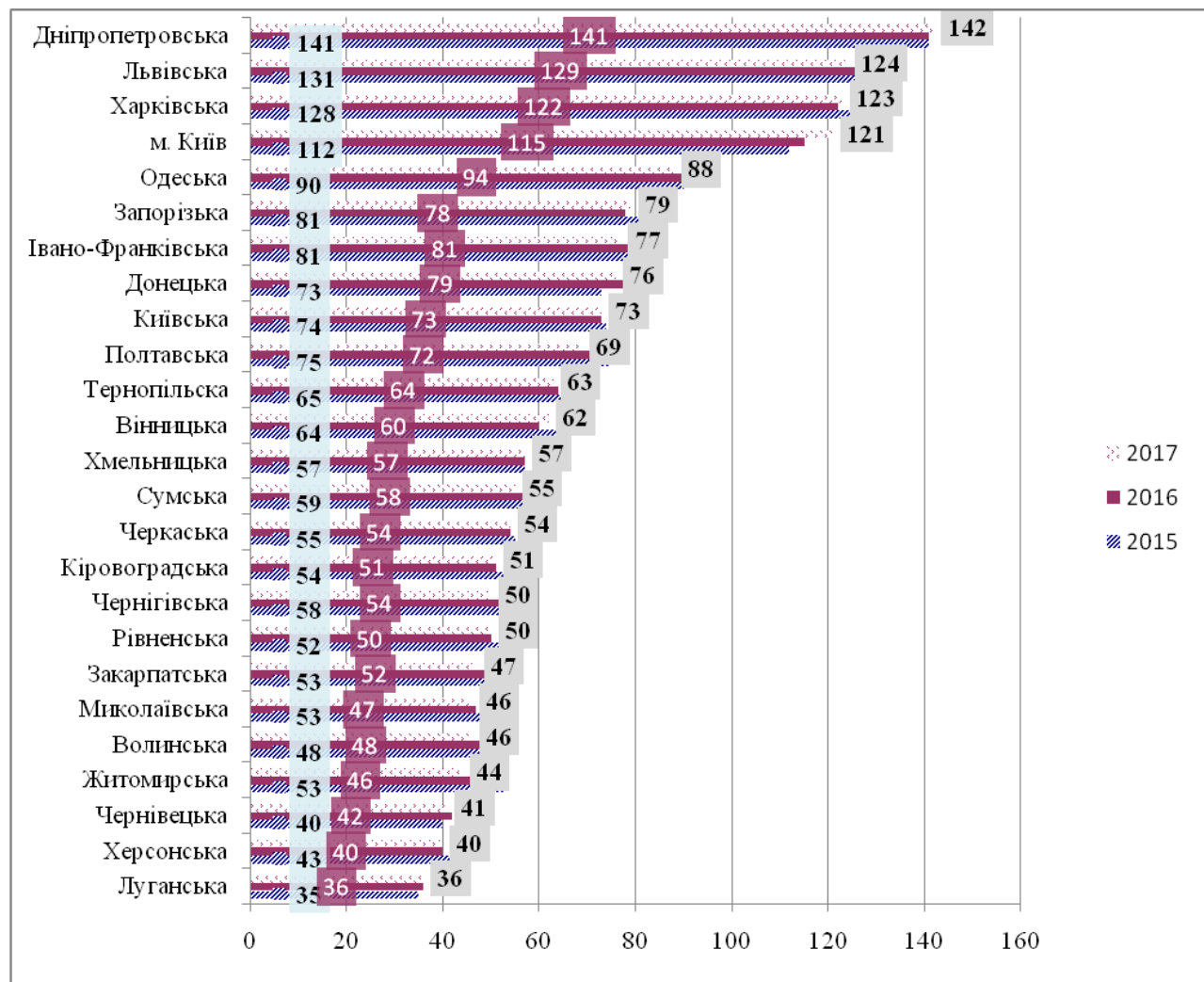
Джерело: розроблено автором на основі [5]

Найбільша кількість реабілітаційних центрів спеціалізується на соціальній реабілітації дітей-інвалідів. Хмельницька область є лідером за кількістю саме таких закладів. В свою чергу, Київська область лідирує за кількістю центрів комплексної реабілітації осіб з інвалідністю.

На сайті Міністерства соціальної політики України наводиться перелік державних реабілітаційних установ осіб з інвалідністю [1; 10], які йому безпосередньо підпорядковуються:

Державна реабілітаційна установа «Центр комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю «Поділля»; Державна реабілітаційна установа «Центр комплексної реабілітації для дітей з інвалідністю «Промінь»; Львівський міжрегіональний центр соціально-трудової, професійної та медичної реабілітації інвалідів; Донбаський міжрегіональний центр професійної реабілітації інвалідів; Вінницький центр соціальної реабілітації дітей-інвалідів «Промінь»; Всеукраїнський центр реабілітації інвалідів «Віра, надія, любов»; Всеукраїнський центр професійної реабілітації інвалідів; Державний комплекс соціальної реабілітації дітей-інвалідів. Крім цього, в кожній області в містах та районах діють незалежні центри реабілітації осіб з інвалідністю. Водночас, реабілітація осіб з певними видами захворювання можлива лише в окремих спеціалізованих закладах, які можуть розташовуватися на значній відстані від основного місця проживання особи з інвалідністю.

Одним із важливих інфраструктурних об'єктів реабілітації є санаторії та пансіонати з лікуванням та санаторії-профілакторії [4]. Водночас, статистичні дані (рис. 2) вказують на декілька особливостей розміщення цих закладів.

Рис. 2. Розподіл санаторіїв та пансіонатів з лікуванням за регіонами України у 2015-2017 роках

Джерело: побудовано автором на основі даних [11]

Так, закономірним є те, що більшість з них розташовані в санаторно-курортних зонах України, де є відповідні природні умови – біля моря, в горах, в місцевостях, де є лікувальні води чи інші природні ресурси. Найбільша кількість таких закладів у 2017 році розташовувалася у Львівській (42 заклади), Одеській (27) та Закарпатській (19) областях.

Крім нерівномірного розташування, очевидною тенденцією є те, що за останні роки в більшості областей України кількість санаторіїв та пансіонатів з лікуванням та санаторіїв-профілакторіїв скоротилася або залишилися незмінною. При цьому деякі з таких установ вдосконалили якість обслуговування осіб, що перебувають на лікуванні чи реабілітації, тоді як інші заклади розвиваються дуже повільно.

Реабілітація осіб з інвалідністю також проводиться в лікувальних закладах. Аналіз офіційних статистичних даних вказує на те, що їх кількість по регіонах у 2017 році зменшилася на 1–17% у більшості регіонів у порівнянні з 2015 роком. Виняток становить Луганська, Чернівецька та Дніпропетровська області зі зростанням на одну одиницю, Донецька (+3), м. Київ (+9) та Хмельницька (без змін). Водночас, зросла кількість лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів на 0,30–10,05%, за винятком Луганської, Полтавської та Одеської областей, де спостерігалось їх незначне скорочення.

Розподіл лікарняних закладів і лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів залишається нерівномірним за областями України, на що, в першу чергу, впливає щільність населення в регіоні, географічні особливості регіону, економічна спеціалізація і рівень соціально-економічного розвитку даного регіону. Проте кількість закладів не є ключовою характеристикою, якщо вони працюють ефективно. Водночас в Україні залишається актуальною проблема забезпечення осіб з інвалідністю лікарями-реабілітологами та лікувальних і спеціалізованих реабілітаційних закладів необхідним обладнанням.

В цілому можна виділити такі основні групи фактори, що впливають на рівень розвитку інфраструктури забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю:

1. Законодавче забезпечення. Ініціативи з розвитку та покращення системи реабілітації осіб з інвалідністю повинні отримувати своєчасну нормативно-правову підтримку.

2. Фінансово-економічні фактори. Рівень розвитку соціальної сфери суттєво залежить від економічної ситуації в цілому в країні та результатів економічного обґрунтування окремих програм й рівня фінансування соціальних програм. Окремим фактором, який впливає на рішення є рівень попиту на окремі види соціальних послуг, пов'язаних з реабілітацією осіб з інвалідністю.

3. Соціально-культурні фактори, які можуть мати вплив при прийнятті рішення щодо необхідності державної/суспільної підтримки осіб з інвалідністю; вплив на кількість осіб з певним видом інвалідності.

4. Географічні фактори. Такі фактори, в першу чергу, впливають на місце розташування об'єктів інфраструктури, через які забезпечується реабілітація осіб з інвалідністю.

5. Забезпеченість кваліфікованим персоналом. Для успішної реабілітації осіб з інвалідністю ключовою є наявність кваліфікованих фахівців, які знають як працювати з кожною окремою особою для досягнення найшвидшого і найкращого результату.

6. Освітньо-наукові фактори. До цієї групи факторів пропонуємо віднести фактори, пов'язані з рівнем наукових досліджень питань, пов'язаних з реабілітацією осіб з інвалідністю та рівнем застосування результатів досліджень на практиці фахівцями реабілітаційних центрів, державних установ соціальної сфери, іншими особами, які в професійному або повсякденному житті мають справу з особами з інвалідністю.

З кожною з цих груп факторів пов'язані і резерви покращення функціонування системи реабілітації осіб з інвалідністю. Крім того, варто відмітити, що залишаються фрагментарними статистичні дані щодо тих інфраструктурних об'єктів реабілітації, які підпорядковуються громадським організаціям чи приватним підприємствам. Хоча саме співпраця з такими підприємствами та організаціями відкриває багато можливостей для підвищення якості і швидкості реабілітації осіб з інвалідністю в Україні.

Висновки з проведеного дослідження. В Україні діє доволі прогресивне законодавство в сфері реабілітації осіб з інвалідністю та розгалужена система закладів реабілітації осіб з інвалідністю, які включають установи, організації та підприємства різних форм власності і різного підпорядкування, і діяльність яких спрямована на досягнення різних цілей в сфері реабілітації осіб з інвалідністю. Проте існує і багато невирішених проблем, які потребують перегляду існуючих практик і норм. Серед основних можна виділити доступність об'єктів інфраструктури для осіб з інвалідністю (можливість отримання реабілітаційних послуг, географічна доступність, фінансова доступність) і забезпеченість цих закладів спеціалістами і обладнанням. Тому, як подальші напрямки досліджень, можна виділити такі, як: більш глибоке вивчення потреб осіб з інвалідністю в реабілітаційних послугах, можливостей використання сучасних підходів до реабілітації, аналіз можливостей більш активного залучення до реабілітації організацій третього сектору.

Бібліографічний список

1. Державні центри комплексної реабілітації / Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/organi-ta-ustanovi-v-skladi-ministerstva-ta-sferi-yogo-upravlinnya.html> (дата звернення 15.05.2019).

2. Дубич К.В. Сучасна система надання соціальних послуг в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*: електронне наукове фахове видання. 2015. № 3. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?n=3&y=2015> (дата звернення 15.05.2019).

3. Мойса Б. Пропозиції до політики щодо реабілітації осіб з порушеннями здоров'я. Вересень 2017. 32 с. URL: http://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/Propozicii_Politiki_reabilitacii_zdoroviya-1.pdf (дата звернення 15.05.2019).

4. Одним із пріоритетних напрямків Міністерства соціальної політики є забезпечення пільгової категорії громадян санаторно-курортним лікуванням. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Sanatornokurortnoe-likuvannya.html> (дата звернення 15.05.2019).

5. Основні показники медико-соціальної реабілітації осіб з інвалідністю в Україні за 2017 рік: аналітико-інформаційний довідник / Науково-дослідний інститут реабілітації осіб з інвалідністю. Вінниця: НДІРОІ, 2018, 123 с.

6. Про затвердження Державної типової програми реабілітації інвалідів: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.12.06 № 1686 / База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1686-2006-%EF> (дата звернення 15.05.2019).

7. Про затвердження Державної цільової програми з фізичної, медичної, психологічної реабілітації і соціальної та професійної реадaptaції учасників антитерористичної операції та осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, на період до 2022 року: Постанова Кабінету міністрів України від 05.12.2018 № 1021. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1021-2018-%D0%BF?lang=en> (дата звернення 15.05.2019).

8. Про Концепцію реформування системи медико-соціальної експертизи: Проект розпорядження Кабінету міністрів України. URL: http://moz.gov.ua/uploads/1/9149-pro_20181212_1_dod.pdf (дата звернення 15.05.2019).

9. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV / База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15> (дата звернення 15.05.2019).

10. Санаторно-курортне лікування осіб з інвалідністю / Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/sanatornokurortne-likuvannyat-invalidiv.html> (дата звернення 15.05.2019).

11. Статистичний щорічник України за 2017 р. / Державна служба статистики України. Київ: Держстат, 2018. 541 с.

References

1. *Derzhavni tsentry kompleksnoi rehabilitatsii / Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy* [State centers of complex rehabilitation / Ministry of Social Policy of Ukraine], available at: <https://www.msp.gov.ua/content/organi-ta-ustanovi-v-skladi-ministerstva-ta-sferi-yogo-upravlinnya.html> (access date May 15, 2019).

2. Dubych, K.V. (2015), "Modern system of provision of social services in Ukraine", *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*: elektronne naukove fakhove vydannia, no. 3, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?n=3&y=2015> (access date May 15, 2019).

3. Moisa, B. (2017), *Propozytsii do polityky shchodo rehabilitatsii osib z porushenniamy zdorovia* [Proposals for rehabilitation policies for people with disabilities], 32 p., available at: http://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/Propozicii_Politiki_reabilitacii_zdoroviya-1.pdf (access date May 15, 2019).

4. *Odnym iz priorytetnykh napriamkiv Ministerstva sotsialnoi polityky ye zabezpechennia pilhovoї katehorii hromadian sanatorno-kurortnym likuvanniam* [One of the priorities of the Ministry of Social Policy is to provide to benefit-entitled citizens with sanatorium-resort treatment], available at: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Sanatornokurortnoe-likuvannya.html> (access date May 15, 2019).

5. *Naukovo-doslidnyi instytut rehabilitatsii osib z invalidnistiu (2018), Osnovni pokaznyky medyko-sotsialnoi rehabilitatsii osib z invalidnistiu v Ukraini za 2017 rik: analityko-informatsiinyi dovidnyk* [Main indicators of medical and social rehabilitation of persons with disabilities in Ukraine in 2017: Analytical and informational guide], NDIROI, Vinnytsia, Ukraine, 123 p.

6. *Kabinet Ministriv Ukrainy (2006), Pro zatverdzhennia Derzhavnoi typovoi prohramy rehabilitatsii invalidiv* [On approval of the standard state program for rehabilitation of persons with disabilities], Postanova KМУ dated 08.12.2006 no. 1686, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1686-2006-%EF> (access date May 15, 2019).

7. *Kabinet Ministriv Ukrainy (2018), Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi prohramy z fizychnoi, medychnoi, psykholohichnoi rehabilitatsii i sotsialnoi ta profesiinoї readaptatsii uchasykiv antyterorystychnoi operatsii ta osib, yaki braly uchast u zdiisnenni zakhodiv iz zabezpechennia natsionalnoi bezpeky i oborony, vidsichi i strymuvannia zbroinoї ahresii Rosiiskoi Federatsii v Donetskii ta Luhanskii oblastiakh, zabezpechenni yikh zdiisnennia, na period do 2022 roku* [On approval of the state program for financial, medical, psychological rehabilitation and social and professional readaptation of the participants of the

antiterrorist operation and persons who took part in realization of actions for assurance of national security and defense, rebuff and containment of the aggression of Russian Federation in Donetsk and Luhansk regions, and assurance of their implementation, during the period until 2022], Postanova KМУ dated 05.12.2018 no. 1021, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1021-2018-%D0%BF?lang=en> (access date May 15, 2019).

8. *Pro Kontseptsiiu reformuvannia systemy medyko-sotsialnoi ekspertyzy: Proekt rozporiadzhennia Kabinetu ministriv Ukrainy* [On concept of reformation of the system of medical and social expert evaluation: Draft resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine], available at: http://moz.gov.ua/uploads/1/9149-pro_20181212_1_dod.pdf (access date May 15, 2019).

9. Verkhovna Rada Ukrainy (2005), *Pro reabilitatsiiu osib z invalidnistiu v Ukraini* [On rehabilitation of persons with disabilities in Ukraine], Zakon Ukrainy dated 06.10.2005 no. 2961-IV, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15> (access date May 15, 2019).

10. *Sanatorno-kurortne likuvannia osib z invalidnistiu / Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy* [Sanatorium and resort treatment of persons with disabilities / Ministry of Social Policy of Ukraine], available at: <https://www.msp.gov.ua/content/sanatornokurortne-likuvannyat-invalidiv.html> (access date May 15, 2019).

11. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018), *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2017 rik* [Statistical Yearbook of Ukraine for 2017], Derzhstat, Kyiv, Ukraine, 541 p.

Оверчук В.А. АНАЛІЗ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ

Мета. Проведення аналізу регіональної інфраструктури реабілітації та працевлаштування осіб з інвалідністю в Україні для пошуку резервів покращення системи реабілітації в цілому.

Методика дослідження. В процесі дослідження використовувалися загальнонаукові і спеціальні методи дослідження, зокрема: методи аналізу і синтезу та специфічні методи аналізу документів – при аналізі нормативно-правових документів, що стосуються теми дослідження; метод індукції та дедукції – при аналізі факторів впливу на розвиток інфраструктури забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю, а також виділенні резервів розвитку цієї інфраструктури; описової статистики – при аналізі рівня розвитку інфраструктури та огляді рівня потреби в об'єктах інфраструктури.

Результати. Проаналізовано регіональну інфраструктуру забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю в Україні. Розглянуто види установ за напрямками реабілітації. Проведено огляд тенденцій в змінах інфраструктури протягом останніх років. Зазначено географічні, соціальні, економічні та інші фактори, що впливають на ці зміни. Виділено резерви розвитку регіональної інфраструктури забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю в Україні.

Наукова новизна. Удосконалено класифікацію об'єктів інфраструктури забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю. Отримав подальшого розвитку комплексний аналіз системи інфраструктури забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю, що, на відміну від існуючого, включає проведення аналізу програм трудової реабілітації, що надаються закладами реабілітації, вимогам ринку праці, включаючи ринків високооплачуваних професій; виділення ключових груп факторів, що впливають на рівень розвитку системи реабілітації осіб з інвалідністю.

Практична значущість. Отримані результати можуть бути використані урядовими і неурядовими організаціями при формуванні соціальної політики держави щодо забезпечення вчасної і у повному обсязі медичної, психологічної, соціальної та трудової реабілітації осіб з інвалідністю.

Ключові слова: особа з інвалідністю, реабілітація, регіональна політика, регіональна інфраструктура, соціальна політика, розвиток інфраструктури.

Overchuk V.A. ANALYSIS OF REGIONAL INFRASTRUCTURE PROMOTING A REALIZATION OF INDIVIDUALS WITH DISABILITIES IN UKRAINE

Purpose. The aim of the article is to conduct an analysis of the regional infrastructure for rehabilitation and employment of people with disabilities in Ukraine to find reserves for improving the rehabilitation system in general.

Methodology of research. General scientific and special methods of research are used in the process of research, in particular: methods of analysis and synthesis and specific methods of analysis of documents – in the analysis of regulatory documents related to the topic of research; the method of induction and deduction – in analyzing the factors of influence on the development of infrastructure for the rehabilitation of persons with disabilities, as well as allocation of reserves for the development of this infrastructure; descriptive statistics – when analyzing the level of infrastructure development and reviewing the level of demand for infrastructure objects.

Findings. The regional infrastructure of rehabilitation of persons with disabilities in Ukraine is analyzed. The types of institutions in the areas of rehabilitation are considered. An overview of trends in infrastructure changes has been conducted in recent years. The geographical, social, economic and other factors influencing these changes are indicated. The reserves for the development of regional infrastructure for the rehabilitation of persons with disabilities in Ukraine are allocated.

Originality. The classification of objects of infrastructure for the rehabilitation of persons with disabilities has been improved. The further development of a comprehensive analysis of the infrastructure of rehabilitation of persons with disabilities, which, unlike the current one, includes the analysis of programs of labour rehabilitation provided by the institutions of rehabilitation, labour market requirements, including highly paid professions markets; the allocation of key groups of factors that influence the level of development of the system of rehabilitation of persons with disabilities.

Practical value. The results obtained can be used by governmental and non-governmental organizations in shaping the social policy of the state in order to ensure timely and full medical, psychological, social and labour rehabilitation of persons with disabilities.

Key words: person with disabilities, rehabilitation, regional policy, regional infrastructure, social policy, infrastructure development.

Оверчук В.А. АНАЛИЗ РЕГИОНАЛЬНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ ОБЕСПЕЧЕНИЕ РЕАБИЛИТАЦИИ ЛИЦ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ В УКРАИНЕ

Цель. Проведение анализа региональной инфраструктуры реабилитации и трудоустройства лиц с инвалидностью в Украине для поиска резервов улучшения системы реабилитации в целом.

Методика исследования. В процессе исследования использовались общенаучные и специальные методы исследования, в частности: методы анализа и синтеза, и специфические методы анализа документов при анализе нормативно-правовых документов, касающихся темы исследования; метод индукции и дедукции при анализе факторов влияния на развитие инфраструктуры обеспечения реабилитации лиц с инвалидностью, а также выделении резервов развития этой инфраструктуры; описательной статистики при анализе уровня развития инфраструктуры и осмотре уровня потребности в объектах инфраструктуры.

Результаты. Проанализирована региональная инфраструктура обеспечения реабилитации лиц с инвалидностью в Украине. Рассмотрены виды учреждений по направлениям реабилитации. Проведен обзор тенденций в изменениях инфраструктуры в последние годы. Указаны географические, социальные, экономические и другие факторы, влияющие на эти изменения. Выделены резервы развития региональной инфраструктуры обеспечения реабилитации лиц с инвалидностью в Украине.

Научная новизна. Усовершенствована классификация объектов инфраструктуры обеспечения реабилитации лиц с инвалидностью. Получил дальнейшее развитие комплексный анализ системы инфраструктуры обеспечения реабилитации лиц с инвалидностью, что в отличие от существующего включает проведение анализа программ трудовой реабилитации, предоставляемых учреждениями реабилитации, требованиям рынка труда, включая рынков высокооплачиваемых профессий, выделение ключевых групп факторов, влияющих на уровень развития системы реабилитации лиц с инвалидностью.

Практическая значимость. Полученные результаты могут быть использованы правительственными и неправительственными организациями при формировании социальной политики государства по обеспечению своевременной и в полном объеме медицинской, психологической, социальной и трудовой реабилитации лиц с инвалидностью.

Ключевые слова: человек с инвалидностью, реабилитация, региональная политика, региональная инфраструктура, социальная политика, развитие инфраструктуры.

UDC 331.5

JEL Classification: J21, J24

**Stozhok L.H.,
cand. econ. sc., applicant at the department of personnel
management and labour economics department,
SHEI "Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman"**

SOCIO-ECONOMIC ESSENCE OF COMPETITIVENESS OF THE WORKING POPULATION

Formulation of the problem. The urgency of the study of the competitiveness of the working population as an economic category is conditioned by the emergence of new social risks, the increase of social inequality among the working population, the deterioration of the level and quality of life, the aggravation of social problems. Accordingly, there is a need to form an effective mechanism for maintaining and increasing the competitiveness of the working population through lifelong development. The mentioned actualizes the research of theoretical aspects of the essence of the competitiveness of the working population.

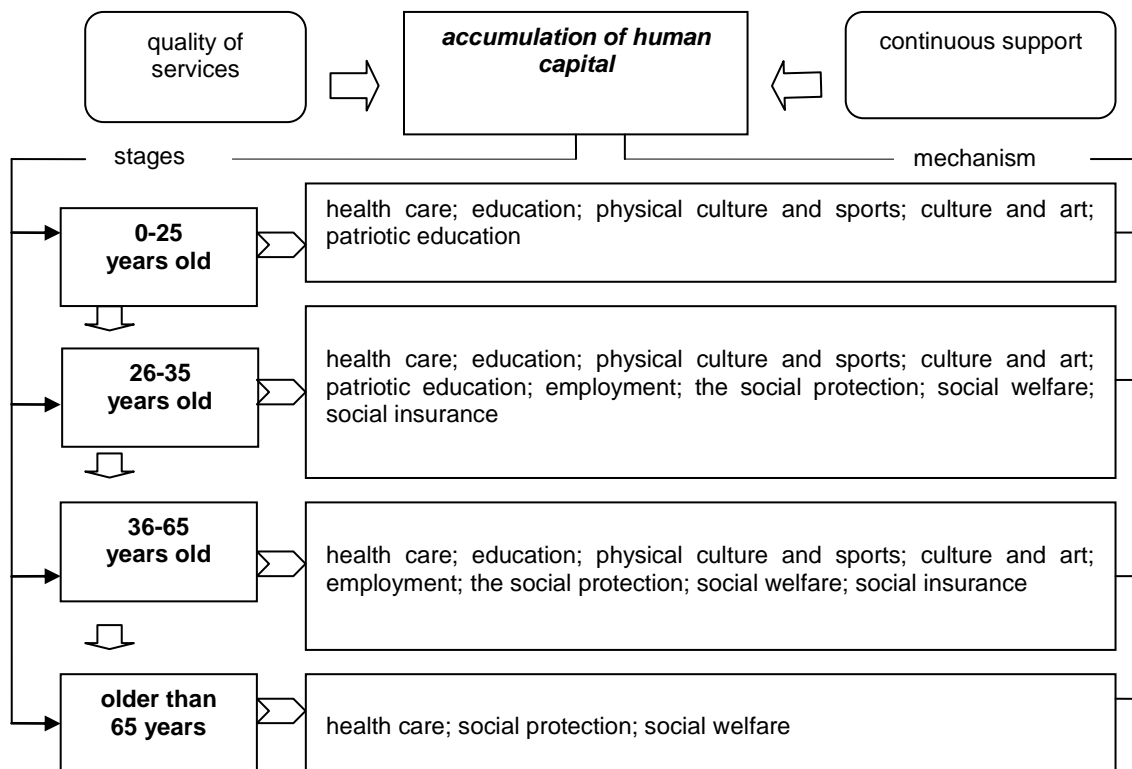
Analysis of recent research and publications. The issues of increasing the competitiveness of the work force are taking place in the works of Lisohor L. S., Rudenko N. V. [1], who consider the motivational factors of the professional development of workers in order to ensure their competitiveness; Semykina M. V. [2; 3], which reveals the main factors of providing the competitive advantages of youth in the labour market; Hrishnova O. A. [4]; Kolot A. M., [5]; Shaulska L. V. [6]. Some aspects of the competitiveness of human resources are studied by Pliashko O. S. [7], characterizing its structural components, by Semykina A. V. [8],

revealing the role of social investments, by Prypoten V.Yu. [9] Despite the adequacy of scientific research of labour force development and its competitiveness, the problem of ensuring the competitiveness of the working population, regardless of age throughout life, remains insufficiently explored.

Setting objectives. The purpose of the article is to study the essence of the competitiveness of the working population as a socio-economic category in order to ensure the realization of constitutionally guaranteed rights and life guarantees.

Presentation of the main research material. It is considered that the protracted crisis situation in Ukraine is not an impetus for radical changes in the political and socio-economic life of the country. On the contrary, according to the analysis of the socio-economic situation in the country there is a destruction of society, which is characterized by the emergence of new social challenges, the spread of social inequality, poverty among the working population, the aggravation of social problems. It should be noted that the cyclical development of the economy, the closure, reduction and reduction of production contributes, first of all, to reducing the sources of existence, which affects not only the living standards of the population, but also the development of human capital, the competitiveness of the work force. As we see, there is the interdependence of the concepts of "quality of life", "standard of living", "competitiveness of the work force". Accordingly, it is possible to have a financially secure position, but not to have access to quality medical services, cultural sphere. It can be competitive but not able to realize constitutionally enshrined social rights.

It should be noted that human capital is a combination of health, skills, abilities, experiences that people accumulate throughout the life. It is indisputable that the accumulation of capital occurs over the life course (Fig. 1).

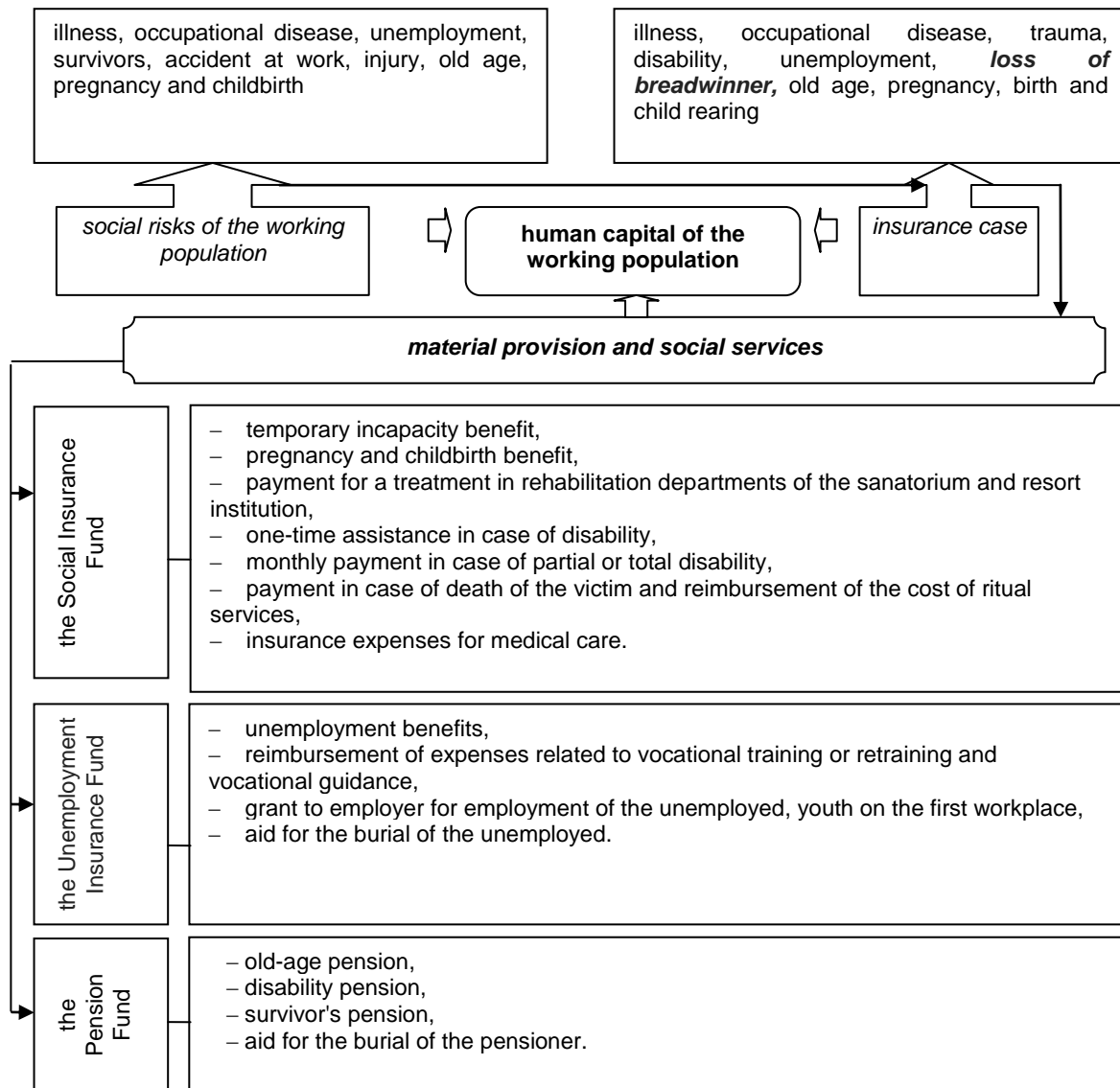

Fig. 1. Stages of accumulation of human capital

Source: it was developed by the author

But it should be noted that with the growth of the age limit increases the difficulty of its accumulation, recovery, conservation.

One of the mechanisms for the implementation of the mentioned is the presence of an established social security system of working population from social risk (Fig. 2). It should be noted that generated individual human capital is used for work in the system of social and labour relations in order to realize social rights and guarantees.

Fig. 2. The role of social insurance in recreating the human capital of the working population

Source: it is calculated by the author on the basis [10; 11; 12; 13]

The reproduction of human capital during the period of working life is a guarantee of the competitiveness of the work force. The human life is divided into periods of work, the period of employment and the period after work. In the first and third periods, unlike the second, people consume more than they produce and thus have no proper income [14, p. 38]. This indicates the need for large-scale support from the state by providing a workable population with jobs in order to finance the needs of the disabled, support families with children, persons of retirement age. Thus, each cycle of a life requires various measures, programs of accumulation, development, reproduction and protection of human capital.

In general, a competitiveness is treated as the ability of the subject to compete against others due to the presence of competitive advantages. Thus, competitiveness arises from competition, which is a necessary element of the functioning of the labor market. Agree with Petiukh V. M., who asserts that "the more active a competition between the owners of labor for the right to occupy the workplace and employers for the involvement of skilled labour is, the more efficient are the labor market functions" [15, p. 43]. It should be noted that scholars of the explored problem analyzing competitiveness in the labour market characterize such related concepts as the competitiveness of the work force, workers, personnel, labour potential, human capital, human resources. It should be recalled that the essence of the concept of "employee competitiveness" is disclosed at the legislative level as a set of personality qualities that characterize its ability to work, level of knowledge of skills and abilities [16]. We also consider the need to study the essence of the concept of "competitiveness of the working population" and the mechanism for its protection. Thus, the generalization of the approaches (Table 1) to the definition of competitiveness in the labour market makes it possible to emphasize that the competitiveness of the working population is a set of qualitative characteristics that characterize an adequacy of the quality of labour to the needs of the labour market in its

current state of affairs, as well as the possibility of realizing competitive advantages in the labour market in order to provide material support, the necessary level and quality of lives, as well as working life.

Table 1

Generalization of approaches to definition of "competitiveness of working population" and related concepts

№	Authors	The content of the concept
1	Hrishnova O. A., Samartseva A. Ye. [4]	an adequacy of quality of labour to the needs of the market, an opportunity to win in competition in the labour market
2	Lisohor L. S. [17]	an organic unity of the quantitative and qualitative characteristics of the labour force, characterized by market demand
3	Tsymbal O. I. [18]	an ability of people to provide themselves with the conditions for the implementation of personal economic and social interests through a competitive type of work
4	Kolot A. M., Tsymbaliuk S. O. [19]	an ability of managers to timely identify the threat to the enterprise, solve problems, generate ideas, invent and innovate faster than competitors, ensure achievement of goals and fulfillment of the company's mission
5	Prypota V. Yu. [9]	a set of properties of workers that give their labour force the ability to meet the requirements of a competitive market
6	Semykina M. V. [20]	- a set of qualitative and cost characteristics of the labour force and labour services, which are in demand in a certain segment of the labour market for a certain period of time; - the ability of a worker under certain market conditions to meet the employer's demand, criteria and changing labour market requirements for vocational education, qualifications, business and personal qualities in comparison with the characteristics of other employees or persons seeking employment; - the ratio of the beneficial effect of the consumption of labour supply of labour (income, profit) and their prices, adequate to the total amount of expenses for the preparation, acquisition, use, reproduction and development of labour.
7	Voinalovych I. A. [21]	an ability of an individual to realize his competitive advantages
8	Bohynia D. P. [22]	a set of qualitative and cost characteristics of a specific good "labour" that meet the certain needs of employers, including state-owned enterprises, in workers of a certain qualification
9	Pliashko O. S. [7]	an ability of the combined capabilities of human resources (capacities) to community implementation, the degree of satisfaction of individual and collective needs, achieve socio-economic effects
10	Shubalyi O. M. [23]	a set of qualities of an employee that manifests themselves in a competitive struggle and has a quantitative and qualitative expression in the indicators of education, vocational training, experience, motivation, labour efficiency, social security, which form competitive advantages and are already fully or partially implemented, or can be implemented in prospect, satisfying certain requests of employers, as well as aimed at achieving personal, organizational goals in the context of realization of the provisions of regional policy in the sphere of the labour market.
11	Shevchenko L. S. [24]	a degree of competition in the labour market
12	Semykina A. V. [8]	a demanded quality of human capital is formed and accumulated by education, upbringing, health improvement, educational and professional development, the benefits of which, in combination with an acceptable price of labour services, provide the owners of human capital with the expansion of opportunities for labor selection, effective employment, higher income and other socio-economic benefits
13	Hlevatska N. M. [25]	a combination of the characteristics of an employee, which gives his work force the ability to meet the requirements of a competitive market
14	Shtunder I. O. [26]	a result of the development of labour force, which is achieved through the application of a set of activities that includes vocational training, retraining, skills training, and career planning for workers

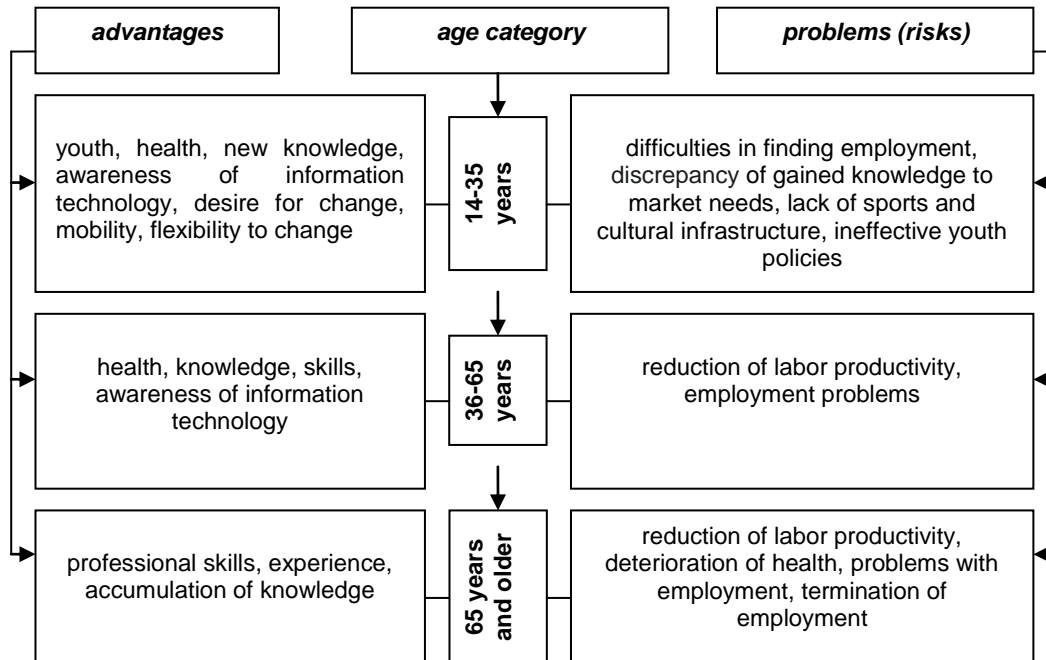
Source: it was systematized by the author

The analysis of scientific approaches to the definition indicates that most authors consider the concept of "labour competitiveness" as a set of labour qualities that meet the needs of the labour market. In addition, the analysis above enables to distinguish the following:

- competitiveness involves the accumulation, preservation and augmenting of the properties that form the competitive advantages,
- realization of competitive advantages includes satisfaction of own needs, formation of necessary material support, level and quality of life.

Accordingly, based on the content of the concepts, it can be argued that the basis for the competitiveness of the working population is the following components: demographic (gender, age, state of health, marital status), educational qualification (level of education, qualification), professional (skills,

competences, experience), social-personal (responsibility, flexibility, mobility, communication skills, interests). It should also be noted that the formation of competitiveness is carried out under the influence of certain factors (socio-economic, educational-professional, personal-motivational), which reflect the presence of both competitive advantages (Fig. 3) and problems with the realization of accumulated capital, which is the reason of decrease of competitiveness. As a result, young people have the most competitive advantages, but they also have the biggest problems with the implementation of accumulated capital, which in the future is only a reason for the decline of competitiveness.

Fig. 3. Competitive advantages of age groups of the working population

Source: it was developed by the author

It is considered that the most important problems are unemployment, low wages, discrepancy between supply and demand for labour, low activation of the able-bodied population in rural areas.

It should be emphasized that the main directions of ensuring the competitiveness of the working population are: improving the quality of education by establishing relations between educational services and labour market needs, ensuring lifelong education; providing a mechanism for upgrading skills and retraining, implementation of an effective employment policy and creating a proper social infrastructure. Thus, the competitiveness of the working population needs constant support and protection. The latter provides for the creation of conditions for qualitative development of human capital, to ensure the necessary level and quality of life for the working population and their families in the current conditions of socio-economic and political uncertainty in the country.

Conclusions from the conducted research. Thus, the actualization of the study of the essence of competitiveness in the workplace is primarily due to changes in employment patterns, the emergence of new social threats and social risks for the working population. The results of the study have led to the assertion that in order to ensure the effective reproduction of human capital, which is the result of competitiveness, it is necessary to take into account the cycles of the human life. In addition, investments in human capital should be made throughout life. The main measures of implementation of this are the availability of continuing education, training programs and retraining, the required level of medical care. In general, the formation and maintenance of the competitiveness of the working population is the provision of the material state, the necessary level and quality of life, which is one of the main factors in reducing social inequality, social problems and ensuring sustainable socio-economic development of the country.

Бібліографічний список

1. Лісогор Л.С., Руденко Н.В. Мотивація професійного розвитку працівників як чинник підвищення їх конкурентоспроможності. *Сталий розвиток економіки: міжн. наук.-виробн. журнал.* 2019. № 1(42). С. 121-127.
2. Конкурентоспроможність працівників: оцінка та механізми підвищення на різних економічних рівнях: монографія / М.В. Семикіна, М.В. Даневич, А.Д. Федунець та ін.; за ред. М.В. Семикіної. Кіровоград: «КОД», 2015. 226 с.

3. Семикіна М.В., Голбанос С.С. Конкурентоспроможність молоді на ринку праці в умовах системної кризи. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2015. Випуск 27. С. 28-35.
4. Грішнова О.А., Самарцева А.Є. Молоді спеціалісти на ринку праці: проблеми конкурентоспроможності та працевлаштування. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*: зб. наук. праць. 2012. № 1. С. 28-35.
5. Колот А.М. Трансформація інституту зайнятості як складова глобальних змін у соціально-трудова сфері: феномен прекарізації. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2014. № 2. С. 3-6.
6. Шаульська Л.В. Реалізація потенціалу конкурентоспроможності фахівця в умовах кризового стану ринку праці. *Вісник ДонНУ. Серія: Економіка і право*. 2014. № 2. С. 97-101.
7. Пляшко О.С. Компонентна структура конкурентоспроможності людських ресурсів. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Випуск 8. С. 882-887.
8. Семикіна А.В. Людський капітал: підвищення конкурентоспроможності на основі соціальних інновацій: монографія. Одеса: «Атлант» ВОІ СОІУ, 2018. 272 с.
9. Припотень В. Конкурентоспроможність робочої сили на зовнішньому ринку. *ВІСНИК КНТЕУ*. 2009. № 6. С. 13-20.
10. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14.01.1998 р. № 16/98-ВР. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/16/98-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 11.04.2019).
11. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 9.07.2003 р. № 1058-IV. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (дата звернення: 11.04.2019).
12. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23.09.1999 р. № 1105-XIV. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1105-14> (дата звернення: 11.04.2019).
13. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 р. № 1533-III. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1533-14> (дата звернення: 11.04.2019).
14. Доклад IV «Занятость и социальная защита в новом демографическом контексте». *Международная конференция труда. 102-я сессия 2013*. Женева: Международное бюро труда, 2013. 135 с.
15. Петух В.М. Ринок праці: навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 1999. 288 с.
16. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17> (дата звернення: 11.04.2019).
17. Лісогор Л.С. Конкурентність на ринку праці: механізми реалізації: монографія. Київ: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАНУ, 2005. 168 с.
18. Цимбал О.І. До визначення категорії конкурентоспроможності стосовно робочої сили в умовах функціонування економіки перехідного типу. *Зайнятість та ринок праці*. 1999. Вип. 9. С. 216-227.
19. Колот А.М., Цимбалюк С.О. Мотивація персоналу. Київ: КНЕУ, 2011. 397 с.
20. Семикіна М.В. Конкурентоспроможність у сфері праці: сутність та методологія визначення. *Наукові праці КНТУ. Економічні науки*. 2009. Випуск 15. С. 11-20.
21. Войналович І.А. Конкурентоспроможність робочої сили та освіта: взаємозв'язок понять. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/13-1.pdf> (дата звернення: 11.04.2019).
22. Конкурентоспроможність робочої сили в системі соціально-трудова відносин: моногр. / Д.П. Богиня, Г.Т. Куліков, Л.С. Лісогор, Л.Г. Томіліна, І.В. Нестеренко. Київ: Ін-т економіки НАН України, 2003. 213 с.
23. Шубалий О.М. Теоретичні засади дослідження конкурентоспроможності працівників на регіональному ринку праці. *Економічний форум*. 2017. № 2. С. 164-170.
24. Шевченко Л.С. Професійна освіта як чинник конкурентоспроможності робочої сили. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8935/08-Shevchenko.pdf> (дата звернення: 11.04.2019).
25. Глевацька Н.М. Конкурентоспроможність робочої сили регіону: методологія та напрями забезпечення: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.09.01. Київ, 2006. 19 с.
26. Штундер І.О. Конкурентоспроможність робочої сили як фактор становлення інноваційного типу зайнятості. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право*: зб. наук. праць. 2010. Випуск 8. С. 74-81.

References

1. Lisohor, L.S. and Rudenko, N.V. (2019), "Motivation of professional development of workers as a factor in increasing their competitiveness", *Stalyi rozvytok ekonomiky. mizhn. Nauk.-vyrobn. zhurnal*, no. 1(42), pp. 121-127.

2. Semykina, M.V., Danevych, M.V., Fedunets, A.D. et al. (2015), *Konkurentospromozhnist pratsivnykiv: otsinka ta mekhanizmy pidvyshchennia na riznykh ekonomichnykh rivniakh* [Competitiveness of workers: assessment and mechanisms of improvement at different economic levels], monograph, "KOD", Kirovohrad, Ukraine, 226 p.
3. Semykina, M.V. and Holbanos, S.S. (2015), "Competitiveness of youth in the labour market under the conditions of a systemic crisis", *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, Issue 27, pp. 28-35.
4. Hrishnova, O.A. and Samartseva, A.Ye. (2012), "Young professionals in the labour market: problems of competitiveness and employment", *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka: zb. nauk. prats*, no. 1, pp. 28-35.
5. Kolot, A.M. (2014), "Transformation of the institution of employment as a component of global changes in the socio-labor sphere: the phenomenon of precarisation", *Rynok pratsi ta zainiatist naseleattia*, no. 2, pp. 3-6.
6. Shaulska, L.V. (2014), "Realization of potential of competitiveness of a specialist in conditions of a crisis state of the labour market", *Visnyk DonNU. Serii: Ekonomika i pravo*, no. 2, pp. 97-101.
7. Pliashko, O.S. (2015), "Component structure of the competitiveness of human resources", *Hobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, Issue 8, pp. 882-887.
8. Semykina, A.V. (2018), *Liudskyi kapital: pidvyshchennia konkurentospromozhnosti na osnovi sotsialnykh innovatsii* [Human capital: increasing of competitiveness on the basis of social innovation], monograph, "Atlant" VOI SOIU, Odessa, Ukraine, 272 p.
9. Prypoten, V. (2009), "Competitiveness of the labor force in the foreign market", *VISNYK KNTEU*, no. 6, pp. 13-20.
10. Verkhovna Rada Ukrainy (1998), *Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia* [Fundamentals of Ukrainian legislation on compulsory state social insurance], *Zakon Ukrainy* dated 14.01.1998 no. 16/98-BP, available at: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/16/98-%D0%B2%D1%80> (access date April 11, 2019).
11. Verkhovna Rada Ukrainy (2003), *Pro zahalnooboviazkove derzhavne pensiine strakhuvannia* [About compulsory state pension insurance], *Zakon Ukrainy* dated 9.07.2003 no. 1058-IV, available at: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (access date April 11, 2019).
12. Verkhovna Rada Ukrainy (1999), *Pro zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia* [About compulsory state social insurance], *Zakon Ukrainy* dated 23.09.1999 no. 1058-IV, available at: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1105-14> (access date April 11, 2019).
13. Verkhovna Rada Ukrainy (2000), *Pro zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia na vypadok bezrobittia* [About compulsory state social insurance in case of unemployment], *Zakon Ukrainy* dated 02.03.2000 no. 1533-III, available at: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1533-14> (access date April 11, 2019).
14. International Labour Office (2013), Report IV "Employment and social protection in a new demographic context", International Labour Conference, 102nd session, Geneva, Switzerland, 135 p.
15. Petiukh, V.M. (1999), *Rynok pratsi* [Labor market], tutorial, KNEU, Kyiv, Ukraine, 288 p.
16. Verkhovna Rada Ukrainy (2012), *Pro zainiatist naseleattia* [About employment of the population], *Zakon Ukrainy* dated 05.07.2012 no. 5067-VI, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17> (access date April 11, 2019).
17. Lisohor, L.S. (2005), *Konkurentnist na rynku pratsi: mekhanizmy realizatsii* [Competitiveness in the labor market: implementation mechanisms], monograph, Institute of Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine, 168 p.
18. Tsybal, O.I. (1999), "To determination of the category of competitiveness in terms of labour in the conditions of functioning of the transition economy type", *Zainiatist ta rynok pratsi*, Iss. 9, pp. 216-227.
19. Kolot, A.M. (2011), *Motyvatsiia personalu* [Motivation of the personnel], KNEU, Kyiv, Ukraine, 397 p.
20. Semykina, M.V. (2009), "Competitiveness in the area of labour: the essence and methodology of the definition", *Naukovi pratsi KNTU. Ekonomichni nauky*, Issue 15, pp. 11-20.
21. Voinalovych, I.A. "Competitiveness of the labour force and education: the interconnection of concepts", available at: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/13-1.pdf> (access date April 11, 2019).
22. Bohynia, D.P., Kulikov, H.T., Lisohor, L.S. et al. (2003), *Konkurentospromozhnist robochoi syly v systemi sotsialno-trudovykh vidnosyn* [Competitiveness of the labour force in the system of social and labour relations], monograph, Institute of Economics of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine, 213 p.
23. Shubalyi, O.M. (2017), "Theoretical bases of research of competitiveness of workers in the regional labour market", *Ekonomichni forum*, no. 2, pp. 164-170.

24. Shevchenko, L.S. "Professional education as a factor in the competitiveness of the labor force", available at: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8935/08-Shevchenko.pdf> (access date April 11, 2019).

25. Hlevatska, N.M. (2006), "Competitiveness of the labour force in the region: methodology and directions of provision", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.09.01, Kyiv, Ukraine, 19 p.

26. Shtunder, I.O. (2010), "Competitiveness of the labour force as a factor for the formation of an innovative type of employment", *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriya no. 18. Ekonomika i pravo*, Issue 8, pp. 74-81.

Стожок Л.Г. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРАЦЮЮЧОГО НАСЕЛЕННЯ

Мета. Дослідження сутності конкурентоспроможності працюючого населення як соціально-економічної категорії з метою забезпечення реалізації конституційно закріплених прав та гарантій протягом життя.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети використано наступні загальнонаукові методи дослідження: діалектики та наукової абстракції – при дослідженні змісту категорії «конкурентоспроможність на ринку праці»; аналізу та синтезу – при розкритті сутності соціального страхування у відтворенні людського капіталу працюючого населення; системно-структурного аналізу – при розкритті наукових підходів до визначення конкурентоспроможності працюючого населення як соціально-економічної категорії; аналітичний і монографічний – при опрацюванні літературних, статистичних та Internet-джерел; абстрактно-логічний – для узагальнення викладеного матеріалу і формулювання висновків.

Результати. Обґрунтовано, що накопичення людського капіталу відбувається протягом всього життя, а використання – протягом трудової діяльності в системі соціально-трудова відносин з метою реалізації соціальних прав і гарантій. Доведено, що одним із механізмів накопичення, відтворення та збереження людського капіталу є наявність налагодженої системи соціального захисту працюючого населення від соціальних ризиків. Виявлено, що конкурентоспроможність робочої сили передбачає накопичення, збереження та примноження властивостей, що створюють конкурентні переваги, реалізація яких забезпечує формування необхідного матеріального забезпечення, рівня та якості життя. Доведено, що основу формування конкурентоспроможності працюючого населення становлять демографічна, освітньо-кваліфікаційна, професійна та соціально-особистісна складові. Обґрунтовано, що основою забезпечення конкурентоспроможності працюючого населення є неперервна її підтримка, розвиток та захист.

Наукова новизна. Набуло подальшого розгляду розкриття сутності конкурентоспроможності працюючого населення, яке, на відміну від діючих досліджень, характеризує конкурентоспроможність працюючого населення, що накопичується протягом всього життя шляхом розвитку людського капіталу, як можливість реалізації конкурентних переваг на ринку праці з метою формування матеріального забезпечення, необхідного рівня та якості власного життя, а також трудового життя.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути використані при написанні наукових робіт в напрямку досліджуваної проблематики: забезпечення конкурентоспроможності на ринку праці, конкурентоспроможності робочої сили; розвитку людського капіталу.

Ключові слова: соціальне страхування, конкурентоспроможність, людський капітал, соціальні ризики, ринок праці, бідність, рівень життя.

Stozhok L.H. SOCIO-ECONOMIC ESSENCE OF COMPETITIVENESS OF THE WORKING POPULATION

Purpose. Investigation of the essence of the competitiveness of the working population as a socio-economic category in order to ensure the implementation of constitutionally guaranteed rights and guarantees throughout life.

Methodology of research. To achieve the goal, the following general scientific methods of research are used: dialectics and scientific abstraction – in studying the content of the category of competitiveness in the labour market; analysis and synthesis – when disclosing the essence of social insurance in recreating the human capital of the working population; systematic and structural analysis – in the disclosure of scientific approaches to determining the competitiveness of the working population as a socio-economic category; analytical and monographic – in the development of literary, statistical and Internet sources; abstract and logical – for the generalization of the above material and the formulation of conclusions.

Findings. It is substantiated that the accumulation of human capital takes place throughout life, and use – during labour activities in the system of social and labour relations with a view to realization of social rights and guarantees. It is proved that one of mechanisms of accumulation, reproduction and preservation of human capital is the presence of a well-established system of social protection of the worker population from social risks. It has been discovered that the competitiveness of the labour force involves the accumulation, preservation and enhancement of properties that create competitive advantages, the realization of which ensures the formation of the necessary material security, the level and quality of life. It is proved that the basis for forming the competitiveness of working population is the demographic, educational qualification, professional and socio-personal components. It is substantiated that the basis of ensuring the competitiveness of the working population is its continuous support, development and protection.

Originality. The competitiveness of the working population is seen as a mechanism of lifelong accumulation of competitiveness through the development of human capital as an opportunity to implement competitive advantage in the labour market in order to form material security, required level and quality of life and working lives.

Practical value. The results of the research can be used for writing scientific papers in the direction of the studied problem: ensuring competitiveness in the labour market, competitiveness of the labour force, development of human capital.

Key words: social insurance, competitiveness, human capital, social risks, labor market, poverty, living standards.

Стожок Л.Г. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ РАБОТАЮЩЕГО НАСЕЛЕНИЯ

Цель. Исследование сущности конкурентоспособности работающего населения как социально-экономической категории с целью обеспечения реализации конституционно закрепленных прав и гарантий в течение жизни.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели использованы следующие общенаучные методы исследования: диалектики и научной абстракции – при исследовании содержания категории конкурентоспособность на рынке труда; анализа и синтеза – при раскрытии сущности социального страхования в воспроизводстве человеческого капитала работающего населения; системно-структурного анализа – при раскрытии научных подходов к определению конкурентоспособности работающего населения как социально-экономической категории; аналитический и монографический – при обработке литературных, статистических и Internet-источников; абстрактно-логический – для обобщения изложенного материала и формулировании выводов.

Результаты. Обосновано, что накопление человеческого капитала происходит в течение всей жизни, а использование – в течение трудовой деятельности в системе социально-трудовых отношений с целью реализации социальных прав и гарантий. Доказано, что одним из механизмов накопления, воспроизводства и сохранения человеческого капитала является наличие отлаженной системы социальной защиты работающего населения от социальных рисков. Выявлено, что конкурентоспособность рабочей силы предполагает накопление, сохранение и приумножение свойств, создающих конкурентные преимущества, реализация которых обеспечивает формирование необходимого материального обеспечения, уровня и качества жизни. Доказано, что основу формирования конкурентоспособности работающего населения составляют демографическая, образовательно-квалификационная, профессиональная и социально-личностная составляющие. Обосновано, что основой обеспечения конкурентоспособности работающего населения является непрерывная ее поддержка, развитие и защита.

Научная новизна. Получило дальнейшего рассмотрения сущность конкурентоспособности работающего населения, что, в отличие от действующих исследований, характеризует конкурентоспособность работающего населения, что накапливается в течение всей жизни путем развития человеческого капитала, как возможность реализации конкурентных преимуществ на рынке труда с целью формирования материального обеспечения, необходимого уровня и качества своей жизни, а также трудовой жизни.

Практическая значимость. Результаты исследования могут быть использованы при написании научных работ в направлении исследуемой проблематики: обеспечение конкурентоспособности на рынке труда, конкурентоспособности рабочей силы; развития человеческого капитала.

Ключевые слова: социальное страхование, конкурентоспособность, человеческий капитал, социальные риски, рынок труда, бедность, уровень жизни.

ОБЛІК, АНАЛІЗ І АУДИТ

УДК 657.47

JEL Classification: M 41

*Шмигель О.Є.,
канд. екон. наук, доцент кафедри
фундаментальних та спеціальних дисциплін,
Чортківський навчально-науковий
інститут підприємництва і бізнесу, ТНЕУ*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ВЕДЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Постановка проблеми. В умовах інноваційної ринкової економіки підприємствам бізнесу необхідно безперервно нарощувати обсяг реалізованої продукції, що включає її базову вартість, адекватну технологічним витратам і визначається досконалістю виробничо-технологічних систем і додану ринкову вартість, яка визначається безперервним освоєнням продуктивних і технологічних інновацій. Для реалізації цих завдань бізнес повинен працювати з використанням управлінського обліку, де виробничо-технологічні процеси є операційним циклом трансформації виробничого капіталу в грошовий капітал у формі виробленої та реалізованої продукції. Саме тому управлінський облік має принципове значення в управлінні підприємством і вважається необхідним інструментом, що дозволяє підвищити якість і результативність прийнятих управлінських рішень. Управлінський облік – це відповідним чином організована інформаційна система, яка забезпечує збір, вимір, систематизацію, аналіз та передачу даних, необхідних для управління бізнесом та прийняття оперативних, тактичних і стратегічних управлінських рішень, з урахуванням характерних особливостей умов діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У численних наукових статтях здійснюється огляд особливостей управлінського обліку, і це свідчить про важливість та актуальність даної теми. У науковій літературі не існує загальноприйнятого трактування поняття «управлінський облік». Окремі вчені трактують фахівців розуміє поняття «управлінський облік» виключно у вузькому змісті, як підсистему бухгалтерського обліку, яка займається збором, реєстрацією і узагальненням інформації, інші фахівці навпаки розглядають дане поняття в широкому сенсі, як систему управління підприємством, яка охоплює всі функції управління. Тобто, відбувається теоретичне обґрунтування необхідності застосування управлінського обліку у практичній діяльності бізнесу.

Зміст управлінського обліку, спроба визначення його предмета і методу здійснили такі вчені: А. Апчерч [1], Р. Бруханський [2], П. Брюер, Р. Гаррісон [3], А. Герасимович, С. Голов, О. Довжик [4], К. Друрі [5], Г. Кірейцев, С. Кузнецова [6], Л. Нападовська [7], Е. Норин, М. Пушкар [8], Т. Скоун, К. Уорд, М. Чумаченко, А. Шайкан [9] та ін.

Визначаючи сучасний зміст управлінського обліку, комітет Фонду з прикладних досліджень ІМА зосередив увагу на трьох базових компонентах [10]:

– необхідність участі управлінського бухгалтера (контролера) в розробці і реалізації стратегії функціонування і розвитку бізнесу, основна роль якого в успіху підприємства повинні полягати в результатах виконання стратегії і досягнення його цілей;

– управлінська бухгалтерія як певним чином організована служба повинна входити до складу топ-менеджменту підприємства, а її фахівці працювати як частина управлінської команди на всіх етапах створення цінності інформації для управління, включаючи обґрунтування управлінських рішень і контроль їх фактичного виконання;

– роль управлінських бухгалтерів в менеджменті підприємства повинна відповідати рівню їх компетенції. Вибір складових компетенцій для визначення змісту функцій управлінського обліку і меж його відповідальності провадиться на основі заздалегідь встановлених загальних критеріїв, залежних від специфіки діяльності підприємства.

У ст. 4 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» наведено, на яких основних принципах ґрунтується система вітчизняного бухгалтерського обліку та фінансової звітності: обачності, повного висвітлення, автономності, послідовності, безперервності, нарахування й відповідності доходів і витрат, превалювання сутності над формою, історичної (фактичної) собівартості, єдиного грошового вимірника та періодичності [11].

К. Друрі вважає, що управлінський облік – це ідентифікація, вимір, збір, систематизація, аналіз, інтерпретація і передача інформації, необхідної для управління будь-якими об'єктами [5].

А. Апчерч і Т. Скоун в своїй роботі «Управлінський облік: принципи та практика» управлінський облік визначають як процес надання менеджерам фінансової інформації з метою допомоги їм у ключових сферах: планування, контролю, прийняття рішень. Управлінський облік можна визначити як «залучення уваги». Система управлінського обліку повинна висвічувати ті області, в яких потрібні коректування [1]. Інші автори визначають управлінський облік як галузь бухгалтерії, яка пов'язана з наданням інформації, що використовується всередині підприємства [12]. Сіммондс К. вважає, що управлінський облік – це функція фінансового управління, виражена в сприянні управлінському персоналу компанії в процесі прийняття фінансових управлінських рішень, участі фахівців з фінансів в робочих групах, які б продукували рішення [13]. Р. Гаррісон вважає, що це система забезпечення інформацією менеджерів, які направляють і контролюють діяльність всередині організації [3]. М. С. Пушкар підкреслює, що особливістю управлінського обліку є те, що на місце чисто процедурних обліково-економічних завдань висувається нове завдання – забезпечення потреб користувачів у такій інформації, яка носить адресний характер, тому зрозуміло, що для різних груп користувачів треба забезпечити різну інформацію [8, с. 116]. Тобто, управлінський облік є ефективним інструментом управління, тому що створює конкурентні переваги в ринковому середовищі, а саме, забезпечує підприємство ключовою інформацією. Досвід підприємств України свідчить, що практичне застосування управлінського обліку, на жаль, ще не набуло належного поширення, в зв'язку з не вирішеним колом проблем [4, с. 179].

Недоліками розглянутих визначень, по-перше, є те, що деякі з них містять особливості, цілі управлінського обліку, тобто є так звані «змістовними визначеннями» (наприклад, визначення К. Друрі, А. Апчерча) або не є повними (наприклад, система забезпечення інформації, система збору та угруповання). По-друге, низка трактувань не відображають основного призначення інформації в управлінському обліку – прийняття на її основі управлінських рішень. По-третє, не визначено коло користувачів інформації даного виду обліку (або визначеній в неповній мірі). По-четверте, не визначений характер наданої інформації (фінансова або нефінансова). З огляду на викладені раніше зауваження, управлінський облік слід розглядати з двох позицій: по-перше, як безперервний процес, інтегрований в діяльність з управління підприємством і здійснюваний на кожній стадії процесу управління; по-друге, як систему збору, групування, зберігання і надання фінансової та нефінансової інформації власникам, керівникам і менеджерам для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Однак, дискусійними залишаються питання стосовно виділення управлінського обліку з притаманними лише йому специфічними рисами в окремому обліковому підсистемі, окреслення концептуальних основ його розвитку в умовах глобалізації економіки. Усе це спонукає до проведення додаткових досліджень для вирішення окремих проблем управлінського обліку.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування необхідності управлінського обліку та основних принципів побудови його системи на підприємстві з метою забезпечення ефективного функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток управлінського обліку як напряму облікової науки бере свій початок у 80-х роках ХХ століття, коли управлінський облік виступав у ролі інструмента для постачання управлінців інформацією, необхідної для прийняття оперативних рішень. Виділяють декілька етапів розвитку управлінського обліку.

Перший етап, який тривав до 1950 року – управлінський облік мав на меті розрахунок витрат і виконував контрольну функцію за допомогою ведення калькулювання та бюджетування; була розроблена система «стандарт-костинг».

Другий етап. У період з 1950-1965 рр. управлінський облік використовується для збору і підготовки інформації для прийняття управлінських рішень з використанням методів обліку за центрами відповідальності і аналіз застосовуваних управлінських рішень через маржинальний підхід.

Третій етап. У період з 1965 по 1985 рр. відрізнявся акцентом на зменшенні втрат ресурсів, споживаних на всіх стадіях виробничих процесів, за допомогою впровадження аналізу бізнес-процесів і більш достовірних методик управління витратами, такими як розвиток системи калькулювання «АВ-костинг».

Четвертий етап. З 1985 по 1995 рік зосереджував увагу на прирості додаткової вартості шляхом раціонального і ефективного споживання ресурсів і впровадження методик оцінки та планування показників вартості, капіталізацією знань та інноваціями в сфері організації процесу управління на підприємствах.

П'ятий етап. З 1996 року по сьогоднішній день активно розвивається стратегічний управлінський облік, зокрема інструменти стратегічного управлінського обліку на підприємстві такі як, збалансована система показників, економічна додана вартість, облік витрат за видами діяльності тощо.

При цьому кожен етап поєднував в собі як раніше існуючі і активно застосовувані, так і нові методи управління, перетворені під вимоги нового управлінського середовища.

В Україні, до цих пір не існує нормативно-законодавчого регулювання управлінського обліку, є тільки рекомендації по його веденню. Постанова системи даного обліку повністю залежить від керівництва економічного суб'єкта господарювання і держава не має права змусити вводити

управлінський облік у виробничо-господарську діяльність підприємства. Будь-який економічний суб'єкт, зацікавлений у впровадженні системи управлінського обліку в свою діяльність, самостійно розробляє для цього внутрішні стандарти. Вони можуть бути представлені:

- у вигляді певного положення (правил);
- як окрема облікова політика, розроблена, в частині управлінського обліку;
- можуть бути підрозділом облікової політики в частині бухгалтерського (фінансового) обліку.

Управлінський облік виступає як певна фаза облікової діяльності, націлена на подання робочої інформації керівництву. Управлінський облік перш за все займається наданням інформації для планування і контролю в процесі управління. Головна мета управлінського обліку полягає в удосконаленні якості розпорядження коштами (головна мета фінансового обліку – вимір якості розпорядження коштами). Управлінський облік можна визначити як самостійний напрям бухгалтерського обліку підприємства, яке забезпечує топ менеджмент інформацією, необхідною для планування, управління, контролю і оцінки показників підприємства в цілому, а також її структурних підрозділів. Іншими словами, метою управлінського обліку є забезпечення інформацією співробітників, які є відповідальними за досягнення конкретних виробничих цілей. Інформація управлінського обліку надається внутрішнім користувачам.

Отже, управлінський облік – це самостійний відокремлений структурний підрозділ, який в якості об'єкта дослідження розглядає комплексну інформаційну базу, котра надає якісний і об'єктивний аналіз актуальної ситуації ринку і дає змогу прийняти ефективне управлінське рішення, тобто підвищити ефективність діяльності бізнесу.

На сучасному етапі існує три базових погляди на поняття «управлінський облік»:

1. Абсолютне невизнання поняття «управлінський облік». Тобто управлінський облік і виробничий облік це одне і те ж, але з застосуванням більш сучасної термінології, і немає необхідності виділяти його як самостійний різновид обліку.

2. Управлінський облік це самостійна дисципліна, яку можна відокремити від інших видів обліку.

3. В даний час бухгалтерський облік – це система, в якій присутні три її підвиди: фінансовий облік, управлінський облік і податковий облік.

У сучасному економічному середовищі діяльність будь-якого суб'єкта господарювання спрямована на отримання прибутку, підвищення рентабельності своєї діяльності, забезпечення конкурентних позицій на ринку. Ключовими факторами в досягненні цих цілей стають питання обліку витрат і управління ними з метою зниження витрат. Калькулювання собівартості продукції, оцінка запасів і достовірність фінансової звітності залежать від того, наскільки визначено і структуровано рух даних про виробничих витратах. Вся інформація про спожиті ресурси акумулюється у виробничому обліку, який забезпечує базу для ведення управлінського обліку. Тому однією з найважливіших цілей управлінського обліку сьогодні є оперативне забезпечення інформацією про здійснювані бізнес-процеси для ефективного управління ними. Управлінський облік включає в себе такі підсистеми як: планування; облік; аналіз; контроль; моніторинг.

Найбільш відповідальним завданням управлінського обліку виступає завдання стратегічного планування та управління, оскільки спрямоване на досягнення ключових цілей підприємства: формування структури і асортименту випуску, встановлення політики ціноутворення, вибір напрямків інвестиційних вкладень. Від цього в кінцевому підсумку залежить характер вихідної управлінської інформації і обраний алгоритм рішення.

Перед системою управлінського обліку стоять наступні завдання: облік витрат і результатів, калькуляція різних видів собівартості продукції; планування, контроль і аналіз діяльності структурних підрозділів і суб'єкта господарювання в цілому; підготовка інформації та складання управлінської звітності для забезпечення зацікавлених осіб інформацією для прийняття управлінських рішень; моніторинг фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання.

Серед специфічних принципів управлінського обліку виділяють: бюджетне управління; облік бізнес-процесів; облік за стадіями руху продукту; принцип релевантності інформації.

Предметом управлінського обліку виступає виробничо – господарська діяльність економічного суб'єкта в цілому і окремі центри відповідальності. В управлінському обліку розрізняють основні центри відповідальності: центр витрат, центр виручки, центр прибутку, центр інвестицій (капіталовкладень).

Об'єкти управлінського обліку – це витрати (поточні і капітальні) підприємства і його структурних підрозділів, результати господарської діяльності, як всього підприємства, так і окремих центрів відповідальності, внутрішнє ціноутворення, що передбачає використання трансферних цін, бюджетування і внутрішня звітність.

Однією з функцій управлінського обліку виступає контроль за виконанням планів (виконанням бюджетів) всередині виробничого підприємства. З цієї позиції в управлінському обліку виділяють облік ретроспективних (минулих фактичних) витрат і облік планових нормативних витрат («стандарт-кост»). В аспекті обсягу включення витрат в собівартість при калькулюванні управлінський облік

класифікується як система повного включення витрат в калькуляцію і як система неповного включення витрат («директ – костинг»).

У сучасному управлінському обліку найбільш освоєним вважається метод калькуляції собівартості за операціями – the method of activity based costing. Даний метод подібний до вітчизняного позамовного методу калькулювання. При використанні the method of activity based costing окремі центри витрат створюються для кожного основного виду діяльності. The method of activity based costing отримав подальше перетворення, в нього була включена ідея про управління витратами, заснована на операціях – activity based costing management. Activity based costing management розвиває теорію поглинання ресурсів, що забезпечує ефективне управління витратами. Набув поширення і почав активно розвиватися стратегічний управлінський облік – strategic management accounting. Його відмінною рисою є робота спеціалізованих аналітичних підрозділів, які досконально вивчають ринкове середовище, оцінюють все, що відбувається за межами економічного суб'єкта з метою збору різнопланової (фінансової та нефінансової) інформації для потреб вищого керівництва для досягнення і збереження провідних позицій в конкурентній ринковій боротьбі.

Отже, управлінський облік не є самоціллю для суб'єкта господарювання, метою створення систем управлінського обліку є ефективне управління діяльністю. Ефективно побудована система управлінського обліку передбачає наявність розробки наступних елементів:

- облікові процедури, збір, обробка та подання інформації;
- первинні документи, облікові реєстри і форми управлінської звітності;
- ключові показники діяльності, методики обліку, планування, контролю та аудиту.

Звітність управлінського обліку повинна містити інформацію, яка дасть відповідь на такі запитання:

1. Хто або що є причиною виникнення витрат?
2. Де на підприємстві були здійснені витрати?
3. Які окремі операції, які управлінські рішення, який обсяг ресурсів витрачається?
4. Який внесок окремих центрів витрат в загальну собівартість підприємства?
5. Які товари і послуги є затратними?
6. Яка трудомісткість дій, які виконані в центрів виникнення витрат?
7. Які трудовитрати учасників в робочих операціях?
8. Яка витратна частина загального процесу на підприємстві?
9. Яка частка допоміжних витрат?

Роботи по впровадженню управлінського обліку на підприємстві мають такі етапи (табл. 1).

Таблиця 1

Етапи створення управлінського обліку на підприємстві

№ етапу	Зміст етапу	Дії по етапу
Етап 1	Формування управлінського рішення облікової задачі або аналіз і опис існуючого	1. Визначаються управлінські завдання і порядок їх управлінського рішення 2. Визначається перелік даних, необхідних для її вирішення, система їх збору і правила документообігу 3. Визначаються результати, яких планується досягти, і призначаються відповідальні особи за досягнення певних результатів
Етап 2	Ув'язка прийнятих рішень з існуючими управлінськими рішеннями, обліковою політикою, бухгалтерської практикою і з існуючими обліковими технологіями	1. Узгоджуються дані управлінського обліку з даними фінансового обліку 2. Вносяться зміни в облікову політику або купується нове програмне забезпечення з відповідними функціями
Етап 3	Впровадження облікових технологій	1. Офіційно покладається відповідальність на конкретних працівників за збір та аналіз даних 2. Відбувається розробка посадових інструкцій для виконавців
Етап 4	Встановлення контрольних показників і контрольних точок по етапах реалізації проекту	Система збалансованих показників (BSC), система ключових показників ефективності (KPI), управління вартістю підприємства (VBM), управління по цілям (MBO).
Етап 5	Моніторинг процесу досягнення поставлених цілей і виявлення можливих відхилень	Спостереження, вивчення документів, опитування, експерименти, методи зіставлення, GAP-аналіз, управління по слабких сигналах.
Етап 6	Аналіз відхилень і розробка заходів щодо запобігання ризиків і сценаріїв розвитку майбутньої ситуації по контуру управління.	Факторні методи (метод ланцюгових підстановок), трендовий аналіз, статистичний аналіз.

Джерело: авторська розробка

1 етап – вивчення потреб підприємства в інформації управлінського обліку. Протягом цього етапу проводяться паралельно декілька дій.

По-перше, дослідникам необхідно вивчити діючу систему управління маючи на увазі як основне завдання впровадження в неї управлінської бухгалтерії. Тому треба розглянути, хто і в яких відділах і службах підприємства (бухгалтерія, плановий відділ) вирішує ті питання, які повинні ставитися до функцій управлінської бухгалтерії. Особливу увагу слід приділити вивченню діяльності загальної (фінансової) бухгалтерії. Як правило, саме вони робочі надають інформацію керівництву щодо рівня собівартості окремих видів діяльності та окремих виробів, рівня окремих елементів витрат тощо.

Таким чином, на першому етапі паралельно вирішується два питання: з'ясовується, що є на підприємстві з елементів управлінського обліку і що хочуть мати його керівники. Розробники після аналізу діяльності підприємства повинні запропонувати керівництву своє бачення проблеми на базі якої і буде складений загальний план виконання робіт.

2 етап – розробка загального плану виконання робіт та їх конкретизація по окремих етапах.

Загальний план виконання робіт повинен включати два розділи:

1. Перспективний план впровадження управлінського обліку, в якому надається перелік завдань в порядку їх вирішення.

2. Детальний поточний план по кожному завданню, періодом виконання робіт з переліком основних заходів і графіків їх дотримання. Такий план необхідно розробляти для кожного завдання, яке впроваджується в діяльність управлінської бухгалтерії. Він конкретизує пункти перспективного плану, встановлює терміни виконання та відповідальних осіб за всіма заходами поточного плану.

3 етап – проведення робіт по впровадженню системи управлінського обліку і коригування (у разі необхідності) плану робіт.

Отже, управлінський облік – це невід'ємна частина процесу управління, яка забезпечує інформацію для планування, управління і контролю. Управлінський облік можна визначити як комплексну систему обліку, планування, контролю та аналізу інформації про доходи та витрати і результати господарської діяльності підприємства в необхідних аналітичних розрізах. Ця інформація необхідна для оперативного прийняття управлінських рішень з метою оптимізації фінансових результатів діяльності бізнесу в короткостроковій і довгостроковій перспективі.

Таким чином, управлінський облік можна визначити як процес ідентифікації, вимірювання, накопичення, аналізу, підготовки, інтерпретації та передачі інформації (фінансової та операційної), яку менеджери підприємства використовують з метою планування, оцінки та управління всередині підприємства з метою раціонального використання ресурсів.

Висновки з проведеного дослідження. Управлінський облік є інтегрованою внутрішньогосподарською інформаційною системою безперервного моніторингу, оцінки, аналізу та контролю господарських операцій, що виконуються в процесі діяльності підприємства, з метою розробки та прийняття оперативних, тактичних і стратегічних управлінських рішень на різних рівнях. Успішний аналіз, подальше виконання прийнятих рішень, ефективність функціонування підприємства є складовими успіху його діяльності в перспективі.

Система управлінського обліку є індивідуальною для кожного підприємства, її індивідуальність виходить із специфіки підприємства, його структури та виду діяльності, ґрунтуючись на тому, яка інформація необхідна для прийняття управлінських рішень. Управлінська інформація необхідна для систематизації і аналізу, її деталізації та обробки в прийнятті ефективних управлінських рішень. Єдиної думки про конкретну управлінську інформацію, про її наповненість не існує, що зумовлює подальшу дискусійність досліджень.

Бібліографічний список

1. Upchurch A. Management Accounting: Principles & Practice. London: Financial Times, 1998. 706 p.
2. Бруханський Р. Ф. Зміна управлінських парадигм як фактор розвитку бухгалтерського обліку: стратегічний аспект. *Облік і фінанси*. 2014. № 3 (65). С. 15-20.
3. Garricon R. Management accountings. Homewood: BRI Irwin, 1998. 442 p.
4. Довжик О. О. Роль управлінського обліку та проблеми його впровадження на підприємствах. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2012. № 2. С. 174-179.
5. Drury C. Management accounting for business decisions. International Thomson Business Press, 1997. 473 p.
6. Кузнецова С. А. Бухгалтерський облік в системі формування управлінської інформації: методологія та практика: монографія. Мелітополь: Таврійський державний агротехнологічний університет, 2007. 297 с.
7. Нападовська Л. В. Управлінський облік. Київ: Книга, 2010. 544 с.
8. Пушкар М. С. Розробка системи обліку: навчальний посібник. Тернопіль: Карт-бланш, 2003. 198 с.
9. Шайкан А. В. Бухгалтерський облік у прийнятті управлінських стратегічних рішень: монографія. Київ: КНЕУ, 2009. 303 с.

10. CIMA Official terminology. 2005 Edition. London: CIMA Publishing, 2005. 114 p.
11. Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» від 16.07.99 р. №996-XI (зі змінами і доповненнями). URL: <http://www.ligazakon.ua>. (дата звернення 11.02. 2019 року).
12. Fowzia R. Strategic Management Accounting Techniques: Relationship with Business Strategy and Strategic Effectiveness of Manufacturing Organizations in Bangladesh. *World Journal of Management*. 2011. Vol. 3. No. 2. P. 54-69.
13. Simmonds K. Strategic management accounting for pricing: a case example. *Accounting and Business Research*. 1982. 12 (47), pp. 206–214.

References

1. Upchurch, Alan. (1998), *Management Accounting: Principles & Practice*. Financial Times, London, 706 p.
2. Brukhanskyi, R.F. (2014), “Changing administrative paradigms as a factor in the development of accounting: the strategic aspect”, *Oblik i finansy*, no. 3 (65), pp. 15-20.
3. Garricon, R. (1998), *Management accountings*. Homewood: BRI Irwin, 442 p.
4. Dovzhyk, O.O. (2012), “The role of managerial accounting and problems of its implementation at enterprises”, *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahroekhnolohichnoi akademii*, no. 2, pp. 174-179.
5. Drury, C. *Management accounting for business decisions*. International Thomson Business Press, 1997. 473 p.
6. Kuznetsova, S.A. (2007), *Bukhhalterskyi oblik v systemi formuvannia upravlinskoï informatsii: metodolohiia ta praktyka* [Accounting in the system of formation of managerial information: methodology and practice], Tavriyskiy derzhavnyi ahrotekhnolohichnyi universytet, Melitopol, Ukraine, 297 p.
7. Napadovska, L.V. (2010), *Upravlinskyi oblik* [Management accounting], Knyha, Kyiv, Ukraine, 544 p.
8. Pushkar, M.S. (2003), *Rozrobka systemy obliku* [Development of an accounting system], Kart-blansh, Ternopil, Ukraine, 198 p.
9. Shaikan, A.V. (2009), *Bukhhalterskyi oblik u pryiniatti upravlinskykh stratehichnykh rishen* [Accounting in the adoption of managerial strategic decisions], KNEU, Kyiv, Ukraine, 303 p.
10. CIMA Official terminology (2005), CIMA Publishing, London, UK, 114 p.
11. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), *Pro bukhhalterskyi oblik i finansovu zvitnist v Ukraini* [On Accounting and Financial Reporting in Ukraine], Zakon Ukrainy dated 16.07.99 r. no. 996-XI (zi zminamy i dopovnenniamy), available at: <http://www.ligazakon.ua>. (access date February 11, 2019).
12. Fowzia, R. (2011), “Strategic Management Accounting Techniques: Relationship with Business Strategy and Strategic Effectiveness of Manufacturing Organizations in Bangladesh”, *World Journal of Management*, Vol. 3, no. 2, pp. 54-69.
13. Simmonds, K. (1982), “Strategic management accounting for pricing: a case example”, *Accounting and Business Research*, 12 (47), pp. 206–214.

Шмигель О.Є. ОСОБЛИВОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ВЕДЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Мета. Обґрунтування необхідності управлінського обліку та основних принципів побудови його системи на підприємстві з метою забезпечення ефективного функціонування.

Методика дослідження. В процесі дослідження використані загальнонаукові і спеціальні методи, зокрема: аналітичний метод застосовувався при огляді нормативно-правових джерел; метод класифікації дав змогу диференціювати основні компоненти управлінського обліку, а метод опису надати їм детальну характеристику; монографічний метод був використаний при вивченні літературних джерел з питань управлінського обліку; системно-аналітичний метод застосовано – при обробці отриманої інформації.

Результати. Розглянуто підходи до визначення сутності управлінського обліку, визначено його особливості, обґрунтовано ідентифікаційні характеристики та значення для господарської діяльності. Узагальнено й удосконалено класифікацію управлінського обліку відповідно до потреб управління. Ідентифіковано проблеми розвитку управлінського обліку. Конкретизовано сутність поняття управлінського обліку. Запропоновано підхід до оцінки об'єкта управлінського обліку, обґрунтовано шляхи запровадження управлінського обліку на підприємстві.

Наукова новизна. Відображено різні підходи до трактування поняття «управлінський облік» та взаємозв'язок управлінського обліку з бухгалтерським обліком. Наведено характеристику бухгалтерського та управлінського обліку. Обґрунтовано пропозиції щодо розробки етапів створення управлінського обліку на підприємстві. Набули подальшого удосконалення методологічні засади організації управлінського обліку.

Практична значущість. Розглянуто варіанти запровадження та організації управлінського обліку на підприємстві. Отримані результати дослідження можуть бути використані суб'єктами господарювання в бізнесі в процесі використання управлінського обліку.

Ключові слова: бухгалтерський облік, управлінський облік, стандарт, управління, витрати, прибуток, суб'єкт господарювання.

Shmyhel O.Ye. FEATURES OF INTRODUCTION OF MANAGEMENT ACCOUNTING AT THE ENTERPRISE

Purpose. The aim of the article is to substantiate the need for managerial accounting and the basic principles of building its system at the enterprise in order to ensure effective functioning.

Methodology of research. General scientific and special methods are used in the process of research, in particular: the analytical method is used in the review of regulatory and legal sources; the classification method has made it possible to differentiate the main components of managerial accounting, and the description method gives them a detailed description; the monographic method is used in the study of literary sources on managerial accounting; system and analytical method is applied – when processing the information received.

Findings. Approaches to the definition of the essence of management accounting are considered, their features are determined, identification characteristics and values for economic activity are substantiated. The classification of management accounting in accordance with the needs of management is generalized and improved. The problems of managerial accounting development are identified. The essence of the notion of managerial accounting is specified. The approach to the estimation of the object of management accounting is offered, the ways of introduction of management accounting at the enterprise are substantiated.

Originality. Different approaches to the interpretation of the concept of “managerial accounting” and the relationship between managerial accounting and accounting are shown. The characteristics of accounting and management accounting are presented. The propositions on development of stages of creation of managerial accounting at the enterprise are substantiated. The methodological principles of the management accounting organization have been further improved.

Practical value. The variants of introduction and organization of management accounting at the enterprise are considered. The obtained results of the research can be used by business entities in business in the process of using managerial accounting.

Key words: accounting, management accounting, standard, management, expenses, profit, subject of management.

Шмигель О.Е. ОСОБЕННОСТИ ВЕДЕНИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА НА ПРЕДПРИЯТИИ

Целью статьи является обоснование необходимости управленческого учета и основных принципов построения его системы на предприятии с целью обеспечения его эффективного функционирования.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы, в частности: аналитический метод применялся при обзоре нормативно-правовых источников; метод классификации позволил дифференцировать основные компоненты управленческого учета, а метод описания предоставить им подробную характеристику; монографический метод был использован при изучении литературных источников по вопросам управленческого учета; системно-аналитический метод применен при обработке полученной информации.

Результаты. Рассмотрены подходы к определению сущности управленческого учета, определены его особенности, обоснованы идентификационные характеристики и значение для хозяйственной деятельности. Усовершенствована классификация управленческого учета в соответствии с потребностями управления. Идентифицированы проблемы развития управленческого учета. Конкретизирована сущность понятия управленческого учета. Предложен подход к оценке объекта управленческого учета, обоснованы пути введения управленческого учета на предприятии.

Научная новизна. Отражены различные подходы к трактовке понятия «управленческий учет» и взаимосвязь управленческого учета с бухгалтерским учетом. Приведена характеристика бухгалтерского и управленческого учета. Обоснованы предложения по разработке этапов создания управленческого учета на предприятии. Получили дальнейшее совершенствование методологические основы организации управленческого учета.

Практическая значимость. Рассмотрены варианты внедрения и организации управленческого учета на предприятии. Полученные результаты исследования могут быть использованы субъектами хозяйствования в бизнесе в процессе использования управленческого учета.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, управленческий учет, стандарт, управление, расходы, прибыль, предприятие.

МЕНЕДЖМЕНТ, МАРКЕТИНГ, ПІДПРИЄМНИЦТВО

УДК 338.242

JEL Classification: L83

*Даниленко-Кульчицька В.А.,
канд. екон. наук, доц. кафедри
міжнародного туризму та готельного бізнесу,
Тернопільський національний економічний університет*

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ СЛУЖБИ КОНСЬЄРЖІВ ГОТЕЛІВ

Постановка проблеми. Служба прийому і розміщення є однією із ключових служб готелю, це певним чином його «обличчя», оскільки саме її працівники першими контактують із гостями. Дуже часто все спілкування клієнта з готелем і обмежується спілкуванням лише із персоналом цієї служби. На працівників служби прийому та розміщення покладено, зокрема, важливу функцію створення сприятливого іміджу готелю, функцію вирішення будь-якої проблеми гостя, забезпечення його комфортного перебування і хорошого настрою. Однією із важливих складових цієї служби, в чій обов'язки входить створення для клієнтів комфортних умов і виконання їх особливих побажань, є служба консьєржів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості роботи служби консьєржів вивчали чимало дослідників. Зокрема Л. П. Тимохіна вивчала особливості роботи консьєржів у готелях, С. І. Байлик, та І. М. Писаревський – загальні принципи організації готельного господарства. Проте поза увагою дослідників-теоретиків поки що залишаються методи роботи, функції та призначення служби консьєржів з врахуванням новітніх технологій, її роль у загальній діяльності готелів. Саме тому, дослідження специфіки і з'ясування мети діяльності служби консьєржів є важливим науково-практичним завданням.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження роботи служби консьєржів вітчизняних та зарубіжних готелів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Готелі при абсолютно ідентичній матеріальній базі і спрямованості відрізняються один від одного якістю сервісу і обслуговування, що є для деяких основним козирем в конкурентній боротьбі [1, с. 120]. Наявність у готелі консьєржа вигідно покращує імідж готелю та якість обслуговування. Консьєрж у готелі – це працівник служби прийому та розміщення, до обов'язків якого належить забезпечення гостей готелю всім необхідним, створення для них комфортних умов та виконання їх особливих, а інколи і нестандартних побажань. Слово консьєрж походить від французького «Comte Des Cierges», що в перекладі означає «держатель свічок». Історія сучасної служби консьєржів розпочалася приблизно у 1200-х роках у феодальній Франції. За часів короля Філіпа II консьєржами називали хранителя ключів замку. Спочатку їх роль полягала у підтриманні тепла і світла в замку, але дуже швидко до цих функцій додалися й інші обов'язки. Середньовічні консьєржі віддавали накази слугам, допомагали вирішувати адміністративні питання, забезпечували виконання численних прохань і побажань гостей замку. Посада набувала популярності і через кілька десятиліть жодне помешкання знаті не могло обійтися без консьєржа, який виконував різні примхи мешканців та їх гостей. У готельному бізнесі професія «консьєрж» з'явилася у мережі готелів «Гранд» на початку XX століття. Незабаром консьєржі почали з'являтися і в інших готелях. Запроваджені вони були, зокрема, і такими відомими готельними мережами, як Hilton, Marriott, Ritz та інші, які з того часу вважають службу консьєржів однією з основних готельних служб.

Знакова для служби консьєржів готелів подія мала місце в Парижі у 1929 році. Одинадцять консьєржів готельної мережі «Гранд» об'єдналися, щоб створити асоціацію, яка дозволила їм обмінюватися інформацією, професійними секретами і навичками [3]. Пізніше до неї почали долучатися консьєржі із інших готелів, в тому числі з інших країн. Збори Генеральної асамблеї відбулися 27 листопада 1929 року, коли асоціація налічувала вже більш, ніж 100 членів. Сьогодні це міжнародна асоціація консьєржів, яка має назву "Les Clefs d'Or" («Золоті ключі консьєржів»).

У 1952 році в Каннах відбувся перший Міжнародний конгрес консьєржів, участь у якому взяли представники дев'яти Європейських країн (Бельгія, Данія, Франція, Німеччина, Ірландія, Італія, Іспанія, Швейцарія та Великобританія). Були встановлені загальноприйняті правила поведінки представників даної професії, а також засновано UEPGH – Union Europeene des Portiers des Grands Hotels. Очолив організацію Фердинанда Жиле, консьєрж паризького готелю Scribe, якого вважають батьком "Les Clefs d'Or". У 1972 році UEPGH стала міжнародною і змінила назву на UIPGH – Union Internationale des

Portiers des Grands Hotels. У 1994 назва була змінена на UICO – Union Internationale Les Clefs d'Or. Сьогодні повне ім'я організації: UICH – Union Internationale des Concierges d'Hotels "Les Clefs d'Or".

На даний час повна назва організації – U.I.C.H. (Union Internationale des Concierges d'Hotels) "Les Clefs d'Or". Асоціація консьєржів налічує 44 підрозділи більш, ніж в 50 країнах, і більше 3000 членів по всьому світу. Вона є неполітичною, нерелігійною та неприбутковою, а ґрунтується виключно на співпраці її членів з метою надання допомоги одне одному з гостями. У кожного її члена є власні таємниці майстерності, поєднання професійних навичок, кмітливості та спілкування.

Стати членом організації "Les Clefs d'Or" є високим досягненням для будь-якого консьєржа. Це одночасно підтвердження його високого професіоналізму і значного досвіду роботи на цій посаді. Для того, щоб отримати право вступу до "Les Clefs d'Or", консьєрж повинен відповідати ряду критеріїв. Зокрема, він має мінімум п'ять років відпрацювати в готелі, і не менше трьох – на посаді консьєржа, пройти певні випробування, він повинен бути відомим у певних колах, повинен брати участь у зустрічах, добре себе зарекомендувати, а також виконати і успішно представити власний проект, який має бути корисним організації "Les Clefs d'Or" [8]. Наприклад, створити власний збірник рекомендацій по ресторанах або івент-агенціях тощо. Кандидатів на членство в організації перевіряють за допомогою «секретних гостей», а також просять виконати певні завдання. Наприклад, скласти складний маршрут з багатьма пересадками, в тому числі з врахуванням зміни часових поясів. При цьому консьєрж може користуватися будь-якими джерелами інформації, звертатися до друзів за допомогою, адже робота консьєржа і передбачає уміння швидко знаходити правильні відповіді на складні запитання і знати, до кого звернутися за допомогою.

"Les Clefs d'Or" має традицію вручення щорічної премії імені Енді Понго кращому молодому консьєржу (до 35 років). Не у всіх готелях консьєржі належать до даної організації, проте присутність на лацкані уніформи готельного консьєржа значка золотих ключів є певним стандартом якості даного готелю. А вже по всьому світу лише близько 3000 членів "Les Clefs d'Or". Що стосується України, то першим вітчизняним консьєржем, який ввійшов до "Les Clefs d'Or", став Сергій Тихий (консьєрж готелю Premier Palace Hotel Kiev) у 2007 році. Станом на сьогодні українськими членами вищезгаданої організації є лише сім консьєржів таких готелів, як: Hilton Kyiv Hotel, Opera Kiev Hotel, Hyatt Regency Kiev, Premier Palace Hotel Kiev, Fairmont Grand Hotel Kyiv. Українська частина асоціації "Les Clefs d'Or" проводить щорічні зустрічі у Києві або Львові задля обміну досвідом.

Подальшим етапом розвитку служби консьєржів стало виникнення спеціальних служб, які забезпечували виконання різноманітних завдань клієнтів. Цю ідею втілював у життя Бен Еллінтон в 2000 році. На даний момент служби консьєржів існують практично по всьому світу і мають доволі широкі можливості. Сучасні консьєржі з легкістю зможуть оформити ексклюзивну кредитну карту будь-якої міжнародної платіжної системи, забронювати столик на Ейфелевій вежі, організувати трансфер в Вімблдон, попередньо замовивши клієнту кращі квитки на тенісний турнір [1].

Працівниками служби консьєржів є консьєржі. Консьєрж – працівник готелю, до обов'язків якого належить забезпечення клієнтів всім необхідним і створення для них комфортних умов. Консьєрж зобов'язаний забезпечити клієнту психологічний комфорт – відчуття клієнтом поваги, розуміння і турботи з боку господарів і персоналу готелю, від чого він відчуває почуття задоволення, внутрішньої гідності або самоповаги [7, с. 233]. Наявність даної посади є обов'язковою для чотирьох- та п'ятизіркових готелів. Стийка консьєржів, як правило, розміщується у холі готелю поруч зі стійкою служби бронювання та розміщення. У п'ятизіркових готелях із місткістю 100–500 місць служба консьєржів налічує від п'яти до восьми чоловік і очолює їх шеф-консьєрж. У багатьох готелях у підпорядкуванні консьєржам перебувають швейцари, портье, працівники служби паркування, кур'єри тощо. Працівниками служби консьєржів можуть бути як чоловіки, так і жінки. Проте, на відміну від консьєржів-чоловіків, консьєржі-жінки не чергують в нічну зміну. Шеф служби консьєржів обов'язково повинен бути членом Les Clefs d'Or.

Режим роботи консьєржів цілодобовий. Проте, зазвичай служба консьєржів працює із 7 год ранку до 23 год ночі. В нічну зміну обов'язки служби консьєржів виконують інші працівники служби прийому і розміщення.

Обов'язком консьєржа також є ведення спеціального журналу замовлень, який перевіряється в кінці кожної зміни. До цього журналу консьєрж при здійсненні замовлення клієнтом заносить наступні дані:

- прізвище та ім'я гостя, якому надається послуга;
- номер кімнати клієнта;
- тип заявки;
- дані по замовленню;
- номер телефону клієнта;
- адреса гостя [4].

Консьєржі в готелях виконують різноманітні функції, зокрема:

- замовлення і доставка авіа- і залізничних, автобусних квитків;
- надання довідок про роботу міжнародного, міжміського і внутрішнього транспорту;

- придбання і доставка квитків в театри, кіно та на інші заходи;
- замовлення столиків у ресторанах;
- резервування місць в косметичні та перукарські салони;
- надання інформації про місцеві визначні пам'ятки, роботу музеїв, виставок, магазинів;
- надання допомоги в екстрених випадках (наприклад, виклик лікаря, юриста, нотаріуса);
- виконання особистих доручень клієнтів (здійснення покупок, оформлення віз і т.д.)
- навчання і керівництво працівниками зі служби допомоги постояльцям: носіями, швейцарами і т.д. [5].

Основні знання та навички, необхідні консьєржам у роботі, подано у табл. 1.

Таблиця 1

Основні знання та навички працівника служби консьєржів готелю

Посадові обов'язки	Основні знання, необхідні консьєржам для виконання посадових обов'язків	Основні навички, необхідні консьєржам для виконання посадових обов'язків
1	2	3
Турбота про клієнта	<ul style="list-style-type: none"> - культура міжособистісного спілкування; - перевірка якості обслуговування: вітання гостей, відповіді на питання, робота з особливими побажаннями, ввічливість; - контроль стандартів ввічливості: звичайний діалог і обмін репліками; - контроль навичок, швидкості і стилю обслуговування; - дотримання протоколу та етикету. 	<ul style="list-style-type: none"> - теорія міжособистісного спілкування; - основи психології; - основи готельного менеджменту; - потреби й очікування клієнтів; - контроль якості обслуговування; - основи конфліктології; - протокол і етикет.
Робота з вітчизняними і іноземними клієнтами (на мові іноземців)	<ul style="list-style-type: none"> - вміння контактувати з клієнтами на різні теми; - усне спілкування з клієнтом, включаючи телефонні переговори; - володіння технікою бесіди з клієнтом; - володіння технікою прийому та переговорів з клієнтом; - дотримання протоколу та етикету; - надання інформації, відповіді на питання клієнтів; - культура міжособистісного спілкування. 	<ul style="list-style-type: none"> - основи граматики, лексики і фонетики; - словниковий запас на готельну тематику; - комерційна кореспонденція; - термінологія готельної служби; - теорія міжособистісного спілкування; - протокол і етикет.
Надання першої допомоги і вміння діяти в надзвичайній ситуації	<ul style="list-style-type: none"> - самоконтроль в складній ситуації, організація надання першої допомоги і дій в екстремальній ситуації; - техніка застосування вогнегасників; - дотримання нормативів часу і процедур дій при: повідомленні в необхідні інстанції, складанні необхідної звітності, виклик лікаря, швидкої допомоги, пожежної команди; - самостійне прийняття заходів на місці події; - організація дій при нещасних випадках, побутових травмах: падіннях, опіках, укусах тварин; - техніка дій в надзвичайних ситуаціях: при серцевому нападі, інсульті, шоці, великій втраті крові; - техніка проведення реанімації: приведення в свідомість, штучне дихання, відновлення серцевої діяльності і дихання. 	<ul style="list-style-type: none"> - охорона праці і техніка безпеки; - основи фізіології і фармакології; - аптечка першої допомоги, її оснащення та зберігання; - характеристики нещасних випадків, травм і відповідне лікування; - методи першої допомоги: штучне дихання, масаж грудної клітини; - пожежа, задимлення: техніка безпеки, запобігання, гасіння, евакуація.
Контроль за здійсненням заміни номерів	<ul style="list-style-type: none"> - контроль за процедурою заміни номерів; - організація взаємодії зі службою прийому і розміщення і повідомлення про заміну номерів; - контроль за процедурою заміни номерів і розміщенням особистих речей клієнта; - контроль за оглядом попереднього номера; - організація і контроль за веденням звітності про заміну номера; - культура міжособистісного спілкування; - дотримання протоколу та етикету. 	<ul style="list-style-type: none"> - методи і технології прибирання; - охорона праці і техніка безпеки; - види застосовуваного обладнання, приладів і матеріалів; - структура служби готельного фонду, розміщення і оснащення номерів; - готельний менеджмент; - менеджмент персоналу; - теорія міжособистісного спілкування; - протокол і етикет.

продовження табл. 1

1	2	3
Контроль за дотриманням техніки безпеки на робочому місці	- контроль за послідовністю застосування заходів безпеки на робочому місці; - техніка використовуваних в готелі систем безпеки і охорони чорного ходу; - контроль за дотриманням персоналом заходів безпеки при роботі з інвентарем, стаціонарним обладнанням, сейфами, сховищами.	- типи обладнання, структура і планування готельного фонду; - системи охоронної сигналізації та правила роботи з ними; - охорона праці і техніка безпеки; - основи наукової організації праці.
Робота з скаргами клієнтів	- культура міжособистісного спілкування; - техніка роботи зі скаргами клієнтів; - техніка прийняття заходів за скаргами клієнтів; - техніка обліку та аналізу скарг клієнтів; - володіння методами профілактики конфліктних ситуацій; - дотримання протоколу та етикету.	- теорія міжособистісного спілкування; - потреби й очікування клієнтів; - основи психології; - протокол і етикет; - методи роботи зі скаргами клієнтів; - основи конфліктології.

Джерело: розроблено автором

Сферою відповідальності консьєржів є також контроль дотримання порядку в головному холі готелю. Консьєржі дають дозвіл порт'є супроводжувати людей до номерів готелю та знайомити їх з його послугами. Вони також контролюють дотримання чистоти і справності технічного стану центрального холу. Тобто стежити за тим, щоб в головному холі меблі завжди були чистими і акуратно розставленими, на кожному столику були чисті попільнички, свіжа преса та інформаційні буклети готелю. У випадку виявлення неполадок в головному холі консьєржі подають запит до інженерно-технічної служби. У випадку виявлення підозрілих осіб в холі готелю консьєрж повинен повідомити про це службу охорони. Також вони організують процес доставки багажу гостей до номера при в'їзді та виїзді.

Консьєржі контролюють процес виконання всіх прохань і побажань гостей. Консьєржі є тими працівниками готелю, з якими гості контактують найбільше. Тому спілкуватися з ними вони повинні будувати таким чином, щоб гостям хотілося і вдруге зупинитися в цьому готелі. Від роботи консьєржів безпосередньо залежить кількість постійних клієнтів. Вони повинні гостинно вітати гостей, мати гарну реакцією на події, вміти одразу ж давати відповіді на запитання гостей. Стандартні прохання гостей виконуються, як правило, швидко. У випадку, якщо виконання побажання гостя вимагає додаткових уточнень, консьєрж повинен не пізніше 10 хвилин отримати необхідну йому інформацію і виконати побажання гостя або повідомити його про те, коли воно буде виконано.

Для полегшення і спрощення власної роботи, консьєржі створюють своєрідні бази даних відповідно до частих запитів клієнтів. Такі бази даних значно скорочують час, що витрачається на виконання кожного прохання. Досвідчені консьєржі можуть запропонувати відвідувачам готелю власноруч розроблені карти місцевості, які містять схеми проїзду громадським транспортом, основні пам'ятки архітектури, ресторани, музеї тощо. Такі карти набагато кращі стандартних готельних карт, оскільки розроблені персонально з використанням авторської інсайдерської інформації консьєржа. Також такі карти містять інформацію про культурні заходи (концерти, фестивалі, кіно- та театральні прем'єри, виступи відомих осіб тощо), що відбуваються в місті [6].

Зазвичай заробітна платня консьєржів не є високою, проте цим працівникам традиційно прийнято залишати більш ніж щедрі чайові. Окрім чайових, консьєржі отримують інколи також і комісійні майже з кожного ресторанного бронювання, авіаквитків, замовлення гвинтокрила, катера або лімузина. Проте вони не є обов'язковими для консьєржів, оскільки професійна гідність і задоволений клієнт для них важливіші від одномоментного заробітку, тому висококласний консьєрж ніколи не відправить клієнта у французький ресторан замість італійського лише тому, що там йому обіцятимуть комісійні.

Однак, незважаючи на неважливість (на перший погляд) матеріальної мотивації консьєржів, керівництво підприємства готельного господарства має створювати середовище, яке сприятиме творчості, інноваціям, постійному розвитку, вдосконаленню навичок і вмінь консьєржів для безперервного вдосконалення продуктів і послуг підприємства, а у системах мотивації, які формують підприємства готельного господарства, нарівні з матеріальними чинниками все більшого значення мають набувати нематеріальні – через визнання, можливість розвитку й самореалізацію [2, с. 178].

У наш час інформаційних технологій робота консьєржа значно полегшилася. Зокрема, завдяки мережі Інтернет став простішим процес отримання і розповсюдження інформації. Консьєржі можуть користуватися послугами, наприклад, соціальних мереж як для пошуку інформації, так і для інформування клієнтів про додаткові послуги ще краще і швидше.

В Україні служба консьєржів стає дедалі популярнішою. Зокрема, компанія «Concierge Group» є однією з найуспішніших вітчизняних компаній на даному ринку. Вона існує із 2011 року і успішно

працює не лише по Україні, а й далеко за її межами. На рахунку цієї компанії понад тисячу успішно реалізованих проектів і задоволених клієнтів, а також співпраця з провідними компаніями по всьому світу.

Сьогодні робота консьєржів зазнає змін відповідно до вимог часу. Наприклад, у готелях бренду Renaissance мережі Marriott роботу традиційних консьєржів замінили електронні термінали під назвою Navigator. Він розташовується на другому поверсі, біля входу в ресторан, поруч із зоною відпочинку зі зручними кріслами. Протестувати Navigator можна за допомогою спеціального додатку для iPhone, iPad, iPod Touch а також через веб-браузери інших смартфонів. Додаток доступний всім за певну платню, лише для гостей готелів Renaissance він є безкоштовним.

Однак службу консьєржів не скасували повністю, а лише змінили деякі принципи її роботи. Зокрема, консьєржі почали спеціалізуватися на наданні більш персоналізованої інформації. Це означає, що кожному гостю пропонуються персональні рекомендації, розроблені з врахуванням їх смаків.

Інший варіант використання сучасних технологій в роботі служби консьєржів запровадила лондонська мережа бюджетних готелів Premier Inn. А саме гостям пропонується скористатися службою консьєржів в мікроблозі Twitter, задавши запитання, які у них виникають користувачеві @PremierInn. Їх ідею підхопили інші світові готельні мережі. Наприклад, служба консьєржів мережі готелів Hyatt, яка перейшла у Twitter в 2009 році, станом на сьогодні має понад 12 тисяч передплатників.

Сьогодні готелі продовжують вдосконалювати способи віртуального спілкування з гостями. Наприклад, віртуальні консьєржі готельної мережі Sheraton мають вигляд інтерактивних терміналів. Скориставшись ними, гості мережі мають змогу самостійно бронювати столики в ресторані або обирати маршрут екскурсії. А консьєржами нью-йоркського готелю Fashion26 є безкоштовні додатки для смартфонів, які дозволяють простіше знайти потрібний заклад харчування або магазин.

Проте, незважаючи на значні досягнення електронних консьєрж-сервісів, жоден віртуальний додаток не зможе замінити консьєржа повністю. Адже основне, що дарують консьєржі гостям готелю – це емоції, людське і дуже особистісне ставлення.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, технологія роботи служби консьєржів набагато складніша і об'ємніша, ніж просте надання інформаційних послуг або допомоги у вирішенні дрібних прохань. Консьєрж виступає інструментом комунікації, майстром вирішення великих і малих проблем. У цьому процесі він часто задіює персональні контакти, відому лише йому інформацію. Він повинен мати людей, здатних виконати різноманітні доручення, особисті зв'язки у будь-якій сфері. Саме тому, важливим є подальше дослідження методів одержання консьєржами унікальної інформації та методів її систематизації, шляхом створення уніфікованих баз даних.

Бібліографічний список

1. Абибуллаева С.С., Ермакова Л.А. Управление персоналом как способ повышения качества услуг гостиничного предприятия. *Культура народов Причерноморья*. 2011. № 201. С. 120-122.
2. Барна М.Ю., Шимановська-Діанич Л.М. Підходи до формування кадрового забезпечення підприємств готельного господарства України. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 7. С. 172-178.
3. История появления службы консьєржей в гостиницах. URL: https://neudachi-turistov.ru/578-konsjerzhi_v_gostinichakh_jekatjerinburga.html/ (дата звернення: 28.04.2019).
4. Как это устроено: Служба консьєржей. URL: https://www.moyaplaneta.ru/travel/view/kak_jeto_ustroeno_sluzhba_konserzhej_22104/ (дата звернення: 07.02.2019).
5. Один день из жизни консьєржа киевского отеля. URL: <https://bit.ua/2016/10/hotel-diaries/> (дата звернення: 15.02.2019).
6. Сайт готелю «Кемпінські». URL: <https://www.kempinski.com/ru/st-petersburg/hotel-moika-22/hotel-facilities/art-excursions-from-art-concierge/> (дата звернення: 11.04.2019).
7. Черникова В.И. Современный подход к определению «комфорта в гостинице». *Вісник ДІТБ. Серія: Економіка, організація та управління підприємствами туристичної індустрії та туристичної галузі в цілому*. 2008. № 12. С. 232-237.
8. Чемоданов М. «Золотые ключи», открывающие все двери: На что способна всемирная организация консьєржей. *The Village*. URL: <https://www.the-village.ru/village/city/direct-speech/140879-zolotye-klyuchi-otkryvayushchie-vse-dveri-na-cto-sposobna-vsemirnaya-organizatsiya-konsierzhey> (дата звернення: 18.03.2019).

References

1. Abibullaeva, S.S. and Ermakova, L.A. (2011), "Personnel management as a way to improve the quality of services of a hotel enterprise", *Kultura narodov Prichernomoria*, no. 201, pp. 120-122.

2. Barna, M.Yu. and Shymanovska-Dianyach, L.M. (2016), "Go to the staff recruitment of the hotel complex of the state of Ukraine", *Prychornomorski ekonomichni studii*, Iss. 7, pp. 172-178.

3. *Istoriia poiavleniia sluzhby konserzhey v gostinitsakh* [The history of the emergence of concierge services in hotels], available at: https://neudachi-turistov.ru/578-konsjerzhi_v_gostinitsakh_jekatjerinburga.html (access date April 28, 2019).

4. *Kak eto ustroeno: Sluzhba konserzhey* [How it works: Concierge Service], available at: https://www.moyaplaneta.ru/travel/view/kak_jeto_ustroeno_sluzhba_konserzhej_22104/ (access date February 07, 2019).

5. *Odin den iz zhizni konserzha kievskogo otelia* [One day in the life of a Kiev hotel concierge], available at: <https://bit.ua/2016/10/hotel-diaries/> (access date February 15, 2019).

6. *Sait hoteliu «Kempinski»* [The site of Kempinski hotel], available at: <https://www.kempinski.com/ru/st-petersburg/hotel-moika-22/hotel-facilities/art-excursions-from-art-concierge/> (access date April 11, 2019).

7. Chernikova, V.I. (2008), "Modern approach to the definition of "comfort in a hotel", *Visnyk DITB. Seriya: Ekonomika, orhanizatsiia ta upravlinnia pidpriemstvamy turystychnoi industrii ta turystychnoi haluzi v tsilomu*, no. 12, pp. 232-237.

8. Chemodanov, M. (2016), "«Golden Keys» that open all doors: What the World Concierge Organization can do", *The Village*, available at: <https://www.the-village.ru/village/city/direct-speech/140879-zolotyie-klyuchi-otkryvayushchie-vse-dveri-na-cto-sposobna-vsemirnaya-organizatsiya-konsierzhey> (access date March 18, 2019).

Даниленко-Кульчицька В.А. ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ СЛУЖБИ КОНСЬЄРЖІВ ГОТЕЛІВ

Мета. Дослідження роботи служби консьєржів вітчизняних та зарубіжних готелів.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: методи аналізу та синтезу – при обґрунтуванні процесу створення та роботи служби консьєржів готелів; методи спостереження та логічного узагальнення – при розгляді особливостей діяльності консьєржів зарубіжних та вітчизняних готелів.

Результати. Встановлено, що служба прийому і розміщення є однією із ключових служб готелю, його «обличчям», оскільки саме її працівники першими контактують із гостями. Проаналізовано основні функції, які виконують консьєржі, основні знання та навички, які їм необхідні. Визначено, що у наш час інформаційних технологій робота консьєржа значно полегшилася і змінилася. Зокрема, консьєржі почали спеціалізуватися на наданні більш персоніфікованої інформації. Виявлено, що поза увагою дослідників-теоретиків залишаються методи роботи, функції та призначення служби консьєржів з врахуванням новітніх технологій, її роль у загальній діяльності готелів. Проаналізовано тенденції розвитку служби консьєржів у світі та в Україні, з метою вдосконалення діяльності консьєржів запропоновано використання соціальних мереж як для пошуку інформації, так і для інформування клієнтів про додаткові послуги ще краще і швидше. Доведено, що, незважаючи на значні досягнення електронних консьєрж-сервісів, жоден віртуальний додаток не зможе замінити консьєржа повністю. Адже основне, що дарують консьєржі гостям готелю, – це емоції, людське і дуже особистісне ставлення.

Наукова новизна. Використано комплексний підхід при дослідженні напрямів розвитку служби консьєржів готелів у світі і в Україні; визначено роль, функції та напрями розвитку служби консьєржів у роботі вітчизняних та зарубіжних готелів із врахуванням новітніх тенденцій.

Практична значущість. Отримані результати дослідження можуть бути використані у роботі вітчизняних готелів при розробці організаційної структури готелю та складанні посадових інструкцій працівників.

Ключові слова: готель, консьєрж, служба консьєржів, служби готелів, клієнти готелів, бронювання, розміщення, комісійні, унікальні послуги, персональні контакти, особливі доручення.

Danylenko-Kulchytska V.A. ORGANIZATION OF THE WORK OF THE CONCIERGE HOTEL SERVICE

Purpose. The aim of the article is the research of the service of the service of domestic and foreign hotels.

Methodology of research. General scientific and special methods are used in the process of research, in particular: methods of analysis and synthesis – in substantiating the process of creation and operation of the hotel concierge service; methods of observation and logical generalization – when considering the specifics of the activities of concierges of foreign and domestic hotels.

Findings. It has been established that the reception and accommodation service is one of the key hotel services, its "face", since it is its employees who first contact the guests. The main functions performed by the concierge, the basic knowledge and skills that they need are analyzed. It is determined, that in our time of information technologies the work of concierge has considerably simplified and changed. In particular, concierge began to specialize in providing more personalized information. It is revealed that outside the attention of researchers-theorists are the methods of work, functions and appointment of the concierge service, taking into account the latest technologies, its role in the overall activity of hotels. The tendencies of the development of the service of concierges in the world and in Ukraine have been analyzed. It is proposed to use social networks both for information search and for informing clients about additional services even better and faster in order to improve the activity of the concierge. It is proved that, despite the significant achievements of electronic concierge services, no virtual application can replace the concierge completely. After all, the main thing that gives concierge guests to the hotel is emotion, human and very personal attitude.

Originality. An integrated approach is used in the study of the directions of development of the hotel concierge service in the world and in Ukraine; the role, functions and directions of the development of the service of concierge in the work of domestic and foreign hotels are determined, taking into account the latest trends.

Practical value. The obtained results of the research can be used in the work of domestic hotels in developing the organizational structure of the hotel and the preparation of job descriptions of employees.

Key words: hotel, concierge, concierge service, hotel services, hotel clients, reservation, accommodation, commission, unique services, personal contacts, special orders.

Даниленко-Кульчицкая В.А. ОРГАНИЗАЦИЯ РАБОТЫ СЛУЖБЫ КОНСЬЕРЖЕЙ ОТЕЛЕЙ

Цель. Исследование работы службы консьержей отечественных и зарубежных отелей.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы, в частности: методы анализа и синтеза – при обосновании процесса создания и работы службы консьержей отелей; методы наблюдения и логического обобщения – при рассмотрении особенностей деятельности консьержей зарубежных и отечественных гостиниц.

Результаты. Установлено, что служба приема и размещения – одна из ключевых служб отеля, его «лицо», поскольку именно ее сотрудники первыми контактируют с гостями. Проанализированы основные функции, которые выполняют консьержи, основные знания и навыки, которые им необходимы. Определено, что в наше время информационных технологий работа консьержа значительно облегчилась и изменилась. В частности, консьержи начали специализироваться на предоставлении более персонифицированной информации. Выявлено, что вне поля зрения исследователей-теоретиков остаются методы работы, функции и назначение службы консьержей с учетом новейших технологий, ее роль в общей деятельности гостиниц. Проанализированы тенденции развития службы консьержей в мире и в Украине, с целью совершенствования деятельности консьержей предложено использование социальных сетей как для поиска информации, так и для информирования клиентов о дополнительных услугах еще лучше и быстрее. Доказано, что, несмотря на значительные достижения электронных консьерж-сервисов, ни одно виртуальное приложение не сможет заменить консьержа полностью. Ведь главное, что дарят консьержи гостям отеля, – это эмоции, человеческое и очень личностное отношение.

Научная новизна. Использован комплексный подход при исследовании направлений развития службы консьержей отелей в мире и в Украине; определена роль, функции и направления развития службы консьержей в работе отечественных и зарубежных гостиниц с учетом новейших тенденций.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования могут быть использованы в работе отечественных гостиниц при разработке организационной структуры гостиницы и составлении должностных инструкций работников.

Ключевые слова: отель, консьерж, служба консьержей, службы гостиниц, клиенты отелей, бронирование, размещение, комиссионные, уникальные услуги, персональные контакты, особые поручения.

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНА СИСТЕМА

УДК 336.011
JEL Classification: D100

*Гнєшєва В.О.,
канд. екон. наук, доц. кафедри фінансів,
банківської справи та страхування,
Запорізький інститут економіки та інформаційних технологій*

ОСОБЛИВОСТІ СТРАХОВОЇ ПОВЕДІНКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Розвиток і підвищення конкурентоспроможності національної економіки гостро потребують значних інвестиційних ресурсів. Одним з основних джерел їх формування виступають вільні грошові залишки домогосподарств. Нестабільна політична ситуація в країні, девальвація національної валюти, інфляція, зниження довіри до інститутів фінансового ринку сприяють зростанню невикористаних потенційних можливостей домогосподарств у фінансовому споживанні.

Ефективним інструментом управління вільними грошовими залишками домогосподарств є страхування. Страхова діяльність забезпечує захист соціальних і майнових прав та інтересів домогосподарств від різноманітних ризиків і в той же час сприяє підтриманню економічно-соціальної стабільності суспільства та економічної безпеки держави. Але на сучасному етапі розвитку України вільні грошові залишки населення є слабо задіяними. На думку експертів, 76% домогосподарств мають заощадження десь поза межами фінансової системи. В основному це заощадження «на чорний день». Вони притаманні здебільшого мешканцям Сходу і Заходу України. Натомість, жителі Центра і Півдня кажуть, що відкладають гроші, аби мати вибір і бути мобільними [24].

Важливість вивчення страхової поведінки домогосподарств обумовлюється пошуком механізмів, що забезпечують реалізацію розвитку держави, в тому числі і в сфері страхування та можливостей передбачати реакції економічних суб'єктів на зміну умов функціонування ринку фінансових послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням визначення людської поведінки з філософської, соціальної, психологічної, економічної точок зору останнім часом приділено достатньо уваги вітчизняними (Н. В. Виничук, А. В. Лякішева, Г. В. Дворецька, С. Г. Башук, О. Б. Петінова) та закордонними (Л. Д. Унарова, І. А. Фурманов, А. В. Ракіцька, А. А. Шабунова, Г. В. Белехова) науковцями. Фінансова поведінка домогосподарств як об'єкт дослідження розглядалася в працях Е. В. Галишникової, Т. О. Кізими, О. А. Ковтун, І. А. Ломачинської, А. А. Шабунової, Г. В. Белехової.

Висвітленню чинників, типів, моделей, стратегій фінансової поведінки домогосподарств присвячені роботи Т. О. Кізими, О. А. Ковтун, Т. О. Єфременко, А. І. Фатіхова та ін.

Проте, питання визначення сутності, особливостей, аналізу страхової поведінки домогосподарств не отримали достатнього висвітлення в науково-економічній літературі. Страхова поведінка розглядається в працях вчених лише як вид або підрівень фінансової поведінки. Проведення пенсійної реформи, розвиток та поява нових страхових продуктів на ринку фінансових послуг України і, як наслідок, запровадження нової системи регулювання фінансового ринку є фактором, що ускладнює страхову поведінку домогосподарств і все більше відхиляє її від традиційних економічних моделей. Тому більш детальне дослідження страхової поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг України є своєчасним і актуальним.

Постановка завдання. Мета дослідження – узагальнити й систематизувати погляди вчених стосовно трактування поняття «поведінка»; визначити сутність поняття «страхова поведінка домогосподарств»; виявити особливості страхової поведінки домогосподарств і її стан на ринку фінансових послуг України; запропонувати шляхи формування активної страхової поведінки і посилення мотивації домогосподарств відносно здійснення інвестування в економіку держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «поведінка» ввійшов у загальне використання фінансистів відносно нещодавно, оскільки поведінка як універсальна категорія завжди більше знаходилася у фокусі дослідження філософів, соціологів, психологів та політологів. Дійсно, категорія «поведінка» не відноситься до основних категорій класичної теорії фінансів. Але ця категорія відноситься до напряму неокласичної теорії фінансів – поведінкових фінансів, яка остаточно сформувалась у середині 20 сторіччя і в останні 2 десятиріччя стала актуальною і значимою для

вітчизняної фінансової науки особливо в плані застосування її інструментарію та методології з метою прийняття фінансово-інвестиційних рішень.

Поведінковий підхід підкреслює передбачуваність і системний характер людських помилок, щоб їх можна було включити до стандартних моделей класичних фінансів і неокласичної теорії фінансів [8, с. 32].

Визначати сутність страхової поведінки домогосподарств, на наше переконання, варто з дослідження категорій «поведінка» та «страхова поведінка», що у підсумку дозволить сформулювати авторський підхід до їх трактування.

Поведінка – це зовнішня і внутрішня активність суб'єкта, що виявляється при його взаємодії з навколишнім середовищем. На сьогодні у науковій літературі існують різні підходи до розгляду поведінки як окремого явища, що притаманне всім системам, де функціонує людина.

В табл. 1 наведені підходи до трактування поняття «поведінка» з точки зору філософії, психології, соціології, економіки та фінансів.

Таблиця 1

Трактування категорії «поведінка» у науковій літературі

№ з/п	Галузь знань	Автор	Зміст категорії
1	2	3	4
Поведінка – це ...			
1	Філософія	Філософсько-енциклопедичний словник	здатність до самоорганізації, позначає спосіб існування, активним чинником якого є усвідомлений волевияв самого суб'єкта. Людська поведінка корелює зі складною системою цілей, мотивів, настанов, внутрішніх смислів, свідомих та неусвідомлених прагнень і потягів, завжди так чи інакше поєднаних і актуалізованих певним рішенням суб'єкта стосовно способу своєї присутності у світі [22, с. 490]
		Л. Д. Унарова	сутнісний, специфічний прояв внутрішньої складно організованої багаторівневої (біосоціальної, соціокультурної і духовно-моральної) природи людини, відображений у взаємодіях і взаємовідносинах з навколишнім природним, соціальним і культурним світом через дії, вчинки, діяння [20, с. 17]
2	Психологія	Психологічний словник	особлива форма діяльності. Вона стає саме поведінкою тоді, коли мотивація дій з предметного плану переходить в план особистісно-суспільних відносин [17]
		И. А. Фурманов, А. В. Ракіцька	зовнішній прояв психічної діяльності, результат боротьби і компромісів між потягами (потребами, мотивами, намірами) [23, с. 45]
		Н. В. Виничук	усталена цілісність психічних процесів, дії, діяльність, реакції, рух, операції і т.ін., тобто будь-яка реакція людини [2, с. 195]
3	Соціологія	А. В. Лякішева	зовнішній прояв, у якому виявляється конкретна позиція людини, її настановлення, що є формою перетворення діяльності в реальні дії щодо соціально значущих об'єктів [14, с. 24]
		Г. В. Дворецька	внутрішня і зовнішня позиція людини, орієнтована на вчинок чи утримання від такого [4, с. 5]
		С. Г. Бащук	взаємодія людини з навколишнім середовищем, що має чітко виражений двовекторний характер: по-перше, навколишнє середовище щодо людини є причиною, спонуканням до дієвої або вербальної поведінки, по-друге, поведінка людини спрямована на адаптацію до цього середовища, а також на його зміну [1, с. 4]
4	Економіка	Енциклопедія сучасної України	сукупність цілераціональних, оптимізувальних або максимізувальних дій людини у процесі суспільного виробництва, пов'язаних із вибором найвигіднішої альтернативи [6]
		О. Б. Петінова	сукупність соціально-комунікативних дій, спрямованих на раціональне використання ресурсів із метою отримання прибутку й узгодження господарської практики з ціннісно-нормативними встановленнями суспільства шляхом переважно еквівалентної взаємної винагороди в процесі обміну [15, с. 62]
		А. А. Шабунова, Г. В. Белехова	раціональні дії людини, що направлені на об'єктивну максимізацію та оптимізацію результату в умовах обмежених ресурсів [25, с. 3]

продовження табл. 1

1	2	3	4
5	Фінанси	Т. О. Єфременко	форма діяльності індивідів і окремих соціальних груп на фінансовому ринку, пов'язана з перерозподілом грошових ресурсів, зокрема з їх інвестуванням [7, с. 167]
		Т. О. Кізіма	діяльність, пов'язана з розподілом та перерозподілом грошових ресурсів у результаті чого відбувається формування відповідних фондів грошових коштів та їх використання на певні цілі [11, с. 20]
		І. А. Ломачинська	дії населення на фінансовому ринку щодо перерозподілу та інвестування грошових ресурсів, що визначаються ціннісними орієнтаціями, стандартами фінансового споживання, стратегіями оптимізації фінансового вибору, ступенем раціональності або ірраціональності у прийнятті рішень тощо [13, с. 143]
		Є. В. Галішнікова	будь-яка активність громадян, до якої відносяться фінансове планування, страхування, заощадження, інвестиції, мінімізація ризиків, розрахунково-касові операції тощо [3, с. 133]
		А. А. Шабунова, Г. В. Бєлєхова	особливий різновид економічної поведінки, пов'язаної з поведінкою населення на ринку фінансових продуктів і послуг, яка передбачає мобілізацію, перерозподіл, та інвестування грошових ресурсів населення, що є в їх розпорядженні [25, с. 70]

Джерело: систематизовано автором

Таким чином, узагальнивши наведені в табл. 1 трактування поняття «поведінка», можемо зробити висновок, що поведінку з фінансової точки зору варто розглядати як результат множини дій людини з використання грошових ресурсів, поєднаних і актуалізованих певним рішенням суб'єкта під впливом соціальних, психологічних і економічних чинників відносно об'єктів фінансового ринку з метою задоволення власних потреб з фінансового споживання.

Перш, ніж дати визначення страхової поведінки домогосподарств необхідно визначитись, яке місце вона займає в структурі фінансової поведінки. В науковій літературі існує декілька різних підходів до класифікації видів фінансової поведінки домогосподарств.

О. А. Ковтун [12, с. 282] і Є. В. Галішнікова [3, с. 134] пропонують за критерієм взаємодії з різними фінансовими інститутами поділяти фінансову поведінку на заощаджувальну, кредитну, інвестиційну, фіскальну та страхову.

А. І. Фатіхов [21, с. 11] виділяє рівні (стратегії у інших авторів) і підрівні фінансової поведінки, до яких відносяться:

1-ий рівень – фінансова поведінка, спрямована на отримання фінансових ресурсів:

- трудова поведінка;
- підприємницька поведінка;

2-ий рівень – фінансова поведінка, спрямована на збільшення і збереження фінансових ресурсів та на забезпечення фінансового захисту:

- інвестиційна поведінка;
- заощаджувальна поведінка;
- страхова поведінка;

3-ій рівень – фінансова поведінка, спрямована на споживання та залучення фінансових ресурсів:

- споживча поведінка;
- кредитна поведінка;

4-ий рівень – фінансова поведінка, спрямована на виконання фінансових зобов'язань та надання фінансової допомоги:

- податкова поведінка;
- благодійна поведінка.

Т. О. Кізіма [10, с. 88] поділяє фінансову поведінку на такі фінансові стратегії домашніх господарств:

1.активні фінансові стратегії:

- мінімалістська стратегія;
- майнова стратегія;
- стратегія готівкових заощаджень;
- стратегія організованих вкладів;
- страхова стратегія;
- соціальна стратегія;

2.пасивні фінансові стратегії:

- стратегія державних трансфертів;

- стратегія приватних трансфертів;
- стратегія запозичень.

А. А. Шабунова, Г. В. Белєхова [25, с. 72], класифікуючи види фінансової поведінки за ознакою конкретного змісту дій домогосподарств, розрізняють заощаджувальну, кредитну, інвестиційну, пенсійну, страхову поведінки та визначають останню як своєрідний соціально-економічний механізм скорочення економічних, соціальних, політичних і фізіологічних ризиків шляхом їх передачі страховику на основі договору страхування [25, с. 75].

Підсумовуючи наведені вище підходи до класифікації фінансової поведінки, вважаємо за доцільне визначати страхову поведінку як:

- структурну складову фінансової поведінки домогосподарств, що спрямована на забезпечення фінансового захисту домогосподарств за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових платежів та доходів від розміщення коштів цих фондів;
- механізм скорочення різноманітних ризиків шляхом їх передачі страховику на основі договору страхування;
- результат множини дій суб'єктів страхових відносин з використання грошових ресурсів на ринку фінансових послуг відносно споживання страхових продуктів.

Особливістю страхової поведінки є її двоїстий характер, пов'язаний з поділом страхування за терміном та характером дії страхового договору на дві сфери: страхування життя (Life) та загальне або короткострокове ризикове страхування (Non-life).

Тому, з одного боку, страхову поведінку можна вважати заощаджувальною, оскільки страхування життя і пенсій є єдиними страховими накопичувальними послугами, що відносяться до довгострокового страхування, при якому договір укладається на період не менше ніж три роки і покриває ризик, який має 3-аспектну форму прояву: дожиття страхувальника до закінчення терміну страхування, смерть у період дії договору та/або досягнення застрахованою особою визначеного договором віку. При цьому страхова сума накопичується з урахуванням норми дохідності, яку нараховує страхова компанія на сплачувані страхувальником внески.

З іншого боку, в загальному страхуванні страховий договір укладається на термін від декількох днів до одного року і, якщо страховий випадок у відведений договором строк не настає, то страхова премія виявляється чистим збитком, а не заощадженням. У цьому випадку страхова поведінка має характер споживчої, оскільки по суті при оформленні договору страхування споживач купує послугу із забезпечення безпеки свого майна, здоров'я або добробуту. При настанні страхового випадку понесені втрати відшкодовуються. Якщо ж за період договору страхового випадку не сталося, то це також означає, що застрахованим об'єктам не було нанесено шкоди.

Таким чином, страхову поведінку домогосподарств можна поділити на:

- заощаджувальну страхову поведінку, що є універсальним інструментом для матеріального забезпечення гідних умов, рівня і якості життя після досягнення пенсійного віку чи у випадку втрати дієздатності через нещасний випадок;
- споживчу страхову поведінку, спрямовану на запобігання, подолання і відшкодування збитків, завданих конкретним об'єктам, матеріальним цінностям, здоров'ю громадян шляхом укладення договору страхування і купівлі страхового полісу із загального (ризикового) страхування.

Страхова поведінка домогосподарств може бути активною або пасивною. Активна страхова поведінка характеризується використанням накопичувальних страхових інструментів, передбачає високий рівень фінансової грамотності і страхової культури, який дозволяє населенню використовувати продукти страхового сектору та системи недержавного пенсійного забезпечення з урахуванням зваженої оцінки власних економічних інтересів. Домогосподарства з активною страховою поведінкою обирають недержавні пенсійні фонди, керуючись бажанням більше заробити, віддаючи перевагу більш високій прибутковості, незважаючи на меншу надійність.

Пасивна страхова поведінка проявляється в інертному ставленні до фінансових інструментів, недовірі до фінансових інститутів, що базується на минулому негативному досвіді, нерозумінні соціально-економічної вигоди та необхідності страхування. Домогосподарства з пасивною страховою поведінкою віддають пріоритет в пенсійному страхуванні Пенсійному фонду України, який здійснює управління коштами загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що обумовлено більшим рівнем довіри до державних структур і наявністю певних гарантій збереження вкладів.

Для розуміння особливостей страхової поведінки домогосподарств важливо більш детально проаналізувати сучасний стан ринку фінансових послуг України у сфері недержавного пенсійного забезпечення та страхування домогосподарств.

Добровільне недержавне пенсійне забезпечення є складовою частиною, а саме третім рівнем системи пенсійного страхування України. Основною передумовою для створення накопичувального пенсійного забезпечення стала напружена демографічна ситуація, яка продовжує погіршуватися і в наш час. Так, за даними Державної служби статистики, чисельність населення України за січень 2018 року зменшилась на 21 тис. осіб порівняно з груднем 2017 року і на 1 лютого 2018 року становила 42 млн. 365 тис. Від 6 до 8 мільйонів українців працюють за кордоном. Передусім емігрує молодь. За десять років кількість українських студентів у Польщі зросла більш, ніж в 10 разів. Зростає рівень

смертності. Україна потрапила до ТОП-5 країн із найбільш стрімкими темпами скорочення населення, й, за оцінками Організації Об'єднаних Націй, до 2050 року населення України може скоротитись на 18% до 36,4 млн осіб, а до 2100 року – на 57% до 28,2 млн осіб [5]. Отже, українським домогосподарствам для забезпечення достатнього розміру пенсії не варто розраховувати лише на державне загальнообов'язкове пенсійне страхування. Ефективним інструментом самофінансування майбутньої пенсії є необов'язкове пенсійне забезпечення, яке реалізується, в тому числі, і через недержавні пенсійні фонди (НПФ). Показники діяльності НПФ та їх динаміка у 2014–2018 рр. представлені в табл. 2.

Таблиця 2
Динаміка показників діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні

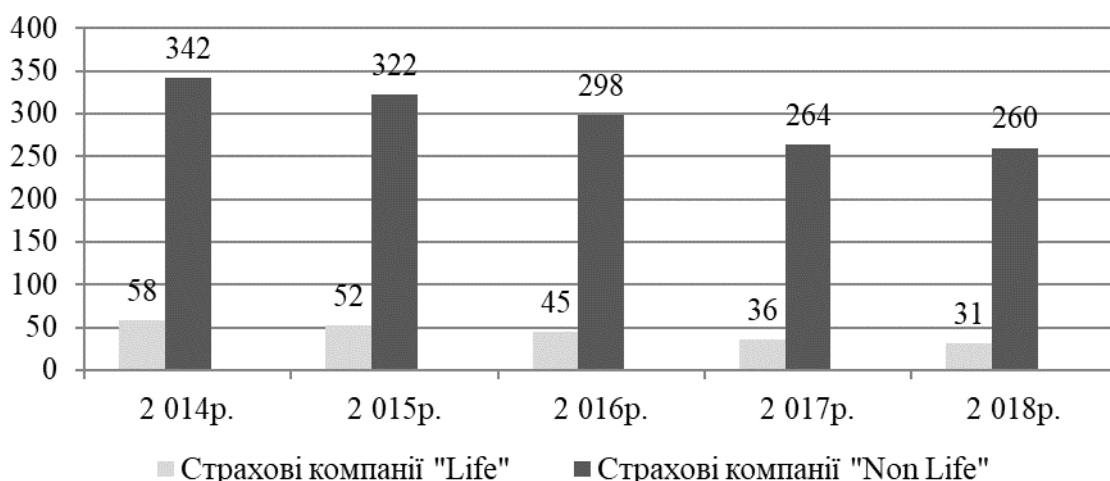
Роки	Показники					
	Кількість НПФ, шт.	Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами, тис. осіб	Пенсійні внески, млн грн	Пенсійні виплати, млн грн	Сукупні фінансові ресурси домашніх господарств, млн грн	Пенсійні виплати, у % до сукупних фінансових ресурсів домашніх господарств
Станом на 30.06.14 р.	80	837,7	1722,8	339,7	27379,8	1,2
Станом на 30.06.15 р.	72	833,5	1845,6	502,2	31390,2	1,6
Станом на 30.06.16 р.	66	831,2	1847,8	580,2	37432,8	1,5
Станом на 30.06.17 р.	64	838,0	1945,6	685,2	45934,8	1,4
Станом на 30.06.18 р.	62	846,2	1937,7	753,4	56561,4	1,3
Темп приросту, % :						
станом на 30.06.18 р./ станом на 30.06.14 р.	-22,5	1,0	12,5	121,8	106,6	8,3
станом на 30.06.18 р./ станом на 30.06.15 р.	-13,9	1,5	5,0	50,0	80,2	-18,8
станом на 30.06.18 р./ станом на 30.06.16 р.	-6,1	1,8	4,9	29,9	51,1	-13,3
станом на 30.06.18 р./ станом на 30.06.17 р.	-3,1	0,9	-0,4	10,0	23,1	-7,1

Джерело: складено і розраховано автором на основі [16; 19]

З наданих розрахунків слідує, що кількість НПФ за період 2014–2018 рр. зменшилась на 22,5%; кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами збільшилась на 0,9%, пенсійні внески та пенсійні виплати за недержавним пенсійним страхуванням зросли відповідно на 12,5% і на 121,8%; сукупні ресурси домогосподарств збільшилися на 106,6%, а пенсійні виплати, у % до сукупних фінансових ресурсів, у 2018 р. зросли у порівнянні з 2014 р. – на 8,3%, що є доказом певних позитивних зрушень у сфері недержавного пенсійного забезпечення домогосподарств. Також отримані дані табл. 2 свідчать, що для домогосподарств, як учасників НПФ, страхові виплати представляють собою досить незначну складову сукупних фінансових ресурсів, розмір якої коливався від 1,2% в 2014 р. до 1,3% в 2018 р., досягаючи найбільшого значення 1,6% в 2015 р. Отримані результати розрахунків свідчать про пасивну страхову поведінку домогосподарств у використанні НПФ для розширення можливостей в індивідуальному споживанні.

До складу ринку фінансових послуг входить страховий ринок, який є ефективним механізмом впливу на суспільний добробут. З одного боку, страховий ринок забезпечує захист від дії негативних чинників, які спричиняють матеріальні збитки чи втрату вигоди (економія витрат домашніх господарств), а з іншого боку, дозволяє отримати додаткові доходи від нагромадження та ефективного використання коштів за договорами.

Ринок страхових послуг є другим за рівнем капіталізації серед інших небанківських фінансових ринків. Загальна кількість страхових компаній (СК) за період 2014–2018 рр. представлена на рис. 1.

Рис. 1. Загальна кількість страхових компаній України у 2014–2018 рр. (станом на 30.06. відповідного року)

Джерело: побудовано автором на основі [9]

Як видно з рис. 1, відносно кількості як страхових компаній зі страхування життя, так і компаній з видів страхування, інших ніж страхування життя, спостерігається від'ємна динаміка. Так, за 6 місяців 2018 р. кількість страхових компаній зі страхування життя зменшилась на 27 СК, а компаній з видів страхування, інших ніж страхування життя відповідно на 82 СК у порівнянні з аналогічним періодом 2014 р. Тобто відбувається концентрація страхового ринку і це – позитивний тренд. У страховій галузі завжди працювало не більш 10 серйозних компаній зі страхування життя і 60 компаній із загального (ризикового страхування). Решта – просто власники ліцензій, і від їх відходу ринок тільки виграє.

Як вважають спеціалісти, у 2018 р. 48–52% страхового ринку – це операції по оптимізації оподаткування. Ця частина (близько 20 млрд грн) може «катастрофічно» впасти до нуля, якщо органи влади перекриють цей канал шляхом:

1. розкриття кінцевих власників страховиків;
2. розкриття інформації по кожному страховику і розширення вимог до інформації;
3. створення бар'єрів і перешкод для використання страхового сектора для тіньової (неформальної) економіки [18].

Важливим показником стану страхового ринку є рівень валових страхових виплат (табл. 3).

Таблиця 3

Рівень валових страхових виплат домогосподарствам на страховому ринку України

Показники	Станом на 30.06					Темп приросту, %, (2018 р. / 2014 р.)
	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	
Страхові премії домашніх господарств, млн грн	4368,8	4593,0	6060,9	6983,9	8570,2	96,1
Страхові виплати домашнім господарствам, млн грн	1381,1	1609,9	1777,7	2388,3	2989,7	116,5
Рівень страхових виплат (%)	31,6	35,1	29,3	34,2	34,9	10,4

Джерело: складено і розраховано автором на основі [9]

Аналізуючи дані табл. 3, можна зазначити, що за 2014–2018 рр. всі показники підвищилися. Наприклад, страхові премії домашніх господарств збільшилися майже вдвічі, а саме на 96,1%, обсяг страхових виплат – більше ніж вдвічі – на 116%, що є свідченням певних позитивних змін в просуванні страхових продуктів домашнім господарствам і в активізації страхової поведінки домогосподарств в аналізованому періоді.

Рівень страхових виплат є показником, що впливає на довіру домашніх господарств до страхових продуктів, пропонованих на ринку. Дослідження рівня страхових виплат показало, що в Україні в цілому зростає довіра до страхових компаній (у 2018 р. на 10,4% у порівнянні з 2014 р.).

Як зазначалося вище, страхові послуги, які надаються домашнім господарствам, поділяються на такі групи: страхування життя та страхування за видами іншими, ніж страхування життя (табл. 4).

Таким чином, результати розрахунків свідчать, що структура українського ринку страхування домогосподарств ще відмінна від європейської: в країнах ЄС 50–70% всіх премій формує страхування життя, а в Україні частка страхування життя коливається на рівні 17–22,4% від загального обсягу страхування. Основа Life-страхування – попит домогосподарств на довгострокові накопичувальні програми, але при низькому рівні доходів громадянам складно думати про заощадження.

Таблиця 4

Структура валових страхових премій домогосподарств на страховому ринку України

Показники	Станом на 30.06.14 р.		Станом на 30.06.15 р.		Станом на 30.06.16 р.		Станом на 30.06.17 р.		Станом на 30.06.18 р.	
	млн грн	пит. вага, %	млн грн	пит. вага, %	млн грн	пит. вага, %	млн грн	пит. вага, %	млн грн	пит. вага, %
Страхові премії домашніх господарств:	4368,0	100	4593,0	100	6060,9	100	6983,9	100	8570,2	100
- за видом страхування життя	977,3	22,4	873,9	19,0	1242,8	20,5	1184,6	17,0	1663,1	19,4
- за видами страхування, іншими ніж страхування життя	3391,5	77,6	3719,1	81,0	4818,1	79,5	5799,3	83,0	6907,1	80,6

Джерело: складено і розраховано автором на основі [9]

Мотивація домогосподарств до активної страхової поведінки визначається:

1. схильністю до накопичення багатства, турботою про майбутнє;
2. особистими інтересами;
3. станом:
  - політичної, економічної ситуації в країні;
  - фінансової та податкової систем;
4. рівнем:
  - ефективності законодавства у сфері захисту прав споживачів страхових послуг, особливо клієнтів недержавних пенсійних фондів;
  - довіри до фінансових інститутів;
  - доходів;
  - фінансової грамотності та страхової культури.

Тому головними заходами у формуванні активної страхової поведінки домогосподарств і здійснення інвестування в національну економіку з боку держави повинні стати: зростання доходів населення на основі підвищення основних макроекономічних показників; прийняття державної програми підвищення фінансової грамотності населення з зазначенням етапів її реалізації; підвищення рівня відкритості статистичної інформації у сфері надання страхових послуг різними типами фінансових посередників; підвищення прозорості діяльності інститутів ринку фінансових послуг; проведення роз'яснювальної роботи у засобах масової інформації про роль недержавних пенсійних фондів та страхування життя в нагромадженні фінансових ресурсів з подальшим їх інвестуванням в національну економіку.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, у межах даного дослідження визначено сутність і особливості страхової поведінки домогосподарств; проведено аналіз стану недержавного пенсійного забезпечення і споживання страхових продуктів на ринку фінансових послуг України в 2014–2018 рр.; запропоновано шляхи формування активної страхової поведінки і посилення мотивації домогосподарств відносно здійснення інвестування в економіку держави.

Дані проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що в рамках аналізованого періоду страхова поведінка домогосподарств на ринку фінансових послуг України характеризується як пасивна з незначними позитивними зрушеннями в напрямку її активізації.

Бібліографічний список

1. Башук С.Г. Соціальна поведінка і вплив цінностей на неї. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. Одеса, 2014. № 8. С. 4-7.
2. Виничук Н.В. Психологія аномального поведінки: уч. пособ. Владивосток: ТИДОТ ДВГУ, 2004. 198 с.
3. Галишнікова Е.В. Финансовое поведение населения: сбергать или тратить. *Финансовый журнал*. 2012. № 2. С. 133-140.
4. Дворецька Г.В. Соціологія: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ: КНЕУ, 2002. 472 с.
5. Демографічна ситуація в Україні: дітей народжується дедалі менше. URL: <https://www.unian.ua/health/country/10048904-demografichna-situaciya-v-ukrajini-ditey-narodzhuetsya-dedali-menshe.html> (дата звернення: 02.03.2019).

6. Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=18782 (дата звернення: 19.02.2019).
7. Єфременко Т.О. Фінансова поведінка населення України. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2002. № 2. С. 165-175.
8. Ілляшенко П.В. Поведінкові фінанси: історичний огляд і основні засади. *Вісник Національного банку України*. 2017. № 239. С. 30-57.
9. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України. URL: <http://nfp.gov.ua/content/informaciya-pro-stand-i-rozvitok.html> (дата звернення: 03.03.2019).
10. Кізіма Т.О. Стратегії та моделі фінансової поведінки домашніх господарств у сучасних умовах. *Світ фінансів*. Тернопіль, 2009. № 2(19). С. 86-96.
11. Кізіма Т.О. Фінансова поведінка домогосподарств: сутність, класифікація, чинники впливу. *Світ фінансів*. Тернопіль, 2011. № 4. С. 19-26.
12. Ковтун О.А. Фінансова поведінка домогосподарств: сутність, структура та класифікація. *БІЗНЕСІНФОРМ*. 2013. № 9. С. 280-286.
13. Ломачинська І.А. Оптимізація фінансової поведінки домогосподарств у трансформаційній економіці України. *Економічний простір*. 2011. № 49. С. 141-149.
14. Лякішева А.В. Соціальна поведінка: сутність, типологічні та видові ознаки. *Наукові записки НДУ ім. Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. Ніжин, 2012. № 2. С. 23-26.
15. Петінова О.Б. Економічна поведінка: до питання експлікації поняття. *ГРАНІ*. Дніпро, 2018. Т. 21. № 2. С. 60-65.
16. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/OsnPokazn/NPF_II_kv_2018.pdf (дата звернення: 07.03.2019).
17. Психологічний словник. URL: https://www.psychologist.ru/dictionary_of_terms/?first=%CF (дата звернення: 18.02.2019).
18. Страховщики на распутье. URL: <https://minfin.com.ua/2017/12/28/31618781/> (дата звернення: 01.03.2019).
19. Структура сукупних ресурсів домогосподарств. URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/virdg.htm (дата звернення: 05.03.2019).
20. Унарова Л.Д. Поведение человека: ценностно-смысловые основания и социокультурные факторы среды: автореф. дис. ... д-ра философ. наук: 09.00.11. Улан-Уде, 2013. 48 с.
21. Фатихов А.И. Финансовое поведение социальных групп населения крупного города в современном российском обществе: автореф. дис. ... канд. социол. наук: 22.00.04. Уфа, 2011. 25 с.
22. Філософсько-енциклопедичний словник / за заг. ред. В.І. Шинкарук. Київ: НАНУ, Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди, 2002. 743 с.
23. Фурманов И.А., Ракицкая А.В. Психология активности и поведения: практ. пособ. Гродно: ГрГУ, 2013. 151 с.
24. Чи беруть українці кредити і наскільки знаються на фінансах: дослідження (інфографіка). URL: <https://dyvys.info/2017/11/16/chy-berut-ukrayintsi-kredyty-i-naskilky-znayutsya-na-finansah-doslidzhennya-infografika/> (дата звернення: 17.02.2019).
25. Шабунова А.А., Белехова Г.В. Экономическое поведение населения: теоретические аспекты: препринт. Вологда: ИСЭРТ РАН, 2012. 134 с.

References

1. Bashchuk, S.H. (2014), "Social behavior and influence of values on it", *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Yurysprudentsiia*, Odessa, Ukraine, no. 8, pp. 4-7.
2. Vinichuk, N.V. (2004), *Psikhologiiia anomalnogo povedeniia* [Psychology of abnormal behavior], tutorial, TIDOT DVGU, Vladivostok, Russia, 198 p.
3. Galishnikova, E.V. (2012), "Financial behavior of the population: to save or spend", *Finansovyy zhurnal*, no. 2, pp. 133-140.
4. Dvoretzka, H.V. (2002), *Sotsiologhiia* [Sociology], tutorial, 2nd ed., KNEU, Kyiv, Ukraine, 472 p.
5. *Demohrafichna sytuatsiia v Ukraini: ditei narodzhuietsia dedali menshe* [Demographic situation in Ukraine: children are born less and less], available at: <https://www.unian.ua/health/country/10048904-demografichna-situaciya-v-ukrajini-ditei-narodzhuyetsya-dedali-menshe.html> (access date March 02, 2019).
6. *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy* [Encyclopedia of modern Ukraine], available at: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=18782 (access date February 19, 2019).
7. Yefremenko, T.O. (2002), "Financial behavior of the population of Ukraine", *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh*, no. 2, pp. 165-175.
8. Illiashenko, P.V. (2017), "Behavioral finance: historical review and fundamentals", *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, no. 239, pp. 30-57.

9. *Informatsiia pro stan i rozvytok strakhovoho rynku Ukrainy* [Information on the state and development of the insurance market of Ukraine], available at: <http://nfp.gov.ua/content/informaciya-pro-stan-i-rozvitok.html> (access date March 03, 2019).
10. Kizyma, T.O. (2009), "Strategies and models of financial behavior of households in modern conditions", *Svit fynansiv*, Ternopil, Ukraine, no. 2(19), pp. 86-96.
11. Kizyma, T.O. (2011), "Financial behavior of households: essence, classification, factors of influence", *Svit fynansiv*, Ternopil, Ukraine, no. 4, pp. 19-26.
12. Kovtun, O.A. (2013), "Financial behavior of households: essence, structure and classification", *BIZNESINFORM*, no. 9, pp. 280-286.
13. Lomachynska, I.A. (2011), "Optimization of financial behavior of households in the transformational economy of Ukraine", *Ekonomichnyi prostir*, no. 49, pp. 141-149.
14. Liakisheva, A.V. (2012), "Social behavior: essence, typological and species characteristics", *Naukovi zapysky NDU im. Hoholia. Serii "Psykhologo-pedahohichni nauky"*, Nizhyn, Ukraine, no. 2, pp. 23-26.
15. Petinova, O.B. (2018), "Economic behavior: to the question of explication of the concept", *HRANI*, Dnipro, Ukraine, Vol. 21, no. 2, pp. 60-65.
16. *Pidsumky rozvytku systemy nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia* [Results of the development of the system of non-state pension provision], available at: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/OsnPokazn/NPF_II_kv_2018.pdf (access date March 07, 2019).
17. *Psykhologichnyi slovnyk* [Psychological dictionary], available at: https://www.psychologist.ru/dictionary_of_terms/?first=%CF (access date February 18, 2019).
18. *Strakhovshchiki na raspute* [Insurers at the crossroads], available at: <https://minfin.com.ua/2017/12/28/31618781/> (access date March 01, 2019).
19. *Struktura sukupnykh resursiv domohospodarstv* [Structure of aggregate household resources], available at: https://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/virdg.html (access date March 05, 2019).
20. Unarova, L.D. (2013), "Human Behavior: Values-Semantic Basis and Socio-Cultural Factors in the Environment", Thesis abstract of Dr. Sc. (Philosophy), 09.00.11, Ulan-Ude, Russia, 48 p.
21. Fatikhov, A.I. (2011), "Financial behavior of social groups of a large city population in modern Russian society", Thesis abstract of Cand. Sc. (Sociology), 22.00.04, Ufa, Russia, 25 p.
22. Shynkaruk, V.I. (Ed.) (2002), *Filosofsko-entsyklopedychnyi slovnyk* [Philosophical-encyclopedia dictionary], NANU, Instytut filosofii im. H.S. Skovorody, Kyiv, Ukraine, 743 p.
23. Furmanov, I.A. and Rakitskaia, A.V. (2013), *Psykhologiiia aktivnosti i povedeniia* [Psychology of activity and behavior], practical guide, GrGU, Grodno, Belarus, 151 p.
24. *Chy berut ukraintsi kredyty i naskilky znaiutsia na finansakh: doslidzhennia (infohrafika)* [Do Ukrainians take loans and know how they are in finance: research (infographics)], available at: <https://dyvys.info/2017/11/16/chy-berut-ukrayintsi-kredyty-i-naskilky-znayutsya-na-finansah-doslidzhennya-infohrafika/> (access date February 17, 2019).
25. Shabunova, A.A. and Belexhova, G.V. (2012), *Ekonomicheskoe povedenie naseleniia: teoreticheskie aspekty: preprint* [Economic behavior of the population: theoretical aspects: preprint], ISERT RAN, Vologda, Russia, 134 p.

Гнєшуєва В.О. ОСОБЛИВОСТІ СТРАХОВОЇ ПОВЕДІНКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

Мета. Узагальнення й систематизація поглядів вчених стосовно трактування поняття «поведінка»; визначення сутності поняття «страхова поведінка домогосподарств»; виявлення особливостей страхової поведінки домогосподарств і її стану на ринку фінансових послуг України; пропонування шляхів формування активної страхової поведінки і посилення мотивації домогосподарств відносно здійснення інвестування в економіку держави.

Методика дослідження. Для забезпечення реалізації цілісності дослідження використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів пізнання. Теоретичну основу дослідження склали загальнонаукові методи: аналізу та синтезу – для дослідження основних трактувань, існуючих в науковій літературі, сутності поняття «поведінка» з філософської, соціальної, психологічної, економічної та фінансової точок зору; монографічний – при вивченні праць зарубіжних і вітчизняних вчених, присвячених визначенню структури фінансової поведінки домогосподарств; причинно-наслідкового зв'язку – при дослідженні особливостей страхової поведінки населення України; логічного узагальнення – при визначенні поняття «страхова поведінка домогосподарств» та обґрунтуванні шляхів формування активної страхової поведінки і посилення мотивації домогосподарств відносно здійснення інвестування в економіку держави.

Для виявлення стану страхової поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг в галузі недержавного пенсійного забезпечення та надання страхових послуг були використані спеціальні методи: горизонтальний аналіз – при визначенні динаміки показників діяльності недержавних пенсійних фондів та загальної кількості страхових компаній України у 2014-2018 рр.; метод коефіцієнтів – при розрахунку рівня пенсійних виплат та валових страхових виплат домогосподарствам; вертикальний аналіз – при визначенні структури валових страхових премій домогосподарств України.

Результати. Встановлено, що поведінку з фінансової точки зору варто розглядати як результат множини дій людини з використання грошових ресурсів, поєднаних і актуалізованих певним рішенням суб'єкта під впливом соціальних, психологічних і економічних чинників відносно об'єктів фінансового ринку з метою задоволення власних потреб з фінансового споживання. Обґрунтовано доцільність визначення поняття «страхова поведінка домогосподарств» як структурної складової фінансової поведінки. Визначено, що страхова поведінка має двоїтий характер і може бути заощаджувальною, споживчою, активною та пасивною. Виявлено, що в рамках аналізованого періоду страхова поведінка домогосподарств на ринку фінансових послуг України характеризується як пасивна з незначною позитивною динамікою в напрямку її активізації. Запропоновано шляхи формування активної страхової поведінки і посилення мотивації домогосподарств відносно здійснення інвестування в економіку держави.

Наукова новизна. Дістало подальшого розвитку визначення поняття «фінансова поведінка домогосподарств», яке, на відміну від існуючих, узагальнює фактори впливу на неї та враховує новітні тенденції у розвитку поведінкових фінансів. Оскільки у вітчизняній економічній науці відсутнє загальноприйняте визначення страхової поведінки домогосподарств, запропоновано:

- визначати страхову поведінку домогосподарств, по-перше, як структурну складову фінансової поведінки домогосподарств; по-друге, як механізм скорочення різноманітних ризиків шляхом їх передачі страховику на основі договору страхування; по-третє, як результат множини дій суб'єктів страхових відносин з використання грошових ресурсів на ринку фінансових послуг відносно споживання страхових продуктів;

- поділяти страхову поведінку домогосподарств на заощаджувальну та споживчу в залежності від поділу страхування за терміном та характером дії страхового договору на дві сфери: страхування життя (Life) та загальне або короткострокове ризикове страхування (Non-life), а в залежності від використання страхових інструментів, рівня фінансової грамотності і довіри до фінансових інститутів і т. ін. – на активну і пасивну.

Практична значущість. Теоретичні висновки й практичні рекомендації можуть бути використані в процесі державного регулювання та формування активної страхової поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг України.

Ключові слова: активна страхова поведінка, заощаджувальна страхова поведінка, недержавні пенсійні фонди, пасивна страхова поведінка, ринок фінансових послуг, споживча страхова поведінка, страхова поведінка домогосподарств, страховий ринок, страхові послуги.

Hnieusheva V.A. FEATURES OF INSURANCE BEHAVIOUR OF HOUSEHOLDS ON THE FINANCIAL SERVICES MARKET OF UKRAINE

Purpose. The aim of the article is generalization and systematization of the views of scientists regarding the interpretation of the concept of "behaviour"; definition of the essence of the concept of "insurance behaviour of households"; Identification of the characteristics of households' insurance behaviour and its status in the financial services market of Ukraine; offering ways to form active insurance behaviour and increase the motivation of households in relation to investing in the state economy.

Methodology of research. A set of general scientific and special methods of cognition is used to ensure the implementation of the integrity of the study. Theoretical basis of the study consisted of general scientific methods: analysis and synthesis – to study the basic interpretations existing in the scientific literature, the essence of the concept of "behaviour" from the philosophical, social, psychological, economic and financial point of view; monographic – in studying the works of foreign and domestic scientists devoted to the definition of the structure of financial behaviour of households; cause-effect relationship – in the study of the characteristics of the insurance behaviour of the population of Ukraine; logical generalization – in defining the concept of "insurance behaviour of households" and substantiation the ways of forming active insurance behaviour and increasing the motivation of households in relation to investing in the state economy.

Special methods are used to identify the state of insurance behaviour of households in the financial services market in the field of non-state pension provision and provision of insurance services: a horizontal analysis – in determining the dynamics of indicators of activity of non-state pension funds and the total number of insurance companies of Ukraine in 2014-2018; the method of coefficients – when calculating the level of pension payments and gross insurance payments to households; vertical analysis – in determining the structure of gross insurance premiums of households in Ukraine.

Findings. It is established that behaviour from the financial point of view should be considered as a result of a plurality of human actions on the use of monetary resources, combined and actualized by a certain decision of the subject under the influence of social, psychological and economic factors in relation to the objects of the financial market in order to meet their own needs for financial consumption. The expediency of the definition of "insurance behaviour of households" as the structural component of financial behaviour is substantiated. It is determined that insurance behaviour has a dual nature and can be economical, consumer, active and passive. It is revealed that within the analyzed period, the insurance behaviour of households in the financial services market of Ukraine is described as passive with a slight positive dynamics in the direction of its activation. The ways of formation of active insurance behaviour and increase of motivation of households concerning investment in the state economy are offered.

Originality. The further development of the definition of "financial behaviour of households" has been further developed, which, unlike the existing ones, generalizes the factors influencing it and takes into account the latest trends in the development of behavioural finance. Since there is no generally accepted definition of household insurance behaviour in the domestic economic sciences, it is proposed:

- to determine the insurance behaviour of households, firstly, as a structural component of financial behaviour of households; and secondly, as a mechanism for reducing various risks through their transfer to the insurer on the basis of an insurance contract; thirdly, as a result of a plurality of actions of subjects of insurance relations with the use of monetary resources in the market of financial services in relation to consumption of insurance products;

- to divide the insurance behaviour of households into savings and consumer, depending on the division of insurance by the term and nature of the insurance contract into two areas: life insurance (Life) and general or short-term

risk insurance (Non-life), and depending on the use of insurance instruments, the level of financial literacy and trust in financial institutions, etc. – to divide into active and passive.

Practical value. Theoretical conclusions and practical recommendations can be used in the process of state regulation and formation of active insurance behaviour of households in the financial services market of Ukraine.

Key words: active insurance behaviour, saving insurance behaviour, non-state pension funds, passive insurance behaviour, financial services market, consumer insurance behaviour, insurance behaviour of households, insurance market, insurance services.

Гнеушева В.А. ОСОБЕННОСТИ СТРАХОВОГО ПОВЕДЕНИЯ ДОМОХОЗЯЙСТВ НА РЫНКЕ ФИНАНСОВЫХ УСЛУГ УКРАИНЫ

Цель. Обобщение и систематизация взглядов ученых относительно трактовки понятия «поведение»; определение сущности понятия «страховое поведение домохозяйств»; выявление особенностей страхового поведения домохозяйств и его состояния на рынке финансовых услуг Украины; предложение путей формирования активного страхового поведения и повышения мотивации домохозяйств относительно осуществления инвестирования в экономику государства.

Методика исследования. Для обеспечения реализации целостности исследования использована совокупность общенаучных и специальных методов познания. Теоретическую основу исследования составили общенаучные методы: анализа и синтеза – для исследования основных трактовок, существующих в научной литературе, сущности понятия «поведение» с философской, социальной, психологической, экономической и финансовой точек зрения; монографический – при изучении работ зарубежных и отечественных ученых, посвященных определению структуры финансового поведения домохозяйств; причинно-следственной связи – при исследовании особенностей страхового поведения населения Украины; логического обобщения – при определении понятия «страховое поведение домохозяйств» и обосновании путей формирования активного страхового поведения и повышения мотивации домохозяйств относительно осуществления инвестирования в экономику государства.

Для выявления состояния страхового поведения домохозяйств на рынке финансовых услуг в сфере негосударственного пенсионного обеспечения и предоставления страховых услуг были использованы специальные методы: горизонтальный анализ – при определении динамики показателей деятельности негосударственных пенсионных фондов и общего количества страховых компаний Украины в 2014-2018 гг.; метод коэффициентов – при расчете уровня пенсионных выплат и валовых страховых выплат домохозяйствам; вертикальный анализ – при определении структуры валовых страховых премий домохозяйств Украины.

Результаты. Установлено, что поведение с финансовой точки зрения следует рассматривать как результат множества действий человека по использованию денежных ресурсов, объединенных и актуализированных определенным решением субъекта под влиянием социальных, психологических и экономических факторов относительно объектов финансового рынка с целью удовлетворения собственных потребностей в финансовом потреблении. Обоснована целесообразность определения понятия «страховое поведение домохозяйств» как структурной составляющей финансового поведения. Определено, что страховое поведение имеет двойственный характер и может быть сберегательным, потребительским, активным и пассивным. Выявлено, что в рамках рассматриваемого периода страховое поведение домохозяйств на рынке финансовых услуг Украины характеризуется как пассивное с незначительными положительными сдвигами в сторону его активизации. Предложены пути формирования активного страхового поведения и усиления мотивации домохозяйств относительно осуществления инвестирования в экономику государства.

Научная новизна. Получило дальнейшее развитие определение понятия «финансовое поведение домохозяйств», которое, в отличие от существующих, обобщает факторы влияния на него и учитывает новейшие тенденции в развитии поведенческих финансов. Поскольку в отечественной экономической науке отсутствует общепринятое определение понятия «страховое поведение» домохозяйств, предложено:

– определять страховое поведение домохозяйств, во-первых, как структурную составляющую финансового поведения домохозяйств; во-вторых, как механизм сокращения различных рисков путем их передачи страховщику на основе договора страхования; в-третьих, как результат множества действий субъектов страховых отношений по использованию денежных ресурсов на рынке финансовых услуг относительно потребления страховых продуктов;

– разделять страховое поведение домохозяйств на сберегательное и потребительское в зависимости от деления страхования по сроку и характеру действия страхового договора на две сферы: страхование жизни (Life) и общее или краткосрочное рисковое страхование (Non-life), а в зависимости от использования страховых инструментов, уровня финансовой грамотности и доверия к финансовым институтам и т.п. – на активное и пассивное.

Практическая значимость. Теоретические выводы и практические рекомендации могут быть использованы в процессе государственного регулирования и формирования активной страховой поведения домохозяйств на рынке финансовых услуг Украины.

Ключевые слова: активное страховое поведение, негосударственные пенсионные фонды, пассивное страховое поведение, потребительское страховое поведение, рынок финансовых услуг, сберегательное страховое поведение, страховое поведение домохозяйств, страховой рынок; страховые услуги.

УДК 336.719

JEL Classification: G21, G24, C53

*Катаєва С.Б.,
старш. викл. кафедри обліку, аудиту та фінансів,
ПВНЗ «Університет економіки і підприємництва»,
Мрук В.В.,
старш. судовий експерт відділу товарознавчих,
геомологічних, економічних, будівельних
та земельних досліджень та оціночної діяльності,,
Науково-дослідний експертно-криміналістичний
центр МВС України в Хмельницькій обл.*

МОДЕЛЬ ОЦІНКИ РИЗИКУ ЛІКВІДНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ УСТАНОВИ

Постановка проблеми. Ризик ліквідності для банківської системи України завжди був одним із найбільш значущих. У сучасних умовах питання ризику ліквідності набуває особливої актуальності через обмежені можливості залучення коштів на міжнародних ринках капіталу, складну ситуацію в економіці, зниження ролі коштів фізичних осіб у формуванні ресурсної бази банків через недовіру до банків та низьку платоспроможність населення. Тому для банків важливим є впровадження сучасних інструментів та підходів до управління ризиком ліквідності з метою нівелювання негативних факторів, що можуть призвести до значних фінансових втрат.

У кожному банку повинна функціонувати ефективна система ризик-менеджменту, здатна попередити потенційні загрози для банку та не допустити виникнення кризи у майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ліквідності банківської установи розглядаються у працях таких вчених, теоретиків та практиків, як: М. В. Марущак, Л. О. Примостка, Г. Т. Карчева, О. О. Оконська, Д. М. Олійник, В. І. Міщенко та ін. У їхніх працях ґрунтовно розглянуті підходи та методи управління ліквідністю комерційних банків, аналізуються показники ліквідності. Питання оцінювання ризику ліквідності банківських установ при прийнятті рішень задля підвищення якості ліквідності потребує постійного вдосконалення та проведення новітніх досліджень. Вагомий внесок у наукову і практичну діяльність банків, пов'язану з оцінкою, ризиком та регулюванням ліквідності, зробили такі зарубіжні та вітчизняні науковці, як: О. В. Дзюблюк, Ю. С. Серпенінова, Дж. Сінкі, В. С. Стельмах. Віддаючи належне їхньому науковому доробку, все ж вважаємо, що подальших досліджень у даному напрямі потребує визначення умов, за яких може бути досягнуто оптимальний рівень ліквідності банків як фактор забезпечення фінансової стійкості та стабільності.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження причин виникнення ризику ліквідності банків та застосування інтегральної оцінки ризику ліквідності в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «ліквідність» походить від латинського liquidus, що в перекладі означає рідкий, текучий, тобто ліквідність характеризується легкістю реалізації, продажу, перетворення матеріальних цінностей та інших активів у грошові кошти [5; 8].

Вітчизняні економісти пов'язують поняття ліквідності перш за все з виконанням зобов'язань банком за пасивом, а в зарубіжній банківській справі зосереджується увага не на причинах виникнення потреби в грошових коштах, а на постійному доступі до джерел ліквідності.

Отже, ліквідність банку – це здатність банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань, яка визначається збалансованістю між строками і сумами погашення розміщених активів та строками і сумами виконання зобов'язань банку, а також строками та сумами інших джерел і напрямів використання коштів (надання кредитів, інші витрати) [5; 8].

Причиною виникнення ризику ліквідності є незбалансованість між термінами погашення й обсягами активів і пасивів. Внаслідок цього відбувається зниження прибутковості, адже для задоволення попиту на ліквідні кошти банкам необхідно запозичити їх із зовнішніх джерел за більш високими ставками [5; 9]. Виходячи з цього, виправданим є визначення ризику ліквідності Базельським комітетом з питань банківського нагляду (BCBS) «як неспроможність банку регулювати скорочення пасивів або фінансувати зростання активів» [3; 6]. Ризик ліквідності – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність банку виконати свої зобов'язання в належні строки, не зазнавши при цьому неприйнятних втрат.

Основним способом вимірювання ризику ліквідності банку є визначення ступеня ліквідності різних видів активів банку та обчислення процентної частки активів з високою ліквідністю до загальних активів банку та до активів з низькою ліквідністю [2; 3; 6].

На ліквідність пасивів впливає частка власного капіталу, співвідношення між строковими

коштами та до запитання, диверсифікація та концентрація ресурсної бази. Основне значення в процесі мінімізації ризику ліквідності банку зокрема і його фінансовій стійкості має збалансованість активів і пасивів по сумах і строкам загалом. Це практично виключає можливість виникнення кризи ліквідності й платоспроможності в банку, тому що зобов'язання банку будуть забезпечені наявними ресурсами, а відповідність активів і пасивів по строках забезпечить своєчасне виконання зобов'язань без збиткової реалізації банківських активів. Чим вище ця відповідність, тим вище його ліквідність [7; 8].

Ризик ліквідності для банку пов'язаний з неможливістю швидкої конверсії фінансових активів в платіжні кошти за прийнятними цінами без втрат або залучення додаткових зобов'язань. Вірогідність настання ситуації невідповідності між попитом і пропозицією ліквідних коштів називають ризиком незбалансованої ліквідності. Він має дві складові: кількісну та цінову, що представлено на рис. 1 [9; 10].

АКТИВ БАЛАНСУ	ПАСИВ БАЛАНСУ
Наявність активів, які можна реалізувати: – грошові та прирівняні до них кошти, цінні папери; – дорогоцінні метали і каміння; – майно і капітальні вкладення.	Можливість придбання коштів у необхідних розмірах: – кредитів НБУ; – міжбанківських кредитів; – коштів на поточних і депозитних рахунках фізичних та юридичних осіб.
Ризик управління активами – можливість втрат під час реалізації активів по заниженій ціні або відсутність активів на продаж.	Ризик управління пасивами – потенційний ризик придбання коштів по занадто високій ціні або недостатність коштів.
 <p>Ціновий ризик</p>	
Ризик негативної зміни ціни продажу активів: – неможливість продажу активів за номіналом або без знижок; – зміна відсоткових ставок відносно періоду придбання активів.	Збільшення відсоткових ставок для залучення пасивів: – ставки рефінансування НБУ; – ставок по міжбанківським кредитам; – як результат збільшення ризиків для кредитора і конкретних умов кредитування; – ставок по депозитам для стимулювання більш активного притоку коштів.

Рис. 1. Кількісна та цінова складові ризику ліквідності

Джерело: складено авторами за [9; 10]

Стан ліквідності комерційного банку залежить від структури і якості портфеля активів, а проблеми ризику ліквідності можуть виникнути як у разі здійснення пасивних операцій банку, так і внаслідок проведення активних операцій.

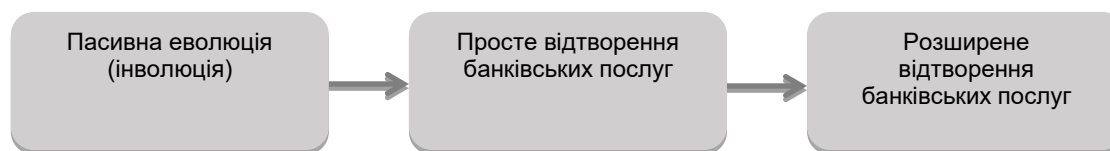
Кожен комерційний банк щодня перераховує значні суми коштів із рахунків клієнтів-власників, отже діяльність банку тісно пов'язана з управлінням рухом грошей. Для своєчасного виконання зобов'язань перед клієнтами банку необхідно повсякчас мати у своєму розпорядженні вільні кошти. Разом із тим, аби отримувати прибуток, що є основною метою діяльності будь-якого комерційного банку, він повинен розміщувати наявні у нього вільні кошти (власні та запозичені) у прибуткові активи.

Тобто у процесі своєї діяльності банк постійно стикається з дилемою: яким чином розмістити грошові ресурси, аби забезпечити високий рівень прибутковості та своєчасно виконати вимоги клієнтів і кредиторів.

Найкращим шляхом розв'язання цієї проблеми є побудова на рівні кожного окремого комерційного банку моделі управління ризиком ліквідності [1; 6].

Сучасні банки працюють за умов перехідної динаміки розривів ліквідності. При цьому вона може бути спричинена як зміною строків погашення коштів, що розміщуються та залучаються, так і динамікою сукупного обсягу цього розміщення та залучення.

Останнім часом у банківській сфері та в галузі програмного забезпечення спостерігається стрімкий розвиток внутрішньобанківських моделей ліквідності. Якщо спочатку основні зусилля аналітиків спрямовувалися на створення моделей пасивної еволюції банку, то нині в центрі їх уваги – моделі відтворення банківських послуг, які найточніше описують феномен ліквідності комерційних банків (рис. 2).

Рис. 2. Еволюція моделювання ліквідності банку

Джерело: складено авторами за [1; 6; 11]

Проте перехід від моделей пасивної еволюції до моделей відтворення банківських послуг відчутно ускладнюється появою нових вимог і зобов'язань, які здебільшого мають випадковий характер. Через це детерміновані моделі, як правило, перетворюються на стохастичні. Серед динамічних моделей банку розрізняють моделі двох типів: моделі динаміки балансових залишків та моделі динаміки грошових потоків (оборотів). Переваги моделей першого типу полягають у тому, що вони оперують безпосередньо залишками, які відображаються у балансі банку. Вони моделюють динаміку балансу банку.

Однак поза увагою цих моделей часто залишається часова структура активів та зобов'язань. Між тим, саме часова структура активів та зобов'язань визначає ліквідність банку. Навпаки, потокові моделі зосереджуються саме на строковості активів та зобов'язань, тому часова структура в цих моделях є параметрами управління. Такі моделі призначені для опису динаміки оборотів погашення (вибуття) і виникнення (надходження) грошових коштів. Вони моделюють рух коштів.

Більш детально зупинимося саме на першому типі моделей – динаміки балансових залишків, до яких можна віднести і модель динамічного індикатора, що базується на методі непараметричної статистики. Використання даної моделі для оцінки ризику ліквідності дає змогу отримати узагальнену оцінку ризику ліквідності банку, виходячи з розгляду банку як складної динамічної системи [1; 8].

В основу цієї моделі покладено поняття динамічного індикатора як сукупності показників, упорядкованих за темпами зростання. Ранжування ряду показників дає можливість проаналізувати динаміку показників у їх взаємному співвідношенні і взаємовпливі один на одного, тобто дозволяє оцінити фінансовий стан банку та рівень його ліквідності, який не може бути точно оцінений будь-яким окремим показником.

Для оцінки ризику ліквідності комерційного банку на основі моделі динамічного індикатора буде використовуватись вектор оцінок, розрахований за нелінійним динамічним показником на основі нормативної і фактичної матриць співвідношень.

Розрахунок динамічного індикатора для даної моделі розраховується матричним методом і включає наступні декілька етапів.

На першому необхідно визначити оптимальний перелік показників, що характеризують ліквідність і платоспроможність комерційного банку, на основі яких формується динамічний індикатор ліквідності. Цей етап є надзвичайно важливим, оскільки від того, наскільки чутливими будуть вибрані окремі показники, залежить точність оцінки ризику ліквідності.

Необхідно зазначити, що мала кількість показників не дає змоги отримати точну узагальнену оцінку і незначні зміни в динаміці окремих показників можуть призвести до суттєвих змін кінцевого результату. І навпаки, значна кількість показників призводить до втрати чутливості оцінки до зміни в їх динаміці, тобто в процесі побудови динамічного індикатора рекомендовано використовувати шість–десять показників [1]. Для побудови динамічного індикатора ліквідності умовного банку (Банк «Х») використаємо вісім показників, які дають змогу комплексно оцінити рівень ліквідності та платоспроможності:

- сукупні активи;
- високоліквідні активи, що включають готівкові кошти і банківські метали та кошти на коррахунках в НБУ та інших банках;
- державні цінні папери;
- проблемні кредити;
- неробочі активи;
- балансовий капітал;
- поточні зобов'язання;
- вклади населення.

Вищезазначені показники дають змогу оцінити миттєву ліквідність банку, співвідношення капіталу і активів, визначити частку державних цінних паперів в сукупних активах, частку проблемних кредитів в сукупних активах, частку неробочих активів в сукупних та співвідношення вкладів населення і капіталу банку.

Другий етап присвячений економічній інтерпретації обраних показників за темпами їх зростання та встановлення динамічних співвідношень між цими показниками. Від правильності встановлення співвідношень між показниками залежить точність отриманої оцінки ліквідності. Необхідною

передумовою є дотримання економічної обґрунтованості порівняння пар цих показників.

За результатами аналізу динамічних співвідношень між показниками отримують матрицю їх нормативних співвідношень (формула (1)):

$$m_{ij}^A(t) = \begin{cases} 1 - i - \text{й показник має зрости швидше за } j - \text{й показник} \\ -1 - i - \text{й показник має зрости повільніше за } j - \text{й показник} \\ 0 - \text{нормативне співвідношення між показниками не визначене} \end{cases} \quad (1)$$

Формування для кожного моменту часу t матриці фактичних співвідношень темпу зростання показників $M^f(t) = \{m_{ij}^f(t)\}_{kkk}$ (формула (2)):

$$m_{ij}^f(t) = \begin{cases} 1, \text{ якщо } li(t) > lj(t) \text{ та } m_{ij}^A = 0 \\ -1, \text{ якщо } li(t) < lj(t) \text{ та } m_{ij}^A = 0, \\ 0, \text{ якщо } li(t) = lj(t) \text{ та } m_{ij}^A = 0 \end{cases} \quad (2)$$

де $li(t)$ – темп зростання i -го показника в момент часу t ;

$lj(t)$ – темп зростання j -го показника в момент часу t ;

m_{ij}^A – елемент матриці фактичних співвідношень темпів зростання показників, що перебувають на перетині i -го рядка та j -го стовпця.

Формування матриці збігу фактичних та нормативних співвідношень темпів зростання показників $M^c(t) = \{m_{ij}^c(t)\}_{kkk}$ (формула (3)):

$$m_{ij}^c(t) = \begin{cases} 1, \text{ якщо } m_{ij}^A = m_{ij}^f \text{ та } m_{ij}^A = 0 \\ -1, \text{ якщо } m_{ij}^A = m_{ij}^f \text{ та } m_{ij}^A = 0, \\ 0, \text{ якщо } m_{ij}^A = 0 \end{cases} \quad (3)$$

Будується матриця збігу $m_{ij}^c(t)$ фактичних співвідношень матриці $m_{ij}^f(t)$ та нормативних співвідношень матриці $m_{ij}^A(t)$.

Наступним розраховується динамічний індикатор ліквідності співвідношення кількості збігів нормативних і фактичних співвідношень до кількості нормативних співвідношень за модулем $U^2(t)$ (формула (4)):

$$U^2(t) = \sum m^c(t) / \sum m_{ij}^A \quad (4)$$

Динамічний індикатор набуває значень у межах від -1 до +1. Якщо в який-небудь момент часу t оцінка $U^2(t)$ матиме значення 1, то це свідчить про те, що всі нормативно встановлені співвідношення показників фактично виконуються. Якщо $U^2(t) = -1$, то це означає, що фактичний порядок показників є повністю протилежним нормативному.

Від'ємні значення $U^2(t)$ в окремі звітні періоди пояснюються обмеженістю фінансових ресурсів установи для підтримання на необхідному рівні динаміки показників.

Вектор $U^2(t)$ є мірою близькості фактичного і нормативного упорядкування показників ліквідності і платоспроможності комерційного банку і кількісно характеризує ризик ліквідності.

Основними ознаками високого ризику ліквідності банку є різке зменшення значення динамічного індикатора ліквідності $U^2(t)$ за одночасної зміни його знаку і (або) збереження протягом тривалого часу від'ємних значень динамічного індикатора.

Зменшення значень динамічного індикатора свідчить про збільшення ризику ліквідності і платоспроможності банку. Різке зростання значень динамічного індикатора за одночасної зміни його знаку з мінуса на плюс є підставою для порушення питання про проведення в банку перевірки з метою об'єктивної оцінки стану його ліквідності. Якщо динамічний індикатор $U^2(t)$ рівний нулю, то це свідчить про граничний рівень ліквідності, який потребує посиленого контролю з метою недопущення кризи ліквідності [1; 4].

Оцінка ризику ліквідності для Банку «Х» згідно з даною моделлю буде проведена за 2016–2018 роки. Для побудови динамічного індикатора ліквідності використаємо вісім показників (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка окремих показників Банку «Х»

Показники	Роки			Індекс зростання	
	2016	2017	2018	2017/2016	2018/2017
Сукупні активи (А)	49807928	45366503	44940553	0,91	0,99
Високоліквідні активи (Ва)	38863517	35827476	35224812	0,92	0,98
Державні цінні папери (ДЦП)	6071228	5088329	4291996	0,84	0,84
Проблемні кредити (Пк)	1933424	1441966	3539855	0,75	2,45
Неробочі активи (Ан)	3723253	3707483	3813260	0,99	1,02
Балансовий капітал (К)	8220803	9118474	4412863	1,11	0,48
Поточні зобов'язання банку(ПЗ)	41587125	36248029	40527690	0,87	1,12
Вклади населення (ВН)	28553940	27184583	29828921	0,95	1,10

Джерело: складено і розраховано авторами за [1; 4]

Для обраних показників визначаємо нормативну матрицю співвідношень між окремими показниками.

Виходячи з вимог мінімізації ризику ліквідності, якщо і-й показник має зростати вищими темпами, ніж j-й показник, то відповідний елемент матриці дорівнює «+1», у іншому разі – «-1».

Так, для недопущення зростання ризику ліквідності високоліквідні активи мають зростати вищими темпами, ніж активи загалом, тому $m_{21}^A = +1$.

Виходячи з вимог мінімізації ризику платоспроможності, активи мають зростати повільніше ніж капітал, тому $m_{16}^A = -1$.

Якщо між показниками не виявлено зв'язку, відповідний елемент матриці дорівнює нулю.

Нормативна матриця співвідношень між визначеними показниками для оцінки ризику ліквідності та платоспроможності подана в табл. 2.

Таблиця 2

Матриця нормативних співвідношень між показниками для оцінювання ліквідності банку

Показники	А	Ва	ДЦП	Пк	Ан	К	ПЗ	ВН
Сукупні активи (А)	0	-1	-1	1	1	-1	0	0
Високоліквідні активи (Ва)	1	0	0	1	0	0	1	1
Державні цінні папери (ДЦП)	1	0	0	1	0	0	0	0
Проблемні кредити (Пк)	-1	-1	-1	0	0	-1	0	0
Неробочі активи (Ан)	-1	0	0	0	0	-1	0	0
Балансовий капітал (К)	1	0	0	1	1	0	1	1
Поточні зобов'язання (ПЗ)	0	-1	0	0	0	-1	0	0
Вклади населення (ВН)	0	-1	0	0	0	-1	0	0

Джерело: складено і розраховано автором за [1]

Виходячи зі результатів темпів зростання показників, що характеризують ліквідність та платоспроможність банку, будуємо матрицю фактичних співвідношень темпів зростання показників, які використовуються для оцінювання ліквідності в 2016–2018 рр. (табл. 3–4).

Таблиця 3

Матриця фактичних співвідношень темпів зростання показників банку у 2017 р.

Показники	А	Ва	ДЦП	Пк	Ан	К	ПЗ	ВН
Сукупні активи (А)	0	-1	1	1	-1	-1	1	-1
Високоліквідні активи (Ва)	1	0	1	1	-1	-1	1	-1
Державні цінні папери (ДЦП)	-1	-1	0	1	-1	-1	-1	-1
Проблемні кредити (Пк)	-1	-1	-1	0	-1	-1	-1	-1
Неробочі активи (Ан)	1	1	1	1	0	-1	1	1
Балансовий капітал (К)	1	1	-1	1	1	0	1	1
Поточні зобов'язання (ПЗ)	-1	-1	1	1	-1	-1	0	-1
Вклади населення (ВН)	1	1	1	1	-1	-1	1	0

Джерело: складено і розраховано автором за [1]

Таблиця 4

Матриця фактичних співвідношень темпів зростання показників банку у 2018 р.

Показники	А	Ва	ДЦП	Пк	Ан	К	ПЗ	ВН
Сукупні активи (А)	0	1	1	-1	-1	1	-1	-1
Високоліквідні активи (Ва)	-1	0	1	-1	-1	1	-1	-1
Державні цінні папери (ДЦП)	-1	-1	0	-1	-1	1	-1	-1
Проблемні кредити (Пк)	1	1	1	0	1	1	1	1
Неробочі активи (Ан)	1	1	1	-1	0	1	-1	-1
Балансовий капітал (К)	-1	-1	-1	-1	-1	0	-1	-1
Поточні зобов'язання (ПЗ)	1	1	1	-1	1	1	0	1
Влади населення (ВН)	1	1	1	-1	1	-1	-1	0

Джерело: складено і розраховано автором за [1]

Наступним етапом розрахунку динамічного індикатора для оцінки ліквідності є побудова матриці збігів $m_{ij}^C(t)$ фактичних і нормативних співвідношень (табл. 5–6).

Таблиця 5

Матриця збігів нормативних і фактичних співвідношень між показниками банку у 2017 р.

Показники	А	Ва	ДЦП	Пк	Ан	К	ПЗ	ВН
Сукупні активи (А)	0	1	-1	-1	-1	1	0	0
Високоліквідні активи (Ва)	1	0	0	1	0	0	1	-1
Державні цінні папери (ДЦП)	-1	0	0	1	0	0	0	0
Проблемні кредити (Пк)	1	1	1	0	0	1	0	0
Неробочі активи (Ан)	-1	0	0	0	0	1	0	0
Балансовий капітал (К)	1	0	0	1	1	0	1	1
Поточні зобов'язання (ПЗ)	0	1	0	0	0	1	0	0
Вклади населення (ВН)	0	-1	0	0	0	1	0	0

Джерело: складено і розраховано авторами за [1]

Таблиця 6

Матриця збігів нормативних і фактичних співвідношень між показниками банку у 2018 р.

Показники	А	Ва	ДЦП	Пк	Ан	К	ПЗ	ВН
Сукупні активи (А)	0	-1	-1	-1	-1	-1	0	0
Високоліквідні активи (Ва)	-1	0	0	-1	0	0	-1	-1
Державні цінні папери (ДЦП)	-1	0	0	-1	0	0	0	0
Проблемні кредити (Пк)	-1	-1	-1	0	0	-1	0	0
Неробочі активи (Ан)	-1	0	0	0	0	-1	0	0
Балансовий капітал (К)	-1	0	0	-1	-1	0	-1	-1
Поточні зобов'язання (ПЗ)	0	-1	0	0	0	-1	0	0
Вклади населення (ВН)	0	-1	0	0	0	1	0	0

Джерело: складено і розраховано авторами за [1]

На підставі матриці збігів і матриці нормативних співвідношень обчислюємо узагальнюючий динамічний індикатор ліквідності $U^2(t)$ за вищезазначеною формулою (4), як співвідношення кількості збігів до загальної кількості значень за модулем нормативної матриці.

Отже, для умовного банку значення динамічного індикатора буде наступним:

– у 2017 році: $U^2(t) = (19)/26 = 0,730$;

– у 2018 році: $U^2(t) = (1)/26 = 0,038$.

Таким чином, низьке значення показника динамічного індикатора банку в 2017 році 0,730 вказує на низьке значення ризику ліквідності банку в цьому періоді. Низьке значення показника ризику ліквідності вказує на якісну роботу з погашення проблемної заборгованості та значне зростання високоліквідних активів. Також позитивним є обсяг зростання капіталу в 2017 році.

В 2018 році ситуація з ліквідністю в Банку «Х» суттєво змінилась, показник динамічного індикатора зменшився, що вказує на істотне збільшення ризику ліквідності банку в порівнянні із попереднім роком, це сталося через погіршення якості кредитного портфеля. Свою роль в зниженні ліквідності Банку «Х» зіграли і випереджаючі темпи зростання проблемних кредитів в порівнянні із темпами росту активів та зобов'язань. Але все ж відчувається брак високоліквідних активів, які суттєво зменшились в 2018 році. Також негативно вплинуло різке зменшення розміру капіталу банку.

Отже, провівши моделювання ризику в Банку «Х», бачимо, що ризик ліквідності наблизився до максимально високого рівня. А це означає, що керівництву банку необхідно приділити немало зусиль, щоб покращити становище Банку «Х».

Для зниження ризику ліквідності основними заходами комерційного банку мають бути: різке нарощення власного капіталу, в тому числі і статутного, як за рахунок коштів акціонерів, так і за рахунок зовнішніх джерел, а також збільшення частки високоліквідних активів в сукупних, в тому числі і коштів на коррахунку в Національному банку України, що може бути досягнуто в результаті активної депозитної політики в частині залучення строкових вкладів фізичних осіб.

Таким чином, кожен комерційний банк повинен самостійно забезпечувати підтримку власної ліквідності на заданому рівні на основі як аналізу її стану, що складається на конкретні періоди часу, так і прогнозування результатів діяльності і проведення надалі науково обґрунтованої економічної політики в області формування статутного капіталу, фондів спеціального призначення і резервів, залучення позикових засобів сторонніх організацій, здійснення активних кредитних операцій. Тому для зниження ризику ліквідності на стадії спаду на рівні НБУ слід розробляти прогнозні значення ризику ліквідності та провадити відповідні заходи щодо його мінімізації.

Використання методів економіко-математичного моделювання дасть змогу значно збільшити ефективність системи управління ліквідністю банку. Динамічний індикатор є важливою і необхідною складовою системи оцінювання ліквідності банку. Моделювання ліквідності за допомогою динамічного індикатора ліквідності, який є інтегральним показником та дає змогу комплексно оцінити ситуацію з ліквідністю в банку, зумовить загальне підвищення ефективності функціонування комерційного банку та оптимізує обсяги його грошових коштів.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи проведене дослідження оцінки ризику ліквідності банку, можемо зробити наступні висновки:

- причиною виникнення ризику ліквідності є незбалансованість між термінами погашення й обсягами активів і пасивів. Основне значення в процесі мінімізації ризику ліквідності банку, зокрема і його фінансовій стійкості, має збалансованість активів і пасивів по сумах і строкам загалом. Це практично виключає можливість виникнення кризи ліквідності й платоспроможності в банку;

- основним способом вимірювання ризику ліквідності банку є визначення ступеня ліквідності різних видів активів банку та обчислення процентної частки активів з високою ліквідністю до загальних активів банку та до активів з низькою ліквідністю. Вірогідність настання ситуації невідповідності між попитом і пропозицією ліквідних коштів – це ризик незбалансованої ліквідності і він має дві складові: кількісну та цінову. Ризик ліквідності для банку пов'язаний з неможливістю швидкої конверсії фінансових активів в платіжні кошти за прийнятними цінами без втрат або залучення додаткових зобов'язань;

- для оцінки ризику ліквідності комерційного банку на основі моделі динамічного індикатора було використано вектор оцінок, розрахований за нелінійним динамічним показником на основі нормативної і фактичної матриць співвідношень. Розглядаючи банк як складну динамічну систему, доцільно використовувати методи непараметричної статистики. Моделювання ліквідності за допомогою динамічного індикатора ліквідності, який є інтегральним показником, дасть змогу комплексно оцінити ситуацію з ліквідністю в банку, зумовить загальне підвищення ефективності функціонування комерційного банку та оптимізує обсяги його грошових коштів;

- обчисливши узагальнюючий динамічний індикатор ліквідності ризику в Банку «Х», було встановлено, що ризик ліквідності наблизився до максимально високого рівня. Керівництву банку необхідно провести заходами для зниження ризику ліквідності, а саме: різке нарощення власного капіталу, в тому числі і статутного, як за рахунок коштів акціонерів, так і за рахунок зовнішніх джерел; збільшення частки високоліквідних активів; проведення активної депозитної політики в частині залучення строкових вкладів фізичних осіб тощо.

Комплексне управління ризиком ліквідності сприятиме всебічному його контролю та допоможе захистити банк від потенційної кризи в майбутньому.

Бібліографічний список

1. Бобиль В. Ризик-фактори та ризик-результати на різних рівнях банківської діяльності. URL: <http://eadnurt.diit.edu.ua/jsrui/handle/123456789/3983> (дата звернення: 01.05.2019).

2. Бурденко І.М., Дмитрієв Є.Є., Ребрик Ю.С., Серпенінова Ю.С. Фінансовий механізм управління ліквідністю банку: монографія / за заг. ред. Ю.С. Серпенінової. Суми: Університетська книга, 2011. 136 с.

3. Бутинець Ф.Ф., Герасимович А.М. Управління ліквідністю банку: методичні підходи. *Вісник ЖДТУ*. 2012. № 4(62). С. 8-9. URL: ven.ztu.edu.ua/article/download/42586/39444 (дата звернення: 02.05.2019).
4. Васюренко О.В., Волохата К.О. Економічний аналіз діяльності комерційних банків: навч. посіб. Київ: Знання, 2006. 463 с.
5. Дзюблюк О.В., Рудан В.Я. Управління ліквідністю банківської системи України: монографія. Тернопіль: Вектор, 2016. 290 с.
6. Карчева Г.Т., Запорожець С.В., Чібісова В.Ю. Сучасні підходи до управління ризиком ліквідності банків. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 7. С. 686-691.
7. Колісник М.Б. Сутність та структурна побудова банківської системи України. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.1. С. 220-227.
8. Ліквідність банку: окремі аспекти управління та світовий досвід регулювання і нагляду: науково-аналітичні матеріали / Стельмах В.С. та ін. Київ: Національний банк України. Центр наукових досліджень. 2008. № 11. 220 с. URL: <https://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=70689> (дата звернення: 01.05.2019).
9. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: підручник. Київ: КНЕУ, 2012. 338 с.
10. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг / пер. с англ. Москва: Альпина Бизнес Букс, 2007. 1018 с.
11. Wruuk P. Pricing in retail banking. *Scope for boosting customer satisfaction*. Frankfurt am Main: Deutsche Bank AG, 2013. P. 1-20.

References

1. Bobyl, V. (2014), "Risk factors and risk-results of various levels of banking activity", available at: <http://eadnurt.diit.edu.ua/jspui/handle/123456789/3983> (access date May 01, 2019).
2. Burdenko, I.M., Dmytriiev, Ye.Ye., Rebryk, Yu.S. and Serpeninova, Yu.S. (2011), *Finansovyi mekhanizm upravlinnia likvidnistiu banku* [Financial mechanism of liquidity management of bank], Universytetska knyha, Sumy, Ukraine, 136 p.
3. Butynets, F.F. and Herasymovych, A.M. (2012), "Bank liquidity management: methodical approaches", *Visnyk ZhDTU*, no. 4(62), pp. 8-9, available at: ven.ztu.edu.ua/article/download/42586/39444 (access date May 02, 2019).
4. Vasiurenko, O.V. and Volokhata, K.O. (2006), *Ekonomichniy analiz diialnosti komertsiiynykh bankiv* [Economic analysis activities of commercial banks], Znannia, Kyiv, Ukraine, 463 p.
5. Dziubliuk, O.V. and Rudan, V.Ya. (2016), *Upravlinnia likvidnistiu bankivskoi systemy Ukrainy* [Management the liquidity of the banking system of Ukraine], monograph, Vektor, Ternopil, Ukraine, 290 p.
6. Karcheva, H.T., Zaporozhets, S.V. and Chibisova, V.Yu. (2016), "Modern approaches to managing liquidity risk of banks", *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, no. 7, pp. 686-691.
7. Kolisnyk, M.B. (2010), "The nature and structural construction of the banking system of Ukraine", *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, Iss. 20.1, pp. 220-227.
8. Stelmah, V.S., Mishchenko, V.I., Krylova, V.V. et al. (2008), *Likvidnist banku: okremi aspekty upravlinnia ta svitovyi dosvid rehuliuвання i nahliadu: naukovo-analitychni materialy* [Liquidity of the bank: separate aspects of management and world experience of regulation and supervision: scientific and analytical materials], Tsentr naukovykh doslidzhen, Natsionalnyi bank Ukrainy, Kyiv, Ukraine, no. 11, 220 p., available at: <https://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=70689> (access date May 01, 2019).
9. Prymostka, L.O. (2012), *Finansovyi menedzhment u banku* [Financial management in the bank], textbook, KNEU, Kyiv, Ukraine, 338 p.
10. Sinki, Dzh. (2007), *Finansovyy menedzhment v kommercheskom banke i v industrii finansovykh uslug* [Financial management in commercial banks and the financial services industry], Alpina Biznes Buks, Moscow, Russia, 1018 p.
11. Wruuk, P. (2013), "Pricing in retail banking", *Scope for boosting customer satisfaction*, Deutsche Bank AG, Frankfurt am Main, Germany, pp. 1-20.

Катаєва С.Б., Мрук В.В. МОДЕЛЬ ОЦІНКИ РИЗИКУ ЛІКВІДНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ УСТАНОВИ

Мета. Дослідження причин виникнення ризику ліквідності банків та застосування інтегральної оцінки ризику ліквідності в умовах сьогодення.

Методика дослідження. Теоретичною основою дослідження є наукові праці вітчизняних вчених за досліджуваною проблемою. При написанні статті використано наступні методи: аналізу і синтезу – при дослідженні й узагальненні вітчизняного і зарубіжного досвіду оцінювання причин виникнення ризику ліквідності банківської установи; розрахунково-аналітичний, економіко-математичний, порівняння – при аналізі і оцінці ризику ліквідності банківських установ; абстрактно-логічний – при обґрунтуванні теоретичних узагальнень і висновків.

Результати. Розглянуто необхідність вдосконалення існуючих підходів щодо причин виникнення ризику ліквідності. Визначено дві складові ризику незбалансованої ліквідності: кількісну та цінову, що надає можливість передбачати ситуації невідповідності між попитом і пропозицією ліквідних коштів, описати зв'язки між їх

елементами. Значущість цього підходу зумовлено його основним завданням – аналіз ситуацій з позиції можливості досягнення поставленої мети. Запропоновано для оцінки ризику ліквідності комерційного банку використати вектор оцінок, розрахованих за нелінійним динамічним показником на основі нормативної і фактичної матриць співвідношень методу моделювання ліквідності за допомогою динамічного індикатора.

Наукова новизна. На основі теоретичного дослідження існуючих підходів щодо причин виникнення ризику ліквідності визначено дві складові ризику незбалансованої ліквідності: кількісну та цінову, що надає можливість передбачати ситуації невідповідності між попитом і пропозицією ліквідних коштів, описати зв'язки між їх елементами.

Практична значущість. Одержані результати дослідження можуть бути використані комерційними банками при моделюванні ліквідності за допомогою динамічного індикатора ліквідності, який є інтегральним показником, що дасть змогу комплексно оцінити ситуацію з ліквідністю в банку, зумовить загальне підвищення ефективності його функціонування та оптимізує обсяги його грошових коштів.

Ключові слова: ризик ліквідності, актив, пасив, динамічний індикатор ліквідності, банківська установа, інтегральний показник.

Kataieva S.B., Mruk V.V. MODEL FOR ASSESSMENT OF LIQUIDITY RISK OF BANKING INSTITUTION

Purpose. The aim of the article is the investigation of the causes of liquidity risk of banks and the application of an integrated assessment of liquidity risk in the present.

Methodology of research. The theoretical basis of the research is the scientific work of domestic scientists on the problem under study. The following methods are used when writing the article: analysis and synthesis – in the study and synthesis of domestic and foreign experience assessing the causes of the risk of liquidity of the banking institution; calculation and analytical, economic and mathematical, comparison – in the analysis and assessment of the liquidity risk of banking institutions; abstract and logical – in substantiating theoretical generalizations and conclusions.

Findings. The need to improve existing approaches to the causes of liquidity risk is considered. Two components of the risk of unbalanced liquidity are identified: quantitative and pricing, which provides an opportunity to predict situations of discrepancy between demand and supply of liquid assets, to describe the links between their elements. The significance of this approach is due to its main task – the analysis of situations from the position of the possibility of achieving the goal. It is suggested to use a vector of estimates calculated for a nonlinear dynamic index based on the normative and actual matrices of the ratio of the liquidity simulation method using a dynamic indicator to assess the liquidity risk of a commercial bank.

Originality. Two components of the risk of unbalanced liquidity are identified on the basis of a theoretical study of existing approaches to the causes of liquidity risk: quantitative and pricing, which provides an opportunity to predict situations of discrepancy between demand and supply of liquid assets, to describe the relationships between their elements.

Practical value. The obtained results of the research can be used by commercial banks in liquidity modelling with the help of a dynamic liquidity indicator, which is an integral indicator that will allow comprehensively assessing the situation with liquidity in the bank, will determine the overall increase in the efficiency of its operation and optimizing its funds.

Key words: liquidity risk, asset, liability, dynamic liquidity indicator, banking institution, integral indicator.

Катаева С.Б., Мрук В.В. МОДЕЛЬ ОЦЕНКИ РИСКА ЛИКВИДНОСТИ БАНКОВСКИХ УЧЕРЕЖДЕНИЙ

Цель. Исследование причин возникновения риска ликвидности банков и применение интегральной оценки риска ликвидности в современных условиях.

Методика исследования. Теоретической основой исследования являются научные труды отечественных ученых по исследуемой проблеме. При написании статьи использованы следующие методы: анализа и синтеза – при исследовании и обобщении отечественного и зарубежного опыта оценки причин возникновения риска ликвидности банковского учреждения; расчетно-аналитический, экономико-математический, сравнения – при анализе и оценке риска ликвидности банковских учреждений; абстрактно-логический – при обосновании теоретических обобщений и выводов.

Результаты. Рассмотрена необходимость совершенствования существующих подходов относительно причин возникновения риска ликвидности ликвидностью. Определены две составляющие риска несбалансированной ликвидности: количественная и ценовая, что позволяет предусматривать ситуации несоответствия между спросом и предложением ликвидных средств, описать связи между их элементами. Значимость этого подхода обусловлено его основной задачей – анализ ситуаций с позиции возможности достижения поставленной цели. Предложено для оценки риска ликвидности коммерческого банка использовать вектор оценок, рассчитанных нелинейным динамическим показателем на основе нормативной и фактической матриц соотношений метода моделирования ликвидности с помощью динамического индикатора.

Научная новизна. На основе теоретического исследования существующих подходов относительно причин возникновения риска ликвидности определены две составляющие риска несбалансированной ликвидности: количественная и ценовая, что позволяет предусматривать ситуации несоответствия между спросом и предложением ликвидных средств, описать связи между их элементами.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования могут быть использованы коммерческими банками при моделировании ликвидности с помощью динамического индикатора ликвидности, который является интегральным показателем, что позволит комплексно оценить ситуацию с ликвидностью в банке, приведет к общему повышению эффективности его функционирования и оптимизирует объемы его денежных средств.

Ключевые слова: риск ликвидности, актив, пассив, динамический индикатор ликвидности, банковское учреждение, интегральный показатель.

АВТОРИ НОМЕРА

Байда Богдана Федорівна, канд. екон. наук, докторант, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки;
E-mail: Zoryna_yur@ukr.net

Волощук Катерина Богданівна, д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри економіки, підприємництва, торгівлі та біржової діяльності; **Лісевич Наталія Анатоліївна**, аспірантка кафедри економіки, підприємництва, торгівлі та біржової діяльності, Подільський державний аграрно-технічний університет;
E-mail: lisevuch78@gmail.com

Гнєшова Вікторія Олександрівна, канд. екон. наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Запорізький інститут економіки та інформаційних технологій;
E-mail: silverviki@gmail.com

Голод Андрій Петрович, д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри готельно-ресторанного бізнесу; **Мороз Соломія Романівна**, аспірантка; **Феленчак Юлія Богданівна**, канд. екон. наук, доцент кафедри спортивного туризму; Львівський державний університет фізичної культури ім. Івана Боберського;
E-mail: aholod2012@gmail.com

Даниленко-Кульчицька Вікторія Анатоліївна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри міжнародного туризму і готельного бізнесу, Тернопільський національний економічний університет;
E-mail: vitadanylenko@ukr.net

Желюк Тетяна Леонтіївна, д-р екон. наук, професор, проф. кафедри менеджменту та публічного управління, Тернопільський національний економічний університет, **Берестецька Олена Михайлівна**, асистент кафедри економічної кібернетики, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя;
E-mail: tan.profesor@gmail.com

Катаєва Світлана Борисівна, старш. викл. кафедри обліку, аудиту і фінансів, ПВНЗ «Університет економіки та підприємництва»; **Мрук Валентина Володимирівна**, старш. судовий експерт відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних та земельних досліджень та оціночної діяльності, Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України в Хмельницькій обл.;
E-mail: kataeva19@ukr.net

Костецька Наталія Іванівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємств і корпорацій, Тернопільський національний економічний університет;
E-mail: natalyakostetska@gmail.com

Кучерук Галина Юріївна, д-р екон. наук, проф. кафедри фінансів, обліку і аудиту, **Соловей Сергій Миколайович**; **Тирсенко Анастасія Миколаївна**, Національний транспортний університет;
E-mail: ekonomika67@gmail.com

Левченко Наталія Михайлівна, д-р. держ. упр., професор, професор кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності; **Табаков Ілля Сергійович**, Запорізький національний технічний університет;
E-mail: Levchenkon65@gmail.com

Молдован Ельвіра Степанівна, канд. держ. упр., старший науковий співробітник відділу удосконалення протидії митним правопорушенням, Науково-дослідний центр митної справи Науково-дослідного інституту фіскальної політики УДФСУ;
E-mail: verona5@ukr.net

Нагорічна Ольга Степанівна, канд. пед. наук., ст. наук. співроб., заступник директора інституту з наукової роботи – начальник науково-дослідного центру митної справи, Науково-дослідний інститут фіскальної політики УДФСУ;
E-mail: nagorichna.o@gmail.com

Оверчук Вікторія Анатоліївна, канд. психол. наук, доцент, доцент кафедри психології, Донецький національний університет імені Василя Стуса;
E-mail: vik.overchuk@gmail.com

Орлик Оксана Володимирівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій, Одеський національний економічний університет;
E-mail: orox@ukr.net

Руда Тетяна Василівна, канд. екон. наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу дослідження митних зобов'язань, Науково-дослідний центр митної справи Науково-дослідного інституту фіскальної політики Університету державної фіскальної служби України;
E-mail: bulovich_2006@ukr.net

Силенко Ольга Михайлівна, старший викладач кафедри обліку і оподаткування, Запорізький національний технічний університет; **Григор'єва Олена Вікторівна**, викладач, ВСП «Василівський коледж ТДАТУ ім. Моторного»;
E-mail: grigorevalv1@ukr.net

Стожок Людмила Григорівна, канд. екон. наук, здобувач кафедри управління персоналом та економіки праці, Київський національний економічний університеті м. В. Гетьмана;
E-mail: Stozhok@ukr.net

Ткачук Вадим Анатолійович, д-р екон. наук, проф. кафедри економіки праці й соціального розвитку; **Мосійчук Наталія Олександрівна**, аспірант, Національний університет біоресурсів і природокористування України;
E-mail: vvvs@ukr.net

Фрадинський Олександр Анатолійович, канд. екон. наук., доцент, старший науковий співробітник, завідувач відділу дослідження митних ризиків, Науково-дослідний центр митної справи Науково-дослідного інституту фіскальної політики Університету державної фіскальної служби України;
E-mail: fradik@ukr.net

Шевчук Любов Теодорівна, д-р екон. наук, професор, проректор з наукової роботи, Львівський університет бізнесу та права; **Федоришина Лариса Миколаївна**, д-р екон. наук, доцент, науковий співробітник відділу дослідження митних ризиків, Науково-дослідний центр митної справи Науково-дослідного інституту фіскальної політики УДФСУ;
E-mail: ltshevchuk@ua.fm; larisa.fedorishina@gmail.com

Шмигель Ольга Євстахіївна, канд. екон. наук, доцент кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін, Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу, ТНЕУ;
E-mail: olgashmygel@gmail.com

Штець Тетяна Федорівна, аспірантка, Львівський торговельно-економічний університет;
E-mail: maksimyuks@ukr.net

АВТОРЫ НОМЕРА

Байда Богдана Федоровна, канд. экон. наук, докторант, *Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинский*;
E-mail: Zoryna_yur@ukr.net

Волощук Екатерина Богдановна, д-р экон. наук, профессор, заведующая кафедрой экономики, предпринимательства, торговли и биржевой деятельности, **Лисевич Наталья Анатольевна**, аспирантка кафедры экономики, предпринимательства, торговли и биржевой деятельности, *Подольский государственный аграрно-технический университет*;
E-mail: lisevuch78@gmail.com

Гнеушева Виктория Александровна, канд. экон. наук, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, *Запорожский институт экономики и информационных технологий*;
E-mail: silverviki@gmail.com

Голод Андрей Петрович, д-р экон. наук, профессор, заведующий кафедрой гостинично-ресторанного бизнеса; **Мороз Соломия Романовна**, аспирантка; **Феленчак Юлия Богдановна**, канд. экон. наук, доцент кафедры спортивного туризма; *Львовский государственный университет физической культуры им. Ивана Боберского*;
E-mail: aholod2012@gmail.com

Даниленко-Кульчицкая Виктория Анатольевна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры международного туризма и отельного бизнеса, *Тернопольский национальный экономический университет*;
E-mail: vitadanylenko@ukr.net

Желюк Татьяна Леонтьевна, д-р экон. наук, профессор, проф. кафедры менеджмента и публичного управления, *Тернопольский национальный экономический университет*, **Берестецкая Елена Михайловна**, ассистент кафедры экономической кибернетики, *Тернопольский национальный технический университет имени Ивана Пулюя*;
E-mail: tan.profesor@gmail.com

Катаева Светлана Борисовна, старш. препод. кафедры учета и аудита и финансов, ЧВУЗ «*Университет экономики и предпринимательства*»; **Мрук Валентина Владимировна**, старш. судовой эксперт отдела товароведческих, геммологических, экономических, строительных и земельных исследований и оценочной деятельности, *Научно-исследовательский экспертно-криминалистический центр МВД Украины в Хмельницкой обл.*;
E-mail: kataeva19@ukr.net

Костецкая Наталия Ивановна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры экономики предприятий и корпораций, *Тернопольский национальный экономический университет*;
E-mail: natalyakostetska@gmail.com

Кучерук Галина Юрьевна, д-р экон. наук, проф. кафедры финансов, учета и аудита, **Соловей Сергей Николаевич**; **Тирсенко Анастасия Николаевна**, *Национальный транспортный университет*;
E-mail: ekonomika67@gmail.com

Левченко Наталья Михайловна, д-р гос. упр., профессор, профессор кафедры предпринимательства, торговли и биржевой деятельности, **Табаков Илья Сергеевич**, *Запорожский национальный технический университет*;
E-mail: Levchenkon65@gmail.com

Молдован Эльвира Степановна, канд. гос. упр., старший научный сотрудник отдела совершенствования противодействия таможенным правонарушениям, *Научно-исследовательский центр таможенного дела Научно-исследовательского института фискальной политики УГФСУ*;
E-mail: verona5@ukr.net

Нагоричная Ольга Степановна, канд. пед. наук, стар. науч. сотр., заместитель директора института по научной работе – начальник научно-исследовательского центра таможенного дела, *Научно-исследовательский институт фискальной политики УГФСУ*;
E-mail: nagorichna.o@gmail.com

Оверчук Виктория Анатольевна, канд. психол. наук, доцент, доцент кафедры психологии, *Донецкий национальный университет имени Василя Стуса*;
E-mail: vik.overchuk@gmail.com

Орлик Оксана Владимировна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры экономической кибернетики и информационных технологий, Одесский национальный экономический университет;
E-mail: orox@ukr.net

Руда Татьяна Васильевна, канд. экон. наук, старший научный сотрудник, ведущий научный сотрудник отдела исследования таможенных обязательств, Научно-исследовательский центр таможенного дела Научно-исследовательского института фискальной политики Университета государственной фискальной службы Украины;
E-mail: bulovich_2006@ukr.net

Силенко Ольга Михайловна, старший преподаватель кафедры учета и налогообложения, Запорожский национальный технический университет; **Григорьева Елена Викторовна**, преподаватель, ОСП «Васильевский колледж ТГАТУ им. Моторного»
E-mail: grigorevalv1@ukr.net

Стожок Людмила Григорьевна, канд. экон. наук, соискатель кафедры управления персоналом и экономики труда, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетмана;
E-mail: Stozhok@ukr.net

Ткачук Вадим Анатольевич, д-р экон. наук, проф. кафедры экономики труда и социального развития; **Мосийчук Наталья Александровна**, аспирант, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины;
E-mail: vvvs@ukr.net

Фрадинский Александр Анатольевич, канд. экон. наук, доцент, старший научный сотрудник, заведующий отделом исследования таможенных рисков, Научно-исследовательский центр таможенного дела Научно-исследовательского института фискальной политики УГФСУ;
E-mail: fradik@ukr.net

Шевчук Любовь Теодоровна, д-р экон. наук, профессор, проректор по научной работе, Львовский университет бизнеса и права; **Федоришина Лариса Николаевна**, д-р экон. наук, доцент, научный сотрудник отдела исследования таможенных рисков, Научно-исследовательский центр таможенного дела Научно-исследовательского института фискальной политики УГФСУ;
E-mail: ltshevchuk@ua.fm; larisa.fedorishina@gmail.com

Шмигель Ольга Евстахиевна, канд. экон. наук, доцент кафедры фундаментальных и специальных дисциплин, Чертковский учебно-научный институт предпринимательства и бизнеса, ТНЭУ;
E-mail: olgashmygel@gmail.com

Штец Татьяна Федоровна, аспирантка, Львовский торгово-экономический университет;
E-mail: maksimyuks@ukr.net

AUTHORS OF THE NUMBER

Baida Bohdana Fedorivna, *cand. econ. sc., doctoral student, Lesia Ukrainka Eastern European National University;*

E-mail: Zoryna_yur@ukr.net

Danylenko-Kulchytska Viktoriia Anatoliivna, *cand. econ. sc., assoc. prof., assistant professor at the department of international tourism and hotel business, Ternopil National Economic University;*

E-mail: vitadanylenko@ukr.net

Fradynskyi Oleksandr Anatoliiovych, *cand. econ. sc., assoc. prof., senior research fellow, head at the department of research of custom risks, Research Center of Customs Affairs of Research Institute Fiscal Policy of USFSU;*

E-mail: fradik@ukr.net

Hnieusheva Viktoriia Oleksandrivna, *cand. econ. sc., assistant professor at the department of finance, banking and insurance, Zaporizhzhia Institute of Economics and Information Technologies;*

E-mail: silverviki@gmail.com

Holod Andrii Petrovych, *dr. econ. sc., professor, head at the department of hotel and restaurant business;*
Moroz Solomiia Romanivna, *postgraduate student;* **Felenchak Yuliia Bohdanivna**, *cand. econ. sc., assistant professor at the department of sport tourism;* **Ivan Boberskii Lviv State University of Physical Culture;**

E-mail: aholod2012@gmail.com

Kataeva Svitlana Borysivna, *senior lecturer at the department of accounting, audit and finances, University of Economics and Entrepreneurship;* **Mruk Valentyna Volodymyrivna**, *senior judicial expert at the department of commodity, gemological, economic, construction and land surveys and valuation activities, Scientific-research expert-forensic center at the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in Khmelnytsky region;*

E-mail: kataeva19@ukr.net

Kostetska Nataliia Ivanivna, *cand. econ. sc., assoc. prof., associate professor at the department of enterprise economy and corporations, Ternopil National Economic University;*

E-mail: natalyakostetska@gmail.com

Kucheruk Halyna Yuriivna, *dr. econ. sc., prof. at the department of the finance, accounting and audit,* **Solovei Serhii Mykolaiovych;** **Tyrsenko Anastasiia Mykolaivna**, *National Transport University;*

E-mail: ekonomika67@gmail.com

Levchenko Nataliia Mykhailivna, *dr. state management, professor, professor at the department of entrepreneurship, trade and exchange activities,* **Tabakov Illia Serhiiiovych**, *Zaporizhzhia National Technical University;*

E-mail: Levchenkon65@gmail.com

Moldovan Elvira Stepanivna, *cand. state management, senior researcher fellow at the department for the improvement of counteraction to customs offenses, Research Center of Customs Affairs of Research Institute Fiscal Policy of USFSU;*

E-mail: verona5@ukr.net

Nagorichna Olga Stepanivna, *cand. ped. sc., senior research fellow, deputy director of Research of Research Institute Fiscal Policy – Head of Research Center of Customs Affairs, Research Institute Fiscal Policy of USFSU;*

E-mail: nagorichna.o@gmail.com

Orlyk Oksana Volodymyrivna, *cand. econ. sc., assoc. prof., associate professor at the department of economic cybernetics and information technologies, Odessa National Economic University;*

E-mail: orox@ukr.net

Overchuk Viktoriia Anatoliivna, *cand. psychol. sc., assoc. prof., assistant professor at the department of psychology, Vasyl Stus Donetsk National University;*

E-mail: vik.overchuk@gmail.com

Ruda Tetiana Vasylivna, *cand. econ. sc., senior researcher fellow, leading researcher fellow at the department of research of customs obligations, Research Center of Customs Affairs of Research Institute Fiscal Policy of USFSU;*

E-mail: bulovich_2006@ukr.net

Shevchuk Liubov Teodorivna, *dr. econ. sc., professor, pro-rector of research, Lviv University of Business and Law;* **Fedoryshyna Larysa Mykolaivna**, *dr. econ. sc., assoc. prof., research fellow at the department of research of custom risks, Research Center of Customs Affairs of Research Institute Fiscal Policy of USFSU;*

E-mail: ltshevchuk@ua.fm; larisa.fedorishina@gmail.com

Shmyhel Olha Yevstakhiivna, *cand. econ. sc., associate professor at the department of fundamental and special disciplines, Chortkiv Education and Research Institute of Entrepreneurship and Business of Ternopil National Economic University;*

E-mail: olgashmygel@gmail.com

Shtets Tetiana Fedorivna, *postgraduate student, Lviv University of Trade and Economics;*

E-mail: maksimyuks@ukr.net

Stozhok Liudmyla Hryhorivna, *cand. econ. sc., applicant at the department of personnel management and economics labour, Vadym Hetman Kyiv National Economic University;*

E-mail: Stozhok@ukr.net

Sylenko Olha Mychailivna, *senior lecturer at the department of accounting and taxation, Zaporozhia National Technical University;* **Hryhorieva Olena Viktorivna**, *VSP Vasylivsky College TDATU;*

E-mail: grigorevalv1@ukr.net

Tkachuk Vadym Anatoliiovych, *dr. econ. sc., prof. at the department of labor economics and social development;* **Mosiichuk Natalia Oleksandrivna**, *postgraduate student, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine;*

E-mail: vvvs@ukr.net

Voloshchuk Kateryna Bohdanivna, *dr. econ. sc., professor, head at the department of economics, business, trade and exchange activities;* **Lisevych Nataliia Anatoliivna**, *postgraduate student at the department of economics, business, trade and exchange activities, State Agrarian and Engineering University in Podilla;*

E-mail: lisevuch78@gmail.com

Zheliuk Tetiana Leontiivna, *dr. econ. sc., professor, prof. at the department of management and public administration, Ternopil National Economic University;* **Berestetska Olena Mikhailivna**, *assistant at the department of economic cybernetics, Ternopil Ivan Puluj National Technical University;*

E-mail: tan.profesor@gmail.com

До відома авторів
Міжнародного науково-виробничого журналу
«Сталий розвиток економіки»
«Sustainable development of economy»
ISSN 2308-1988 (Print); ISSN 2308-2011 (Online)
Засновники: Білоцерківський національний аграрний університет,
Університет економіки і підприємництва,
Інститут економіки, технологій і підприємництва
(Свідоцтво про державну перереєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ №20300-10100 ПР від 23.09.2013р.)
Затверджено Постановою Президії ВАК України від 22 грудня 2010 р.
№ 1-05/8 як наукове фахове видання України (економічні науки)
Затверджено наказом МОН України від 07 жовтня 2015 р.
№ 1021 як наукове фахове видання України (економічні науки)
Періодичність – до 12 разів на рік, обсяг – до 30 ум. друк. арк.

НАУКОВІ СТАТТІ МОЖУТЬ НАДСИЛАТИ

науковці, викладачі, магістри, аспіранти, докторанти, всі ті, хто займається науковою діяльністю за такими напрямками:

- економіка та управління національним господарством;
- світове господарство і міжнародні економічні відносини;
- економіка та управління підприємствами;
- розвиток продуктивних сил, регіональна економіка, демографія, соціальна економіка і політика;
- економіка природокористування і екологія;
- інноваційно-інвестиційна діяльність;
- облік, аналіз і аудит;
- менеджмент, маркетинг, підприємництво;
- фінансово-кредитна система.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ

До друку приймаються статті, що мають науково-виробничу і практичну цінність. Автор має право представити тільки одну наукову статтю в один номер, яка раніше не публікувалася.

1. До друку подаються статті (електронний варіант) у форматі **MS Word 97-2003 (doc) або (rtf)**. Документи Word 2007 і вище (**docx**) не приймаються.

2. Приймаються до розгляду статті українською, російською або англійською мовами (**обсяг 10-20 сторінок тексту; формат – А4; інтервал – 1,5; кегель – 14; шрифт – Times New Roman; поля з усіх сторін – 20 мм**).

3. Структура статті.

3.1. **Структура статті:** **рядок 1** – УДК (вирівнювання по лівому краю); **рядок 2** – прізвище та ініціали автора (співавторів (допускається не більше 3-х співавторів)); **рядок 3** – науковий ступінь і вчене звання, посада та місце роботи (повна назва кафедри або іншого структурного підрозділу, без аббревіатур), кожен співавтор з нового рядка, вирівнювання по правому краю; **рядок 4** – назва статті (вирівнювання по центру, напівжирний шрифт, великі літери), **рядок 5** – текст статті із зазначенням необхідних елементів (згідно пункту 4 даних вимог). Текст статті закінчується висновками з проведеного дослідження та використаною літературою.

3.2. Відповідно до постанови Президії ВАК України від 15.01.2003 р. №7-05/1 “Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліку ВАК України” наукові статті, що подаються до друку, повинні містити такі необхідні елементи з їх зазначенням:

Постановка проблеми. де обґрунтовується актуальність теми (*висвітлюються існуючі проблеми з напрямку дослідження в масштабах країни, галузі, підприємств, визначені напрями державної політики у їх вирішенні, їх зв'язок із поставленими науковими чи практичними завданнями*).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, де вказуються основні вітчизняні та зарубіжні вчені-дослідники, які займаються визначеною проблематикою, подається аналіз останніх результатів їх досліджень і публікацій, а також **обов'язково висвітлюються невирішені частини загальної проблеми**, яким присвячена стаття.

Постановка завдання, де формулюється мета і завдання дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження, де висвітлюються теоретичні та практичні аспекти отриманих результатів дослідження.

Висновки з проведеного дослідження, де даються розгорнуті конкретні висновки (по пунктах) за результатами дослідження та перспективи подальших розробок у цьому напрямку.

Бібліографічний список (не менше 8-ми джерел) розміщується після статті у порядку згадування або у алфавітному порядку, друкується через 1,5 інтервалу, кеглем 14, шрифтом Times New Roman і оформляється у відповідності до наказу **ВАК № 63 від 26.01.2008 р.** та встановленими вимогами міждержавного стандарту **ДСТУ ГОСТ 7.1:2006**.

3.3. Посилання на джерела Бібліографічного списку в тексті слід давати в квадратних дужках, наприклад, [4, с. 31; 2, с. 21–39], в яких перша цифра вказує порядковий номер джерела в бібліографічному списку, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (без сторінок) відокремлюється від іншого крапкою з комою, наприклад, [1; 2; 5; 8; 11; 19].

Окрім того, після Бібліографічного списку обов'язково подається **References** – **бібліографічний список латиницею** (це необхідна вимога міжнародних наукометричних баз реферування та індексування).

3.4. Після Бібліографічного списку і References дається **3-ма мовами** (укр., англ., рос.) **розширена анотація у формі реферату** (кількість слів 200-250, міжстрічковий інтервал – 1, кегель – 14, шрифт – Times New Roman), яка має такі структурні частини: **тема статті, мета, методика дослідження, результати, наукова новизна, практична значущість, ключові слова** (це необхідна вимога міжнародних наукометричних баз реферування та індексування).

3.5. Вимоги до структури та оформлення матеріалів:

- всі назви структурних розділів по тексту мають бути виділені жирним шрифтом;
- всі статистичні дані мають бути підкріплені посиланнями на джерела;
- всі цитати мають закінчуватися посиланнями на джерела;
- якщо в огляді літератури або далі по тексту Ви посилаєтесь на прізвище вченого – його публікація має бути у Бібліографічному списку;
- вторинне цитування не дозволяється;
- виклад основного матеріалу дослідження закінчувати текстом, а не таблицею чи рисунком.

3.6. Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається у таблиці, що має порядковий номер, вирівнювання по правому краю (наприклад, *Таблиця 1*) і назву (друкується над таблицею посередині напівжирним шрифтом, наприклад, **Кількість малих підприємств в Україні**). Текст таблиці подається **шрифтом Times New Roman, кегель 12, інтервал 1**). Рисунок повинен бути єдиним графічним об'єктом (тобто згрупованим). Після таблиць та рисунків – зазначити **джерело** (*[ ] ; розробка автора; складено автором на основі [ ] тощо*). Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003). Ілюстрації також потрібно нумерувати і вони повинні мати назви, які вказуються поза згрупованим графічним об'єктом, (наприклад, **Рис. 1. Динаміка рівня заробітної плати в Україні**). Ілюстративний матеріал обов'язково повинен бути контрастним чорно-білим. Формат таблиць та рисунків **лише книжковий**. Формули (з стандартною нумерацією) виконуються в редакторі Microsoft Equation. Підписи рисунків та формул повинні бути доступні для редагування. **Усі графічні об'єкти не повинні бути сканованими**.

3.7. У статті не повинно бути переносу слів та використання макросів. При наборі слід вимкнути автоматичний "м'який" перенос (заборонені "примусові" переноси – за допомогою дефісу). Абзаци позначати тільки клавішею "Enter", не застосовувати пробіли або табуляцію (клавіша "Tab"). Не допускається використовувати ущільнений або розріджений шрифт. Назва файлу має відповідати прізвищу автора (наприклад: **Петренко. doc, Петренко. rtf**).

4. **Порядок подання статті.**

4.1. До редакції подається електронний **варіант статті** (**див. додаток 1**) та **заявки** (**див. додаток 2**) для попереднього розгляду на предмет відповідності тематиці і вимогам журналу.

4.2. При позитивному висновку до редакції надсилається **електронною поштою** пакет сканованих документів:

- рецензія (*крім авторів – докторів наук*), підписана доктором наук і завірена печаткою тієї установи, де працює рецензент;
- для авторів без наукового ступеня обов'язковим є витяг із протоколу засідання кафедри (відділу) установи, де навчається або працює здобувач, з рекомендацією статті для друку;
- копія квитанції про оплату вартості публікації (*оплата здійснюється після затвердження редколегією статті до друку*);

– **додатково подаються в електронному вигляді тези статті** (**скорочений виклад основних положень статті**) **англійською мовою** (обсяг – 2 повні сторінки без виділення розділів, міжстрічковий інтервал – 1,5; кегель – 14; шрифт – Times New Roman) для розміщення на сайті журналу (**див. додаток 3**).

5. Для **аспірантів** на першій сторінці статті робиться примітка внизу, в якій вказуються прізвище та ініціали наукового керівника, його науковий ступінь та вчене звання.

6. Для оформлення Бібліографічного списку латиницею бажаним є стиль APA (<http://www.apastyle.org/>).

7. Транслітерувати інформацію потрібно згідно постанови КМУ від 27.01.2010 №55 (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF>)

Редакція не несе відповідальності за викладену в статті інформацію.

Автор несе відповідальність за оригінальність тексту статті (за плагіат відповідає автор), точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації.

Скорочення слів і словосполучень, крім загальноприйнятих, не допускається.

Матеріали, оформлені з відхиленням від зазначених вимог, редколегія не розглядає.

Остаточне рішення про публікацію ухвалюється Редакційною колегією, яка також залишає за собою право на додаткове рецензування, редагування і відхилення статей.

Автору (авторам) статті висилається один авторський примірник журналу. Про додаткові примірники попереджувати завчасно з відповідною доплатою.

Автори дають згоду на збір і обробку персональних даних з метою включення їх в базу даних відповідно до Закону України № 2297-VI "Про захист персональних даних" від 01.06.2010. Імена та електронні адреси, які вказуються користувачами сайту цього журналу, будуть використовуватись виключно для виконання внутрішніх технічних завдань цього журналу; вони не будуть поширюватись та передаватись стороннім особам.

Відшкодування витрат.

Відшкодування витрат за комплекс поліграфічних робіт і доставку журналу автору складає **30 грн. за сторінку.**

Банківські реквізити:

ПП «Інститут економіки, технологій і підприємництва»

СДРПОУ 35218979, р/р 26001000259095, МФО 300023

ПАТ «Укрсоцбанк» м. Київ

Призначення платежу: За послуги опублікування статті в журналі "Сталий розвиток економіки" від прізвище ініціали

Адреса редакції журналу "Сталий розвиток економіки":

29016, м. Хмельницький, вул. Львівське шосе, 51/2,
ПВНЗ «УЕП», проректору з науково-методичної роботи.

Додаток 1

ВЗІРЕЦЬ

УДК 631.1

Шевченко О.І.,
к.е.н., доцент, професор кафедри менеджменту

Скакун А.М.,
аспірант*

Одеський державний аграрний університет

**ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ПЕРСОНАЛУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Постановка проблеми. Відтворення персоналу сільськогосподарських підприємств відбувається в нових соціально-економічних умовах ...

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ефективного формування і використання персоналу підприємств ... вивчали такі науковці, як В.Антонюк [1], ... та ін. (*викласти короткий аналіз результатів їх досліджень та невирішені частини загальної проблеми*).

Однак у більшості наукових розвідок мало уваги приділено ... Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

---

* Науковий керівник: Антонов В.О. – д.е.н., професор

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо ...

Виклад основного матеріалу дослідження. Персонал підприємства формується та змінюється під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників ...

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, відтворення персоналу сільськогосподарських підприємств ... .

Бібліографічний список

1. Антонюк В. Кадри для інноваційної діяльності: проблеми формування та використання / В. Антонюк // Україна : аспекти праці. – 2007. – №5. – С. 42-47.

...

8. ...

References

1. Antoniuk, V. (2007), "Staff for innovation: problems of formation and use", *Ukraina : aspekty pratsi*, no. 5, pp. 42-47.

...

8. ...

Анотація

Шевченко О.І., Скакун А.М.
ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ПЕРСОНАЛУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета.

Методика дослідження.

Результати.

Наукова новизна.

Практична значущість.

Ключові слова.

Annotation

Shevchenko O.I., Skakun A.M.
PROBLEMS OF FORMATION AND THE USE OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISES

Purpose.

Methodology of research.

Findings.

Originality.

Practical.

Key words.

Аннотация

Шевченко О.И., Скакун А.М.
ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПЕРСОНАЛА
СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель.

Методика исследования.

Результаты.

Научная новизна.

Практическая значимость.

Ключевые слова.

ЗАЯВКА
на розміщення статті у науково-виробничому журналі
"Сталий розвиток економіки"

Дані про автора	укр. мовою	рос. мовою	англ. мовою
<i>Прізвище, ім'я, по батькові</i>			
<i>Місце роботи</i>			
<i>Посада</i>			
<i>Науковий ступінь</i>			
<i>Вчене звання</i>			
<i>Назва статті</i>			
<i>Назва розділу журналу</i>			
<i>E-mail</i>			

Адреса та телефон для контактів та надсилання авторського примірника (усі рядки обов'язково слід заповнити):

<i>Отримувач</i>	
<i>Вулиця</i>	
<i>Номер будинку</i>	
<i>Номер квартири (кабінету, кімнати)</i>	
<i>Назва населеного пункту</i>	
<i>Індекс</i>	
<i>Контактний телефон</i>	

Підтверджую своє бажання розмістити статтю у науково-виробничому журналі "Сталий розвиток економіки". Погоджуюсь з усіма висунутими редакційною колегією вимогами щодо змісту, обсягу, оформлення і порядку подання матеріалів.

Даю згоду на збір і обробку персональних даних з метою включення їх в базу даних відповідно до Закону України № 2297-VI "Про захист персональних даних" від 01.06.2010.

Дата

Підпис

Додаток 3

ВЗІРЕЦЬ

UDC 631.1

*Shevchenko O.I.,
cand. eng. sc., assistant professor of department of management and marketing,
National university of life and environmental sciences of Ukraine*

**PROBLEMS OF FORMING AND USE
OF PERSONNEL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES**

Text of theses, Text of theses, Text of theses.....